

studii

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR

PARTICIPAREA MUNCĂTORILOR MINERI DIN VALLEA
JIULUI LA GREVA GENERALĂ DIN 1929

GIUNU BUIA SPATA ȘI LUPTELE AROMINILOR PENTRU
CUCERIREA IANINEL (1860—1900)

DESPRE TERMINOLOGIA ȚĂRĂNIMII DEPENDENTE DIN
ȚARA ROMINEASCĂ ÎN SEC. XIV—XVI

PRESA ILEGALĂ DIN BANAT EDITATĂ ȘI ÎNDUMĂTĂ
DE PARTID ÎN ANII 1941—1944

CONTRIBUȚII LA TRIVIND LUPTELE DE LA RAHOVA ȘI SIBIR-
DAN (1877—1878)

LUPTELE LOCALITĂȚILOR DIN OLTEA DE TURCII ÎN
ULTIMA FAZĂ A RĂSCOALII DIN 1821

DESPRE DATAREA VALULUI DE PIATRĂ DIN DOBRACIUA
ȘI LOCALIZAREA EVENIMENTELOR DIN NOTA TOCER-
HULUI GREC

ORGANE DE PRESĂ ALE P.C.R. ȘI DEMOCRATICE ÎN PERI-
ODUL 23 AUGUST 1944—8 MARTIE 1945

STUDII DOCUMENTARE

VIATA ȘTIINȚIFICĂ

RECENZII

REVISTA REVISTELOR

ÎNSEMNĂRI

ANUL XV — 1962

5

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMINE
SECȚIA DE ȘTIINȚE ISTORICE ȘI INSTITUTUL DE ISTORIE DIN BUCUREȘTI

studii
REVISTĂ DE ISTORIE

5

ANUL XV

1 9 6 2

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMINE

www.dacoromanica.ro

„STUDII” – REVISTĂ DE ISTORIE
APARE DE 6 ORI PE AN

COLEGIUL DE REDACȚIE

Acad. P. CONSTANTINESCU-IAȘI (*directorul Colegiului de redacție*); EUGEN STĂNESCU (*redactor-șef*); acad. A. OTETEA; T. BUGNARIU, membru corespondent al Academiei R.P.R.; L. BÁNYAI; M. BERZA; V. CHERESTESIU; TITU GEORGESCU; V. MACIU; ȘT. PASCU; V. POPOVICI

Redacția : București, B-dul Aviatorilor nr. 1
Telefon : 18.25.86

www.dacoromanica.ro

S U M A R

STUDII	Pag
AL. TÓTH și M. GĂSPĂR, Participarea muncitorilor mineri din Valea Jiului la greva generală din 1920	1095
M. RUFFINI (Roma), Ghinu Buia Spata și luptele aromânilor pentru cucerirea Ianinei (1360—1400), în <i>Historia Basilissae Mariae atque Thomás et Esaù, despoton Joanninae</i>	1127
ȘT. ȘTEFĂNESCU, Despre terminologia țărănimii dependente din Țara Românească în sec. XIV—XVI.	1155
NOTE ȘI COMUNICĂRI	
E. CIMPONERIU, Presa ilegală din Banat editată și îndrumată de partid în anii 1941—1944	1171
N. ADĂNILOAIE, Contribuții privind luptele de la Rahova și Smîrdan (1877—1878)	1195
IOAN I. NEACȘU, Luptele locuitorilor din Oltenia cu turcii în ultima fază a răscoalei din 1821	1205
PETRE DIACONU, Despre datarea valului de piatră din Dobrogea și localizarea evenimentelor din nota toparhului grec	1215
1. NECȘA, Organe de presă ale P.C.R. și democratice din perioada 23 August 1944—6 Martie 1945	1237
STUDII DOCUMENTARE	
Cercetările de istorie universală în U.R.S.S. (<i>M. Berza</i>)	1249
VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ	
Cercetări în arhivele din R. P. Ungară (<i>V. Chereșteșiu</i>); Muzeu de istorie în regiunea București (<i>P. I. Panait</i>); 15 ani de activitate a Institutului de studii romîno-sovietic; Disertații; Cronică	1265
RECENZII	
Ț. KRISTANOV, ȘT. ANASLEV, I. PENAKOV, <i>Dr. Ivan Seliminski Kato ucitel, lekar i obșestvenik</i> (Doctorul Ivan Seliminski pedagog, medic și activist social) Edit. Academiei de Științe a Bulgariei, Sofia, 1962, 466 p. (<i>acad. P. Constantinescu-Iași</i>)	1279
• • • <i>Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea</i> , vol. I, Țara Românească, Edit. Academiei R.P.R., București, 1961, 960 p. (<i>P. P. Panaitescu</i>)	1281
• • • <i>Критика новейшей буржуазной историографии</i> , Сборник статей. Изд. Академии Наук СССР., Moscova-Leningrad, 1961, 444 p. (<i>Lidia Demény Meșcova</i>)	1285
• • • <i>Куба, Студии историко-этнографиче</i> , Изд. Академии Наук СССР., Moscova, 1961, 598 p. (<i>N. Nicolescu</i>)	1291

- * * * *The New Cambridge Modern History*. Cambridge, Cambridge University Press, 1957—1958. Vol. I (The Renaissance, 1493—1520), 532 p.; vol. II (The Reformation, 1520—1559), 685 p. (S. Columbeanu) 1297
- REVISTA REVISTELOR
- Studii și materiale de istorie modernă*, vol. II, Edit. Acad. R.P.R., București, 1960, 332 p. (Al. Vasile) 1307
- „Исторически Преглед”, Academia Bulgară de Științe, Institutul de istorie, Sofia, nr. 1—6/1960 (C. N. Velichi) 1316
- „Byzantion”, Bruxelles, XXIX—XXXI (1959—1961) (E. Frances) 1321
- INSEMĂRI
- Istoria Românelor.** — I. LĂUDAT, *Cronica anonimă racovățeană sau Letopiseful Țării Moldovii dintre anii 1661—1729*, în „Analele științifice ale Universității Al. I. Cuza” din Iași. Științe sociale”, VII (1961), p. 99—114 (D. S.); R. NICULESCU, *Unele observații asupra lui Pintea Vitazul ca personaj istoric*, în „Revista de folclor”, nr. 1—2, VII (1962), p. 58—71 (D. S.); M. M. ZALIȘKIN, *Внешняя политика Румынии накануне войны за независимость*, în „Новая и новейшая история”, nr. 2/1962, p. 116—130 (D. H.); I. BARNEA, *Garvân-Dinogeția*, București, Edit. Meridiane, 1961, 57 p. + 35 fig. (C. N.). **Istoria U.R.S.S.** — * * * *Крестьянское движение в России в 1795—1825 гг.*, Сборник документов., Академия де Științe a U.R.S.S., Institutul de istorie, Изд. Социально-экономической литературы, Moscova, 1961, 1048 p. (S. I); S. L. PEȘTICI, *Русская историография XVIII века*, Изд. Ленинградского Университета, Leningrad, 1961, vol. I, 275 p. (A. C.). **Istoria universală.** — Ș. ATANASOV, *Селският въстания в България към края на XVIII в. и началото на XIX в. и създаването на Българската земска войска* (Răscoalele țărănești din Bulgaria de la sfârșitul sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea și crearea Armatei teritoriale bulgare), Sofia, 1958, 346 p. (A. C.); * * * *Die deutsch-russische Beziehung und Leonhard Euler. Beiträge zu den Beziehungen zwischen der deutschen und russischen Wissenschaft und Kultur im 18. Jahrhundert*, Akademie Verlag, Berlin, 1958, 196 p. (R. P.); E. VRANUSIS, „Κομισκόρτης ὁ ἐξ Ἀρβάνων“, σχόλια εἰς Χωρίον τῆς Ἀννης Κομνηνῆς” („Komiskortis din Arbana”, comentarii la un pasaj din Ana Comnena), Ed. Societății de studii epirotice, Iașina, 1962, 29 p. (N. C); M. MADELEINE MARTIN, *Sully le Grand*, Paris, Editions du Conquistador, 1959, 405 (—407) p. + 47 pl. (S. C.); M. BLOCH, *Seigneurie française et manoir anglais*, in „Cahiers des annales”, nr. 16, Paris, Armand Colin, 1960, 159 p. (P. S.); LUZZATTO GINO, *Breve storia economica d'Italia. Dalla caduta dell'Impero romano al principio del Cinquecento*, Einaudi, Torino, 1958, 327 p. (S. C.); C. GÖLLNER, *Turcica. Die europäischen Türkendrucke des XVI. Jahrhunderts, I Band, MDI—MDL*, București, Ed. Acad. R.P.R., Berlin, Akademie Verlag G.M.B.A., 1961, 463 p. + 30 ilustrații (I. T.). **Byzantinologie.** — G. G. LITAVRIN, *Был ли Кекамен автор „Стратегикона“ феодалом*, în „Византийские очерки” Ed. Academiei de Științe a U.R.S.S., Institutul de istorie, Moscova, 1961, p. 217—240 (E. Fr.); H. AHRWEILER, *L'Asie Mineure et les invasions arabes*, în „Revue historique”, 1962, fasc. I, p. 1—32 (E. Fr.); J. MEYENDORF, *Introduction à l'étude de Grégoire Palamas*, Paris, 1959, 431 p. (Gh. C.); E. A. ZAHARIADIS, *Μία Ιταλική πηγή του ψευδο. Δωροθέου για την ιστορία των Οθωμανών* (Un izvor italian necunoscut al Cronicii lui Pseudo-Dorothei cu privire la istoria otomanilor), Extras din „Πελοποννησιακά”, Atena, 1961, p. 46—59 (Gh. C.). **Bibliografie, Arhivistică, Muzeografie.** — * * * *Arhiva Magistratului orașului Brașov. Inventarul actelor neînregistrate*, vol. II, București, 1961, IV + 427 p. Direcția Generală a Arhivelor Statului (C. Ș.); * * * *Gradija za istoriju B ogradna u srđinj m v ku*. Knjiga II [Material privind istoria Belgradului. Vol II]. Cules de Mihajlo Dinic. Publicat de Arhiva istorică din Belgrad, 1958, 135 p. *Grada za istoriju Beograda 1717 do 1739* [Material privind istoria Belgradului]. Sub red. Inj Dn'an Popovic. Partea I. Belgrad, 1958, 444 p. Publicat de Arhiva istorică din Belgrad (S. I.) 1327

PARTICIPAREA MUNCITORILOR MINERI DIN VALEA JIULUI LA GREVA GENERALĂ DIN 1920

DE

AL. TÓTH și M. GÁSPÁR

Generată de condițiile economice și social-politice din țara noastră, din anii imediat următori primului război mondial, greva generală din octombrie 1920, cea mai mare ridicare la luptă de pînă atunci a proletariatului din România, a reprezentat un punct culminant al luptelor revoluționare desfășurate de clasa muncitoare în anii 1917–1920, sub înfruirea puternică a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie.

Această mare acțiune de clasă a izbucnit și s-a desfășurat în condițiile unei puternice ascuțiri a contradicțiilor economice și social-politice din țară. Datorită distrugerilor pricinuite de războiul imperialist și a jafului masiv la care fusese supusă țara noastră de către imperialiștii străini, datorită dezorganizării economice care domnea și politici hrăpărețe duse de burghezie și moșierime, situația economică a României era grea.

Urmarea firească a tuturor acestor fenomene a fost agravarea situației maselor muncitoare, scăderea continuă a nivelului lor de trai. Decalajul dintre prețurile articolelor de strictă necesitate și salariile muncitorilor creștea mereu. Haosul economic, inflația, intensificarea exploatarea se împleteau pe plan politic cu un regim de teroare, care a provocat ura maselor împotriva regimului burghezo-moșieresc.

În asemenea împrejurări, victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie a avut un uriaș ecou în rîndurile maselor largi din România, găsind în condițiile economice și sociale din țara noastră un teren deosebit de fertil. „Procesul de radicalizare a maselor s-a desfășurat rapid — spunea tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej. Demonstrațiile muncitorești, grevele muncitorilor mineri, petroliști, forestieri au luat o puternică amploare, transformîndu-se în mari acțiuni de clasă. În focul acestor lupte, partidul socialist și sindicatele s-au reorganizat, mișcarea muncitorească devenind în scurt timp o largă mișcare de masă, cum nu fusese

niciodată pînă atunci”¹. În focul luptelor revoluționare se producea o profundă schimbare și în modul de a gîndi al clasei muncitoare. Aceasta s-a manifestat în ascuțirea luptei ideologice din sînul partidului socialist, în apariția și dezvoltarea grupurilor comuniste, în orientarea tot mai hotărîtă a membrilor partidului și a maselor muncitoare spre ideile marxism-leninismului, proces care a fost accelerat în mod deosebit de greva generală din octombrie 1920.

Prin luptele din 1920, prin greva generală, proletariatul din țara noastră, însuflețit de membrii grupurilor comuniste — nucleul aripii de stînga din partidul socialist, s-a ridicat cu abnegație împotriva politicii antimuncitorești, antisovietice a guvernelor burghezo-moșierești, care au trecut, mai ales din primăvara anului 1920, la îngrădirea și lichidarea drepturilor politice cucerite prin luptă de către masele muncitoare. Muncitorii au intrat în grevă generală pentru a impune recunoașterea unor revendicări politice și economice, manifestîndu-și țelurile și interesele lor de clasă. Partidul socialist însă, a cărui conducere a fost dominată de oportuniști, se dovedise incapabil să se situeze în fruntea maselor muncitoare și să le conducă în luptă. Inexistența unei conduceri revoluționare, a unui partid marxist-leninist, de tip nou, care să întruchipeze prin ideologia sa și programul său interesele și țelurile proletariatului, a fost principala lipsă a mișcării muncitorești din România, scoasă în mod pregnant în evidență de greva generală din 1920.

„Experiența grevei generale din 1920 — subliniază tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej — a arătat mai mult ca oricînd proletariatului din România necesitatea de a avea în fruntea sa un partid politic revoluționar, marxist-leninist, capabil să-l conducă în lupta pentru răsturnarea puterii burgheziei și moșierimii”².

Greva generală a ridicat la luptă și muncitorimea minieră din Valea Jiului, scoțînd în evidență consecvența, dîrzenia și capacitatea de luptă a minerilor care au luat parte activă la toate acțiunile de clasă ale proletariatului din țara noastră.

Luptele revoluționare ale minerilor din acest bazin carbonifer au o importanță deosebită în istoria mișcării muncitorești din România, datorită faptului că Valea Jiului era unul dintre cele mai importante centre muncitorești din țară. Aici era concentrată partea cea mai însemnată a unuia dintre detașamentele de frunte ale eroicei noastre clase muncitoare, a muncitorimii minere, care, trecînd prin școala marilor bătălii de clasă, a dobîndit o importantă experiență de luptă. Dacă avem în vedere chiar și numai aceste considerente, ne dăm seama că participarea minerilor la greva generală a avut o importanță deosebită.

În privința nivelului de concentrare a muncitorimii în acest bazin carbonifer, în comparație cu celelalte centre muncitorești din România,

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *40 de ani de luptă sub steagul atotbiruitor al marxism-leninismului*, în *Articole și cuvîntări, august 1959 — mai 1961*, Ed. politică, București, 1961, p. 430.

² Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ediția a IV-a, E.S.P.L.P., București, 1956, p. 367.

sînt elocvente datele statisticii burgheze. Din aceste date rezultă că : în minele și carierele din România, în anul 1921, existau 42 469 muncitori. Din aceștia, în Transilvania și Banat — unde industria carboniferă avea același rol preponderent ca și industria petrolului în vechea Romînie — lucrau 36 128 muncitori, iar în vechea Romînie doar 5 915¹, aceștia din urmă reprezentînd abia 15% din totalul muncitorilor care lucrau în minele și carierele din țară. În Valea Jiului componența numerică a muncitorilor pe întreprinderile carbonifere între anii 1917—1920 era următoarea² :

Anul	Petroșani S.A.R.*	Lupeni S.A.R.	Valea Jiului de Sus	Minele Statului	TOTAL Valea Jiului
1917	6 002	3 236	210	1 397	10 845
1918	6 721	3 593	293	1 518	12 125
1919	7 180	3 873	245	2 125	13 423
1920	6 951	4 382	373	2 547	14 253
1921	8 670	4 339	432	2 344	15 785

* Pînă în 1894 se numea „Societatea Brașoveană pentru mine și cuptoare”, între 1894—1921 „Societatea Salgôtărjâni”, iar de la 1921 S.A.R. Petroșani.

Din această statistică reiese că numărul efectivului în bazinul carbonifer a crescut din 1917 pînă în 1920 aproape cu 4 000 de muncitori. Aproape 40% din muncitorii din industria minieră și de la carierele din România erau concentrați în industria carboniferă din Valea-Jiului, unde în 1919 lucrau 13 423, iar în 1920 14 253 muncitori. Aceste date se referă exclusiv la exploatarea de cărbuni. Dacă mai luăm în considerare și numărul muncitorilor din diferite întreprinderi și ateliere din Lupeni, Vulcan, Petrila, Cîmpul lui Neag și Petroșani, precum și muncitorii ceferiști, ne dăm seama și mai bine că Valea Jiului era în acel timp unul dintre cele mai mari centre muncitorești din țara noastră. Acest grad înalt de concentrare a muncitorilor mineri crea în mod obiectiv posibilitatea desfășurării unei lupte viguroase contra exploatarelor.

Capitaliștii romîni și străini, proprietarii din acea vreme ai minelor de cărbuni, au jefuit și au exploatat în modul cel mai crunt pe muncitorii mineri. Împotriva acestei exploatare și asupriri, minerii din Valea Jiului, chiar de la sfîrșitul secolului trecut, au luptat pentru îmbunătățirea condițiilor de muncă, ridicarea salariului, reglementarea duratei zilei de muncă, pentru satisfacerea unor revendicări politice.

Durata zilei de muncă a constituit una din problemele cele mai des ridicate de minerii în cursul luptei lor contra exploatareii încă cu mult timp înainte primului război mondial. Cu toate acestea, și înainte de război și cu atît mai mult în cursul primului război mondial, ziua de lucru din Valea Jiului era una dintre cele mai lungi, variînd între 12 14

¹ Anuarul statistic al Romîniei, 1922, București, 1923, p. 225. În acest număr sînt cuprinși și 537 de servitori.

² Petroșani. Societate Anonimă Romînă pentru exploatarea minelor de cărbuni. Monografie, 1925, p. 142 143.

ore. Lupta minerilor contra acestei situații nu a încetat nici în timpul războiului; ea a crescut însă mai ales după război în timpul marilor lupte revoluționare din noiembrie-decembrie 1918, când minerii, ca și muncitorii din numeroase alte centre ale Transilvaniei și vechii României, au reușit să impună patronilor durata zilei de lucru de 8 ore.

Dintr-un raport al directorului general al minelor din Valea Jiului reiese că după izbucnirea puternicelor lupte revoluționare din noiembrie 1918, „chestiunea orariului de 8 ore zilnic s-a rezolvat de însăși muncitorime, întrucît introducerea schimbului de lucru de 8 ore a fost pur și simplu decretat de lucrătorii însăși”¹, iar Consiliul Dirigent, în 1919, „... nu a făcut prin decretul XII decît să consfințească o situație de fapt”². Capitaliștii însă nu au respectat prevederile acestui decret. Astfel, prin diferite mijloace, ei au încercat, și uneori au reușit, să prelungească ziua de muncă de 8 ore. Nu este deci întîmplător că între revendicările minerilor și după 1919 găsim și revendicarea zilei de lucru de 8 ore.

În ceea ce privește condițiile de lucru ale muncitorilor din întreprinderile existente în România burghezo-moșierească situația era deosebit de grea. Lipsa de lumină, de spațiu, condițiile neigienice de muncă, lipsa oricăror măsuri de securitate a muncii constituiau trăsături obișnuite ale întreprinderilor capitaliste de înainte și de după primul război mondial.

Și minerii din Valea Jiului erau nevoiți să lucreze în condiții grele, pînă la istovire, cu unelte de muncă dintre cele mai primitive. Muncitorii mineri trăiau veșnic în nesiguranța zilei de mîine. În goana după profituri rapide și cît mai mari, capitaliștii au aplicat în această perioadă o economisire de capital constant, nu au asigurat în mine nici cele mai elementare mijloace de protecție a muncii și de securitate minieră pentru apărarea vieții minerilor. Exploziile și avariile se țineau lanț. Numărul accidentelor din minele Văii Jiului erau printre cele mai mari din țară.

Numai în anul 1917 în minele din Valea Jiului s-au înregistrat 380 de accidente³. La 19 septembrie 1917 a avut loc o explozie catastrofală în urma căreia 59 de muncitori au murit, iar 27 au fost răniți grav⁴. În 1918, la minele Dîlja aparținînd Societății „Salgótarjáni” a explodat o magazie cu exploziv, în urma căreia au murit 14 muncitori⁵. În octombrie 1919, din cauza materialului explozibil de calitate proastă dat muncitorilor de către direcția minelor, la Lupeni s-a produs o puternică explozie care a avut ca rezultat rănirea gravă a 7 muncitori⁶. La 13 ianuarie 1920, tot la Lupeni, la mina „C.ara”, datorită lipsei de ventilație, aprinzîndu-se gazele din subteran, trei muncitori au ars de vii⁷. Aceste accidente din minele carbonifere sînt numai cîteva exemple. În Valea

¹ Arhivele Statului Petroșani, dosarul 1/1921, fondul 10, fila 87.

² N. Ghiulea, *Chestiunea muncitorească în Ardeal și Banat, în Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul 1918-1928*. București, 1929.

³ Arhiva Inspectoratului geologic minier Petroșani, nr. 948/1918. Raport despre accidentele din anul 1917.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, nr. 320/1919.

⁶ „Tribuna socialistă”, Sibiu, 19 noiembrie 1919.

⁷ Arhivele Statului Deva, dosarul nr. 1166/1922, fila 120. „Tribuna socialistă” Cluj, 8 februarie 1920.

Jiului aproape că nu exista lună în care să nu aibe loc accidente mortale. Minerul coborît în adîncul pămîntului pentru a scoate „diamantul negru” nu era sigur niciodată că va mai ieși „la ziua” sau nu.

Salariizarea muncitorilor din România în acea perioadă și evoluția salariilor lor reale ilustrează cît se poate de evident viața deosebit de grea pe care o duceau oamenii muncii în condițiile regimului burghezomoșieresc. Datorită inflației puternice și speculei deșănțate ce se făcea cu produsele de larg consum în condițiile acutei lipse a acestora, diferența dintre salarii și prețuri creștea în mod accelerat. Ca urmare, această perioadă se caracterizează printr-o scădere a salariului real al muncitorilor din întreaga țară¹. Semnificative sînt în acest sens înseși datele cuprinse în statisticile și publicațiile burgheze care au fost astfel strînse încît să deformeze realitatea. Chiar comisia de anchetare trimisă în Valea Jiului a fost nevoită să recunoască faptul că „...salariile actuale ale lucrătorilor sînt departe de a satisface strictul necesar vieții”². Chiar și Trancu-Iași, ministrul muncii, inițiatorul scleratei legi — ce-i purta numele —, în urma anchetei făcute în Valea Jiului a fost nevoit să constate că muncitorii mineri duceau o „mare lipsă de alimente și haine”³.

Să vedem datele statistice privind salariul, media lui zilnică pe categorii de muncitori din Valea Jiului, publicate în monografia Societății „Petroșani”⁴.

Retribuția muncitorilor — media zilnică pe categorii

Anul	Specificarea retribuțiunii	Categorii de muncitori				Media la totalul muncitorilor
		miner lei	răznaș lei	rambleiator lei	meseriaș lei	
1914	salariu	4,65	3,61	2,56	3,84	3,63
1915	„	5,21	4,11	3,03	4,34	4,01
1916	„	5,69	4,53	3,39	4,76	4,34
1917	„	6,44	5,14	3,76	5,51	4,92
1918	„	15,69	12,29	7,97	14,31	11,57
1919	„	54,17	46,52	33,45	46,73	42,82
1920						
sem. I	„	56,11	45,07	29,79	40,44	41,11
1920						
sem. II	„	88,64	72,99	46,72	74,89	60,70

Din datele de mai sus se poate vedea că salariul nominal pe zi al minerilor creștea mereu, indicînd o ridicare mai importantă în anul 1920. Retribuția medie zilnică la totalul muncitorilor a crescut față de 1914 pînă în semestrul II al anului 1920, cu 1123%. Această creștere însă nu a ținut pas cu ritmul devalorizării banilor, care în mare parte a contrabalansat acele avantaje pe care minerii le-au obținut prin luptele lor.

¹ *Greva generală din România, 1920*, Ed. politică, București, 1960, p. 41.

² „Buletinul muncii”, nr. 1—4, 1920, p. 109.

³ „Socialismul” din 8 aprilie 1920.

⁴ *Petroșani. Societate Anonimă Română ... Monografie*, București, 1925, p. 126. În aceste sume nu sînt incluse diferența de magazie și ajutorul familial.

În Transilvania, în august 1920, față de 1914, pe piața orașului Cluj, de pildă, prețurile ajunseseră atât de mari încît indicele cartofilor reprezenta 3750⁰/₀, al făinoaselor 2000⁰/₀, al slăninei afumate 2609⁰/₀, al unturii 3000⁰/₀, al zahărului 5 000 %, al ghetelor 2726 %, al stofei bărbățești 2571 %¹. În asemenea împrejurări, salariul real al muncitorilor mineri a scăzut extrem de mult.

Trebuie să menționăm și faptul că datele statistice privind salariul minerilor sînt înfrumusețate și că în această statistică sînt arătate numai categoriile de muncitori care cîștigau relativ mai bine față de marea majoritate a muncitorilor mineri, în special față de numărul mare al muncitorilor necalificați.

Salariul minerilor a mai fost considerabil ciuntit și prin diferite rețineri aplicate de întreprinderile miniere. Astfel, un miner a trebuit să plătească în medie 2 lei lunar pentru benzina consumată în lampa de minar, reținîndu-i-se și contravaloarea materialului exploziv. Între altele, s-a reținut din salariu 3 % pentru ajutor de boală și încă 3 % pentru fondul de pensii². Pe lângă toate acestea s-a mai aplicat, sub diferite pretexte, și reținerea amenzilor.

O imagine foarte grăitoare asupra capacității de cumpărare a muncitorilor din Transilvania în acest an ne dă compararea costului vieții cu salariile obținute de către muncitori. Astfel, în aprilie 1920, ziarul „Arbeiter Zeitung”, pe baza unor calcule amănunțite, arată că, fără a mai ține seama de impozite și chirie, pentru un muncitor căsătorit și avînd doi copii, socotind totul la minimum necesar existenței, trebuiau următoarele sume³ :

Cheltuieli pentru	Suma în coroane	
	pe zi	pe lună
1. Alimente	53,80	1 608,
2. Îmbrăcăminte	29,86	908,33
3. Alte necesități (curățirea ru- felor, necesități culturale etc.)	11,66	350,—
Total :	95,32	2 866,33

Așadar, un minim necesar (fără a socoti chiria, impozite etc.) era de 95,32 coroane pe zi sau 2866,33 coroane pe lună. Din datele publicate de către același ziar reiese că nici o categorie de muncitori nu cîștiga nici minimum de existență⁴.

Deosebit de grea era situația minerilor din diferite regiuni ale Transilvaniei. Astfel, după un calcul făcut în martie 1920 de către ziarul „Mi-

¹ Calculat pe baza tabelului publicat în *Industria și bogățiile naționale din Ardeal și Banat*, Cluj, 1927, p. 240.

² „Küzdelem” (Lupta) din 19 iunie 1921.

³ „Arbeiter Zeitung”, Timișoara, 17 aprilie 1920.

⁴ *Ibidem*.

nerul”, arătînd că a luat în considerare numai alimentele de strictă necesitate și alte articole neapărat necesare, și aceasta la prețurile cele mai mici ale zilei, iar nu la cele de speculă, minimum de existență pentru un muncitor miner, după cum era : căsătorit sau necăsătorit, era următorul ¹ :

Minimum de existență, în coroane

	Pentru un muncitor necăsătorit		Pentru un muncitor căsătorit	
	Cheltuieli zilnice	Cheltuieli lunare	Cheltuieli zilnice	Cheltuieli lunare
a. Alimente	28,94	723,50	65,52	1 638,—
b. Îmbrăcăminte	18,06	451,66	43,06	1 076,60
c. Alte necesități	10,40	260,—	14,—	350,—
Total	57,40	1 435,16	122,58	3 064,60

Reiese așadar că minimum de existență necesar pe o zi pentru un muncitor necăsătorit era 57,40 coroane, iar pentru un muncitor căsătorit cu doi copii, de 122,58 coroane. Minimum de existență lunar era 1435,16 coroane pentru un muncitor necăsătorit și 3064,60 coroane pentru un muncitor căsătorit. Menționăm că ziarul a calculat acest minim de existență lunar numai la 25 zile lucrătoare și anual la 300 zile lucrătoare, cu toate că pentru o lună în medie trebuie să calculăm 30 de zile, iar anul se compune din 365 de zile. Dacă efectuăm calculul necesar, vom vedea că pentru un muncitor necăsătorit minimum de existență lunar era de 1722 coroane, iar pentru unul căsătorit de 3680,40 coroane. Față de această situație însă, salariul mediu lunar al unui muncitor din Valea Jiului varia între 443,50 și 1008,50 coroane ². Prin urmare, chiar dacă luăm în considerare și ajutorul familial, putem constata că, în primăvara anului 1920, nici o categorie de mineri nu câștigă nici măcar minimum de existență.

Situația minerilor nu s-a schimbat mult nici după vara anului 1920, cînd, cu ocazia încheierii contractului colectiv, minerii din Valea Jiului au obținut majorarea salariului. După luna iunie 1920, salariul mediu pentru o zi al unui miner și ajutor miner era de 87 coroane, al unui rambleiator 63, al unui meseriaș 63, iar al unui suboficiant 73 coroane, plus ajutor familial ³. Dar majorarea salariului nu a ținut pasul cu scumpirea traiului.

Din totalitatea datelor privind salariile muncitorilor mineri din Valea Jiului, în raport cu scumpetea, desprindem concluzia că a avut loc

¹ „Minerul” din 15 martie 1920, vezi și „Bányamunkás” din 15 martie 1920. În acea vreme, în Transilvania circula încă moneda austro-ungară, coroana. Astfel salariile muncitorilor sînt date de către toate ziarurile muncitorești din acea vreme în coroane. Dintr-un articol al ziarului „Muncitorul căilor ferate”, nr. 8 din 8 aprilie 1920, reiese că minerii din Valea Jiului sînt „plătiți foarte prost, 500—700 coroane (165 230 lei)”.

² *Ibidem*.

³ Arhiva Inspectoratului geologic minier Petroșani, adresa nr. 1048 din 1920.

o scădere a salariului real într-o asemenea măsură încît situația minerilor era foarte grea. În Valea Jiului a început să bîntuie foametea. Procurarea plinii a devenit problema cea mai grea pentru mineri. Făina care li se cuvenea minerilor nu au primit-o luni de zile — recunoaște un raport oficial¹. „Alimentele — scria ziarul « Renașterea romînă » — lipseau, încît unii băieși... căutau tărîțe pentru a-și potoli foametea”².

O pauperizare atît de cumplită a minerilor, care a lovit în toate categoriile de muncitori, a dus la o creștere accelerată a nemulțumirii maselor largi de mineri, a luptei clasei muncitoare împotriva exploatării capitaliste. Teroarea la care au fost supuși minerii din partea autorităților locale, din partea siguranței, jandarmeriei, armatei etc. a contribuit la rîndul său la ascuțirea contradicțiilor antagoniste între mineri și patroni.

Întreaga situație arăta că starea muncitorimii miniere — ca, de fapt, a tuturor muncitorilor din România — era precară. De aceea întreaga perioadă se caracterizează prin neîncetate conflicte între muncitori și capitaliști, printr-o creștere puternică a luptei de clasă. Autoritățile regimului burghezo-moșieresc, prin politica lor economică, prin sprijinirea speculanților, prin lipsa de grijă elementară față de situația muncitorilor, prin înăbușirea de multe ori a grevelor cu ajutorul armatei, au contribuit în mod activ la înrăutățirea situației muncitorilor.

În aceste condiții generale, contradicția fundamentală a capitalismului, aceea dintre proletariat și burghezie a căpătat în anul 1920 o agravare maximă. Aceasta a constituit temelia grandioasei lupte de clasă care a fost greva generală din octombrie 1920, ridicînd la luptă aprigă și muncitorimea minieră. Participarea minerilor din Valea Jiului la această mare acțiune a clasei muncitoare din România, prin greutatea specifică a mișcării minerilor, a însemnat o contribuție importantă.

Între anii 1917—1920, mișcarea muncitorească din România, sub înfrîurirea puternică a exemplului Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, era în plin avînt. Prin aprige lupte de clasă, în pofida legilor care interziceau organizarea, întrunirile etc., muncitorii se ridicau cu hotărîre împotriva exploatării și împilării capitaliste. Mișcarea muncitorească de la noi — cîștigînd o bogată experiență de luptă — s-a manifestat ca o forță independentă și viguroasă în viața politică a țării, a făcut pași însemnați pe calea creării unui partid consecvent revoluționar, marxist-leninist³.

Minerii din Valea Jiului, de asemenea, se găseau în fața evenimentelor anului 1920 cu un trecut bogat în tradiții de luptă. Loviți și asupriți cu cruzime de exploatatorii capitaliști, muncitorii mineri au organizat, îndeosebi după Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și sub influența

¹ Arhiva centrală a Institutului de istorie a Partidului de pe lângă C.C. al P.M.R. (în continuare, vom prescurta ACIIP), fondul nr. 5, dosarul nr. 751, fila 54.

² „Renașterea romînă” din 3 aprilie 1920.

³ Vezi *Greva generală din România, 1920*, Ed. politică, p. 104.

nemijlocită a victoriei clasei muncitoare din Rusia, un șir de acțiuni de luptă pentru a-și impune revendicările cu caracter economic și politic. Astfel de acțiuni au avut loc în Valea Jiului mai ales în anii 1916—1920¹.

În 1916, în toiul primului război mondial, muncitorii mineri din Valea Jiului au hotărât, în luna iunie, să declare greva generală, revendicând în primul rînd mărirea rațiilor de alimente, plățirea primelor și indemnizațiilor revocate în 1914, acordarea sporului de scumpete, ridicarea salariului de bază cu 30—40%, vinderea de bocanci la preț oficial etc. Ziarul „A Bánya” (Mina) din 11 iunie 1916, sub titlul „Necazurile în Valea Jiului”, scria următoarele: „În cursul săptămîinii s-au desfășurat mari mișcări de salarizare în cel mai mare bazin carbonifer al țării, în Valea Jiului... Mișcarea s-a extins asupra tuturor minelor”.

În ciuda stării de război, a militarizării minelor, a terorii, minerii au reușit să impună patronilor satisfacerea unor revendicări, ieșind și mai căliți din această grevă, care a fost una din marile acțiuni de masă din Transilvania din anii primului război mondial, avînd un caracter pronunțat politic, îndreptată în fond împotriva războiului și a regimului burghez-moșieresc.

Sfîrșitul anului 1917 a constituit începutul unei noi etape în luptele muncitorești din România, ca și în luptele minerilor din Valea Jiului. Sub influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, în acest bazin carbonifer au avut loc mari bătălii de clasă. Luptele revoluționare ale minerilor au cuprins întreg anul 1918. În martie 1918 s-a desfășurat greva de mare amploare a minerilor din Lupeni care a avut un pronunțat caracter politic, îndreptată, printre altele, împotriva comandamentului militar local austro-ungar². O altă grevă însemnată care a avut loc în aprilie a dus la o ciocnire politică deschisă între minerii din Lonea și autoritățile militare, în cursul căreia a fost rănit însuși comandantul militar. După

---

¹ Prima acțiune de luptă mai însemnată a minerilor din Valea Jiului cunoscută pînă acum a fost greva spontană din 1875, declanșată pentru satisfacerea unor revendicări economice. O astfel de grevă a izbucnit și în 1885. În iulie 1892, minerii rouni și maghiari și de alte naționalități de la minele Petroșeni și Petrila au declarat grevă, cerînd mărirea salariului. Aceste greve au însemnat primii pași ai mișcării minerilor din Valea Jiului, copilăria mișcării muncitorești, cum a numit Lenin începuturile mișcării muncitorești.

Într-un stadiu mult mai avansat a ajuns lupta minerilor în anii 1905—1907 sub influența primei revoluții burghezo-democratice ruse. Dovada acestui nou avînt a fost greva minerilor din Valea Jiului din 1906, care a dus la ciocniri cu armata, rămînînd pe lunca Petroșeni morți și răniți. Această grevă, care a cuprins aproape pe toți muncitorii din bazinul carbonifer, a fost cea mai amplă mișcare din Transilvania sub influența primei revoluții populare din Rusia. În 1907, în rîndul minerilor continuă fierberea, avînd loc la 13 aprilie greva minerilor din Lupeni.

Frământările minerilor cresc în preajma primului război mondial datorită exploatării intensificate și a restricțiilor introduse ca urmare a pregătirilor de război. La Petroșeni s-a observat o fierbere între muncitori, în special după ultima grevă declarată la 18 aprilie 1914. Minerii pregăteau o nouă grevă pentru luna mai, însă guvernul a trimis la Petroșeni un mare număr de jandarmi pentru a preveni declararea grevei. Lupta minerilor a continuat și a crescut, în ciuda tuturor măsurilor excepționale aplicate de către guvern în timpul dezlănțuirii războiului imperialist.

² Arhiva Inspectoratului geologic minier Petroșani, dosarul nr. 192/1918.

greva din iunie 1918 lupta minerilor s-a îndreptat spre cucerirea puterii și trecerea minelor în mâinile muncitorimii ¹.

Spre sfârșitul războiului mondial imperialist, luptele muncitorilor din întreaga țară se aflau în plin avânt. Puternice greve și demonstrații au avut loc la București, la Atelierele C.F.R.-Iași, Pașcani, Galați și la întreprinderile militare din Moldova. Muncitorii cereau, pe lângă satisfacerea unor revendicări economice, împărțirea pământului la țărani, încetarea intervenției militare în Rusia Sovietică. Ei se declarau împotriva guvernului și chiar pentru răsturnarea puterii claselor exploatoare.

Puternice mișcări revoluționare au avut loc în 1918, în Transilvania, împotriva jugului austro-ungar, pentru lichidarea rînduielilor moșierești și a asupririi naționale, pentru transformări democratice. Ca o consecință a avîntului luptei maselor pentru eliberarea națională, care a urmat Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, Imperiul Austro-Ungar a fost zgduit de puternice frămîntări interne, destrămîndu-se. În aceste condiții, pe ruinele vechiului imperiu asupritor de popoare, s-au format state naționale separate, iar Transilvania s-a unit cu România. Unirea Transilvaniei cu România era un act just, obiectiv istoric, care corespundea năzuințelor maselor din întreaga țară. Datorită faptului că nu a existat un partid marxist-leninist al clasei muncitoare, valul luptelor revoluționare n-a putut duce la revoluția proletară și, ca urmare directă, unirea nu a fost însoțită de transformările democratice pentru care luptau masele din vechea Romînie și din Transilvania.

În această mișcare revoluționară general democratică ce se desfășura în Transilvania la sfârșitul anului 1918, pentru înlăturarea jugului monarhiei habsburgice și unirea Transilvaniei cu România în cadrul unei republici democratice, un factor politic însemnat l-a constituit lupta minerilor din Valea Jiului.

Luptele muncitorilor din țara noastră de la sfârșitul anului 1918 și începutul anului următor au dus la crearea consiliilor muncitorești și la instaurarea puterii sfaturilor muncitorești în unele centre muncitorești, printre care și în Valea Jiului ². Sub îndrumarea consiliului muncitoresc, strîns uniți, minerii romîni, maghiari, germani și de alte naționalități din Vulcan, Lupeni și Petroșeni, în ianuarie 1919 au declarat greva generală, care s-a transformat într-o încercare de insurecție armată.

Acțiunile și luptele eroice ale minerilor din Valea Jiului au culminat cu luptele din 1920 ³, în special cu greva generală din octombrie.

Din lanțul luptelor revoluționare ale muncitorilor din țara noastră, la începutul anului 1920 una dintre cele mai însemnate a fost greva generală a minerilor din Valea Jiului din martie, cînd, în ciuda stării de asediu, aproape 9 000 de muncitori s-au aflat în grevă ⁴, impunînd reprezentan-

¹ Vezi V. Chereșteșiu, *Pătrunderea ideilor Marii Revoluții Socialiste din Octombrie în masele din Transilvania*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, I—II, 1958—1959, p. 265.

² Vezi acad. C. Daicoviciu, L. Bányai, V. Chereșteșiu, V. Liveanu, *Lupta revoluționară a maselor — factor hotărîtor în unirea Transilvaniei cu România*, în „Studii”, nr. 6, an. XI, 1958.

³ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ed. a III-a, E.P.L.P., 1953, p. 627.

⁴ ACIIP, dosar nr. 42825/15, documentul nr. 1670, fila 107.

ților guvernului trimiși în anchetă urgentă îmbunătățire a situației lor¹. Această grevă generală, care a avut un pronunțat caracter politic, a arătat că și înăuntrul mișcării minerilor s-au maturizat forțe noi, aripa de stînga a partidului socialist și sindicatele locale, în frunte cu elementele comuniste, cîștigînd majoritatea maselor muncitoare din Valea Jiului.

Începînd din primăvara anului 1920 — în pofida măsurilor de reprimare luate de guvernul Averescu, care a fost adus la putere în scopul înăbușirii prin teroare sîngeroasă a avîntului mișcării muncitorești —, valul luptelor greviste crește impetuos în întreaga țară. Însăși statisticile burgheze recunoșteau că în răstimpul dintre 1 martie și 20 octombrie au avut loc în întreaga țară 345 de greve, dintre care 112 în București. În primul plan al luptei maselor împotriva exploataților s-au situat detașamentele cele mai puternice ale clasei muncitoare din România: ceferiștii, metalurgiștii, minerii, petroliștii. Capitala a fost din nou arena celor mai mari acțiuni ale muncitorimii, dînd tonul întregii lupte revoluționare care se intensifica zi de zi².

Au izbucnit noi și puternice greve, care au cuprins ramuri întregi ale economiei naționale, cum au fost: greva generală a ceferiștilor și a muncitorilor din transporturile pe apă (aprilie—iunie); greva metalurgiștilor din București (martie—septembrie); greva lucrătorilor de la R.M.S. (vara anului 1920); greva lucrătorilor de la Arsenalul armatei (august); grevele generale demonstrative din Transilvania (august—septembrie) etc.³.

Însemnatele greve desfășurate în lunile aprilie-mai-iunie 1920 au arătat adîncirea procesului de radicalizare a proletariatului din țara noastră⁴. Aceste greve au relevat puterea organizațiilor muncitorești și creșterea conștiinței de clasă a proletariatului din România.

În tot cursul lunii august 1920 au avut loc în țară mari demonstrații ale clasei muncitoare împotriva legii reacționare Trancu-Iași, care interzicea muncitorilor dreptul la grevă.

În perioada de la greva din martie 1920 pînă la cea din octombrie, și bazinul carbonifer al Văii Jiului a fost bogat în evenimente de luptă revoluționară. A trecut abia o lună de la greva generală din martie, cînd ziua de 1 Mai, marea sărbătoare a proletariatului internațional, cu toată starea de asediu a fost sărbătorită prin încetarea lucrului. În preajma zilei de 1 Mai au fost organizate mai multe adunări neautorizate de autorități⁵, unde au fost discutate probleme de organizare legate de sărbătorirea zilei de 1 Mai. În ajunul sărbătoririi au fost răspîndite printre muncitori cîntece revoluționare, multiplicat, în limbile romînă și maghiară. Unul din cîntece era un apel către soldați să depună armele și să nu tragă în muncitori⁶. La 1 Mai 1920, porțile locuințelor muncitorești au fost împodo-

¹ ACIIP, dosarul nr. 76, filele 36 și 49.

² Vezi *Greva generală din România — 1920*, p. 108.

³ „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.”, nr. 5/1960, p. 8

⁴ Vezi „Lupta de clasă”, nr. 1 din 1 iulie 1920, p. 4.

⁵ ACIIP, fondul nr. 5, dosarul nr. 940, fila 146.

⁶ *Ibidem*.

bite cu drapele roșii ¹, iar muncitorii mineri purtau cocarde roșii ². Elanul de luptă al minerilor creștea mereu.

Datorită faptului că direcțiunea minelor a târăgănat încheierea contractului colectiv impus încă cu ocazia grevei generale locale din martie 1920, minerii revoltați din cauză că au fost înșelați, în luna iunie se pregăteau să declanșeze o nouă grevă generală. Conducerea Uniunii minerilor din Petroșeni, la 10 iunie 1920, într-un memoriu adresat direct Ministerului Muncii, arăta că dacă pînă în ziua de 17 iunie 1920, după amiază la ora 2, nu se vor începe negocierile între patroni, muncitori și reprezentanții guvernului, nu-și asumă răspunderea evenimentelor ce se vor întîmpla ³. „Din ziua de 17.VI.1920, toți muncitorii din Valea Jiului — raporta comandantul garnizoanei din Petroșeni — vor începe greva pe motivul că ministrul Trancu-Iași, cît și delegații trimiși, nu și-au ținut cuvîntul” ⁴. Atitudinea hotărîtă a minerilor a silit pe patroni — care s-au speriat de urmările unei noi greve generale — să satisfacă revendicările principale ale minerilor. Astfel, prin intrarea în vigoare a noului contract colectiv, minerii au obținut mărirea salariilor în medie cu 65% ⁵.

Lunile iulie și august 1920 sînt caracterizate, la fel, de mari frămîntări ale minerilor. Semnificativ este faptul că cele mai mărunte scînteii au provocat greve. În ziua de 12 august 1920, la Vulcan, a izbucnit o grevă de o zi ⁶; în 14 august au intrat în grevă de o zi și muncitorii de la minele Lonea. Motivul ambelor greve a fost că „direcțiunea nu le-a plătit salariul la timp” ⁷.

În ziua de 22 august 1920 din nou a izbucnit o grevă generală în Valea Jiului, din cauză că nu s-a plătit lucrătorilor diferențele de salarii aprobate de Ministerul Muncii ⁸.

Șirul grevelor din iulie—august a arătat adîncirea procesului de maturizare și radicalizare a muncitorimii miniere, lupta lor primind un pronunțat caracter politic. Într-un raport, direcțiunea minelor arăta că muncitorii „nu s-au mulțumit cu succesele lor economice, ci au transpus activitatea lor și pe terenul politic” ⁹.

În acest timp, mișcarea comunistă a cucerit poziții importante în unele centre industriale ca București, Ploiești, Galați, Reșița ș.a. Se lărgea continuu influența grupurilor comuniste și în Valea Jiului, unde acestea au fost constituite în mod clandestin la sfîrșitul anului 1918 și începutul anului 1919¹⁰. Acest fapt este dovedit de mai multe documente: ziarul „Tribuna Socialistă” din 28 martie 1920 scria că „aderenți ai lui Lenin ... au găsit teren de agitație printre ... minerii din Valea Jiului”. „La

¹ ACIIP, fila 143.

² *Ibidem*, fila 116.

³ Arhiva Statului, Petroșani, dosarul nr. 1/1920, fondul nr. 10, fila 149.

⁴ ACIIP, fondul nr. 5, dosarul nr. 782, fila 120.

⁵ „Erdélyi Munkás” (Muncitorul transilvănean), din 24 iulie 1920.

⁶ „Minerul”, nr. 16—17, din 24 septembrie 1920.

⁷ *Ibidem*.

⁸ ACIIP, fondul nr. 5, dosarul nr. 761, fila 282.

⁹ Arhiva Procuraturii Regiunii Cluj, dosarul nr. 2/1921, C.

¹⁰ ACIIP, Sectorul Cluj. Din relatările mai multor tovarăși participanți la mișcare, fondul nr. 1, dosarul nr. 5, filele 8—10.

minele de cărbuni din Valea Jiului — se scrie într-un raport —, pe lângă organizațiile fățișe mai avem de-a face și cu organizații secrete”¹. „Propagatorii comuniști — citim într-o altă sursă — împrăștiați pe întreaga Vale a Jiului, lucrează atât de acoperit de nu pot fi descoperiți pînă în prezent. Petroșeni este fără îndoială un cuib periculos”².

Aripa de stînga a partidului, grupurile comuniste s-au întărit, iar luptele minerilor s-au încadrat din ce în ce mai organic în mișcarea muncitorească din întreaga țară. Aceasta s-a manifestat în mod deosebit cu ocazia grevei generale demonstrative de o oră la 1 septembrie 1920, care a cuprins toate centrele muncitorești din Transilvania. Scopul grevei a fost să atragă atenția guvernului și patronilor că muncitorimea nu mai poate suferi starea de asediu, cenzura, situația creată de legea reglementării conflictelor de muncă, pregătirile de război și scumpirea continuă a traiului și că, în cazul în care guvernul nu va lua măsuri spre a schimba situația, muncitorimea va începe lupta cea mai aprigă pentru înlăturarea tuturor nedreptăților³.

Muncitorii din Transilvania au formulat următoarele revendicări: „1. Scoaterea din vigoare a legii stării de asediu și a cenzurii, 2. Abrogarea legii referitoare la declararea grevei, 3. Protestarea contra guvernului care nu respectă neutralitatea în conflictul ruso-polon și caută să formeze opinia publică favorabilă unui război contra Rusiei”⁴. Din această din urmă revendicare se vede că și minerii s-au ridicat pentru apărarea Rusiei sovietice, protestînd împotriva politicii guvernului burghezo-moșieresc, care pregătea intervenția. „Greva demonstrativă de la 1 septembrie 1920 a reușit . . . mai cu seamă în Valea Jiului”, scria „Tribuna Socialistă” din 12 septembrie 1920. Cu ocazia grevei demonstrative jandarmii din Valea Jiului au confiscat panourile cu portretul lui Lenin și panouri reprezentînd un muncitor ce poartă emblema secera și ciocanul⁵.

Muncitorii de pe teritoriul vechii Romînie și mai ales cei din Capitală și-au manifestat solidaritatea cu greva generală demonstrativă din Transilvania. În ziua declanșării grevei demonstrative, la București și în alte orașe au avut loc mitinguri în care „. . . oratorii au anunțat pasul energic al proletariatului din Ardeal și Banat, declarînd că, întrucît guvernul nu va lua în considerare revendicările fixate din partea noastră, muncitorimea din țara veche se va solidariza cu lupta fraților săi din toată țara, proclamînd greva generală pe întreg teritoriul”⁶. Pe baza evenimentelor, ziarul „Lumea” scria: „Probabil că ne găsim în preajma grevei generale miniere”⁷. Din documente se poate vedea că ideea grevei generale a eucerit din ce în ce mai mult masele largi ale muncitorilor din țara noastră. Voința muncitorilor de a declara greva generală a fost exprimată și cu ocazia congresului din august al partidului socialist și al sindicatelor din

¹ ACIIP, fondul nr. 5, dosarul nr. 751, fila 88.

² *Ibidem*, fila 178.

³ Vezi „Tribuna Socialistă”, din 5 septembrie 1920.

⁴ ACIIP, fondul nr. 5, dosarul nr. 761, fila 343.

⁵ „Erdélyi Munkás”, din 18 septembrie 1920.

⁶ „Tribuna Socialistă”, din 5 septembrie 1920.

⁷ „Lumea”, din 30 septembrie 1920.

Transilvania, unde mai mulți delegați au cerut declararea grevei generale. Delegatul minerilor din Valea Jiului, între altele, a arătat că „uneltirile autorităților nu se mai pot răbda și dacă de acum încolo se va mai întâmpla la fel, să se procedeze imediat la greve și dacă se va continua persecuția autorităților și a cenzurii pe mai departe, să se facă greva generală”¹. Lozinca „Greva generală”, în pofida manevrelor conducătorilor social-democrați de dreapta, a cuprins clasa muncitoare din întreaga țară. Încercările liderilor social-democrați de dreapta de a se opune greveii generale se loveau de indignarea crescândă a maselor. Un conducător social-democrat de dreapta a declarat următoarele la congresul minerilor din mai 1921: „Dacă n-ar fi izbucnit greva generală, conducătorii ar fi fost considerați trădători și masa ar fi făcut-o...”². Conducătorii oportuniști ai partidului socialist și ai sindicatelor din România au fost siliți deci să cedeze, cel puțin formal, presiunii maselor muncitoare, pentru a nu pierde complet încrederea acestora și a nu rămâne izolați. În aceste împrejurări, Consiliul general al partidului socialist și al sindicatelor a fost obligat să convoace, în ziua de 11 octombrie 1920, o ședință plenară care, sub presiunea elementelor revoluționare, a formulat un memoriu în care erau cuprinse principalele revendicări ale muncitorimii din țară. Hotărârile ședinței Consiliului general urmau să fie prezentate guvernului de către o delegație, cu avertismentul că dacă revendicările nu vor fi îndeplinite până la 20 octombrie, muncitorimea va fi chemată ca printr-o grevă generală să obțină drepturile cerute³.

În loc de răspuns la memoriu, guvernul a trecut la măsuri prin care să înăbușe de la început greva generală. Pentru apărarea orînduirii burghezo-moșierești, în diferite centre din Transilvania au fost trimise trei corpuri de armată, trupele din orașele mai mari și din centrele muncitorești au fost întărite cu noi unități militare⁴. Garnizoana din Petro-

¹ ACIIP, fondul nr. 28, dosarul nr. 4349, filele 444, 447, 449.

² „Bányamunkás”, din 15 mai 1921.

³ *Documente din istoria Partidului Comunist din România 1917—1922*, ediția a II-a, E.S.P.L.P., 1956, p. 198—199.

Memoriul adoptat conținea următoarele revendicări:

Respectarea dreptului de asociație, recunoașterea delegațiilor și a consiliilor muncitorești în toate întreprinderile. Interzicerea strictă pentru direcțiile din întreprinderile statului de a se amesteca sub orice formă în chestiunile referitoare la organizarea muncitorilor și obligativitatea reîncadrării în serviciu a tuturor lucrătorilor concediați sau suspendați.

Satisfacerea revendicărilor formulate de muncitorii din instituțiile statului, atât acolo unde au funcționat comisii de arbitraj (la C.F.R. și Monitorul oficial), cât și acolo unde asemenea comisii nu au fost încă instituite.

Suspendarea aplicării legii pentru reglementarea conflictelor colective de muncă până la întocmirea unei alte legi care să respecte drepturile câștigate cu mari sacrificii de masele muncitoare.

Desființarea efectivă și completă a stării de asediu și a cenzurii prin: a) recunoașterea dreptului și libertății complete de asociere, de întrunire, de presă; b) desființarea curților marțiale și trecerea tuturor proceselor privitoare la civili, a delictelor politice și de presă în competența instanțelor civile; c) scoaterea armatei din administrația civilă; d) încetarea sistemului expulzării și al evacuării forțate.

Redarea autonomiei caselor de asigurări sociale din Ardeal și Banat, modificarea legilor asigurărilor din vechea Romnie pe baza principiului autonomiei, cu consultarea clasei muncitoare prin reprezentanții ei autorizați.

⁴ ACIIP, dosarul nr. 781, filele 1 și 116.

șeni a fost întărită cu Regimentul 92 infanterie Orăștie¹. Compania I din Regimentul 1 C.F.R. a fost repartizată pe linia ferată Petroșani-Simeria-Teiuș-Copșa mică². Unitățile militare au primit dispoziții telegrafice ca, în cazul declanșării grevei generale, să deschidă plicul nr.287, care conținea instrucțiunile privind măsurile ce trebuiau luate³. Toate autoritățile civile și militare au fost puse în stare de alarmă. Presa burgheză și celelalte mijloace de propagandă au început o campanie de calomniere a grevei generale.

Cu toate că guvernul Averescu, apărând interesele burgheziei și mizeriei, pregătea deschis represiunea împotriva grevei generale, liderii social-democrați de dreapta nu au luat măsurile necesare pentru organizarea și conducerea acestei mari acțiuni de clasă. Nici conducerea oportunistă din fruntea secțiunii din Transilvania a Partidului Socialist din România nu s-a preocupat de pregătirea grevei generale. Sub presiunea maselor ea a fost silită totuși să întreprindă unele acțiuni, ca de exemplu crearea unor fonduri de rezistență. În acest scop s-a convocat la Cluj o conferință la care au fost reprezentați muncitorii din 31 de orașe și centre din Transilvania. Pe plan local, în anumite centre, s-au ținut adunări prin care muncitorii au fost pregătiți pentru greva generală. În aceste adunări au fost constituite comitete de grevă, în unele locuri dublate sau triplate pentru cazul că membrii primelor comitete vor fi arestați. Aceste acțiuni au rămas însă într-un cadru local. Directivele date de conducerea partidului socialist și a sindicatelor din Transilvania cu privire la greva generală în loc să cheme masele de muncitori la luptă hotărâtă, le-au demobilizat. Acest fapt se desprinde clar din textul directivelor întocmite la 19 octombrie 1920 de către Partidul Socialist din Transilvania și diferite uniuni sindicale, trimise prin delegați la toate centrele industriale din Transilvania⁴. În instrucțiuni se arăta că greva va începe în ziua de 21 octombrie dimineața și va ține pînă cînd se va da o dispoziție din partea centrului; că greva fiind generală, se referă la toate breslele. În instrucțiuni se făcea însă apel ca „ordinea, disciplina vor fi menținute în orice caz de arestare și în orice alte cazuri de provocare. Demonstrații, adunări sînt la tot cazul a se evita”⁵. Acest document a fost semnat și de Uniunea muncitorilor minieri și topitorilor din Ardeal și Banat.

După cum se vede, instrucțiunile recomandau să nu se folosească asemenea arme importante cum sînt mitingurile și demonstrațiile de masă, care au o mare însemnătate în întreținerea unui înalt spirit de luptă, în influențarea celorlalte pături ale populației și în exercitarea presiunii asupra autorităților. Instrucțiunile, în loc să înarmeze pe muncitori, i-au

¹ ACIIP, fondul nr. 5, dosarul nr. 765, fila 14.

² *Ibidem*, dosar nr. 781, fila 1.

³ *Ibidem*, fila 116.

⁴ Vezi *Greva generală din octombrie 1920 în Transilvania*, articol semnat de L. Vajda, L. Fodor, V. Marin, F. Pircălab, publicat în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.”, nr. 5/1960.

⁵ Textul întreg al directivelor a fost publicat în „Analele Institutului de istorie a Partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.”, nr. 5/1960, p. 176—177.

demobilizat în fața dușmanului bine pregătit de luptă și înarmat. Nu au fost prevăzute nici alte măsuri necesare de a conduce o astfel de mare acțiune pe țară.

Cu toate dispozițiile și indicațiile demobilizatoare date de oportuniști, muncitorii români, maghiari, germani și de alte naționalități din diferite orașe și centre din Transilvania, alături de întregul proletariat din țara noastră, au intrat cu tot elanul lor revoluționar în greva generală, pornind la luptă pentru satisfacerea revendicărilor lor cuprinse în ultimatumul înaintat guvernului. În octombrie 1920 și minerii din Valea Jiului s-au alăturat la greva generală pe țară. Trebuie să precizăm însă că participarea minerilor la greva generală nu poate fi considerată numai ca o simplă solidarizare, că ei ar fi fost mînați pur și simplu de valurile grevei generale din restul țării. Sub influența și conducerea aripii de stînga, și muncitorii din Valea Jiului, care au trecut prin școala mai multor greve generale locale, de mult au cerut declararea grevei generale pe țară¹, situîndu-se astfel printre inițiatorii ei.

Aceasta reiese și din mărturisirea social-democratului de dreapta Iosif Ciser, secretar general al Uniunii minerilor, care în darea de seamă rostită la cel de-al IV-lea congres al minerilor, a arătat că minerii au intrat înarmați cu ciomege în biroul central al Uniunii, pretinzînd ca centrala să declare greva generală². Tot Ciser a declarat la conferința extraordinară a Uniunii muncitorilor mineri și topitori din Ardeal și Banat, în luna mai 1921, că „oricît am încercat să oprim greva generală, nu s-a putut”³. „Grewa generală — scria ziarul «Minerul» — nu se mai poate opri; dacă nu o fac ceilalți muncitori, o va face minerii din Ardeal”⁴. La ședința din 11 octombrie a Consiliului general al partidului socialist și sindicatelor ținută la București, au luat parte și delegații minerilor din Valea Jiului, incredințați din partea minerilor cu mandat imperativ de a lua poziție categorică alături de greva generală pe țară, dacă guvernul nu va satisface revendicările muncitorilor. „Dacă nu se ia nici o hătărîre — scria ziarul «Voința» despre atitudinea minerilor — sînt decizi să declare greva generală și la extrem să pună stăpînire pe mine”⁵. „Domnul Ciser din Ardeal — mărturisea C. Gusti, directorul general al Ministerului Muncii, venea la minister și spunea că de abia poate potoli pe lucrători ca să nu se pună în grevă...”⁶.

Conducătorii social-democrați de dreapta, trădătorii cauzei clasei muncitoare, cu toate strădăințele lor nu au putut opri izbucnirea grevei. Minerii, ca și celelalte categorii ale clasei muncitoare, sub conducerea elementelor revoluționare s-au pregătit pentru greva generală încă din vara anului 1920. Deja înainte de a primi directivele Partidului Socialist din vechea Romînie au fost formate comitete de grevă dublate la fiecare întreprindere carboniferă și s-a format, din reprezentanții centre-

¹ „Munkáslap” (Foia muncitorească), din martie 1921.

² „Minerul”, din 25 septembrie 1922.

³ *Ibidem*, din 15 iulie 1921.

⁴ *Ibidem*, din 25 septembrie 1922.

⁵ „Voința”, din 15 octombrie 1920.

⁶ „Universul”, din 19 decembrie 1920.

lor miniere, un comitet central pe întreaga Vale a Jiului, cu sediul principal la Vulcan, pe dealul Babii, avînd menirea să coordoneze desfășurarea grevei generale pe întregul bazin carbonifer¹. În timpul grevei urma ca acest comitet, „comisia celor 7” cum a fost numit, să țină legătura cu greviștii prin curieri². Însuși acest fapt dovedește că, sub presiunea maselor de mineri, sub conducerea elementelor revoluționare, au fost luate măsuri de pregătire a grevei generale și în Valea Jiului.

Directivele conducerii Partidului Socialist din Transilvania au ajuns la cunoștința secției locale și a sindicatelor din Valea Jiului în dimineața zilei de 20 octombrie³. Sindicatele din Valea Jiului, încă în cursul aceleiași zile, au luat măsuri ca la toate minele să fie trimis cîte un delegat cu însărcinarea de a prelucra cu minerii instrucțiunile cu privire la grevă⁴.

În seara zilei de 20 octombrie, la Petroșani, în sala sindicatului minerilor, s-a ținut o întrunire la care au participat numeroși muncitori care nu erau în șut. La această ședință au fost discutate directivele cu privire la greva generală și s-a hotărît începerea grevei în dimineața zilei de 21 octombrie, la orele 6. S-a mai arătat că „dacă acele șapte puncte nu se aprobă, se va face revoluție”⁵. Cei prezenți au fost rugați să aducă la cunoștința celorlalți muncitori ca la 21 octombrie, dimineața, să nu intre nimeni în mine și să înceteze orice activitate. După adunare, participanții s-au reîntors spre case în grupuri, intrînd în casele minerilor și mobilizîndu-i la greva care trebuia să înceapă dimineața⁶. La Petrila și Vulcan, ca și în celelalte localități din Valea Jiului, tot în seara zilei de 20 octombrie, s-au ținut adunări unde de asemenea s-au discutat problemele declanșării grevei generale⁷.

În ziua de 21 octombrie, conform directivelor, minerii nu au mai intrat în mine: a început greva generală. „Raportez — arăta în telegrama nr. 1 083 din 21 octombrie 1920, Inspectoratul de mine din Petroșani — că azi dimineață, la ora 6, la toate exploatările din regiune toate muncile au fost sistate. Muncitorii care sînt necesari la întreținere și la munci de focuri au fost trimiși (comandați) de muncitori”⁸. Din această telegramă se poate vedea că în același timp comitetele de grevă au organizat paza anumitor locuri de muncă pentru a evita orice daună instalațiilor de mine. În acest scop au fost constituite grupuri de muncitori care vegheau la pompele de apă și găurile de incendiu din mine, precum și în alte locuri. Din documentele ce ne stau la dispoziție se poate urmări zilnic evenimentele desfășurării grevei generale în Valea Jiului.

Încă în dimineața zilei de 21 octombrie minerii din Petroșani au fost mobilizați de către comitetul de grevă să ia parte la marele miting

¹ Din relatările mai multor tovarăși participanți la grevă.

² Din amintirile unor participanți la greva generală.

³ ACIIP, dosarul nr. 751, fila 222.

⁴ Arhiva Comitetului Regional al P.M.R. Cluj, fondul „Grevă generală din 1920. Amintiri”, dosarul nr. 8, fila 73.

⁵ Arhiva Procuraturii Regiunii Cluj, dosarul 41/1921. C.

⁶ Arhiva Comitetului Regional al P.M.R. Cluj, fondul „Grevă generală. Amintiri”, dosarul nr. 8, fila 73.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Arhiva Statului, Petroșani, fondul nr. 10, dosarul nr. 1/1920, fila 1.

ce a avut loc pe Cîmpul Pompierilor. La acest miting, la care a participat majoritatea muncitorilor din Petroșani, s-au ținut cuvîntări mobilizatoare, vorbindu-se despre puterea muncitorilor uniți, despre scopul grevei generale pe țară. În nota nr. 1218 din 1920 a autorităților locale este arătat faptul că oratorii au vorbit „...în lumina tezelor Internaționalei a III-a”¹. După miting minierii s-au încolonat și, purtînd drapele roșii, au pornit în oraș spre judecătorie. Demonstrații însă au fost atacate de către forțele represive, care în mod barbar s-au repezit la manifestații, lovindu-i cu armele și baionetele. Mulți muncitori au fost răniți. „Armata a înecat în sînge manifestația” se arată într-un document².

Și în celelalte centre ale Văii Jiului minierii au aderat cu mare însufletire la greva generală. Tot în dimineața zilei de 21 octombrie, peste 2 800 mineri s-au adunat pe terenul de lîngă școala din Lonea. Cu acest prilej unul dintre conducătorii minerilor, un bărbat de încredere, le-a arătat că timpul pentru a impune prin luptă îmbunătățirea soartei lor a sosit. În entuziasmul celor prezenți el a subliniat că pentru a cucerii dreptul la o viață mai bună muncitorimea din întreaga țară a început greva generală, în care intrau pentru aceleași interese și minierii din Valea Jiului³.

Conform hotărîrii luate la adunarea din 20 octombrie, minierii din Lupeni care lucrau la minele Victoria, Clara, Aurelia, Carolina, Ileana, Ștefan și Est nu au mai coborît la lucru în ziua de 21 octombrie. În pofida indicațiilor primite de la conducătorii oportuniști de a nu face demonstrații, ca și cei din Petroșani și Lonea, minierii din Lupeni s-au adunat pe terenul din fața secției „Preparația cărbunelui” și de aici, încolonați, purtînd drapele roșii, au manifestat pe stradă pînă la clădirea direcției minelor, strigînd : „Trăiască greva generală !” „Jos starea de asediu !” „Pîine și drepturi pentru mineri !”⁴. Coloanele de muncitori au fost însă oprite de jandarmi. Rupînd cordoanele jandarmilor, muncitorii au continuat demonstrația pînă în fața clădirii minelor, unde au ținut o nouă întrunire, cu ocazia căreia unul dintre conducătorii sindicatului minier din Lupeni a prelucrat instrucțiunile cu privire la declararea și desfășurarea grevei generale⁵. Printre cei mai activi muncitori în organizarea și desfășurarea luptei de aici se aflau : Pasut Ignațiu, Chirnetă Ștefan, Patilinetz Ioan și alții.

Din rapoartele companiei C.F.R. rezultă că o dată cu minierii a intrat în grevă și personalul de deservire a căilor ferate din Valea Jiului⁶.

După cum se vede, în acest centru muncitoresc greva generală a cuprins aproape toți muncitorii, în număr de peste 17 000. Relevînd amploarea pe care a luat-o greva generală în Valea Jiului, ziarul „Socialismul” caracteriza situația în felul următor : „Nici un miner nu s-a aflat în minele din Valea Jiului la 21 octombrie”⁷. Exemplul minerilor din bazinul carbonifer al Văii Jiului a fost urmat de muncitorii de la minele

¹ Arhiva Statului, Petroșani, fondul nr. 10, dosarul nr. 1/1920, fila 1.

² ACIIP, fondul nr. 77, dosarul nr. 7268, fila 113.

³ Arhiva Comitetului Regional P.M.R. Cluj, fondul „Grewa generală”, dosar nr. VIII, fila 71.

⁴ *Ibidem*, fila 75.

⁵ *Ibidem*.

⁶ ACIIP, fondul nr. 5, dosarul nr. 781, filele 39-40.

⁷ „Socialismul”, din 28 octombrie 1920.

de aur din Munții Apuseni : au intrat în luptă muncitorii din Brad, Zlatna, Roșia Montana, Săcărîmb, Abrud etc.¹.

Astfel, nici măsurile de represiune luate de autoritățile locale nu au putut opri aderarea minerilor la greva generală. Au fost zadarnice și încercările claselor exploatatoare de a sparge unitatea internaționalistă a muncitorimii, înjghebînd așa-numitele sindicate „naționale”. Mișcarea sindicală a minerilor nu a putut fi îndreptată pe un făgaș șovinist². Acest fapt reiese și din lupta dusă de către mineri împotriva înființării acestor sindicate, care astfel nu și-au putut asigura o bază de masă. La adunarea constitutivă din Lupeni, de exemplu, această organizație a reușit să antreneze numai 25 de membri. „Sindicatul cu 25” — spuneau minerii cu ironie —, „dintre care majoritatea sînt funcționari” — scria ziarul „Tribuna Socialistă” din 1 august 1920. Acest fapt a fost relevat și în raportul confidențial al direcțiunii, arătînd că „Sînt zadarnice stăruințele să se adune tot mai mulți aderenți” la aceste „sindicate”³. Deși conducerea „sindicatului” galben — cum l-au numit minerii — a luat poziție împotriva grevei generale și a hotărît continuarea muncii, ea nu a fost urmată de către mineri⁴, care au acționat strîns uniți în luptă.

O dată cu izbucnirea grevei, autoritățile din Valea Jiului, ca și în celelalte centre muncitorești, conform ordinelor primite de la guvern cu mai multe zile înainte, au luat măsuri brutale în scopul înăbușirii grevei generale. Unitățile regimentului 18 Gorj și ale regimentului 92 infanterie — acesta din urmă adus din Orăștie⁵ — au ocupat Valea Jiului. Pe străzi au fost instalate mitraliere, circulau patrulă, au fost închise localurile sindicatelor, cluburile muncitorești, au fost interzise toate întrunirile, cît și circulația populației în grupuri pe străzi⁶. Pentru a preîntîmpina întinderea mișcării greviste, autoritățile militare, chiar în prima zi, au arestat 50 de muncitori bănuși că au făcut parte din conducerea grevei, acuzați ca „instigatori” la greva generală. S-au luat măsuri de pază militară a stabilimentelor⁷. Comandantul militar al zonei Petroșani, Lonea, Vulcan și Lupeni, văzînd că greva izbucnită a luat proporții mari, a recurs la un alt mijloc. Înțelegîndu-se cu proprietarii minelor, a dat o ordonanță de mobilizare la lucru care era afișată pe gardurile caselor și în care se arăta că „... tot personalul și lucrătorii sînt mobilizați, cei pînă la vîrsta de 46 ani și rechiziționați cei ce nu aparțin vreunui element al armatei. În termen de 24 ore de la primirea ordinului de mobilizare, toți funcționarii, salariații și lucrătorii minelor au a se prezenta la serviciul lor, cunoscînd că la neurmărire vor fi urmăriți și pedepsiți conform legilor militare. Vor fi arestați, judecați și pedepsiți conform legilor militare toți instigatorii la grevă... Pe tot timpul grevei,

¹ „Socialismul”, din 28 octombrie 1920.

² Vezi Titu Georgescu, *De la greva generală la crearea P.C.R.*, Ed. științifică, București, 1962, p. 89—90.

³ Arhiva Statului, Petroșani, fondul nr. 10, dosarul nr. 1/1922, fila 45.

⁴ Arhiva Statului, București, fondul Consiliului Dirigent, 1920, dosarul nr. 1365, fila 282.

⁵ ACIIP, fondul nr. 5, dosarul nr. 765, fila 14.

⁶ *Loc. cit.*, fondul nr. 71, dosarul nr. 6676, fila 81.

⁷ *Loc. cit.*, dosarul nr. 761, fila 297.

circulația pe străzi în grupuri mai mari de 5 persoane este oprită...”¹. În zilele următoare au fost eliberate peste 5 000 de ordine nominale de mobilizare², dar minerii nu s-au prezentat la lucru.

În a doua zi a grevei, jandarmii, în bătaia tobelor, au cutreierat coloniile de muncitori chemînd pe mineri la reluarea lucrului, arătîndu-le că revendicările lor vor fi împlinite. Această acțiune nu a avut nici un efect. Spre a induce în eroare opinia publică și în primul rînd muncitorimea, autoritățile, organele de presă oficiale, după cîteva zile de la izbucnirea grevei au proclamat cu zarvă că greva ar fi încetat peste tot³. Aceste manevre au fost însă zadarnice.

Ca mijloc de apărare folosit de mineri împotriva brutalităților trupelor de armată și jandarmi, pentru a nu primi ordinele de mobilizare, a fost retragerea în masă în pădurile din munții din împrejurimi. Așa au procedat minerii din Lonea, Petroșani, Vulcan și Petrila⁴. Minerii fugiți în munți au discutat evenimentele, membrii grupurilor comuniste au ținut cuvîntări de îmbărbătare, au fost demascați oportuniștii etc. Greviștii retrași în munți s-au bucurat de un sprijin real din partea soțiilor și copiilor lor, precum și a țărănimii locale, sprijin care a constat în adăpost, alimente și informații cu privire la desfășurarea grevei în absența lor. Tratatamentul brutal la care erau supuși greviștii arestați de către autoritățile burghezo-moșierești accentua ura împotriva exploataților și hotărîrea de a continua lupta⁵.

În a treia zi a grevei au fost trimise trupe armate împotriva minerilor din Lonea, cu scopul de a-i scoate cu forța la lucru. Însă aproape 2 800 de mineri din Lonea erau fugiți în păduri. Comandantul trupelor armate a dat ordin ca pădurea să fie înconjurată și minerii prinși să fie arestați. Cînd minerii au văzut și au descoperit scopul acțiunii armatei, au pus cerazitul adus cu ei în cîteva gropi și l-au aprins, producînd cîteva bubuituri asurzitoare. Armata, crezînd că minerii sînt înarmați și vor să arunce în aer stîncile, s-a retras în mare grabă și s-a adunat în vale. Minerii din Lonea abia după 4 zile au coborît din munți⁶.

Organele de represiune au organizat o adevărată vînătoare de oameni, trimițînd patrule după cei fugiți în păduri. Cei prinși au fost arestați și maltratați cu brutalitate. La Paring au fost arestați 60 de greviști — raportează comandantul trupelor de Vest către Marele stat major⁷.

Între timp conducerea minelor a reușit să convingă un oarecare număr de muncitori să reia lucrul. Neputînd împiedica intrarea în mine a celor cîțiva spărgători de grevă, deoarece aceștia se găseau sub paza armatei, minerii greviști au găsit o altă modalitate pentru a zădărnici încercarea de spargere a grevei. Din raportul comandamentului garnizoanei din Petroșani din 24 octombrie 1920 reiese că în noaptea dinspre 24

¹ ACIIP, fondul nr. 5, dosarul nr. 782, Afiș.

² *Loc. cit.*, dosarul 765, fila 12.

³ Din relatările mai multor tovarăși participanți la greva generală.

⁴ *Idem*. Vezi și *loc. cit.*, fondul nr. 5, dosarul nr. 783, volumul 24, fila 139 și dosarul nr. 761, fila 289.

⁵ Din relatările mai multor participanți.

⁶ *Idem*.

⁷ ACIIP, fondul nr. 5, dosarul nr. 761, filele 289–290.

„... firul electric care vine de la Vulcan în Petroșani trecînd prin Aninoasa, a fost tăiat”¹. Totodată, greviștii au întrerupt legăturile telefonice dintre unitățile militare și autoritățile locale².

Măsurile teroriste luate de armată, jandarmerie și autoritățile locale, întreaga lor teroare nu au putut împiedica întinderea și dezvoltarea grevei. Sînt elocvente în această direcție rapoartele zilnice ale direcțiunii minelor și comandantului garnizoanei cu privire la mersul grevei și evenimentele zilnice din Valea Jiului. Din raportul comandantului garnizoanei Petroșani nr. 952 din 22 octombrie 1920 se poate constata că în ziua izbucnirii grevei numai o mică parte a muncitorilor a intrat la lucru. La Petroșani, în minele Est și Aninoasa, au lucrat cîteva sute de muncitori la întreținerea minelor. La mina din Lonea nu s-a lucrat. La Petroșani, în seara zilei de 21 octombrie nu a fost lumină. La Lupeni, în toate minele au fost lucrători care au putut întreține minele, dar nu s-a scos cărbune. La Petroșani pînă în ziua de 22 octombrie, orele 12, au fost arestați 14 conducători ai grevei³. La data de 22 octombrie 1920 în minele Societății „Petroșani” nu a fost scos nici un kg de cărbune, au lipsit de la muncă 7 368 de muncitori⁴. Tot așa s-a întîmplat și la minele Societății „Uricani - Valea Jiului”, unde numărul celor absenți nemotivat a fost de 2 708⁵. Aceasta a caracterizat și situația zilelor următoare. Din raportul Inspectoratului general al minelor de cărbuni din Petroșani către comandantul garnizoanei Petroșani nr. 2559 din 25 octombrie 1920 reiese că la minele statului din Lonea, din efectivul de 2 570, au lucrat în total 56 oameni. La minele „Salgótarjáni” (Petroșani) numărul muncitorilor era de 8 498, din care s-au prezentat la lucru 424, iar la minele Societății „Uricani-Valea Jiului” din totalul de 5 195 muncitori au lucrat 559⁶. „La minele statului (este vorba de Lonea — *n.n.*) — scrie raportul oficial —, pe lângă toată intervenția militară, nu sîntem în stare a pune în lucru nici personalul strict necesar pentru întreținere”⁷.

Autoritățile locale, văzînd că metodele folosite nu au dat nici un rezultat, pe baza ordinului circular al Marelui stat major al armatei nr. 2836 din 25 octombrie 1920, au trecut la evacuarea forțată a minerilor și familiilor lor din locuințe. Acest ordin arăta: „Toți funcționarii sau lucrătorii aparținînd oricărei instituțiuni de stat sau de stabilimente de tot felul ale statului ... care locuiesc în imobile aparținînd statului ... o dată ce se vor pune în grevă vor fi obligați ca să părăsească imediat acele locuințe, atît ei cît și familiile lor. Dacă vor refuza, se vor lua măsuri a fi evacuați cu forța, în cel mult 48 ore de la începerea grevei, cerînd la nevoie și asistența militară”⁸. Această metodă de represiune a fost apli-

¹ *Loc. cit.*, fondul nr. 5, dosarul nr. 782, fila 290.

² *Loc. cit.*, dosarul nr. 765, filele 13—14. V. și *Greva generală din România — 1920*, p. 224.

³ ACIIP, fondul nr. 5, dosarul nr. 783, vol. 24. filele 68—69.

⁴ Arhiva Inspectoratului geologic minier Petroșani, dosarul nr. 1920/1199—878. Tablouri și rapoarte săptămînale.

⁵ *Ibidem*.

⁶ ACIIP, fondul nr. 5, dosarul nr. 782, fila 290.

⁷ *Loc. cit.*, fondul nr. 5, dosarul nr. 777, fila 192.

⁸ Arhiva Statului, Petroșani, fondul nr. 11, dosarul nr. 1/1920, fila 4.

cată de altfel și în Valea Jiului la fiecare grevă mai de amploare, exploatarea vrînd să lovească în familiile muncitorilor, să-i silească la reluarea lucrului.

Și această metodă a fost zadarnică. În ciuda terorii sălbatice, o mare parte a minerilor din Valea Jiului au continuat greva. Nici repressiunea la care au recurs autoritățile burghezo-moșierești, nici manevrele oportuniștilor nu au dat rezultatul scontat.

După 25 octombrie 1920 situația greviștilor a devenit însă din ce în ce mai grea. La 26 octombrie a plecat un batalion de soldați de la Orăștie la Petroșani¹. Diferitele colonii au fost și mai mult izolate una de cealaltă. Mulți mineri au fost constrinși prin forță militară să coboare în mine. Sub scutul baionetelor se simțea din ce în ce mai mult și rolul spărgătorilor de grevă. În urma arestărilor masive a crescut și dezorientarea în ce privește perspectivele grevei generale, resimțindu-se tot mai mult lipsa unei organizări adecvate. Datorită acestor împrejurări, și mai ales a faptului că minerii au fost oarecum ruși de restul țării și nu au știut ce se petrece în celelalte centre muncitorești și în urma înșelării de către presa burgheză, care a trîmbișat că peste tot greva a încetat, după 25 octombrie mișcarea grevistă a slăbit în oarecare măsură și în Valea Jiului. Din raportul informativ al comandantului militar nr. 908 din 25 octombrie rezultă că „greviștii de la mine și de la C.F.R. încep a veni la lucru”², iar „mobilizarea continuă”³. Menționăm însă că, în ziua respectivă, la minele Societății „Uricani-Valea Jiului”, cu toate că numărul muncitorilor prezenți a fost de 1 322, nu s-a extras nici un kilogram de cărbune, iar la „Salgôtarjâni” aproape 1 000 de muncitori au scos numai 319 kg cărbune⁴. Grevă însă nu s-a terminat, cu toate că situația a devenit tot mai grea. Minerii s-au retras din nou în păduri, dar neputînd rămîne multă vreme acolo, din lipsă de alimente, au început să se reîntoarcă la casele lor. La Vulcan, după ce au coborît din păduri, minerii, sub îndrumarea elementelor înaintate, între care Costin Iosif, Horváth Béla și alții, au organizat o demonstrație, cerînd eliberarea imediată a celor arestați și satisfacerea neîntîrziată a revendicărilor lor. Împotriva demonstrațiilor a fost trimisă armata. Minerii însă nu s-au intimidat, ci au respins cu pietre atacul armatei și au continuat demonstrația. Au sosit noi trupe care, ocupînd poziții de luptă în spatele manifestațiilor, au deschis focul asupra acestora. Comandantul trupelor, în raportul informativ nr. 700 din 27 octombrie 1920, arăta că „în ziua de 25 a.c. în comuna Vulcan, muncitorii, devenind agresivi, au fost împrăștiți prin focuri de armă, trase în sus”⁵. Cuprinși din două părți de focurile armatei, minerii s-au răspîndit. Mulți dintre ei au fost arestați, bătuți și deferiți Curții marțiale.

În zilele următoare teroarea autorităților s-a intensificat. Numeroși muncitori au fost arestați, iar alții au fost introduși cu forța în mine. Dar

¹ ACIIP, fondul nr. 5, dosarul nr. 761, fila 292.

² *Ibidem*, dosarul 765, fila 10.

³ *Ibidem*.

⁴ Arhiva Inspectoratului geologic minier Petroșani, dosarul nr. 1920/1199—878.

⁵ ACIIP, fondul nr. 5, dosarul nr. 765, fila 12.

minerii nici așa nu au reluat lucrul¹. Datorită măsurilor luate la minele Societății „Uricani-Valea Jiului” din Lupeni, la data de 26 octombrie — cum reiese din raportul direcțiunii — s-au prezentat la lucru 2580 muncitori, au lipsit nemotivat 2 154, iar producția nu a atins decât 500 chintale². Situația din 27 octombrie a fost următoarea : s-au prezentat 3 700 muncitori, absenți nemotivat 876, iar producția a atins deja 1 490 chintale³. În ziua următoare numărul celor prezenți s-a ridicat la 4 532, iar producția la 4 440 chintale⁴. O situație asemănătoare a fost și la Societatea „Petroșani”. Excepție au făcut minele statului Lonea, unde nici în 26 octombrie nu s-a lucrat⁵.

Datorită acestor împrejurări, direcțiunea minelor a raportat telegrafic, cu nr. 1 100 din 28 octombrie 1920, Ministerului Industriei și Comerțului, următoarele : „În telegrama de azi raportez că greva generală a muncitorilor mineri izbucnită în circumscripție, cu ziua de azi se consideră terminată întrucît mare parte a muncitorilor s-a prezentat la lucru”⁶. La această situație a contribuit și faptul că, la 26 octombrie 1920, conducerea locale ale partidului și ale sindicatelor au primit din partea conducerii Partidului Socialist și a sindicatelor din Transilvania dispoziția să se înceapă lucrul⁷; de asemenea, și circulara-telegramă trimisă de Comitetul executiv al Partidului Socialist din vechea Romînie și Comisia generală a sindicatelor către organizațiile locale, cu dispoziția ca la 28 octombrie, orele 5 dimineața, să se înceteze greva generală. Astfel Consiliul general a hotărît încetarea grevei, deși muncitorimii nu i se satisfăcuseră revendicările.

După o rezistență dirză, în urma dispoziției date de conducerea oportunistă, la 28 octombrie, în cele mai multe centre muncitorești din țară muncitorii au reluat lucrul. Astfel, greva generală a luat sfîrșit. Reluarea lucrului de către greviști s-a datorat politicii trădătoare duse de oportuniști, terorii crîncene, persecuțiilor fără precedent, aducerii cu forța la lucru a muncitorilor de către organele represive ale statului burghezo-moșieresc.

Luptele greviste au continuat însă în numeroase centre muncitorești din țară pînă la sfîrșitul primei decade a lunii noiembrie. Luptele greviste care au continuat după 28 octombrie la București, în Valea Prahovei, Valea Jiului, Galați și în multe alte părți ale țării vădesc că muncitorimea nu a recunoscut actul de capitulare semnat de șefii oportuniști, erijați în reprezentanți oficiali ai mișcării muncitorești.

Cu toată teroarea, cu toate manevrele șefilor oportuniști, muncitorii din Valea Jiului, ca și tovarășii lor din Capitală, din regiunea petroliferă, au continuat lupta și după 28 octombrie. Raportul informativ

¹ *Loc. cit.*, fondul nr. 77, dosarul nr. 7268, fila 98.

² Arhiva Inspectoratului geologic minier Petroșani, dosarul nr. 1920/1198—878. Tablouri și rapoarte săptămînale.

³ *Ibidem.*

⁴ *Ibidem.*

⁵ *Ibidem.*

⁶ Arhiva Statului, Petroșani, fondul nr. 10, dosarul nr. 1/1920, fila 1.

⁷ „Dacia Traiană”, din 29 octombrie 1920.

nr. 701 din 28 octombrie 1920 al Comandamentului trupelor din Transilvania de Vest către Marele stat major arată că — chiar în ziua când s-a declarat că greva generală ar fi încetat — „în toate localitățile din Valea Jiului greva decurge în mod liniștit, afară de Lonea, unde s-a procedat în mod forțat la arestarea capilor conducători, fără a se trage foc”¹. Tot în acest raport se arată că „firele electrice rupte între Vulcan și Aninoasa au fost refăcute”². Din raportul nr. 703 din 30 octombrie al aceleiași organ, reiese că la Petroșani, Lupeni, Vulcan și Petrila greva a continuat. „Se continuă cu aplicarea măsurilor de mobilizare — se arată în raport — și cu arestarea și aducerea la lucru a celor care nu s-au prezentat. Sînt greviști care stau refugiați prin pădure, după care se trimit patrule”³. „Atît ieri, cît și astăzi nu s-a lucrat decît la întreținere”, se arată în raportul garnizoanei Petroșani cu nr. 1 060 din 1 noiembrie 1920, privitor la mersul grevei din ziua de 31 octombrie pînă la 1 noiembrie, orele 12⁴. Abia la data de 3 noiembrie s-a putut raporta că „În Valea Jiului lucrul a revenit aproape la normal. Prea puțini lucrători sînt care nu s-au prezentat la lucru. Garnizoana continuă urmărirea lor”⁵.

Rezultă că încă și la 3 noiembrie au fost mineri care continuau greva. În Valea Jiului, cum au recunoscut înșiși conducătorii social-democrați de dreapta, chiar și după hotărîrea de a înceta, greva a mai durat 4 zile⁶. Raportul din 1921 al Uniunii minerilor și topitorilor din Ardeal a trebuit să constate că: „Grevă generală a izbucnit și muncitorimea minieră a luat parte pe deplin în luptă. Putem constata că muncitorii mineri fără excepție s-au situat în fruntea sarcinilor... Nici atunci nu au crezut că greva a luat sfîrșit, cînd au primit telegrama pentru a înceta greva”⁷.

Astfel, greva generală în Valea Jiului a durat aproape două săptămîni, desigur nu cu aceeași intensitate⁸. De altfel — cum ne mărturisesc mai mulți tovarăși mineri care au participat la grevă — numărul mine-rilor care abia peste o lună au reluat lucrul a fost considerabil.

Continuarea grevei generale și după contramandarea ei de către conducerea centrală denotă mai presus de toate că nici minerii nu s-au lăsat influențați de apelul social-democraților de dreapta. Urmînd îndrumarea aripii de stînga a partidului, în frunte cu comuniștii, minerii au refuzat să asculte de ordinul demobilizator. Refuzul a avut la bază și faptul că muncitorimea minieră din Valea Jiului — ca de fapt întreaga noastră clasă muncitoare — a crezut cu tărie că greva nu se va solda cu un eșec, avînd speranța că victoria ei va avea ca rezultat schimbări radicale. Aceasta reiese și din raportul direcțiunii minelor Petroșani din ia-

¹ ACIIP, fondul nr. 5, dosarul nr. 761, fila 292.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, fila 289.

⁴ *Ibidem*, dosarul 782, fila 121.

⁵ *Ibidem*, dosarul 761, fila 267.

⁶ „Minerul”, din 15 iunie 1921.

⁷ „Bányamunkás”, din 1 iulie 1921.

⁸ Vezi „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.”, 5/1960,

nuarie 1921, unde se arăta că în rîndul minerilor s-au propagat și au fost urmate principiile Internaționalei a III-a¹.

Evenimentele grevei generale din Valea Jiului ne arată clar că și în acest centru muncitoresc existau forțe importante care au fost capabile să se opună cu succes oportunismului social-democraților de dreapta. În raportul Serviciului special al siguranței din Deva nr. 2353 din 24 noiembrie 1920 se arată că „... după eșuarea grevei generale, muncitorii organizați internaționali au recurs la greva pasivă silind prin aceasta Direcțiunea minelor să ceară militarizarea lor, fapt ce s-a făcut de către d-l colonel Cristodulo, comandantul garnizoanei Petroșani, care a delegat ofițerii pentru inspectarea minelor și conducerea muncitorilor”². Autoritățile au luat o serie de măsuri drastice în scopul înfringerii grevei pasive a minerilor. În raportul informativ nr. 707 din noiembrie al Comandamentului trupelor de vest citim următoarele: „Deoarece în mine nu se lucrează cum ar trebui, garnizoana respectivă a luat măsuri ca să țină în mină pe lucrători pînă ce se va scoate cantitatea de cărbuni hotărîtă”³. Transformînd minele în închisori, autoritățile au crezut că vor reuși să înfrîngă voința de luptă a minerilor, dar s-au înșelat. O altă măsură a fost aceea a tragerii la răspundere a conducătorilor de mină⁴. „Nici aceste măsuri însă nu au dat rezultatele așteptate — raportează Serviciul special al siguranței din Deva la 24 noiembrie, — neproducîndu-se zilnic decît maximum 160—180 vagoane cărbuni în comparație cu normalul care zilnic în medie este 200—250 vagoane”⁵.

Greva pasivă nu a fost întimplătoare în Valea Jiului: de fapt, în toată țara proletariatul a continuat greva generală prin greva pasivă⁶. Greva pasivă, care s-a desfășurat la București și în numeroase părți ale țării, mai ales în marile întreprinderi, după ce muncitorii fuseseră siliți să intre în ateliere și fabrici, s-a caracterizat prin aceea că muncitorii, deși veneau la locul de muncă, nu lucrau. Greva pasivă era în acest caz o formă de continuare a grevei generale. Ea exprima totodată protestul muncitorilor față de trădarea grevei generale de către oportuniști.

O dîrză rezistență împotriva reluării lucrului în condițiile impuse de guvern și de capitaliști au opus și muncitorii din Valea Prahovei, Galați, Timișoara, Baia Mare, Sibiu, Arad etc. Aceasta a arătat influența crescîndă a aripii de stînga a partidului socialist, fapt care se poate urmări și în mișcarea minerilor din Valea Jiului. Formele de luptă folosite de mineri în greva generală — ca: demonstrațiile de stradă, retragerea în masă în păduri, tăierea cablurilor electrice și telefonice, iar pe urmă greva pasivă — au fost inițiate de cele mai înaintate elemente ale aripii de

¹ Arhiva Statului, Petroșani, fondul nr. 11, dosarul nr. 1 1921, fila 12.

² ACIIP, dosarul nr. 2921, special, vol. I, filele 311—313. Se citează după documentul publicat în „Analele Institutului de istorie de pe lângă C.C. al P.M.R.”, nr. 5/1960, p. 180.

³ *Ibidem*, fondul nr. 5, dosarul nr. 761, fila 267.

⁴ *Ibidem*, dosarul nr. 765, fila 21.

⁵ *Ibidem*, dosarul nr. 760, filele 106 și 108.

⁶ Vezi *Greva generală din România — 1920*, p. 231.

stînga a partidului socialist, de comuniști¹, dovedind în același timp capacitatea și dîrzenia de luptă a minerilor din Valea Jiului.

Teroarea sîngeroasă, brutalitățile autorităților nu au reușit să înfrîngă voința de luptă a minerilor, cu toate că teroarea în acest bazin a luat proporții de așa amplitudine încît 85% din muncitori au fost supuși unei adevărate inchiziții din partea autorităților, fiind bătuți și torturați în chipul cel mai brutal — scrie ziarul „Bányamunkás” din 1 iulie 1920. Chiar și conferința extraordinară a Uniunii muncitorilor mineri și topitori, ținută la Cluj în luna mai 1921, a protestat sub presiunea elementelor de stînga împotriva brutalităților săvîrșite în timpul grevei generale. În rezoluția conferinței se arată : „Conferința protestează cu toată energia împotriva acelor oficialități care în timpul grevei generale, dezbrăcîndu-se de orice sentiment, au avut o purtare așa de sălbatică și brutală față de mineri. ... Totodată conferința hotărăște și îndrumază secretariatul central ca și în viitor să lupte cu toată energia pentru a stăvili în numele civilizațiunii, ca primerii socialismului să fie tratați mai rău ca vitele”².

Muncitorimea minieră, prin părăsirea generală a lucrului și rezistența dîră pe care au opus-o represiunii sîngeroase a guvernului burghezo-moșieresc, s-a dovedit deosebit de combativă, participarea minerilor la greva generală însemnînd o contribuție importantă la această mare acțiune de clasă a proletariatului din țara noastră.

În urma represiunilor sălbatice dezlănțuite de autorități și a trădării liderilor oportuniști, greva generală a fost înfrîntă. După eșuarea grevei generale, guvernul a continuat prigoana sălbatică împotriva clasei muncitoare, urmărind să zdrobească mișcarea muncitorească, să distrugă organizațiile ei. Curțile marțiale au condamnat sute de muncitori la mulți ani de temniță.

În Valea Jiului numărul conducătorilor arestați și deținuți timp îndelungat s-a ridicat la 88³, fără a mai vorbi despre muncitorii care au fost deținuți și chinuiți de la 1 la 30 zile. Între arestați au fost și trei femei⁴.

Procesul celor arestați s-a judecat la Curțile marțiale din Sibiu și Craiova. La Curtea marțială din Sibiu, 3 mineri au fost condamnați la cîte 10 ani muncă silnică, 8 la cîte 6 ani temniță și alți 10 la cîte 5 ani⁵. La Craiova, în ziua de 20 martie 1921, au fost condamnați : un miner la 12 ani și 15 mineri la cîte 5 ani de muncă silnică⁶. Ceilalți au fost puși în libertate după arestul preventiv care a durat luni de zile⁷.

¹ „Minerul”, din 15 septembrie 1922.

² *Idem*, din 15 iunie 1921.

³ *Idem*, din 1 mai 1921.

⁴ *Idem*, din 15 decembrie 1920. Lista celor arestați în Valea Jiului cu ocazia grevei generale din octombrie 1920 se află la Arhiva Statului, Petroșani, fondul nr. 11, dosarul 1/1921. La fila 12 este menționat că se trimit 2 tablouri cu date referitoare la situația „...capilor revoluției muncitorilor care a avut loc în luna octombrie din 1920”.

⁵ „Küzdelem” (Lupta), din 8 martie 1921.

⁶ „Hunyadv’ armegye”, din 26 martie 1921.

⁷ Uniunea muncitorilor din industria minieră din România. *Raport către al VII-lea Congres*, București, 1932, p. 63.

Este caracteristic procedeul instanței judecătorești în legătură cu recursul condamnaților. „Condamnații — scrie ziarul « Minerul » — au făcut recurs care ar fi trebuit să se judece la 25 iunie la Consiliul de război din București, dar în loc să se țină dezbaterile procesului, Consiliul de război l-a respins pe motiv că a fost înregistrat cu 14 zile întârziere, fapt ce nu poate fi înțeles, deoarece recursul s-a înaintat la timp . . .¹”. Acuzația împotriva celor condamnați a fost „instigarea la grevă și uneltire împotriva statului”².

În Valea Jiului, după greva generală, un mare număr de muncitori nu au fost reprimiți la lucru. Într-o circulară a Ministerului Industriei și Comerțului către Direcția generală a minelor se dispunea: „Muncitorii puși în cercetare nu vor fi primiți la lucru . . . cei aflați vinovați și condamnați de către autorități vor fi definitiv concediați . . .”³. A fost mare și numărul acelor care, împreună cu familiile lor, au fost alungați din Valea Jiului, practică folosită în toată țara de către regimul burghezomoșieresc⁴. Ziarul „Küzdelem” scrie că după ce minerii puși în libertate s-au prezentat la lucru, nu au fost primiți, direcțiunea minelor spunându-le în mod ironic că nu este o hotărâre a Curții marțiale aceea care nu prevede măcar 10 ani de muncă silnică⁵.

Aceste măsuri însă nu au reușit să frângă dârzenia de luptă a minerilor. Înfrângerea grevei generale nu a însemnat mormîntul mișcării muncitorești din țara noastră, cum socotise burghezia. Avîntul mișcării revoluționare nu a încetat o dată cu pierderea acestei bătălii de clasă. Atacului dezlănțuit de clasele exploatoare nu i-a urmat o perioadă de pasivitate din partea clasei muncitoare. Dimpotrivă, el a fost semnalul unei lupte de o însemnătate covârșitoare pentru viitorul mișcării revoluționare din România.

Greva generală a fost o mare școală și pentru minerii din Valea Jiului, care a scos în evidență mai mult ca oricînd rolul trădător al social-democraților de dreapta. Convingîndu-se de acest fapt, minerii din Valea Jiului i-au părăsit, alegîndu-și în posturile de conducere comuniști⁶. Înlocuirea numeroaselor elemente de dreapta din comitetele sindicale reflecta procesul de clarificare politică, ideologică și organizatorică și în cadrul mișcării minerilor din acest bazin carbonifer.

Aripa de stînga cu nucleul ei cel mai înaintat, grupurile comuniste, nu a încetat lupta nici după greva generală. Aceasta rezultă și din raportul Serviciului Special al Siguranței din Deva din 24 noiembrie, care făcînd o analiză a situației din Valea Jiului arăta următoarele: „Situația pe Valea Jiului cuprinzînd toate minele, stabilimentele industriale, . . . azi e tot atît de tulbură ca și înaintea grevei generale”⁷. Tot acest document

¹ „Minerul”, din 15 august 1921.

² „Küzdelem”, din 8 martie 1921.

³ Arhiva Statului, Petroșani, fondul nr. 6, dosarul nr. 1 1921, fila 6.

⁴ „Socialismul”, din 5 noiembrie 1920.

⁵ „Küzdelem”, din martie 6 1921.

⁶ ACIIP, fondul nr. 5, dosarul nr. 751, fila 63.

⁷ ACIIP, dosarul nr. 2921 special, vol. I, fila 212. Se citează după documentul publicat în „Analele Institutului de istorie a partidului” nr. 5/1960, p. 179.

constată cu amărăciune : „Aceasta e situația actuală de pe Valea Jiului, unde greva generală, cu tot eșecul suferit, nu a avut darul de a liniști spiritele și mai mult a le opri, sporind patimele care în prezent se acumulează ... Ținând viu dorul revanșei viitoare și speranța că totul se va termina sub două forme, cea mai probabilă în înfrângerea burghezimei și a capitalului sau prin revoluție ... ¹”.

Atmosfera din rîndurile minerilor și orientarea lor din ce în ce mai revoluționară reiese și din buletinele informative ale garnizoanelor Orăștie și Petroșani din lunile ianuarie și februarie 1921, în care se arată că „spiritele lucrătorilor de la minele din Valea Jiului sînt agitate din nou”². Minerii, în profida teroarei și trădării oportuniste, încă de la începutul anului 1921 din nou au căutat prin declanșarea altor greve să-și rezolve justele lor revendicări.

Greva generală desfășurată în condițiile perioadei de după Marea Revoluție Socialistă din Octombrie a fost un moment de culme a mișcării greviste din țara noastră, constituind o dovadă vie a creșterii și maturizării conștiinței de clasă a proletariatului. Desfășurarea grevei generale a reliefat cu putere capacitatea proletariatului din țara noastră de a acționa unitar, de a lupta cu eroism și abnegație pentru interesele și aspirațiile întregului popor muncitor. Clasa muncitoare s-a afirmat cu toată tăria ca forța socială conducătoare a întregului popor în lupta pentru dezvoltarea țării pe calea independenței, păcii, democrației și socialismului, ca unica forță promotoare consecventă a progresului societății.

Greva generală a reprezentat o vastă arenă a luptei ascuțite dintre vechea politică reformistă dusă de conducerea oportunistă de atunci a mișcării muncitorești și linia luptei consecvent revoluționare dusă de militanții comuniști. În focul aprigei lupte de clasă pe care a constituit-o greva generală s-au vădit în practică, mai mult ca oricînd pînă atunci, caracterul capitular, laș și trădător al politicii reformiste și oportuniste duse de social-democrații de dreapta, și în același timp justetea politicii comunistilor, devotamentul neclintit al acestora față de interesele vitale ale clasei muncitoare și ale poporului muncitor. Din învățămintele grevei generale mișcarea noastră muncitorească a tras concluziile necesare în vederea perspectivelor luptei în anii următori.

La această mare acțiune de clasă a proletariatului din țara noastră minerii din Valea Jiului și-au dat contribuția lor însemnată. Putem afirma că greva minerilor se situează între cele mai puternice greve ale proletariatului din țara noastră, iar în raport cu grevele din Transilvania a fost cea mai puternică.

Minerii din acest bazin carbonifer — ca și ceilalți muncitori — au pornit la luptă pentru satisfacerea revendicărilor cuprinse în cele 7 puncte³

¹ ACIIP, dosarul nr. 2921 special, vol. I, fila 212.

² ACIIP, fondul nr. 5, dosarul nr. 761, fila 175.

³ Vezi *Documente din istoria Partidului Comunist din România, 1917—1922*, vol. I, ed. a II-a, E.S.P.L.P. 1956, p. 198.

Participarea minerilor la greva generală se remarcă și prin radicalismul ei, fapt care este subliniat de metodele de luptă folosite de mineri, ca: demonstrații de stradă, în pofida indicațiilor conducerii partidului socialist, retragerea în masă în păduri, nesupunerea față de mobilizare, tăierea cablurilor electrice și telefonice, iar pe urmă greva pasivă. Radicalismul luptei minerilor este arătat și prin faptul că în mișcarea grevistă din octombrie 1920 din Valea Jiului a mocnit în permanență și năzuința de a obține schimbări însemnate între care și socializarea minelor¹. Aceasta dovedește că nici elementele revoluționare din acest bazin carbonifer nu au fost mulțumite cu revendicările general-democratice cuprinse în ultimatumul muncitorilor, văzînd și ei limitele oportuniste ale acestor revendicări.

Participarea minerilor din Valea Jiului la greva generală este importantă și pentru faptul că a subliniat strînsa comunitate de luptă a muncitorilor romîni, maghiari și de alte naționalități. Minerii din Valea Jiului, cu toate încercările exploataților de a sparge unitatea lor de luptă prin diversiuni naționaliste, au luptat strîns uniți împotriva exploataților comuni. Tocmai internaționalismul proletar ce s-a manifestat în mod deosebit în greva generală a fost unul din izvoarele care au determinat caracterul atît de larg al luptelor minerilor din Valea Jiului.

Greva generală a constituit o adevărată școală și pentru muncitorii din Valea Jiului. Minerii — ca și întreaga noastră muncitorime — s-au convins prin propria lor experiență de rolul trădător al oportuniștilor și de necesitatea creării unui partid de tip nou, capabil să conducă proletariatul romîn în luptele revoluționare pentru doborîrea regimului burghezo-moșieresc, pentru instaurarea dictaturii proletariatului, pentru socialism. Aceasta este dovedită și prin faptul că la sfîrșitul anului 1920 numărul acelor membri ai partidului socialist din Valea Jiului care au cerut aderarea la Internaționala a III-a a fost de patru ori mai mare decît al aceluia care au rămas încă sub influența reformiștilor².

Participarea minerilor la greva generală, amploarea și radicalismul luptelor lor, au dovedit mai presus de toate că muncitorimea din acest important bazin carbonifer al țării, mare centru muncitoresc, unde era concentrat aproape jumătate din numărul muncitorilor mineri din întreaga țară, a făcut parte din primele rînduri ale clasei muncitoare din România, luptînd împotriva regimului burghezo-moșieresc.

---

¹ Vezi ACIIP, fondul nr. 5, dosarul nr. 762, fila 175. Copie de pe raportul Serviciului special de siguranță Deva, nr. 1283 din 23.VIII.1920, „Situația de pe Valea Jiului din punct de vedere a siguranței statului și organelor polițienești”. „Minerul”, din 21 septembrie 1921.

² Ion Toacă. *Greva minerilor de la Lupeni din anul 1929*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lngă C.C. al P.M.R.”, nr. 1/1955, p. 40.

УЧАСТИЕ ШАХТЕРОВ ИЗ ВАЛЯ ЖИУЛУЙ ВО ВСЕОБЩЕЙ ЗАБАСТОВКЕ 1920 г.

РЕЗЮМЕ

Используя обширные архивные материалы, а также газетные сведения того времени, авторы приводят ряд интересных данных, касающихся участия шахтеров из Валя Жиулуй во всеобщей забастовке румынского пролетариата, имевшей место в октябре 1920 г.

Исследуя условия жизни и труда шахтеров, авторы описывают их тяжелое положение, нищету и террор, которому они подвергались со стороны хозяев и властей. После краткого рассмотрения некоторых проблем (подъем борьбы шахтеров, тесно связанный с борьбой рабочего класса всей страны, повышение революционного духа и организация шахтеров, развитие классового сознания, разоблачение предательской деятельности правых социал-демократов и т.д.) авторы указывают на то, что шахтеры входили в число тех отрядов рабочего класса, которые потребовали начать общую забастовку.

Далее говорится о мероприятиях по подготовке забастовки, о ежедневных событиях в период ее развития, о применяемых методах борьбы, разработанных революционными элементами, о беспощадном терроре властей, о боевом упорстве шахтеров, продолжавших забастовку и после ее отмены лидерами-оппортунистами.

Забастовка шахтеров из Валя Жиулуй была одной из важнейших забастовок пролетариата того времени, а среди трансильванских забастовок — одной из самых мощных. Значение всеобщей забастовки шахтеров заключается также и в том, что она продемонстрировала возросшую боевую братскую солидарность трудящихся румын, венгров и других национальностей; явилась настоящей школой для шахтеров, которые, как и все остальные рабочие, на собственном опыте убедились в предательской роли оппортунистов и в необходимости создания партии нового типа, способной возглавить румынский пролетариат в революционной борьбе за свержение буржуазно-помещичьего строя.

LA PARTICIPATION DES MINEURS DE LA VALLÉE DU JIU À LA GRÈVE GÉNÉRALE DE 1920

RÉSUMÉ

Utilisant un riche matériau tiré des archives et des journaux de l'époque, les auteurs présentent une série de données intéressantes qui concernent la participation des mineurs de la Vallée du Jiu à la grève générale d'octobre 1920 du prolétariat de Roumanie.

Ayant adopté comme point de départ l'analyse des conditions de travail et d'existence des mineurs, les auteurs mettent en évidence la situation dramatique de ces derniers, leur appauvrissement continu, ainsi que la terreur qu'exerçaient à leur endroit les patrons et les autorités. Une fois brièvement traitées certaines questions, telles que : l'élan qui caractérisait

la lutte des mineurs dans le cadre des luttes de la classe ouvrière dans l'ensemble du pays, l'organisation des mineurs et l'orientation de plus en plus radicale de leur conception politique, le développement de leur conscience de classe, la campagne poursuivie afin de démasquer la trahison des sociaux-démocrates de droite, etc., les auteurs soulignent que les mineurs ont fait partie des détachements de la classe ouvrière qui ont réclamé le déclenchement de la grève générale.

L'article décrit ensuite les mesures prises en vue de la préparation de la grève, les événements quotidiens de son déroulement, les méthodes de lutte employées, méthodes initiées par les éléments révolutionnaires, l'action terroriste des autorités, la ténacité dans la lutte dont ont fait preuve les mineurs qui ont continué la grève après même qu'elle fût contremandée par les leaders opportunistes.

La grève des mineurs de la vallée du Jiu a pris place entre les plus importantes grèves du prolétariat de l'époque. Elle a également été une des plus massives grèves qui ont eu lieu en Transylvanie. La grève générale des mineurs est encore importante à un autre titre : elle a encore mieux mis en évidence la solidarité fraternelle dans la lutte des ouvriers roumains, hongrois et autres ; elle a représenté une véritable école révolutionnaire pour les mineurs, lesquels — tout comme la classe ouvrière dans son ensemble — se sont convaincus de par leur propre expérience du rôle joué par les traîtres opportunistes. Ils ont en même temps compris la nécessité de créer un parti d'un type nouveau, capable de diriger le prolétariat roumain dans les luttes révolutionnaires poursuivant l'anéantissement du régime des bourgeois et des grands propriétaires terriens.

GHINU BUIA SPATA ȘI LUPTELE AROMÎNILOR PENTRU
CUCERIREA IANINEI (1360—1400) ÎN *HISTORIA BASILISSAE
MARIAE ATQUE THOMÁS ET ESAÛ, DESPOTON
JOANNINAE*

DE

M. RUFFINI
(Roma)

Titlul cronicii, fixat în mod critic de prof. Sebastian Cirac Estopañan, de la universitatea din Barcelona, încă din 1943, în ediția critică îngrijită de el este: Ἱστορικὸν Κομνηνοῦ μοναχοῦ καὶ Πρόκλου μοναχοῦ περὶ διαφορῶν δεσποτῶν τῆς Ἡπείρου καὶ τοῦ τυράννου Θωμᾶ τοῦ δεσπότη καὶ Χομνηνοῦ τοῦ Πρηλοῦμπου.

Pentru a fi mai concisi, am dat în titlul articolului numele latin al cronicii, de care se folosește și istoricul spaniol.

Cronica a fost publicată de mai multe ori¹, dar cunoașterea ei a fost întotdeauna limitată la un cerc restrâns de istorici ai Epirului. Deși în încheiere se vorbește la persoana întâi, în titlu apar doi autori, călugării

¹ F. C. H. L. Pouqueville, *Voyage dans la Grèce*, Paris, 1821, vol. V, p. 281—303; Gheorghios Ainian, Ἀθηνᾶ, ἤτοι Ἀνάλεκτα γεωγραφικὰ φιλολογικὰ, ἱστορικὰ καὶ περὶ εφερέσεων, ἐν Ναυπλίῳ 1831, p. 52—91; Andreas Moustoxides, Ἑλληνομνήμων, Atena, 1853, p. 407—579; Jevta Avramovic, în „Glasnik”, XII, Belgrad, 1862, p. 233—75, cu traducerea în sârbește; Bekker, în *Corpus Script. Hist. Byzant.*, Bonn, 1848, p. 207—79, cu traducerea în l. latină; Jo. Lamprides, *Zagoriaka*, Atena, 1870; Aravantinos a transcris-o aproape în întregime în a sa *χρονογραφία τῆς Ἡπείρου*, Atena, 1856, vol. I^o, p. 131—56. N-am putut vedea ediția lui Gabriel Destunes, cu traducerea în limba rusă, nici aceea a lui Uspinskij, publicate amândouă la Petersburg, respectiv în 1858 și în 1896.

În afară de traducerea dată de Pouqueville, *Cronica* a fost tradusă în limba franceză de Th. Smart Hugues, *Voyage à Janina en Albanie par la Sicile et la Grèce*, Paris, 1821, vol. I, p. 282—96, și în limba engleză de același autor, *Travels in Sicily, Greece and Albania*, Londra, 1820, vol. 2°; rezumate ample în limba germană se găsesc în lucrările lui Georg von Hahn, *Albanesische Studien*, Viena, 1853, p. 312—322, și ale lui Karl Hopf, *Griechenland in Mittelalter und in der Neuzeit*, în *Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Künste*, Lipsca, I^o (1867), p. 458 sgs., II° (1868), p. 37—40 și 101—103. Ultima ediție, critică, a fost îngrijită de Sebastian Cirac Estopañan, *Bizancio y Espana. El legado de la basilissa Maria y de los despotas Thomás y Esaú de Joannina*, Barcelona, 1943, vol. II°, p. 35—54.

Kommenós și Proklos de la mănăstirea San Nicolás Spanós, întemeiată între anii 1206 și 1212, în insula lacului Ianinei, de către Mihail Angelos Kommenós Doukas și restaurată în 1282 de Mihail Philantropenós care făcea parte dintr-o nobilă familie din Ianina; problema unui singur sau doi autori a fost rezolvată de Cirac Estopañan în sensul că autorii sînt doi, dar că partea cea mai mare a cronicii aparține unuia din ei — e de presupus că primul care apare în titlu, Kommenós — pe cînd cel de-al doilea, Proklos, ar fi doar un „diaskleuastós”, un copist, care ar fi introdus în text părți neesențiale, tot acesta adăugînd și notele.

Aceasta se deduce din titlu, din repetarea cuvîntului Κομνηνοῦ μοναχοῦ καὶ Πρόκλον μοναχοῦ în loc de Κομνηνοῦ καὶ Πρόκλον μοναχῶν ca și din stilul textului, care se prezintă înaripat și retoric în părțile principale ale întregii cronici, popular și vulgar în altele.

În sprijinul tezei se mai poate aduce ca argument și unitatea internă a operei, care începe cu o introducere cronologică, sfîrșește cu o încheiere, întrebunțează frecvent cuvinte luate din liturghie și din sinaxare, folosește cu precădere citate din sfînta scriptură, prezintă, în linii mari, o sinteză uniformă, cu aceleași descrieri retorice, aceleași exclamații, aceleași generalizări, și aceasta cu excepția paragrafelor XXXIV, XXXVIII, XXXIX, și XL, în întregimea lor și a unei intercalări de vreo 10 rînduri din paragraful XXXV, care sînt toate în stil popular.

Deoarece evenimentele se povestesc pînă la anul 1400 al erei creștine și autorii sînt fără îndoială contemporani, putem fi siguri că cronica a fost scrisă sau terminată în 1400—1401, dar începută în orice caz înainte de decembrie 1384, data morții despotului Thomás, care este prezentat în mod negativ¹. Dar faptul că *Cronica* apare tendențioasă în ce-l privește pe despotul din Ianina Thomas Preljub, asasinat în 23 decembrie 1384, și favorabilă văduvei Maria, fiica lui Simeon Uróș Palaiologos, și celui de al doilea soț al ei, Esau de' Buondelmonti, cumnatul lui Leonardo Tocco, senior de Cefalonia și fost senesal al regelui Robert al Neapolului, e o chestiune care pentru moment nu ne interesează.

Ne preocupă în schimb să aflăm din cronică ce rol important a jucat în evenimentele epocii, anume a ultimilor patruzeci de ani ai sec. al XIV-lea, unul din cei mai străluciți reprezentanți ai familiei aromîne a Bueștilor, Ghinu Buia Spata.

Ca în cea mai mare parte a cronicilor medievale grecești, și în cronica noastră, aromîinii sînt identificați cu albanezii, dar Cirac Estopañan nu face nici o notă în legătură cu aceasta, acceptînd astfel identificarea greșită; desigur, îi va fi scăpat toată bibliografia asupra aromînilor; altfel ar fi putut face distincția netă între cele două popoare.

Și aici e cazul să semnalăm doar această omisiune a lui, fără să refacem toată istoria mărturiilor asupra existenței aromînilor în Peninsula Balcanică în evul mediu.

¹ Cirac Estopañan, *op. cit.*, p. 70.

De altfel, familia Buia și neamul ¹ Bueștilor au o faimă atât de bine stabilită în istoria aromînilor din Epir și în epoca modernă, încît nu e locul să stăruiem pentru a demonstra că sînt aromîni ².

Cronologia cronicii e cea utilizată de Biserica grecească pînă la sfîrșitul sec. al XVII-lea, care numără anii de la crearea lumii; anul începe cu prima zi a lunii septembrie și se încheie cu 31 august, astfel că, pentru a aduce la computistica noastră trebuie să scădem 5509 ani pentru perioada de la 1 septembrie pînă la 31 decembrie și 5508 pentru anul următor, de la 1 ianuarie pînă la 31 august ³.

Ghinu (Γγῆνος, Jannis, Joannes) Biua (Μπούιας), pe care îl găsim mai des pomenit cu numele de Joannes Spata, apare pentru întia dată în cronică la paragraful VIII.

Trebuie să spunem dinainte că dintre cei doi fii ai țarului sîrbesc Ștefan al III-lea Dușan, a urmat la tron primul născut cu numele de Ștefan al IV-lea Uroș, în timp ce mezinul Simeon a primit de la fratele său, în 1349, despotatul Etoliei, sub al cărui nume bizantinii înțelegeau Epirul. Simeon se căsătorii în Arta cu Thomais, fiica lui Ioan al II-lea Orsini, conte de Cefalonia și ultimul despot al Epirului din celebra familie italiană. Aceasta pentru a justifica legitimitatea stăpînirii care îi revenea „de fapt”, prin investitura primită de la fratele său și „de drept” din căsătoria cu moștenitoarea despotatului.

În 6867 (e.n. septembrie 1359 — august 1360), la moartea fratelui său ⁴, care coincidea cu începutul decăderii statului sîrbesc, Simeon, fiind proclamat țar de către soldații lui, părăsi Epirul pe care-l încredință — textul spune „albanezilor” — împărțindu-l în două despotate, dintre care unul a fost dat lui Ghinu Buia, cu orașele Achelóos și Angelocastro, iar celălalt lui Petru Liusa (Λιώσαρ) cu Arta și Rogoi ⁵.

Cei doi trebuie să fi fost înrudiți; Liusia, afirmă Caragiani, e forma prescurtată a lui Tulusia, diminutiv al lui Tului; trebuie să fie totuși un nume patronimic, presupunere care pare confirmată de faptul că îl vom găsi pe fiul său Joannes citat cu numele de Ghinu Phrates.

Tot Caragiani ne informează că „... în familia Bueștilor ... se ziceau și Frățești și Spătești și Zgurești” ⁶, ceea ce ne permite să presupunem că Petru Liusia aparținea ramurii Frățeștilor din neamul Bueștilor.

¹ N. tr. — În text: il tribù.

² Pouqueville, *op. cit.*, III, p. 225, chiar relevase că Bueștii erau aromîni și nu albanezi.

³ Gardthausen, *Griechische Paläographie*, II, Lipsca, 1913, p. 450.

⁴ S. Dragomir, *Vlahii din Serbia*, în „An. Inst. Ist. Națion. Cluj”, I, 1921, p. 293.

⁵ VIII. — ‘Ο δὲ βασιλεὺς Συμεὼν μόνως φροντίζων τῆς Βλαχίας, τὴν Αἰτωλίαν ἅπασαν τοῖς Ἀλβανίταις παραχωρεῖ καὶ εἰς δύο ἢ ἐπαρχία πᾶσα τῆς Αἰτωλίας μερίζεται, καὶ δεσπότην ἐκ τοῦ τῶν Ἀλβανιτῶν γένους ἀναδείκνυνται δύο, ὧν ὁ μὲν τὸν Ἀγγελῶν καὶ τὰ ἐπέκεινα σὺν τῷ Ἀγγελοκαστρῷ ἐκληρώσατο, Γγῆνος Μπούιας ὀνομαζόμενος, θάτερος δὲ τὴν Ἀρταν καὶ τοὺς Ῥωγούς ἐσφετερίσατο, Πέτρος Λιώσαρ καὶ οὗτος ὀνομαζόμενος· καὶ συντόμως εἰπεῖν, ἡ Αἰτωλία πᾶσα ὑπὸ τὴν χεῖρα τῶν Ἀλβανιτῶν ἐγεγόνει.

⁶ I. Caragiani, *Studii istorice asupra romînilor din Peninsula Balcanică*, București, I, 1929, p. 48.

Sathas afirmă că Angelocastro încă din 1354 aparținea lui Petru Buia¹, tatăl lui Ghinu Buia Spata². Astfel că e probabil ca actul țarului Simeon să fi fost nu atât un dar, cât o restituire a unor teritorii stăpânite odinioară de respectivele familii și care se restituiau acum ca o recompensă unor aliați prea puternici, pentru a nu-i lăsa nemulțumiți în momentul în care părăsesc despotatul epirot.

Poate e cazul să vedem în această donație aparentă și continuarea politicii pe care au dus-o Ștefan Dușan și fiul acestuia, Ștefan Uroș și anume de favorizare a feudalilor, politică în urma căreia despoții și demnitarii imperiului sîrbesc se credeau autorizați să transmită demnități și posesiuni propriilor lor fii³. Și tatăl lui Ghinu, Petru Buia, fusese investit cu demnitatea de protovestiar la curtea lui Ștefan Dușan⁴.

Ianina, cu Bagenetia, capitala unei teme la nordul celei dintîi, n-a fost supusă nici unuia din cei doi despoți⁵. Cronica ne dă știrea că, la 8 ani după faptele povestite, în 6875, adică în anul care curge de la 1 sept. 1366 la 31 august 1367, conducătorii din Ianina și din Bagenetia au trimis o ambasadă la țarul Simion, cerînd să li se dea un despot, indiciu evident că cele două cetăți rămăseseră, dacă nu sub stăpînire sîrbească, cel puțin sub influența politică a imperiului sîrbesc. Simeon îl desemnă pe ginerele, în același timp și strănepotul său⁶, anume pe Thomás al II-lea Preljub, care se grăbi să ajungă la Ianina cu soția, Maria Anghelina Palaiologhina⁷.

¹ K. N. Sathas, *Ανάλεκτα*, I^o, prol. XXII.

² Hopf, *op. cit.*, II°, p. 37; Sathas, *op. cit.*, I^o, XXXI. Cu numele de Spata, Bueștii apar încă în două confirmări de privilegii acordate în 5–6 septembrie 1304 de Carol al II-lea de Anjou și de către fiul său Filip de Taranto; cf.: *Acta et Diplomata Res Albaniae mediae aetatis illustrantia*, Viena, 1913, p. 563 și 569. Teodoro Spandugino Cantacuzeno, în *Commentari dell' origine de' principi turchi*, Firenze, 1551, p. 25, spune că împăratul Andronic al III-lea, după luarea Ianinel, ca guvernator „... a pus... pe unul din casa Spata”; cf. Sathas, *op. cit.*, I^o, XXXI.

³ A. V. Soloviev, *Le droit byzantin dans la codification d'Etienne Douchan*, în „Rev. Hist. du Droit”, VII, 1928, p. 387–412; idem, *Les Archontes de Thessalie au XIV siècle*, în *Byzantinostavica*, IV, 1932, p. 159–74.

⁴ Hopf, *op. cit.*, II, p. 37; Sathas, *op. cit.*, XXXI, sqs.; Caragiani, *op. cit.*, I^o, p. 12.

⁵ Μόνη δὲ ἡ τῶν Ἰωαννίνων πόλις οὐχ ὑπετάγη τῇ τῶν Ἀλβανιτῶν ἐπικρατεῖα ἐτυγχάνον γὰρ ἐν αὐτῇ ἄνδρες ἐπισημότατοι καὶ τῶν εὐ γεγονότων ἀλλὰ δὴ καὶ ἐκ τῶν τῆς Βαγενετείας φρουρίων πολλοὶ τῶν εὐγενεστέρων τῇ τῶν Ἰωαννίνων ἐπεδήμησαν πόλει καὶ εἰς ἐν ἅμα γενόμενοι οἱ τε Ἰωαννῖται καὶ οἱ ἔξωθεν ἐλθόντες διαπρεσβεύονται πρὸς τὸν βασιλέα τὸν εὐσεβέστατον Συμεῶν, καὶ ἐξαιτοῦνται αὐθέντην καὶ ἡγεμόνα δοθῆναι τούτοις.

⁶ Era de fapt fiul Eirenei, aceasta la rîndul său fiica lui Stefan Uroș al IV-lea, fratele lui Simeon.

⁷ IX. — Ἀσμένως οὖν τὴν αὐτῶν προσδεξάμενος πρεσβείαν ὁ βασιλεὺς περὶ τοῦ Θωμᾶ κοινολογεῖται τοῖς πρέσβειν. ἔλαθον γὰρ οἱ Ἰωαννῖται τὸ μείζον κακὸν πρὸς ἑαυτοὺς ἐπισπώμενοι, τὴν γὰρ δουλείαν φευγόντες τῶν Ἀλβανιτῶν μείζουσι κακοῖς ἑαυτοὺς περιέβαλον. Ὅθεν καὶ πρέσβεις εἰς τὰ Βοδινὰ παρὰ τε τοῦ βασιλέως καὶ τῶν Ἰωαννιτῶν ἐκπέμπονται, ἐκεῖ γὰρ ὁ Θωμᾶς τὴν οἰκίαν εἶχε, καὶ γνωρίζουσιν τούτω τὰ τῆς βουλῆς ἅπαντα. Δέχεται τούτων τὴν πρεσβείαν, ἐπακολουθεῖ τοῖς πρέσβεισι προθύμως, καταλαμβάνει τὴν πολυθρόλλητον τῶν Ἰωαννίνων πόλιν, σὺν τῇ εὐσεβεῖ βασιλίσει Ἀγγελίῃ τῇ Παλαιολογίῃ τῇ τούτου εὐνέτιδι, ἔτους ὑπάρχοντος, ἰωοσε, συναπαγόμενος μεθ' ἑαυτοῦ καὶ στρατεύμα ἀναριθμητον. Δέχονται τοῦτον οἱ Ἰωαννῖται ὑπτίαις χερσίν ἐνδὲς τῆς πόλεως αὐτῶν μετὰ μεγίστων κρότων καὶ εὐφημιῶν. Cererea se datorește aproape sigur dorinței de a se apăra contra arominilor care deveniseră stăpîni întregului Epir cu excepția Ianinel și a Bagenetiei, în urma bătăliei de la Acheloos din 1359, cîștigată de Ghinu Spata contra despotului Tessaliei Nichefor, care avea în soldă mercenari

Dar în același an, ca și în următorii trei, Petru Lioșa, în fruntea neamurilor aromîne din Pind al Mazarachilor și al Mălăcașilor (în textul grecesc Μαζαρακαιοί e Μαλακασπαιοί)¹, atacă Ianina; trebuie să fi fost acțiuni războinice succesive, mai mult decît un asediu sistematic, de vreme ce cronica ne spune că asalturile n-au împiedicat pe locuitorii din cetate să-și strîngă recolta în cei trei ani de luptă. Atacurile despotului aromîn din Arta, urmînd imediat după numire unui despot sîrb la Ianina, ne face să presupunem o reacțiune a elementului autohton împotriva unei puteri străine. Că pericolul unei victorii aromîne era mare, îl deducem din faptul că la sfîrșitul celui de-al treilea an, pentru a face să înceteze ostilitățile, despotul Thomás își cununa propria fiică Eirene, născută dintr-o primă, căsătorie cu fiul lui Petru Lioșa, Joannes, numit în dialectul aromîn și Ghinu. Ianina urma să aibă astfel, pe o durată de cinci ani, o perioadă de liniște².

Dar numai cinci ani, pentru că, venind Petru Lioșa în 6882 (1373—74), pe Arta pune stăpînire despotul din Achelóos, Joannes Spata, care trebuie identificat cu Ghinu Buia³. Un an mai tîrziu, în 6883, adică în 1374—75, Eirene moare de ciumă și legăturile între Joannes Lioșa și despotul Thomás se destramă⁴. În același an, Ghinu Buia Spata pornește o serie de lupte și incursiuni de pradă împotriva lui Thomás. Acesta, pentru a-l îmbuna și pentru a restabili pacea, îi promite ca soție pe Elena, sora lui, care fusese alungată de țarul bulgar Marco și acum era văduva lui Balsa al II-lea, despot al Castoriei⁵. În timp ce se retrăgea, Ghinu fu atacat de o bandă de tîlhari, puși la cale de viitorul său cumnat⁶.

turci, și despre care se povestește în paragraful IV al *Cronicii*, unde însă Ghinu Spata nu e amintit; cf. și Chalcocondyles, *Historiarum demonstrationes*, ed. Eugenius Darkó, Budapesta, I^o, 1922, p. 167.

¹ Faptul că cele două neamuri, împreună cu acela al Bueștilor, erau aromîne a fost recunoscut și de către Aravantinos, *op. cit.*, p. 112.

² XIII. — Οὐ πολὺ γὰρ τὸ ἐν μέσῳ καὶ οἱ Ἀλβανῖται κατ' αὐτοῦ ἐκστρατεύουσι, καὶ πολιορκεῖν τὴν πόλιν ἐγείρονται, καὶ χρόνον πρὸς ἰχνηλατοῦντες οὐκ ἔωσαν αὐτὴν ἐσοδιάζειν χρόνους τρεῖς. Ὁ δὲ Θωμᾶς ἔχων ἀληθῶς τὸ ἐρμηνευόμενον αὐτοῦ ὄνομα ἐν ἑαυτῷ οὕτως ἔχειν ἐπεχειρεῖ. Τὸν μὲν τοῦ κάστρου λαὸν πάντα ἐμίσει, εἰς δὲ τοὺς ἔξω καὶ ἀληθῶς ἐχθροὺς παντελῶς εἰρήνην εἶχεν. Ἐτι δὲ καὶ ὁ Πέτρος Λιώσας κατ' αὐτοῦ ἐκστρατεύει χρόνους τρεῖς μετὰ τῶν Μαζαρακαίων καὶ Μαλακασαίων τῆς γενεᾶς αὐτοῦ. Εἶτα εἰς ἀγάπην συνέστησε καὶ τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα Εἰρήνην ὁ Θωμᾶς τῷ υἱῷ τοῦ Πέτρου Λιώσα Ἰωάννη τοῦνομα μνηστεύεται, καὶ εἰς γαλήνην μικρὰν ἢ πόλιν τῶν Ἰωαννίνων γίνεται ἀπειράκτῃ ἀπὸ τῶν Ἀλβανιτῶν χρόνους πέντε.

³ XV. — Τοῦτων οὕτως ἐχόντων, τῷ ἰωαννῖνῷ ἔπειτα λοιμὸς θανατηφόρος ἐν τῇ πόλει τῆς Ἀρτης γίνεται, καὶ ὁ Πέτρος Λιώσας δεσπότης ἐξ ἀνθρώπων ἐγένετο, καὶ οὕτω παραύτιχα Ἰωάννης δεσπότης ὁ Σπάτας ἐκ τοῦ Ἀχελώου παραγενόμενος, τὴν Ἀρταν παραλαμβάνει, ἀνὴρ δραστήριος καὶ τὰ πάντα λαμπρὸς, ἔργῳ καὶ λόγῳ κοσμούμενος, καὶ τῷ κάλλει σεμνόνεμος. θεωρία γὰρ καὶ πρᾶξις ἦν ἀληθῶς ἐν αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ οὗτος κατὰ τῶν Ἰωαννίνων ὀρμώμενος, τὸν Θωμᾶν παρνώχει, καὶ διεληστρίζει, καὶ συνεχῶς αὐτὸν ἐναπέκειλε.

⁴ XVI. — Τοῦ χρόνου δὲ παρελθόντος ἐπὶ τοῦ ἔτους ἰωαννῖνῷ λοιμὸς πάλιν ἕτερος θανατηφόρος τῇ πόλει τῶν Ἰωαννίνων γίνεται μέγας, καὶ ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ Εἰρήνη, ἡ γαμετὴ τοῦ Ἰωάννου Λιώσα, θανάτῳ ἐπίπεσε.

⁵ C. J. Jireček, *Geschichte der Bulgaren*, Praga, 1876, p. 331.

⁶ Ὁ δὲ δεσπότης ὁ Σπάτας οὐκ ἐπαύσατο πάντοτε ἐπιδρομαῖς σκυλεῖν κατὰ τοῦ Θωμᾶ μετὰ τῆς γενεᾶς αὐτοῦ τῶν Ἀλβανιτῶν, ἔως οὐ ὁ Θωμᾶς τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ Ἐλένην εἰς μνηστειαν τῷ Σπάτῃ ἐξήγγειλε, καὶ μετὰ δῶρων αὐτὸν συνεπέστρεψε, καὶ πάλιν ἐδραπέτευσεν. Τότε ὁ Θωμᾶς προσωκειοῦτο ἑαυτῷ κλέπτας ῥυπαροὺς, ληστὰς καὶ κουρσάρους, καὶ κατὰ τῶν Ἀλβανιτῶν αὐτοὺς ἐξήγγειρε. (paragraf XVI, 3—7).

Jireček afirmă că Elena era fiica lui Radoslav Chlapen și a Eirenei, văduva lui Grigore Preljub¹; în cazul acesta nu i-ar fi fost soră bună, ci soră vitregă și trebuie să se fi născut după 1357 dat fiind faptul că Preljub a murit între 20 decembrie 1355 și primăvara lui 1356².

Știrea despre nunta ce avea să se facă se referă la anul 6883, între septembrie 1374 și august 1375.

Hopf spune că din căsătorie s-au născut un fecior și două fete, dintre care una, căreia nu-i dă numele, s-a căsătorit cu Ghinu Zenevise, sebastocrator al Bagenetiei, care, după cum vom vedea din cronică, a fost și despot de Arghirocastro, iar cealaltă se va căsători cu Esaù de' Buondelmonti, despot de Ianina, în ianuarie 1396³. După părerea lui Sathas, ar mai fi fost și o a treia fiică, care s-a căsătorit cu Mimes sau Myrsi Makatzanos⁴. Aravantinós crede că nunta a avut loc abia în 1382 și că soția a murit câteva luni mai târziu⁵. Data morții Elenei e confirmată de cronică înainte de luna septembrie a anului amintit⁶, ceea ce ar exclude posibilitatea existenței unor fii atribuiți lui Ghinu Spata și Elenei. Oricum, textul cronicii vorbește numai de promisiunea de căsătorie și nici nu amintește de căsătorie ca de un fapt împlinit, căsătorie care nu pare să fi avut loc încă în 1382, anul morții Elenei, cum s-ar putea deduce din fraza: περι τῆς Ἐλένης τὸν Σπάτον ψευδοσυμβιάζεται, din paragraful XXV, 4.

În fond, nici expediția lui Ghinu împotriva Ianinei, din septembrie 1382, pentru a cere să i se încredințeze dota Elenei, cum vom vedea din paragraful XXV,9, nu va putea însemna că nunta se celebrase, dînd astfel dreptate tezei lui Aravantinós, ci servește doar ca indiciu al faptului că Ghinu, înainte de a se căsători cu o femeie alungată din pricina conduitei imorale și văduvă din a doua căsătorie, vrea să fie sigur că va avea în mină dota. Rămîne neîndoios numai faptul, confirmat de Chalcocondyles, că între Spata și Thomás Preljub exista o alianță matrimonială — Πρεολούπας ὁ τῆς Αἰτωλίας ἡγεμῶν, ἀνὴρ Τριβαλλός, ὃς ἐπιγαμίαο πρὸς τὸν Σπάτον τῆς Ἀρτης ἡγεμῶεα ἐπεποίητο (cf. p. 6 text gr)⁷. Această politică matrimonială a despotului din Ianina față de despotul aromîn pare să indice o slăbiciune interioară, o șubrezenie a stăpînirii sîrbești asupra cetății, ale cărei semne sînt și acțiunile lui Petru Lioșa cît și acelea, de mult mai lungă durată, ale lui Ghinu Buia Spata.

Cronica, în continuarea narațiunii faptelor, spune că în anul 6886, indict. I, corespunzînd lui 14 septembrie 1374, în timpul culesului de vii,

¹ Jireček, *op. cit.*, p. 332.

² *Idem*, *Staat und Gesellschaft im mittelalterlichen Serbien*, în „Denkschriften d. kais. Akad. d. Wiss. in Wien. Philos.-Hist. Klasse”, Band. 56, 1912 (I, II), 58, 1914 (III); *idem*, *Geschichte der Serben*, Gotha, 1911, I, p. 415; I. K. Bogiatsides, *Τὸ χρονικὸν τῶν Μετεώρων*, „Athena”, XXIV, 1912, p. 352 sqs.

³ Hopf, *op. cit.*, II, p. 102.

⁴ Sathas, *op. cit.* XLIX. Dar faptul pare puțin probabil, dintr-o simplă chestiune cronologică: Makatzanos apare în cronică, între mai și august 1382, ca ginerele lui Ghinu Buia Spata; promisiunea căsătoriei între Elena și Spata s-a făcut în 1374—75; chiar și căsătoria va fi fost făcută în grabă, fiica lui Ghinu și a Elenei care se va fi născut curînd după căsătorie, urmînd să aibă în 1382, șase sau șapte ani.

⁵ P. Aravantinós, *op. cit.*, I, p. 146.

⁶ Cfr. paragraful XXV, 8.

⁷ Chalcocondyles, *op. cit.*, p. 189 sqs.

Ghinu Phrates, după cum am văzut mai sus, fiul lui Liușa și soțul defunctei Eirene, atacă Ianina cu neamul Mălăcașilor, e învins și făcut prizonier de către fostul său socru Thomás. Oamenii lui, învinși și împrăștiați, se văzură siliți să se retragă¹.

Lui Ghinu Phrates trebuie să-i fi rămas stăpînirea peste Rogoi, după ce Spata îi luase, în urma morții tatălui aceluia, Arta. Neamul Mălăcașilor, al cărui șef este, l-am mai întilnit, dimpreună cu tatăl lui, la asediul Ianinei, în paragraful XIII al cronicii; în acest episod nenorocos, Phrates nu face decît să continue politica tatălui său de a încerca să scoată de sub influența sirbească ținutul locuit de aromîni și acțiunile lui au loc în același timp cu ale lui Ghinu Buia Spata, îndreptate și acestea spre același scop².

Deoarece vom regăsi și în paragraful XVIII, 3—9, neamul Mălăcașilor luptînd încă împotriva Ianinei în 6887 (septembrie 1378 — august 1379), e cu putință după cum presupune Hopf ca, în afară de cunoscuta dușmănie care despărțea neamul războinic din Pind de Ianina, să mai fi fost și dorința de a-l elibera pe Ghinu Phrates sau de a-i răzbuna moartea, pentru că în cronică acesta nu mai apare de aici înainte³.

În același an 6886, probabil că vara anului 1379, cronica spune că marele maestru porni o expediție în contra Artei, urmărindu-l de aproape pe Spata, dar albanezii (obișnuita denumire dată aromînilor în cronică) îl înfruntară, îl obligară să se retragă și-l dădură prins pe mîna lui Spata, care-l vîndu cu mare cîștig pentru el și ai săi⁴.

Ca antecedente, despre care cronica nu amintește nimic, trebuie să arătăm că în primăvara anului 1378 Ghinu Buia Spata cucerise, cu ajutorul turcilor, Naupactos, în golful Patras, luîndu-l de la Angevinii din Napoli; puse astfel stăpînire și pe Etolia și pe Mikra Vlachia, care despărțeau Arta de orașul cucerit.

Nu rămîne îndoială că marele maestru care a căzut prizonier nu era un demnitar de la curtea din Constantinopol, trimis să recucerească despotatul Etoliei, cum crede Pouqueville, nici un general al reginei Neapolei,

¹ XVII. — 'Επί ἔτους ,ζωπς' 'Ινδικτιῶνος α' ἑκστρατεύει κατὰ τῶν 'Ιωαννίνων ὁ Γγίνης Φράτης μετὰ τῶν Μαλακασσαίων, μηνί Σεπτεμβρίῳ ἰδ', εἰς τὸν καιρὸν τοῦ τρέγου, καὶ μετ' ὀλίγου στρατοῦ τοῦ κάστρου πόλεμος γίνεται, καὶ κακτὰ κράτος οἱ 'Ιωαννῖται νικῶσι, καὶ τὸν Γγίνην Φράτην εἰσφέρουσι βασιτάζοντα τυμπάνους ἐπάνω τῶν ὤμων αὐτοῦ. Καὶ ὅσους μὲν κατέσφαξαν, μετὰ τῶν ἀμαξῶν αὐτοῦς ἐτίθουν καὶ ἔθαπτον, τοὺς δὲ λοιποὺς εἰς φυλακὰς ἐδέσμευε καὶ ἀπεμπόλει. Că Ghinu Phrates n-ar fi fost albanez, ci aromîn era și părerea lui Hahn, *op. cit.*, p. 341, nr. 173; ipoteza lui Hopf, *op. cit.*, II, p. 38, că Ghinu Phrates și-ar fi luat acest nume pentru că s-ar fi călugărit, fără să fie consacrat preot, după moartea soției. nu se poate susține. Caragiani ne atestă, *op. cit.*, p. 48, că „în familia Buieștilor, cari se ziceau și Frătești și Spătești și Sgurești, găsım numele de Ghinu, Ghini, Ghioni...”, și la p. 11 al aceluiași prim volum, adaugă că ofensa cea mai mare care se putea aduce unui aromîn era aceea de a-i dori să ajungă preot sau călugăr: „preftu si-mi ti ved”, „călugăr cu căciula laie si ti ved”.

² Asupra acestei politici antistrabești insistă și Caragiani, *op. cit.*, I, p. 11, referindu-se la opinia asemănătoare a lui Hahn.

³ Hopf, *op. cit.*, II, p. 38 b.

⁴ Τοῦτο πρῶτον νίκος τοῦ Θωμᾶ κατὰ τῶν Ἀλβανιῶν ἐγγένοι. Τοῦ χρόνου τούτου τρέχοντος καὶ ὁ Μέγας Ματσωρ κατὰ τῆς Ἄρτης χωρεῖ, καὶ ἰσχυρῶς τὸν Σπάταν ἐνείγετο· οἱ δὲ Ἀλβανῖται συναθροισθέντες αὐτὸν κατετρόπωσαν, καὶ εἰς χεῖρας τοῦ Σπάτα ὁ Μέγας Ματσωρ ἐξέδοτο καὶ μετ' ὀλίγας ἡμέρας πιπράσκει αὐτὸν (paragraf. XVII, 7 10).

Ioana a II-a, cum susține Aravantinós¹, și nici Carol I Tocco seniorul Cefaloniei, cum opinează Du Cange², nici, cu atât mai puțin, Filip de Taranto trimis de către tatăl său Carol al II-lea de Anjou, cum stabilește în mod anacronic Andrea Marmora în a sa istorie a insulei Corfu³; ci era marele maestru al ordinului Ioaniților, Juan Fernández de Heredia, personaj asupra căruia sînt de acord toți ceilalți istorici care s-au ocupat, direct sau indirect, de Epir⁴. Acesta, după ce a fost bail de Caspe și castelan de St. Gilles, a fost ales să ocupe cea mai înaltă demnitate a ordinului, după moartea marelui maestru Robert de Yulhac, întîmplată în 29 iulie 1377.

Predecesorul său și cavalerii ordinului au hotărît, la 1 noiembrie 1375, ca cinci sute de cavaleri să întreprindă o expediție în Orient în primăvara anului 1377; plecînd de la Avignon la Napoli ca să pregătească expediția, a fost înduplecat de regina Ioana și de soțul acesteia, Otto de Braunschweig, să primească administrația principatului de Ahaia pe timp de cinci ani, contra unei sume anuale de patru mii de ducăți. Debarcînd întreaga expediție la Patras, în primăvara anului 1378⁵, a recucerit repede Naupactos, luîndu-l de la Ghinu Buia Spata, porni mai departe spre Arta și începu asediul cetății; Ghinu, care nu s-a închis în cetate, reuși să învingă pe asediatori și să ia mulți prizonieri, printre care și pe marele maestru, „în tovărășia multor cavaleri buni”, cum spune Bosio, istoricul Ordinului⁶. Printre prizonieri se afla și Esaù de' Buondelmonti, viitorul succesor în despotatul Ianinei al lui Thomas, pe a cărui văduvă o va lua de soție⁷.

În lupta contra ordinului Ioaniților, Ghinu, ne spune Chalcocondyles, a fost ajutat și de Thomas⁸; întrucît nu știm din ce izvor a luat știrea istoricului bizantin, ajutorul pare probabil, fie pentru căsătoria promisă, de care am vorbit, fie pentru faptul că ordinul Ioaniților, cu prezența lui în Etolia, amenința nu numai despotatul lui Ghinu, ci și puterea tuturor celorlalți despoți ai țînutului.

Marele maestru a fost, cîteva zile mai tîrziu, după cum confirmă cronica, vîndut turcilor, de la care a fost răscumpărat, poate în ianuarie 1381, în schimbul unei sume de zece mii de florini de aur.

¹ Pouqueville, *op. cit.*, V°, p. 314 și 337 sqs; Aravantinós, *op. cit.*, I°, p. 141, sqs.

² C. De Fresne Du Cange, *Historia Byzantina*, Paris, 1680, p. 346, IV.

³ A. Marmora, *Della historia di Corfu, descritta da A. M. nobile corcirese, libri otto*, Venezia, MDCLXXII, p. 219.

⁴ Giacomo Bosio, *Istoria della Sacra Religione et Illma Militia di San Giovanni Gherosolimitano*, II, Roma, 1594, p. 86; R. Vertot, *Histoire des Chevaliers de St. Jean de Jerusalem*, vol. II, Paris, 1726, p. 290; W. M. Leake, *Travels in Northern Greece*, vol. IV, Londra, 1835, p. 556; Hahn, *op. cit.*, p. 183 și 342; Moustoxides, o.c., p. 522; Hopf, *op. cit.*, II°, p. 11 a, 6; Sathas, *op. cit.*, I°, p. XXXII; W. Miller, *The Latins in the Levant*, Londra, 1908, p. 308; E. Gerland, *Neue Quellen zur Geschichte des lateinischen Erzbistums Patras*, Lipsca, 1903, p. 42 sqs.

⁵ K. Herquet, *Juan Fernández de Heredia, Grossmeister des Johanniterordens*, Mülhausen, 1878, p. 28, 60, 62, 66; J. Vives, *Juan Fernández de Heredia*, Barcellona, 1927, p. 9–10.

⁶ Bosio, *op. cit.*, p. 86.

⁷ Chalcocondyles, *op. cit.*, I°, p. 197; în legătură cu întemnițarea lui Esaù la Ianina și cu zvonurile legăturilor sale adulterine cu soția lui Thomás, cf. și p. 198, 13–199, 17.

⁸ *Ibidem*.

În prima simbătă a păresimilor din anul 6887, timp de trei zile, de la 26 februarie pînă la 28 februarie a anului 1379, neamul Mălăcașilor atacă Ianina, reușind să pătrundă, prin trădare, în turnul superior, probabil al acropolei; dar în ziua a treia au fost înfrinți și cei ce ocupau turnul fură luați prizonieri. Povestirea faptului trebuie să le fi plăcut celor doi cronicari, de vreme ce se extind asupra ei în 3 paragrafe, XVIII, XIX și XX¹. Aci apar două lucruri interesante: cuvîntul *Ῥοῦα*, cu care Mălăcașii se îndemnav unii pe alți la luptă și aserțiunea că Thomás puse să se taie nările bulgarilor și ale valahilor, *Βλάχοι*, care se aflau printre prizonieri.

A-i deosebi pe valahi de Mălăcași, care, după cei doi autori, după cum știm, sînt considerați albanezi, ne face să ne gîndim că în ajutorul Mălăcașilor vor fi venit locuitorii din Megále Blachia, pe care numai lanțul Pindului o despărțea de Epiri.

Cuvîntul *ρούα* dacă ar fi fost accentuat *ρούά*, ar fi putut fi persoana a doua a imperativului verbului *ruescu*, care indică atît stringerea în roiuri a albinelor, cît și, prin extensiune, adunarea oamenilor în pîlcuri sau în grupuri compacte²; dar îndemnul la adunare anevoie poate fi și strigăt de luptă; se ridică, prin urmare, oarecare îndoieli asupra etimologiei. Ne-am putea gîndi și la verbul latin *ruo-ere*, care are și sensul de a se năpusti asupra

¹ XVIII. — Οἱ δὲ Ἀλβανῖται τοσοῦτον πλοῦτον δραξάμενοι, τὴν πανουργίαν τοῦ Θωμᾶ οὐκ ἐξέφυγον, ἀλλ' αὐτοὺς περιέργως ἐπιπηδᾷ καὶ ἀσφαλῶς αὐτοὺς ἐν τῇ φρουρᾷ ἀποκλείει. Τότε παρατυχῶς διαβολὰς καὶ συσκευὰς κατὰ τῆς χώρας τῶν Ἰωαννίνων οἱ Μαλακασσαῖοι περιεργάζονται καὶ τὸν ἐπάνω γουλαῦν κρυφίως αὐτοὶ παρέλαβον προδότην καὶ συνεργὸν ἔχοντες τὸν κωφὸν Νικηφόρον τὸν περάτην, ὅστις αὐτοὺς περᾶ μετὰ τῆς βάρκας αὐτοῦ καὶ τοὺς ἐγκρίτους μὲν μετὰ τῶν ἀρμάτων καὶ ὀπλων, πλείους τῶν σ', εἰς τὸν γουλαῦν συνεισφέρει, τοὺς δὲ γε παγγυεῖ, πλῆθος ἀναρίθμητον, ἐν τῷ νησίῳ διαπερᾷ, καὶ οὕτω στάσις μεγάλη ἐν τῇ πόλει ἐγεγόνει, ἔτους ὑπάρχοντος τότε ἰωαννῆ, μηνὶ Φεβρουαρίῳ, Ἰνδικτιῶνος β', Σαββάτῳ α' τῶν νησιῶν.

XIX. — Ἀλλ' ὁ μὲν λόγος ἐπὶ τῆς προδοσίας ἐπαναγέσθω τῷ διηγήματι. ἔξωθεν γὰρ περιεκύκλων τὴν πόλιν οἱ Ἀλβανῖται, ἔσωθεν δὲ παρηνώχλων κακῶς τὸν γουλαῦν, κατὰ κράτος εἰς ἑαυτὸν ἐπισπώμενοι, καὶ ῥοῦα! ῥοῦα! φωνάζοντες. Τρεῖς γὰρ ἡμέρας καὶ νύκτας οὐκ ἐπαύσαντο μετὰ τοῦ λαοῦ πολεμοῦντες, ἕως οὗ συνηθροίσθησαν πλῆθος ἄπειρον μετὰ τῶν μονοξύλων καὶ τῆς βάρκας, καὶ ἐκινήθησαν ἀπὸ τοῦ νησίου κατὰ τῆς χώρας, ὅπως αὐτοὶ εἰσεβῶσι καὶ ἀνέλωσι τὴν πόλιν. Οἱ δὲ τῆς χώρας οἰκήτορες ἐν τῇ λίμνῃ ἀπέπλευσαν μετὰ δύο βαρκῶν καὶ μονοξύλων ὀλίγων, καὶ κατὰ τὸν στόλου τῶν ὑπεναντίων πόλεμον συνεστήσαντο, καὶ οἱ ἐναπολειφθέντες πρὸς τὸν ἀρχιστράτηγον τοῦ Θεοῦ Μιχαὴλ τῶν ἄνω δυνάμεων, σὺν οἰμωγῇ καρδίας, οὕτως ἐβόησαν· ὦ Ἰσθμῆρες ὠρυόμενοι νῦν ἐκύκλωσαν ἡμᾶς δυσμενεῖς φθοροποιοὶ καὶ ζητοῦσι καταπιεῖν τὴν σὴν πόλιν, Ἀρχιστράτηγε, καὶ κατάβρωμα θέσθαι βουλόμενοι ἡμᾶς· τὰ βουλευόμενα τοῦτον αὐτὸς μεταίωσον, τὰς ὁρμὰς τὰς λυσσάδεις αὐτὸς ἀνάστειλον, τὴν ὄφρυν αὐτῶν κατασπών· σὺ προστάτης γάρ ἡμῶν, καὶ θεῖος φύλαξ ἀσφαλέστατος· Ἐνθεν τοι καὶ εἰς φυγὴν οἱ ὑπεναντίοι ἐτράπησαν, καὶ κατὰ κράτος ἀπώλοντο· οἱ δὲ τὸν γουλαῦν λείστρευόντες οἰκειοθελῶς παρεδόθησαν· καὶ ἦν ἰδεῖν τότε μεγάλῃν σωτηρίαν τῇ πόλει τῶν Ἰωαννίνων, ἣν ἐλυτρώσατο Κύριος ὁ Θεὸς ἐκ τῶν χειρῶν τῶν Ἀλβανιτῶν τῇ πρεσβείᾳ τοῦ φύλακος ταύτης, τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ τῶν ἄνω δυνάμεων διασώσαντος.

XX. — Τότε δῆτα καὶ ὁ Θωμᾶς τοὺς ἐγκρίτους τῶν Ἀλβανιτῶν ἐν τῇ φρουρᾷ συναθροίζει, τοὺς δὲ ἐτέρους πρὸς τοὺς ἄρχοντας αὐτοῦ καὶ πρὸς τὸν λαὸν τῆς πόλεως συνεμερίσατο, καὶ αὐτοὺς πωλεῖν παρήγγειλε. Τὸ δὲ πλῆθος, ὅσοι ἀνευρέθησαν ἐν τῷ νησίῳ, τοὺς μὲν Ἀλβανίτας πρὸς τὸν λαὸν διεμέριζε πρὸς κυβερνησιν, καὶ ἀπημῶλλον αὐτούς, τοὺς δὲ Βουλγάρους καὶ Βλάχους ῥινοτομεῖν αὐτοὺς ἤρτησατο.

² Capidan, *Elementul slav în dialectul aromân*, în „An. Acad. Rom., Mem. Sect. Lit.”, s. III, t. II, p. 369, s.v. Cirac Estopaňan, *op. cit.*, p. 97, n. 189, relevă că cuvîntul nu e citat nici de Gustav Meyer nici de Franz Miklosich în studiile lor; Moustoxides se gîndește la echivalentul unei interjecții de încurajare din lat. *ruo-ere*.

cuiva și care trăiește încă prin compușii lui, în unele dialecte italiene, ca de pildă în expresia pontremoleză *a te deruo* – te arunc la pământ.

În mai 6887, al erei noastre 1379, Ghinu Buia Spata pornește o altă expediție contra Ianinei și a lui Thomás, dar nici aceasta nu-și atinge ținta; prizonierii luați de adversar au fost cumplit tratați de despotul din Ianina, care porunci să fie aruncați din turnuri, îi schingiui, puse de le scoase ochii și umplu cu ei un paner pe care i-l trimise lui Spata în batjocură. Ghinu, ne spune cronica, s-a retras¹. Nici de data aceasta textul cronicii nu ne spune care a fost cauza noului conflict; Aravantinós crede că Ghinu s-a retras după ce a primit în dar cinci mii de monede de aur și trei cai buni de călărit², dar, sau narațiunea cronicii e mutilată, deoarece ne înfățișează numai un Ghinu învins și umilit, sau faptul relatat de Aravantinós se referă la o altă expediție a lui Ghinu sau poate la o a doua etapă a aceleiași, în care sorții izbînzii se vor fi schimbat.

Dat fiind că cronica este tendențioasă, e de crezut că autorii ar fi fost prea fericiți să nu-i atribuie lui Thomás o înfrângere.

În iunie 6888 (e.n. 1380), generalul turc Isim, chemat în ajutor de Thomás, ocupă satele Bela și Hopàs și înghesuie în satul Politsás³ cele două neamuri aromîne ale Mezarachilor⁴ și ale Zenevisilor. Cronica nu spune cui aparțineau cele două sate; desigur nu lui Thomás, pentru că acțiunea războinică a lui Isim n-ar fi avut nici un înțeles; poate celor două neamuri, întrucît știm că Mezarachii locuiau în Pind și Zenevisii în ținutul de la nord de Ianina și, în afară de acest ținut, mai ocupau Bela și Drynoupolis, în timp ce cele două sate ocupate de Isim sînt la apus de Ianina. Localitatea de graniță, Politsás, trebuie să fie identificată cu localitatea cu același nume din Pind, de pe versantul dinspre Tessalia, la 2 km de Metzovo⁵ și nu cu actuala Politzane, situată ceva mai la sud de Bela; identificarea e confirmată de povestirea bătăliei care a avut loc în 1396, cum vom vedea mai departe, la trecătoarea Driskos, pe drumul care străbate Pindul de la Ianina la Metzovo, bătălie purtată de Ghinu Buia Spata în apărarea ginerelui Ghinu Zenevises și alor săi, care erau atacați de turci.

Acțiunea lui Isim intra în cadrul general al luptei lui Thomás contra lui Zenevises, luptă care va mai fi înfățișată și sub alte aspecte ale ei.

¹ XXI. — Τοῦ ἔαρος τοίνυν διελθόντος, ἐν μηνὶ Μαΐου ἦλθεν ὁ Σπάτας πάλιν κατὰ τῶν Ἰωαννίνων, καὶ εἰς ἀφανισμόν τὰ τε χωράφια καὶ ἀμπέλια πάντα πεποίηκεν· ὁ δὲ Θωμάς τῶν Ἀλβανίτας πάντοτε ἐτυράννει ἰσχυρῶς ποτὲ μὲν κρημνῶν αὐτοὺς ἐκ τῶν πύργων, ποτὲ δὲ καὶ τὰ μέλη αὐτῶν ἐκόπτων, ἧ καὶ ὀφθαλμοὺς ἐξορύττων πρὸς τὸν Σπάταν ὡς μικρὸν κανίσκιον ἐκπέμπει ἕως οὗ εἰς τὰ ἴδια ὁ Σπάτας ὑπεχώρει.

² Aravantinós, *op. cit.*, I^o, p. 143, 1.

³ XXIII. — Μετὰ πάντων ὧν εἶχε κακῶν, καὶ τοὺς Ἰσμαηλίτας προσεκαλέσατο. Τὸ «σωπὴ» ἔτος, Ἰνδικτιῶνος γ', ἦλθεν ὁ Ἰσίμ μὲν Ἰουνίῳ β', ἡχημαλώτευσεν τὴν Βελᾶν καὶ τὴν Ὀπᾶν, ὅτε Μαζαρακαίους καὶ Ζενεβισαίους εἰς τὰς Πολιτσᾶς κατέκλεισε.

⁴ Despre Mezarachi sau Mazariti cf. Caragiani, *op. cit.*, I^o, p. 6, 7, 11, 12. Atti Aravantinós, *op. cit.*, II, p. 101, cit și Hahn, *op. cit.*, p. 176 și 320, ne confirmă că și Mazarachi locuiau în Pind.

⁵ Aravantinós, *op. cit.*, II°, p. 132.

O altă încercare de a ocupa cetatea s-a petrecut între mai și august 6890 (e.n. 1382). Ghinu Buia Spata se îndreaptă din nou spre Ianina și ocupă Arula, azi Arle, la depărtare de 3 ore de numita cetate, pe drumul care vine de la Arta. În același timp, un alt ginere al lui Ghinu, Myrsi Makatsanos, e primit cu mari onoruri de Thomás, la Ianina¹. Sathas presupune că e vorba de o eroare a copistului în transcrierea numelui noului personaj, care crede că trebuie să fie Μιμῆς ὁ Κατσάνος și-l explică Μιμῆς ca pe un diminutiv al lui Demetrios și pe Katsanos ca echivalent al lui βλάχος, adică român²; ar fi vorba, așadar, de un aromîn și nu e greu de crezut că sîntem aproape de adevăr, pentru că endogamia a fost practică de aromîni pînă în timpurile moderne. Caragiani, pe de altă parte, dă o altă explicație a numelui, urmînd grafia pe care i-o dă Aravantinós, Μυρσιμακατσάνος și citește Mira Sima Catsanul, raportîndu-l la familia aromînă a Catsanilor din neamul Mălăcașilor³.

Urmările primirii la Ianina a ginerelei lui Ghinu provoacă nedumeriri: cronica spune că Thomás a căzut la înțelegere cu Ghinu printr-un pact fraudulos, fără ca textul să ne spună care a fost acela, în legătură cu viitoarea soție Elena; prin acest pact, Ghinu e înduplecat să se retragă din Arula. În același timp, Thomás, cu ajutorul turcilor comandați de Isim, supune ținutul Zenevisilor, recucerind Bela (care e clar că fusese pierdută cu doi ani mai devreme, în iunie) și, ocupînd alte două localități Drynoupolis și Bagenetia, supune și ținutul Mălăcașilor pînă la Cătuna, sat de aromîni, la cinci ore de drum spre NV de Ianina, și le înscrie pe toate în listele sale de impozite⁴.

De ce era fraudulos pactul dintre Thomas și Ghinu Spata, cronica nu spune, dar, date fiind evenimentele povestite, se pot formula trei ipoteze.

Dacă familia Catsanilor făcea parte într-adevăr din neamul Mălăcașilor, Myrsi Makatsanos, care trebuie să fi devenit șef după prinderea lui Ghinu Phrates de către Thomás în 1377—1378, trebuie să fi consimțit la supunerea ținutului neamului său față de despotul din Ianina și aceasta explică primirea care i s-a făcut în cetate și, cu toate că cronica nu menționează, rămînerea sa la curtea lui Thomás, fapt care priva de ajutorul

¹ Într-adevăr, cuvîntul γαμβρός înseamnă și cumnat și într-un atare sens e întrebuințat și în paragraful III°, 6; dar atît Hopf, *op. cit.*, II°, p. 39, cit și Hahn, *op. cit.*, p. 320, admit că Myrsi Makatsanos s-ar fi căsătorit cu o fiică a lui Ghinu Buia Spata al cărei nume nu se cunoaște.

² Sathas, 'Ελληνικά ἀνάκτορα Ατена, 1867, I^o, p. XLV și XLIX.

³ Aravantinós, *op. cit.*, vol. I, p. 146; Caragiani, *op. cit.*, vol. I, p. 14.

⁴ XXV. — Καὶ τῷ αὐτῷ ἔτει πάλιν ἦλθεν ὁ Ἰσὶμ μὴνὶ Ματῶ ε', ὅτε καὶ τὸν 'Ρευῆκον ἀπὸ σπαθίου ἐπῆραν οἱ Τούρκοι, καὶ πάλιν ὁ Σπάτας ἦλθεν ἕως τὴν Ἀρούλαν. Καὶ ὁ Μύρσι Μακατσάνος, γαμβρός ὢν τοῦ Σπάτα, μετὰ μεγάλης τιμῆς εἰς τὴν πόλιν εἰσῆλθε, καὶ περὶ τῆς Ἑλένης τὸν Σπάταν ψευδοσυμβιάζεται, καὶ αὐτὸν ὑποστρέφει, καὶ τοὺς Ζενεβισαίους παραλαμβάνει, καὶ τὸν τόπον ἀναγράφει, τὴν τε Βελᾶν καὶ τὴν Δρυϊνούπολιν, καὶ τὴν Βαγενετίαν, ἀλλὰ δὲ καὶ τοὺς Μαλακασσαίους ἕως τοὺς Κατούνας. Καὶ τῷ ,ζωσ' Ἰνδικτιώνος ε' μὴνὶ Σεπτεμβρίου, πάλιν ὁ Ἰσὶμ ἐπανῆλθε καὶ ἤχμαλῶτευσεν τὴν Δρυϊνούπολιν. Ὅτε καὶ ἡ Ἑλένη ἐξ ἀνθρώπων ἐγένετο, πάλιν ὁ Σπάτας ἀφῆκε τὴν ψευδαγάπην, καὶ ἦλθε ζητῶν τῆς Ἑλένης τὴν προῖκα. Ὁ δὲ μετὰ μικρῶν δῶρων αὐτὸν ὑποστρέφει, καὶ ὑπὸ τῶν Μαλακασσαίων δεκαπλασιῶς αὐτὸς ἰκονῶθη.

unui posibil aliat pe șeful Zenevisilor în momentul în care Thomás, cu ajutorul turcilor, le ocupa teritoriul.

Pactul deci pare să se fi încheiat împotriva lui Ghinu Zenevises, sebastocrator al Bagenetiei, una dintre localitățile ocupate cu ajutorul lui Isim¹. Ginere al lui Ghinu Buia Spata, Ghinu Zenevises era deci și cumnat cu Makatsanos.

Dacă lucrurile stăteau astfel, Spata ar fi permis ca unul din cei doi gineri să se supună lui Thomás, iar celălalt să fie deposedat măcar în parte de teritoriile neamului său? Obiectul probabil al fraudei va fi fost mai curînd dota viitoarei soții Elena. De fapt, greu ar fi putut fi femeia în sine obiectul pactului fraudulos, deoarece, cum s-a mai spus, în afară de a purta povara unei repudieri pentru imoralitate și văduvia unui al doilea soț, mai avea și o vîrstă înaintată, avea aproape patruzeci de ani — de nu-i va fi și depășit. Aceasta se deduce dintr-un raționament simplu: Thomás e ales despot al Ianinei în 1366—67 și după trei ani, în 1369—70, își dă fiica Eirene de soție lui Ioannes Lioșia, pe care cronica îl amintește și cu numele de Ghinu Phrates. Presupunînd că Eirene avea numai cinsprezece ani, Thomás trebuie să fi avut cel puțin treizecișicinci fiind astfel născut în jurul anului 1335; dacă sora Elena ar fi fost născută chiar zece ani după el, în 1382, anul evenimentelor povestite, ajunge la o vîrstă de cel puțin treizecișisapte de ani. La vîrsta aceea Elena nu putea fi o femeie care să împingă la fraudă pentru a fi luată de soție. E de presupus deci că imoralitatea pactului trebuie pusă în legătură cu dota, cum o confirmă și mișcarea lui Ghinu contra Ianinei, după moartea Elenei.

A doua ipoteză e că Ghinu poate să fi fost surprins de evenimente și să nu fi avut cunoștință nici de primirea lui Makatsanos în cetate, nici de campania lui Thomás pentru cucerirea teritoriului Mălăcașilor și al Zenevisilor; în cazul acesta, apare evident interesul lui Thomás de a-l mulcomi pe Ghinu, chiar cu făgăduieli care-i depășeau intențiile, în timp ce era angajat în altă luptă; și dacă Ghinu se retrage la Arula însemnează că promisiunile nu priveau chestiuni teritoriale, ceea ce în textul cronicii nici nu se spune de altfel, numai în cazul în care dota n-ar fi fost în bani, ci în pămînt, lucru puțin probabil, pentru că Ghinu s-ar fi întărit astfel, în detrimentul lui Thomás.

A treia ipoteză poate fi că amîndouă părțile contractante vor fi încercat doar să se înșele fiecare la rîndul său, Ghinu cerîndu-i o sporire a dotei, fără intenții serioase de a se căsători cu Elena, dar încercînd să aibă dota în mină înainte de nuntă, Thomas promițînd, pe de altă parte, ceva de ceea ce știa că nu se va ține niciodată.

Nu se poate spune că Mălăcașii se împăcară cu noua situație, pentru că după șase ani abia, se răzvrătiră și pustiiră țara pînă la Belt-sista; Drynoupolis nu va aștepta nici atît, și după un an numai, se va răscula, trebuind să vină turcii lui bey Kostas și ai lui Isim să supună orașul, după o luptă de durată. Răscoala generală a Zenevisilor va mai aștepta încă șaptesprezece ani, dar va izbuti din plin, succesorul lui Thomás

¹ Aravantinós, *op. cit.*, vol. II, p. 59.

căzînd prizonier în mîinile lor. Dar Ghinu nu va ajunge niciodată să primească toată dota Elenei.

Cronica nu ne spune cînd și cum a fost celebrată nunta lui Ghinu Buia Spata cu sora lui Thomás; totuși, evenimentele imediat următoare nu ne lasă nici o îndoială asupra acesteia. Am amintit pînă acum diversele teorii ale istoricilor asupra datei, dar mai probabilă pare cea susținută de Aravantinós, pentru că nu s-ar explica atîtea tratative, ca cele povestite în evenimentele anterioare, pentru a obține dota dintr-o căsătorie care avusese loc.

În continuare, cronica ne povestește că între mai și septembrie 1382, adică în același an 6890 în care s-a încheiat pactul fraudulos între Spata și Thomás, Elena moare și Ghinu Buia Spata, rupînd pactul, înaintează încă o dată contra Ianinei, ca să reclame dota promisă; dar despotul reușește din nou să-l îndepărteze, făcîndu-i anumite daruri¹.

Mai trec doi ani și de data aceasta Thomás e cel care pornește contra lui Spata în septembrie 6893 (e.n. 1384), tot cu ajutorul turcilor de sub comanda lui Tamurtases; Arta este luată, dar nu și seniorul ei; se ia în schimb multă pradă. Spata, înțelegînd pericolul politicii filoturcești a lui Thomás, care îl primejduia și pe el, trimite la despotul din Ianina pe un curtean al său, Kalognomos, dimpreună cu mitropolitul Kyr Matthaios, ca să-i propună o acțiune comună contra turcilor. Dar Thomás, care se teme că de aici înainte nu se va mai putea elibera de ajutorul otomanilor, în plină expansiune în sudul Peninsulei Balcanice, nu numai că nu primește propunerea, ci îl aruncă pe Kalognomos în temniță, iar pe mitropolit îl trimite în surghiun².

Nu trec însă nici trei luni și situația se lămurește în chip drastic. În 23 decembrie al aceluiași an 1384, la ora 5 din noapte³, Thomás moare asasinat de 4 membri ai gărzii sale personale, nu fără bănuiala că la conjurație a luat parte și soția sa Maria⁴. Mai marii din Ianina, adunați în grabă, aclamă pe Maria ca urmașă și după îngroparea cu toate onorurile a despotului asasinat, de comun acord cu noua stăpîină, e chemat fratele acesteia Ioannes, care se călugărise sub numele de Ioasaph, după ce îi lăsase lui Alexios Philantropenós posesiunile moștenite de la tatăl Simeon Uroș Palaiológos, în 1357—1358⁵.

¹ Nu știm pe ce temeii alt Hopf, *op. cit.*, II°, p. 39, cit și Hahn, *op. cit.*, p. 321, cred că castelele din Bela, Drynoupolis, Bagenetia și teritoriul Mălăcașilor, ar fi constituit dota Elenei. Dacă ar fi fost astfel, Thomás s-ar fi găsit înconjurat aproape de jur împrejur de feudele, date de el ca dotă, unui cumnat necredincios, ceșă ce e greu de susținut.

² XXVII. — Τῷ ,ωσγ' Ἰνδικτιῶνος ζ', ἦλθεν ὁ Ταμουρτάσης μετὰ πλῆθους Ἀγαρηνῶν εἰς τὸν καιρὸν τοῦ τρύγου, καὶ εἰς τὴν Ἄρταν ὑπάγει καὶ ἀλμαλωσίαν ποιήσας ἱκανὴν ὡκαδὲ ἐπανῆλθε. Τότε δῆτα ὁ Σπάτας τὸν ἀρχιερέα ἐκπέμπει μετὰ καὶ τοῦ Καλογνώμου δυσωπῶν τὸν τύραννον, ὅπως διώξωσιν ἀμφοτέροι τοὺς Τούρκους, αὐτὸς δὲ οὐκ ἠνέσχετο, ἀλλ' εὐκαιρίαν εὐρών, τὸν ἀρχιερέα ἐξόριστον πέμπει ἀλλαχοῦ, καὶ τὸν Καλόγνωμον κρατεῖ, καὶ τὴν ἐκκλησίαν προδίδωσι τῷ Σεναχειρίμ. Καὶ ταῦτα μὲν οὕτω.

³ Noaptea, orele se numărau de la apusul soarelui pînă la răsăritul din ziua următoare; cf. Gardthausen, *op. cit.*, II°, p. 477.

⁴ Pentru bibliografia asupra problemei, care aici nu ne interesează, vezi Cirac Estopaňan, *op. cit.*, p. 81—85.

⁵ XXVIII. — Τῷ αὐτῷ δὲ ἔτει, μηνὶ Δεκεμβρίῳ κγ', ἐπιφωσκούσης τῆς ε' ὥρα πέμπτη τῆς νυκτὸς ἐσφάγη ὁ Θωμᾶς παρὰ τῶν σωματοφυλάκων αὐτοῦ τοῦ τε Νικηφοράκη καὶ Ραινάκη

La vestea morții dușmanului său, Ghinu Buia Spata începe din nou și pe neașteptate asedierea cetății, obiect al atîtor lupte, dar cronica nu ne spune nici motivul noului atac care are loc în toiu iernii, în ultimele zile ale lui decembrie, și nici cum s-a sfîrșit. Nu e greu să lămurim că Ghinu încerca să profite de situație ca să pună stăpînire pe cetate și poate chiar să se războve pe aceia care au sprijinit politica defunctului despot împotriva lui. Oricum, asediul nu dură mult și poate se sfîrși cu obișnuitele plocoane, devreme ce în 31 ianuarie 1385, adică la o lună după începerea asediului, era primit la Ianina Esaù de' Buondelmonti, fratele soției lui Leonardo Tocco, senior de Cefalonia, de Ioasaph, Maria și arhonții cetății; îi conferă titlul de despot și calitatea de soț al bassilissei¹. E evident că la acea epocă accesul la cetate trebuie să fi fost liber și asediul să fi încetat.

Noul despot al Ianinei trebuie să fi fost la Cefalonia, la cumnațul și la sora lui; de fapt, dacă luăm în considerare că între asasinatul lui Thomás și căsătoria lui Esaù s-a scurs numai o lună, e limpede că el nu putea fi departe de teatrul evenimentelor, chiar dacă respingem ipoteza unor istorici că Esaù n-ar fi fost străin de uciderea predecesorului său² și ar fi fost, deci, în cetate.

Paragrafele XXX și XXXI povestesc primele acte de guvernămînt ale lui Esaù, care face danii populației din Ianina cu prilejul nunții, cheamă în patrie pe cei în surghiun, printre care pe mitropolitul Matthaïos, căruia îi restituie toate proprietățile bisericii, deschide porțile închisorilor și pune în libertate pe condamnații politici, le redă casele confiscate și șterge mare parte din birurile, servituțile și vămile introduse de Thomás. Urmă-

καὶ τοῦ Ἀρταβάστου καὶ τοῦ Ἀντωνίου τοῦ Φράγκου. Τῇ ὥρᾳ δὲ ταύτῃ συναθροίζονται ἅπαντες οἱ Ἰωαννῖται ἐν τῇ ἀγίᾳ μητροπόλει, καὶ μᾶζ φωνῇ πάντες τὴν φυσικὴν αὐτῶν κυρίαν τὴν συγκακοπαθοῦσαν αὐτοῖς ἐκζητοῦσι καὶ προσκυνοῦσιν. ἼΙ δὲ τὸν Μελίγλαβον μετὰ τοῦ Ἀψαρᾶ κύρ Θεοδώρου καὶ τοῦ Ἰωαννίτας μετακαλεῖ, καὶ εἰς ἐν ἄμφω γενόμενοι, ἐντίμως τὸν ἀποστάτην θάπτοισι, καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτῆς τὸν βασιλέα Ἰωάσαφ εἰσφέρουσιν. Ἡ ἀγαθὴ δὲ βασιλισσα, οἶα τοῦ κακοῦ κοινοῦ πάθους ἀπαλλαγείσα, τοὺς πάντας εὐεργετῆ, καὶ εἰς τοὺς ἐν ὑπερορίᾳ ὄντας γράμματα στέλλει καὶ μετακαλεῖ. Despre Joasaph cf.: Miller, *op. cit.*, p. 296 sqs și 346; Hopf, *op. cit.*, II, p. 40; N. A. Bees, Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν μονῶν τῶν Μετεώρων Ατῆνα, 1909—10, p. 34 sqs și 236; *idem*, *Geschichtliche Forschungsergebnisse und Mönchs- und Volkssagen über die Gründer des Meleorenklöster*, in *Byzant.-neugrech. Jahrbücher*, III, 1922, p. 369 sqs și 379; *idem*, *Sur les tables généalogiques des despotes et dynasties médiévales d'Épire et de Thessalie*, in „*Zeitschrift f. osteuropäische Geschichte*”, III, 1912—13, p. 211; M. Orbini, *Il regno degli Slavi, hoggi corrottamente detti Schiavoni*, Pesaro, 1601, p. 270 sqs.; R. Buonopcore de Widmann, *I Nemagni-Paleologo-Ducas-Angelo-Comneno*, in *Studi Bizantini*, II, 1927, p. 264 sqs. și 359.

¹ XXIX. — Τότε οἱ Ἀλβανῖται ἄφνω ἐλθόντες μετὰ τοῦ Σπάτα τὴν πόλιν πολιορκοῦσιν. Ὁ δὲ βασιλεὺς Ἰωάσαφ μετὰ καὶ τῆς χρυσῆς τῷ ὄντι γε βασιλίσσης καὶ τῶν ἐγκρίτων ἀρχόντων βουλὴν ποιησάμενοι, τὸν ἀδελφὸν τῆς ἐν Κεφαλληνίᾳ δουκέσσης, τὸν Ἰζωῦ, ὄντα καὶ αὐτὸν ἐν τῇ Κεφαλληνίᾳ, αὐθέντην καὶ μνήστορα εἰς τὴν βασιλίσα προσκαλοῦσιν.

XXX. — Ἀμέλει καὶ μετ' ὀλίγας ἡμέρας ὁ Ἰζαῦ ἐρχεται· δέχονται τοῦτον οἱ Ἰωαννῖται ὑπὲρ τῆς ὄλαις χερσὶ καὶ δεσπότην αὐτὸν ἐπευφημοῦσι μὴν Ἰανουαρίῳ τῇ λα'. Παρατυπικὰ ὄντων προσκαλοῦσι παράνομφρον ἀπὸ τῆς τῆς Ἑλλάδος Βλαχίας τὴν καισάρισσαν, ἥτις καὶ μετὰ τοῦ στεφάνου εἰσῆλθε, καὶ τὸν γάμον ἠτύρητισε, καὶ τὰ μνηστρα ἠλόγηθησαν, καὶ εἰς μεγάλην χαρὰν καὶ ἀγαλλιάσιν ἢ τῶν Ἰωαννίνων πόλιν τότε ἔκοσμεῖτο καὶ ἔσμενύετο. Ἀγαθὸς ὦν ὁ δεσπότης τοὺς πάντας φκετῆρῃσεν, ἔτι καὶ ἐκλιροδότησεν ὑστορον.

² In afară de bibliografia citată la p. 1134 (8), n. 7, vezi și: Orbini, *op. cit.*, p. 271; P. Litta, *Famiglie celebri d'Italia*, Milano, 1844—45, s.v. Buondelmonti.

rește să ducă o politică de pace, care vrea să fie și o politică de ordine și bunăstare întemeiată pe justiție și pe revenirea asupra nedreptăților făcute de predecesorul său. Poate că însemna și începutul unei politici de pace față de despotatele vecine, dar a rămas numai în intenții, pentru că în același an, între februarie și august, poate în speranța că puterea lui Esaù n-a fost consolidată, Ghinu Buia Spata atacă din nou Ianina. Esaù însă îi iese înainte cu o armată, ceea ce arată că socotelile despotului de Arta erau greșite. Drept care și bate în retragere, căutînd să se împace. În ce condiții se va fi stipulat pacea nu se știe, dar cum politica lui Esaù de a face repetate daruri turcilor¹ e cunoscută, poate să se fi folosit de aceleași metode și față de Ghinu².

Tocmai această politică de daruri îi permite lui Esaù să obțină de la împăratul Ioan V Paleologul, în 6894 (septembrie 1385—august 1386) însemnele de despot care i-au fost aduse de Bryenos Paleologos; încoronarea a avut loc în prezența mitropolitului și episcopilor din Bela și din Drynopolis, după cum se povestește în paragraful XXXII, 3—6³. În primăvara sau în vara anului următor, Esaù se duse să se închine sultanului Murad, cronica nu spune unde, dar desigur la Adrianopol, oraș pe care Murad și l-a ales ca reședință încă din 1365⁴. Era un act de înțeleaptă prudență politică atît pentru neconținutele incursiuni ale lui Ghinu Buia Spata, cît și împotriva pericolului turcesc însuși, care în Peninsula Balcanică devenea din ce în ce mai impetuos, de la Marea Neagră pînă la Adriatică; se scurseseră cincisprezece ani de la lupta de la Cirmen de pe malul drept al Măriței, luptă în care și-a găsit sfîrșitul, în 26 septembrie 1371, țarul sîrbilor Vucașin, dar nu mai rămîneau decît trei pînă la înfrîngerea definitivă a sîrbilor în bătălia de la Kosovo-Polje din iunie 1389.

Căzînd sultanul Murad în această bătălie, cîteva zile mai tîrziu, în 7 iulie 6897 (e.n. 1389), Ghinu Buia atacă Ianina de pe uscat, după ce pustiise toate împrejurimile.

Mălăcașii, care din 1382 fură siliți să plătească taxele lui Thomás, cu ajutorul turcilor⁵, îl părăsesc pe Esaù, se supun lui Ghinu, fac pagube recoltelor și viilor și pun stăpînire pe Beltsista, localitate situată la patru ore de drum spre NV de Ianina⁶; alături de Mălăcași se mai supune și episcopul din Bela, care primise de la Esaù stăpînirea asupra Bribiei și cedează castelul lui Ghinu; să amintim că episcopul din Bela celebrase

¹ Orbini, *op. cit.*, p. 271, spune despre acesta că „... guvernîndu-și țara și pe aceea a soției sale cu multă chibzuință își păstră domnia și n-a fost în timpul vieții supărat de turci, căci neconținut le ducea plocoane”. Orbini greșea cînd credea că Esaù a fost și senior al Cefaloniei.

² XXXII. — 'Αλλ' ὁ Σπάτας φθονῶν οὐκ ἐπαύσατο, ἀλλὰ δρομαίως ἤλθε πάλιν κατὰ τῶν Ἰωννίνων, καὶ ὁ δεσπότης Ἰεανοῦ ἐπισυναΐξας τὰ στρατεύματα αὐτοῦ κατὰ τοῦ Σπάτᾶ ἐχώρει· καὶ ὁ Σπάτας ἰδὼν αὐτὸν φυγὰς ὤχετο, καὶ μετὰ ταῦτα ἀγάπην ἐποίησαν.

³ Καὶ τὸν ἐρχόμενον χρόνον ἔφερον ὁ Παλαιολόγος ὁ Βρυώνης τὰ δεσποτικά ἀξιώματα καὶ ἔστεψε τὸν Ἰεαοῦ, τῶν δύο ἐπισκόπων τὴν θείαν μυσταγωγίαν ἐκτελεσάντων, τοῦ τε Βελας καὶ τοῦ Δρυινοπόλεως, παρόντος καὶ τοῦ μητροπολίτου (paragrafo XXXII, 3—6).

⁴ Hopf, *op. cit.*, II, p. 14; Jireček, *Geschichte der Serben*, p. 442.

⁵ A se vedea paragraful XXV.

⁶ Aravantinos, *op. cit.*, II, p. 30.

slujba dimpreună cu cel din Drynoupolis, la încoronarea lui Esaù ca despot. Probabil că numitul episcop, după cucerirea Beltsistei de către Mălăcași, văzîndu-se amenințat de aceștia, s-a grăbit să cedeze Bribia, situată cam la două ore de drum de locul cucerit; cedarea fără luptă, fie ea un act de oportunism, dezvăluie slăbiciunea autorității despotului asupra regiunii din jurul Ianinei¹.

Atacul lui Ghinu Buia Spata, imediat după știrea morții lui Murad, ar putea fi un indiciu că vizita lui Esaù la curtea sultanului, cu trei ani mai înainte, a fost în realitate un act de supunere față de puterea turcească și în același timp o dovadă a persistenței lui Ghinu Buia în politica de independență față de toți potentatii care îi erau vecini.

Esaù încearcă să reziste în fața lui Ghinu și a Mălăcașilor; își întărește armata cu oameni din Zagoria — al cărui district cuprindea 14 sate² la NE de Ianina, între înălțimile Pindului și muntele Metsikeli, și era locuit de vlahi³, probabil rivali de ai Mălăcașilor — și se îndreaptă contra lui Ghinu.

Dar după o scurtă luptă, zagoriții fug și bătălia decisivă nu se dă. Ghinu dă drumul pe lacul Ianinei la două galere, pe cînd Esaù nu poate răspunde decît cu una, care a fost repede scufundată de oamenii lui Spata.

Dar în ajutorul lui Esaù vine, trimis de sultanul Baiazid și aducînd o armată de la Salonic, pe atunci în mîna turcilor, beg Melkutses care, în septembrie-octombrie 1389, despresoară Ianina și-l silește pe Ghinu să se retragă; Esaù, ne spune cronică, încheie o alianță cu turcii și cu „kaisarul” vlahilor, care trebuie identificat cu Alexios sau Manuel Anghelos Philanthropenós, despot al Vlahiei Mari din Tessalia⁴.

Pacea între Esaù și Ghinu se va fi încheiat în foarte scurt timp, pentru că îndată după evenimentele povestite, Esaù, întovărășit de begul turcesc Branetses și de către despot, plecă la Salonic, de unde se întoarce după paisprezece luni în aceeași tovărășie, trecînd prin Acheleos și Arta, și ajungînd la Ianina în 4 decembrie 6899, adică în 1390; Ianina se bucură apoi de o perioadă de pace de 4 ani⁵. Branetses din cronică e vestitul Evrenos-beg, locțiitorul lui Murad în expedițiile turcești din Apus, din

¹ Καὶ τῷ αὐτῷ ἔτει ἐσφάγη ὁ ἀμηρᾶς καὶ ὁ Λάζαρος μὴνὶ Ἰουνίῳ, καὶ τὸν Ἰούλιον ζ' λιγνευσάμενος ὁ Σπάτας πάλιν ἔδραμεν εἰς τὰ Ἰωάννινα, καὶ σκυλεύσας κούρη τινὰ ἐκάθησεν ἀπέναντι τῆς πόλεως, καὶ οἱ Μαλακασσαῖοι ἀπέστησαν, καὶ τὸν Σπάταν προσκυνούσι, τὰ δὲ λήϊα φθεῖρουσι, καὶ τοὺς ἀμπελώνας ἀναιροῦσι, καὶ τὴν Βελτσισταν παραλαμβάνουσι. Τότε καὶ ὁ ἐπίσκοπος δὲ τῆς Βελᾶς, κρατῶν τὴν Βριβίαν, ἦν ἐκ παραδόσεως τοῦ δεσπότη τοῦ Ἰζαοῦ εἶχε, καὶ αὐτὸς παρεῖδε, καὶ τὸν Σπάταν προσκυνεῖ, καὶ τὸ φρούριον δίδει (paragrafo XXXIV, 3—9).

² Pouqueville, *op. cit.*, I, p. 147—59, și V°, p. 265; Leake, *op. cit.*, p. 397 sqs.

³ Aravantinos, *op. cit.*, II, p. 84.

⁴ Făcea parte din familia cea mai nobilă din Ianina din secolele XIII și XIV, care a dat demnitari la curtea imperială și generali în armata bizantină; cf.: G. Acropolitae, *Opera*, I°, Lipsca, 1903, p. 119, 13; Pachymeres, în *Corpus script. Hist. Byz.*, ed. Bekker, Bonn, 1835, I°, p. 109, 15; 209, 5; II, 400, 13—402, 2; Laurent, *Légendes sigillographiques et familles byzantines*, în *Echos d'Orient*, 1932, p. 177 sqs.

⁵ XXXA. — [Τότε ὁ Ἰζαοῦ ἐπισυνάξας τοὺς Ζαγορίτας μετὰ καὶ τοῦ λοιποῦ στρατοῦ, κατὰ τοῦ Σπάτας ἐκβαίνει, καὶ αὐτὸν μὲν οὐκ ἀφήκεν εἰς τὸν πόλεμον εἰσελθεῖν· ἐκεῖνοι δὲ οἱ Ζαγορίται ἐξεληθόντες καὶ μικρὸν προσπηδήσαντες, εἰς φυγὴν ἐτράπησαν. Τότε ὁ Σπάτας εἰς

anii 1373—74¹. Despre despotul Megalo-Vlahiei nu se spune dacă a venit la Ianina însoțind trupele turcești sau în fruntea vlahilor zagoriți.

Cei patru ani de pace de care ne vorbește cronica pot fi indiciul unei oboseli din partea lui Ghinu, dar și — aceasta fiind o ipoteză mai aproape de adevăr — o dovadă a convingerii sale că poziția lui Esaù, în urma alianței cu turcii, se consolidase în măsură a zădărnici orice încercare de a i se lua Ianina.

Evenimentele ce vor urma vin să confirme această ultimă presupunere.

În 28 decembrie 6903 (e.n. 1394), Maria, văduva lui Thomás și soția lui Esaù, cum se povestește în paragraful XXXVI, 1—4, moare. Sfirșindu-se anul de doliu, pentru a asigura pacea în ținut, arhonții și mitropolitul din Ianina îl determină pe Esaù să ia în căsătorie pe Eirene, fiica lui Ghinu Buiă Spata. Ar fi o naivitate să se creadă că Ghinu a fost străin de această inițiativă, deși cronica tace asupra acestui amănunt. Ianina nu mai putea fi cucerită, Esaù având pe turci la spate; era de preferat, deci, să ocolească obstacolul printr-o căsătorie, în urma căreia cetatea i-ar fi putut reveni, dacă nu lui, viitorilor nepoți. Căsătoria avu loc în ianuarie 6904 (1396) și nu trebuia adusă la cunoștința turcilor decât ca fapt implinit, fiind de presupus că nu și-ar fi dat consimțământul dacă ar fi aflat dinainte.

Dar pacea pe care căsătoria ar fi trebuit s-o aducă a fost ruptă la câteva zile după nuntă de beii turcești Branetses și Iacși (în text Iaxes) care înaintară împotriva ginerelui lui Spata, Ghinu Zenevises², despre neamul căruia a fost vorba în paragraful XXIII. Cronica nu ne spune pentru care motiv turcii atacau, nici dacă Ghinu Zenevises va fi dat prilej pentru această expediție. Se prea poate ca turcii să nu fi îndrăznit să atace direct pe socrul despotului din Ianina, pe care desfășurarea evenimentelor ni-l arată consecvent politiciii sale antiturcești, ci atacă pe ginerele acestuia.

Ghinu Spata îi așteaptă pe cei doi bei la trecătoarea Driskos, la 945 metri înălțime deasupra mării, în munții Pindului, pe drumul ce duce de

τὴν λίμνην κάτεργα ἐνέθηκε δύο, καὶ ὁ δεσπότης ἐποίησεν ἕτερον, καὶ αὐτὸς ἀπέπνιξεν αὐτό ἐνθεν τοι καὶ ὁ Μελκουτζῆς στέλλεται ὑπὸ τοῦ ἀμῆρᾶ ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκην, καὶ ὁ Σπάτας τὴν λίμνην κάτεργα ἐνέθηκε δύο, καὶ ὁ δεσπότης ἐποίησεν ἕτερον, καὶ αὐτὸς ἀπέπνιξεν αὐτό ἐνθεν τοι καὶ ὁ Μελκουτζῆς στέλλεται ὑπὸ τοῦ ἀμῆρᾶ ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκην, καὶ ὁ Σπάτας ἀπέδρασε. Ἐἴτα ὁ δεσπότης μετὰ τοῦ Μελκουτζῆ καὶ τοῦ καίσαρος, ὅς καὶ αὐτὸς ἦλθεν ἀπὸ τῆς Βλαχίας, εἰς συμμαχίαν ὑπάγει μετ' αὐτῶν, καὶ φθάνει τὸν ἀμῆρᾶν, κάκεισε διατρίψας χρόνον ἕνα καὶ μῆνας δύο, ἔρχεται μετὰ τοῦ Βρανέτζη εἰς τὸν Ἀχελῶον, καὶ ἀπ' αὐτόθεν εἰς τὴν Ἄρταν ἔἴτα εἰσέρχεται εἰς τὰ Ἰωάννινα μηνὶ Δεκεμβρίῳ τῆ δ' Ἰνδικτιῶνος ιδ', ἐν ἔτει [ζωσθ']. Ἐνταῦθα ὁ Ἰζαοῦ δεσπότης μετὰ πάντων ὧν εἶχε καλῶν, καὶ τοῦτο ἐπλούτει, ὅτι τὸν ἀρχιερέα πλέον πάντων ἡγάπα, καὶ ἐφιλει, καὶ ἠδέεας αὐτοῦ ἤκουε, καὶ εἰς τὴν βουλὴν αὐτοῦ προσεκαλεῖτο, τοὺς δὲ ἑτέρους ἄρχοντας τῆς βουλῆς αὐτοῦ ἐξελέξατο ἄνδρας συνετούς καὶ τῶν εὐγεγονότων, καὶ οὕτω μετ' εἰρήνης καὶ σταθερᾶς γαλήνης διῆγον τὰ Ἰωάννινα ἐπὶ χρόνους δ'.

¹ N. Iorga, *Geschichte des osmanischen Reiches*, Gotha, I, 1908, p. 248 șp.

² Ghinu Zenevises, după cum am văzut, era căpetenia foarte influentă a neamului Zenevisilor pe care l-am înfilit în par. XXIII învins de Isim-beg la Politsas. Înrudirea lui cu Ghinu Buiă Spata ni-l arată ca fiind de origină aromină. Familia lui, sub numele patronimic de Zenevias, o găsim citată în două documente din 1304 în *Acta et Diplomata Res Albaniae mediae aetatis illustrantia*, p. 563 și 569.

la Ianina la Metzovo; îi atacă, îi bate și-i urmărește pînă la capela dedicată Panaghiei Phaneroméne, clădită pe lanțul munților Práktorá, la NE de Ianina, lăsîndu-și oamenii să prade întreg ținutul. Dar ajungînd turcii — vreo 300 la număr — la localitatea Práktorá, care împrumută numele și lanțului muntos și e situată pe malul lacului Lapsista, aceasta formînd partea de nord a lacului Ianina, izbutiră să oprească atacul oștilor lui Ghinu Spata și ale lui Zenevises și, provocîndu-le mari pierderi, reușiră să se salveze în cetate¹.

Trebuie să recunoaștem că dintre toate neamurile care trăiau în împrejurimile Ianinei, acela al Zenevisilor, dimpreună cu al Mălăcașilor, erau recunoscute ca cele mai turbulente; să amintim că Zenevisii au avut de furcă cu turcii lui Isim în 1380, care i-a' oprit, ca și pe Mazarachi la Politsas; că în 1382, Thomás ajutat de același Isim a recucerit Bela și a ocupat cetățile Drynopolis și Bagenetia în ținutul Zenevisilor, iar ținutul Mălăcașilor a ajuns pînă la Cătuna. Fără îndoială că cei amintiți mai sus nu erau credincioși nici față de Thomás, nici față de turci și a-i imobiliza putea însemna primul pas al unei acțiuni împotriva aromînilor din Epir.

În tot acest episod, numele lui Esaù nu e amintit, dar poziția lui e foarte clară. Ca soț al Eirenei, fiica lui Spata, era cumnat cu Ghinu Zenevises, pe de altă parte era aliat cu turcii, dar în o astfel de condiție de inferioritate, încît alianța era „conditio sine qua non” pentru a rămîne la putere.

Căsătoria lui Esaù cu fiica lui Ghinu Spata îi va fi făcut pe turci bănuitori, temîndu-se de o alianță familiară între Esaù, Spata și Zenevises; de aci, acțiunea lor împotriva acestuia din urmă, parată de Spata în chip magistral și care ar fi putut sfîrși foarte trist pentru turci, dacă Esaù nu le-ar fi deschis porțile cetății.

Desigur Zenevises avea acum toate motivele ca să-l disprețuiască pe noul său cumnat.

Din acest moment, Ghinu Buia Spata nu mai apare alături de Zenevises în acțiunile conduse de acesta din urmă; duce o politică de echilibru între cei doi gineri, cum rezultă din povestirea cronicii, chiar dacă pare mai curînd să incline spre Esaù².

¹ XXXVII. — Πολλά δὲ ἐπένησεν αὐτὴν καὶ ἐθρηνήσατο ὁ σύνεσνος ταύτης Ἰζαοῦ, καὶ ἐκτελέσας τὰς πενήθιμος ἡμέρας ἀξίως, μετὰ χρόνου ἐνὸς παραδρομῆν ἠναγκάζετο παρὰ τῶν ἀρχόντων αὐτοῦ καὶ τοῦ ἀρχιερέως εἰς τὰ πρὸς σύστασιν καὶ εἰρήνην τοῦ τόπου. καὶ μνηστεύεται τὴν θυγατέρα τοῦ Σπάτα, Εἰρήνην καλοῦμένην· καὶ ἦν αὐτῆ γυνὴ ἀνδρεία, φρονήματι καὶ κάλλει εὐπρεπὴς καὶ ἀρετῆν περιβεβλημένη.

XXXVIII. — Τοῦ γάμου ἐκτελεσθέντος, μηνὶ Ἰανουρίῳ, Ἰνδικτιῶνος δ' ἐπὶ ἔτους ,ςπδ', [μετ' ὀλίγας ἡμέρας κατέβη ὁ Βρανέτζης καὶ ὁ Ἰαξῆς κατὰ τοῦ Γριόνη, κακίθειεν διελθόντας ἐδέξατο τοὺτους ὁ Σπάτας ἐν τῇ τοποθεσίᾳ τοῦ Δρίσκου, καὶ πόλεμον ἐκείνοι συνεκρούσαντο. Σφάξαντες γάρ οἱ Χριστιανοὶ τοὺς Ἰσμαηλίτας κατεδίωξαν ὀπίσω αὐτῶν ἕως τῆν Φανερωμένην, οἱ δὲ Ἀλβανίται ἐξέδωκαν ἑαυτοὺς εἰς τὰ κούρηθ καὶ κέρδη. Φεύγοντες δὲ ὁ Βρανέτζης καὶ ὁ Ἰαξῆς μετ' ὀλίγων οὐ πλείονων τῶν ρ', ὅταν ἤγγισαν πλησίον εἰς τοὺς Πράκτορας, στραφέντες οἱ Ἀγαρηνοὶ ἐδίωξαν τοὺς Χριστιανούς, καὶ ἐσφάξαν οὐκ ὀλίγους, αὐτοὶ δὲ διεσώθησαν.

² XXXIX. — Ἐπὶ ἔτους, σπξ', Ἰνδικτιῶνος ζ', μηνὶ Ἀπριλίῳ τῇ ἕκτῃ, τῇ Κυριακῇ τοῦ Ἀντιπάσχα, ἐστρατεύει κατὰ τοῦ Γριόνη τοῦ Ζεβεβίση ὁ δεσπότης Ἰζαοῦ μετὰ πάσης δυνάμεως αὐτοῦ. Ἐπισυνάξας οὖν τὰ στρατεύματα, τοὺς Μαλακασσαίους καὶ Μαζαρακαίους, ἔτι δὲ τοῦ Παπίγκου καὶ τῶν Ζαγορίων, ἀλλὰ δὴ καὶ τῆς Δρυϊνουπόλεως μετὰ τοῦ Ἀργυρο-

După trei ani și mai bine, în duminică de 6 aprilie 6907 (e.n. 1399), Esaù pornește în fruntea armatei sale împotriva lui Ghinu Zeneviseș și cu ajutorul neamurilor aromine ale Mălăcașilor și Mazarachilor, ca și cu oamenii din Păpinkon, Zagoria, Drynopolis, Argirocastro și din Megála Zagoria, se îndreaptă spre nord pînă la cetatea Mezopotamos; dar în drum spre Dibra e surprins de Zeneviseș și după numai trei zile, în 9 a aceleiași luni, e învins și făcut prizonier, legat în lanțuri și, dimpreună cu arhonții săi, e supus la cazne și întemnițat.

Ghinu Buia Spata, cum am arătat mai sus, nu apare de partea nici unuia din cei doi gineri, deși faptul că Mălăcașii și Mazarachii erau alături de Esaù, ne face să credem că, nemărturisit, ținea partea ginerelui de la Ianina; un alt indiciu ar putea fi prezența arominilor de la Zagoria și a fugarilor de la Argirocastro, al cărei despot era Zeneviseș, printre ostașii lui Esaù. Ghinu Buia Spata trebuie să fi încheiat pacea cu Esaù, de cităva vreme, după rezistența zadarnică a celuilalt ginere Zeneviseș împotriva turcilor; că pacea era deplină și sinceră ne-o dovedesc demersurile lui Spata pentru răscumpărarea lui Esaù.

Rudele din Florența ale prizonierului mergînd la Veneția, probabil ca să se intereseze în ce fel ar putea fi răscumpărat, au fost îndrumate la bailul din Corfu, care cu patru ani în urmă devenise posesiune venețiană. De acolo pleacă la Argirocastro, unde era reședința lui Ghinu Zeneviseș, și unde s-a făcut răscumpărarea în schimbul sumei de zece mii florini de aur. De la Argirocastro, Esaù merse pe cîteva zile la Corfu, de aci trecu la Hagia Maura în insula Leucadelor și apoi pe uscat la Girobolea, unde îi ieșiră în întîmpinare socrul Ghinu și fratele acestuia, Sguros, pentru a pleca împreună la Arta. În 7 iulie 6908 (e.n. 1400), Esaù intra în sfîrșit în Ianina, după o absență de 15 luni¹.

Atît ne spune cronica, dar ne vin în ajutor știri din alte izvoare.

Buondelmonti, rudele florentine ale lui Esaù, nu s-au mulțumit să se intereseze de răscumpărarea lui prin intermediul Serenissimei și al bailului din Corfu, ci au pus să i se scrie și o scrisoare lui Ghinu Spata, ca să intervină în calitate de socru pe lingă celălalt ginere, pentru eliberarea lui Esaù „civem nostrum”, după exemplul sabinelor răpite, care la Roma au împăcat socri și gineri; mai era și îndemnat „ut, quum utriusque socer sitis vestrum sit generos inter se componere, bellumque quod

κάστρου και τῶν Μεγάλων Ζαγορίων, κατῆλθε κατὰ τοῦ Μεσοποτάμου, κάκειθεν δὲ θέλων διελθεῖν πρὸς τὸ μέρη τῆς Δίβρας, ἐπέπεσον ἐπ' αὐτοὺς γνόφος και θύελλα, και ὁ Γυιόνης ἀκολουθῶν αὐτοὺς κατὰ κράτος νικᾷ, και εἰς χεῖρας αὐτοῦ α δεσπότης ἐξέδοτο, ἡμέρα δ', Ἀπριλίῳ δ', και εἰς δεσμά και στρεβλώσεις μετὰ τῶν ἀρχόντων αὐτοῦ ἀποκλείει ἐν τῇ φρουρᾷ.

¹ X . — "Ἐχων οὖν ὁ δεσπότης γνησίους συγγενεῖς ἀπὸ τῶν ἐντίμων ἀρχόντων τῆς περιδόξου μεγαλοπόλεως Φλωρεντίας, ἀνέδραμον ἐκείνοι πρὸς τὸ κοιμουόνιον τῆς Βενετίας, και ἐρωτήσαντες περὶ τοῦ δεσπότη, ἀπήλθον εἰς τὸν μπάϊλον τῆς γῆσου τῶν Κορφῶν, και ἐξεβαλον αὐτὸν εἰς δέκα χιλιάδας φλωρίων ἀπὸ τοῦ Ἀργυροκάστρου. Περάσας τοίνυν ὁ Ἰζαῦ εἰς τοὺς Κορφοὺς και διαμείνας ἡμέρας τινὰς ἀπέπλευσεν εἰς τὴν Ἀγίαν Μαύραν, ἐκείθεν διελθὼν εἰς τὰ μέρη Γυροβολαίας, ἐδέξατο αὐτὸν ἀσπασίως ὁ πενθερός αὐτοῦ μετὰ τοῦ Σγούρου τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, και εἰσῆλθεν ἐντὸς τῆς πόλεως Ἀρτης, εἶτα πρὸς τὴν πόλιν τῶν Ἰωαννίνων ἐκπέμπεται, και ἐνταῦθα εἰσῆλθε μηνὶ Ἰουλίῳ τῆ ζ', ἔτι ,σπη', Ἰνδικτιῶνος η'.

inter ipsos vigeat ad pacem et concordiam revocare”¹. Scrisoarea o duceau lui Ghinu chiar doi soli din Florența, Andrea de’ Buondelmonti, vărul lui Esaù și Ugo de’Alexandris; desigur, cele două familii Buondelmonti și Acciaiuoli, mîndre de prestigiul care le venea de la rudele lor din Napoli și din Grecia, au ținut „legationis officio”, să înmîneze prin reprezentanții lor scrisoarea.

Esaù e numit „civis noster” și numai că nu se afirma că posesiunile florentinilor în Orient erau considerate ca feude ale Florenței, amintindu-se de faima care o avea în Grecia numele Florenței, și pe drept cuvînt, căci Antoniu Acciaiuoli, vărul lui Esaù, era despotul Atenei și al Tebei, iar fiii Magdalenei de’Buondelmonti, nepoata după mamă a Acciaiuolilor, erau: unul Carlo I Tocco, despot al Cefaloniei, al Leucadelor și al Corintului, iar celălalt, Leonardo al II-lea Tocco, despot de Zante. Se înțelege astfel interesul nu numai moral din partea Florenței ca un alt florentin, Esaù de’Buondelmonti, să nu piardă despotatul Ianinei.

Marele ocol pe care Esaù l-a întreprins, întorcîndu-se de la Argirocastro la Ianina, l-a făcut și din dorința de a nu trece prin ținutul locuit de Zenevises, dar mai ales pentru a-și arăta recunoștința față de cele trei puteri care au contribuit la eliberarea lui: de aceea a fost la Corfu, posesiune venețiană, de unde Veneția își exercita stăpînirea nestînjinită în Adriatica de sud și în Ionica epirotă, a fost la Hagia Maura în Leucade, unde era despot nepotul dinspre mamă, în timp ce la Gyrobolea și la Arta se întîlnea cu socrul și cu unchiul Sguros.

Caragiani ne dă numele de botez al acestui frate al lui Ghinu, Mauriciu, care își datora porecla părului său creț; *σγουρός* e cuvînt grec, în aromîină *dzgâru*, și are același înțeles. În arborele genealogic al Buieștilor, Caragiani afirmă că Sguros a fost despot al Ianinei de la 1403 la 1418, an

¹ „Illustri Principi et Domino Spate, Despote Romaniae, Audivimus, Illustris et Magnifice princeps, Illustrem Dominum Esaù, Civem nostrum, Despotum Romaniae, in manus cuiusdam vestri generi bellaciter, imo per malitiam, devenisse. Quam quidem rem totus noster populus cum maxima turbatione mentium intellexit. Res equidem est detestabilis exempli videre Dominos in suorum infidelitate perire; virosque, qui belli famosi sunt, per proditionis facinus tam miserabiliter captivari. Gener vester est etiam Esaù; ut quum utriusque socer sitis, vestrum sit generis inter se componere; bellumque quod inter ipsos vigeat, ad pacem et concordiam revocare. Sublimitatem itaque vestram quanta cum affectione possumus exhortamur, quatenus vos medium inter hos vestros generos adponatis; taliterque conemini quidquid inter ipsos discordiae iam fuit, auferte, quod adfines remaneant et amici. Sabinis quorum filias in matrimonium Romani, sicut legimus, rapuerunt, cum aciebus instructis cum generis pugnaturi forent, sed rapte Sabine se medias interponentes pugnam paratam inter soceros et generos veterunt, et earum precibus ac lacrimis factum est, quod inter illos pax perpetua gigneretur. Vos socer componite generos, et de diffidentibus inimicis in fratres et amicos, vestra prudentia vestrisque . . . viribus, commutate. Nihil enim honorabilius vobis et Deo gratius potestis, quam hos vestros generos habere concordēs, et illius patriae populos in pacis dulcedine reformatos. Ceterum in huius rei gratiam nobiles viros Andreae domini Laurenti de Buondelmontibus et Ugonem de Alexandris, honorabiles cives nostros, legationis officio destinamus, qui mentem nostram vivae vocis ministerio plenius explicabunt, quorum relationibus placeat in omnibus credere, tamquam nobis. Datum Florentiae, etc.”; cf.: Jo. Lamius, *Deliciae eruditorum seu veterum Ἀνεκδότων opusculorum collectanea*, Firenze, 1738, CXVI—CXVII. Cf. de asemenea: Moustoxides, *op. cit.*, p. 550, sqs.; I. A. Buchon, *Nouvelles recherches historiques sur la Principauté française de Morée*, Paris, 1843, IIe, p. I-a, XII sqs.

în care trebui să cedeze cetatea lui Carlo al II-lea Tocco¹; Romanos și Miller spun și ei că a ajuns despot al Ianinei, dar numai după moartea lui Esaù, care într-un document iscălit de el în martie 1408, dat pe seama bisericii metropolitane din Ianina, arată că el era încă în viață². Chalcondyles, în schimb, stabilește despotatul lui Sguros între cel al lui Esaù și al lui Carlo al II-lea Tocco³. Dacă ar fi adevărat, Sguros ar fi îndeplinit, fie chiar pe scurt timp, visul fratelui său Ghinu Buia Spata.

Cronica se încheie cu paragraful XLI, dîndu-ne știrea morții lui Ghinu, întîmplată miercuri în 27 octombrie, fără a se preciza anul, dar s-ar subînțelege că moartea ar fi avut loc în același an 1400, în care au loc evenimentele răscumpărării lui Esaù, istorisite în paragraful XL.

Dar trebuie să ținem seama că, după cum s-a mai spus, cronica urmează calendarul bisericii bizantine, de la crearea lumii, astfel că luna octombrie, din punctul de vedere al cronicii, ține de anul 6909.

Or, 27 octombrie 6909 (e.n. 1400) cade într-o vineri și nu într-o miercuri. Pentru care motiv Bees propune să anticipăm data morții lui Ghinu cu un an, deoarece în 6908 (e.n. 1399) 27 octombrie cade într-o miercuri⁴; Moustoxides e de părere că ar fi trebuit să se scrie 27 octombrie vineri, în loc de miercuri⁵.

Opinia lui Bees nu poate fi admisă, pentru că ar răsturna întreaga cronologie a cronicii, care pentru atîtea alte date coincide cu cronologia altor cronici bizantine; părerea lui Moustoxides e mai aproape de explicarea logică, pentru că se sprijină pe o presupusă eroare a copistului. Putem semnala de fapt o eroare în paragraful XXII, 1 din cronică, la care nu ne-am referit pentru că evenimentele povestite nu ne interesau; se spune acolo că au venit de la Castoria doi arhonți ca să-i ofere lui Thomás castelul Serbia din Olimp, în duminica dinaintea Crăciunului din anul 6887, indicat în paragraful precedent, XXI, an care corespunde perioadei care se cuprinde între 1 septembrie 1378 și 31 august 1379; cum în paragraful XXI e indicată luna mai ca aceea în care au avut loc faptele povestite, e de la sine înțeles că duminica dinaintea Crăciunului, deși intră, după cronologia noastră, în anul 1378, din punctul de vedere al cronologiei bizantine trebuie să aparțină anului 6888 și nu anului 6887, cum spune cronica, și aceasta din pricina evenimentelor întîmplate în trecuta lună mai. Confuzia e explicabilă totuși, din pricina folosirii fără discernămint a celor două calendare, unul pentru comerțul cu Apusul și poate chiar în viața de toate zilele, iar celălalt de către biserică și stat.

O altă eroare, de data aceasta referindu-se la un personaj, găsim în paragraful XXVI, 2—4, unde se spune că în 6891, adică 1382—83, a fost trimis la Constantinopol catecumenul Kyr Gabriel în ambasadă la împăratul Manuel, în timp ce această dată intră în domnia lui Ioan al V-lea Paleologul, care a condus Imperiul bizantin de la 1341 la 1390.

¹ Caragiani, *op. cit.*, I, p. 11 și 13.

² J. Romanos, Περὶ τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου ἱστορικῆ πραγματεία, Corfu, 1895, p. 168—69; Miller, *op. cit.*, p. 373.

³ Chalcondyles, *op. cit.*, I, p. 199, 15—200, 8.

⁴ N. A. Bees, *Sur les tables généalogiques...*, p. 215.

⁵ Moustoxides, *op. cit.*, p. 560.

E deci verosimil ca și în ce privește moartea lui Ghinu, copistul să fi greșit atunci când a transcris ziua morții acestuia.

Revenind la faptele povestite de cronică, aflăm din cuprinsul ei că, la moartea lui Ghinu, Sguros deveni stăpinul Artei, dar a fost alungat numai după câteva zile de Boughes (Μπούγης), care în batjocură e numit „serbalbanitoboulgaroblacos”¹.

Μπούγης e grafia folosită uneori ca să se transcrie în grecește numele aromân Buia, e deci ușor să presupunem că ar fi vorba de fiul lui Ghinu, pe care Caragiani ne spune că îl cheamă Paulu, senior de Angelocastro pînă în 1405, cînd a trebuit s-o cedeze lui Carlo al II-lea Tocco, și de Nau-paktos, lăsată venețienilor trei ani mai tîrziu, în 1407².

Astfel se termină cronica.

Dar n-ar fi lipsit de interes să urmărim și în secolele următoare istoria Bueștilor, în luptă neîncetată cu despoți și asupritori, istorie pe care Caragiani o amintește doar sporadic ici și colo în lucrările sale, și care ar merita să fie în întregime pusă în lumină.

Să ne întrebăm acum care este valoarea cronicii?

Problema a fost tratată în ce privește pe Thomás, Maria și Esaù de către Cirac Estopañan³.

Numărul sciitorilor care sînt convinși de veracitatea faptelor e însemnat și merge de la Pouqueville la Smart Hugues, de la Leake la Bouchon, de la Moustoxides la Hahn, de la Aravantinós la Hopf, de la Romanos la Miller, de la Lampros la Bees, la Paparrhigopoulos⁴, care acceptă cu toții condamnarea morală a lui Thomás și ridicarea în slavă a lui Esaù.

¹ X I. — Τῆ κζ' τοῦ Ὀκτωβρίου, τετάρτη ἡμέρα, ὁ δεσπότης Σπάτας ἀπῆλθεν πρὸς τὰ μέλλοντα δικαιοτήρια [ἀπὸ τοῦ βίου], καὶ παραυτίκα ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Σγούρος τὴν Ἄρταν καταλαμβάνει, καὶ μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐπιπηδᾷ κατ' αὐτοῦ ὁ Μπούγης, ὁ Σερβαλβανιτοβουλγαρόβλαχος, καὶ τὸν Σγούρον ἐκδιώκει, τοὺς δὲ τοπικοὺς τῶν ἐντίμων ὑπούλως καὶ δολερῶς πάντας ἐψιθύριζε, καὶ εἰς φρουρὰς ἀποκλείει, καὶ εἰς ἀφανισμὸν οἴμοι τὰ ἑαυτῶν οἰκήματα πεποίηκεν, ἕως οὐ καὶ εἰς ἐξορίαν αὐτοὺς ἐκπέμψει. — Ὡ πῶς ἀδακρυτὴ τὴν τούτων ὑπενέγκω μνήμην καὶ στέρησιν! Ἄκαρνανία κλαίουσα τὰ τέκνα αὐτῆς, καὶ οὐκ ἤθελε παρακληθῆναι, διότι οὐκ εἰσί. Προσκυνῶ, Χριστέ, τὰς κρίσεις σου, ἀλλ' αὐτὰς οὐκ ἐξετάζω. Δάκρυσι δὲ γέγραφα, οὐ μέλανι· τοῦτο γὰρ ἴδιον πέφυκεν ἀγάπης πληρεστάτης, τὸ χαίρειν μετὰ χαϊρόντων, καὶ συμπενοθεῖν τοῖς πενοῦσιν. Ὅτι σοὶ δόξα πρέπει, υἱὲ μονογενὲς Θεοῦ τοῦ προανάρχου, σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ σου Πνεύματι νῦν καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἄμην. Că porea dată lui Boughes va fi avut o nuanță de batjocură reiese dintr-o poezie scrisă în sec. al XIV-lea de Johannes Katrares și înregistrată de Krumbacher, *Geschichte der byzantinischen Litteratur*, II-a ed., Monaco, 1897, p. 781 :

Τὴν μὲν γέννην ἐστὶ Βλάχος
Ἄλβανίτης δὲ τὴν ὄψιν
τοῦ δὲ σώματος τὴν θέσιν
Βουλγαραλασινοβλάχος.

² Caragiani, *op. cit.*, I^o, p. 12.

³ Cirac Estopañan, *op. cit.*, p. 74—85.

⁴ Pouqueville, *op. cit.*, V^o, p. 314; Smart Hugues, *Voyage à Janina*, p. 268 și 284; Leake, *op. cit.*, IV°, p. 203; Bouchon, *op. cit.*, II°, I-a, p. IX; Moustoxides, *op. cit.*, p. 461 și 510; Hahn, *op. cit.*, p. 320; Aravantinós, *op. cit.*, I^o, p. 148, 2; Hopf, *op. cit.*, II°, p. 37 sqs; Romanos, *op. cit.*, I. 158; Miller, *op. cit.*, p. 331 sqs.; Sp. Lampros, Νέος Ἑλληνομνήμων Ατένα, 1916, p. 276; Bees, *Geschichtliche Forschungsergebnisse*, p. 375; K. Paparrhigopoulos, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνομνήμων ἔθνους, Ατένα, 1932, VI°, p. 231.

Dar tocmai pe această atitudine a Cronicii se pot întemeia rezervele care ar fi de făcut asupra imparțialității acesteia, care, cu toate că n-a alterat realitatea faptelor, pare să fie scrisă cu scopul de a contrapune guvernării tiranice a lui Thomás blîndețea lui Esaù, vrînd să justifice asasinarea celui dintîi înfățișat ca un uzurpator și să vadă în schimb în urmașul acestuia succesorul legitim de drept și de fapt.

Teza cronicii e în fapt aceasta : basilissa Maria stăpînea de drept Ianina ca moștenitoare legitimă a părinților Simeon și Thomais și ca atare e împodobită cu toate virtuțile. Thomás, în schimb, ca un intrus nelegitim, luat de soț numai din rațiuni de stat, pentru a putea obține pacea pe care nu știu s-o asigure, a fost om lipsit de dragoste și evlavie, a persecutat biserica și și-a asuprit supuși, fiind pricina tuturor atacurilor din partea lui Petru Lioșia și Ghinu Buiă Spata. Esaù era pios, dornic de pace, vrednic om de stat, apărător al drepturilor bisericii, astfel că, în afară de legitimitatea de drept, obținută prin căsătoria cu Maria, virtuțile sale și cîrmuirea chibzuită îi confirmă și legitimitatea de fapt¹.

Reiese clar că cronica a fost scrisă pentru glorificarea despotului care domnea, Esaù, și pentru a-i slăvi meritele, dar poate și pentru a-i veni în apărare contra partizanilor predecesorului acestuia, condamînd purtarea lui Thomás și justificîndu-i asasinarea. Cronica e străbătută de concepția politică bizantină, care în luptele dinastice vede reflectarea dualismului biblic dintre ortodoxie și erezie, între împărăția lui Dumnezeu și împărăția Diavolului, dualism care cu o respirație ceva mai largă, îl întîlnim în aproape toate cronicile bizantine².

Acestea fiind spuse, rămîne de văzut ce credit prezintă știrile privitoare la Spata și la alții care ne interesează, pomeniți întotdeauna — e bine să reamintim — cu numele de albanezi. Firește, totul trebuie privit în cadrul general al cronicii și nu trebuie să uităm că în momentul în care aceasta se scrie, Ghinu Buiă Spata era socrul despotului Esaù.

Înainte de toate trebuie să amintim că autorii îi iau în nume de rău lui Thomás că a fost cauza luptelor care au năpăstuit Ianina și împrejurimile în timpul despotatului său ; și luptele acestea s-au dat toate împotriva aromînilor.

Să dăm cîteva exemple, înlocuind calificativul de albanezi din cronică cu acela din realitatea istorică, de aromîni.

Cronica afirmă că Thomás n-a făcut nimic ca să apere Ianina de asalturile aromînilor³ și stăruie în a prezenta ca motiv al atacurilor lor cruzimea despotului⁴. Relatarea asediului Ianinei din partea Mălăcașilor din 26 pînă în 28 februarie 1379 se încheie cu victoria lui Thomás, dar nu i se recunoaște lui meritul, ci intervenției arhanghelului Mihail ; titlul de ἀλβανιοκτόνος, dat despotului, se datorește numai cruzimilor comise față de prizonieri⁵. Mai departe : Thomás e acuzat că ar fi pri-

¹ Cirac Estopaňan, *op. cit.*, p. 74—75.

² În ce privește această concepție vezi : V. Valdemberger, *Nikouitsa et les historiens byzantins contemporains*, în „Byzantion”, 1926, p. 95, sqs.

³ Cf. în ed. Cirac Estopaňan paragraf. XIII, 4—5.

⁴ Cf. XIV, 1—5 ; XVIII, 1—3 ; XIX ; XX, 1—7.

⁵ Cf. XX, 8—9.

lejuit atacul lui Spata contra cetății în mai 1379, de data aceasta nu pentru cruzimile sale, ci pentru faptul de a nu-i fi trimis daruri și de a nu fi avut relații loiale cu Spata¹; în sfârșit, e acuzat de tiranie față de toți, ianinoți și aromîni².

Despre Ghinu, cronica nu spune nici un cuvînt în defavoarea lui, nici măcar cînd vorbește de pactul neleal încheiat cu Thomás în vederea căsătoriei sale cu sora acestuia și pe care tocmai Spata e cel care îl denunță și nu despotul; după ce îi aduce laude, încă de la început, cînd Ghinu apare pe scena istorică, și după ce îl înfățișează în chip pozitiv, relatarea evenimentelor la care căpetenia aromînă ia parte, e povestită fragmentar, mai degrabă cu spiritul profesional al unui fotograf decît cu temperamentul unui judecător. De aceea, trebuie să spunem că nu pot fi îndoieli că întreprinderile războinice conduse de căpetenii aromîne sau direct de neamurile acestora corespund adevărului, cu atît mai mult cu cît sînt aduse în sprijinul condamnării lui Thomás; de asemenea, nu se pot pune la îndoială acțiunile ulterioare, întîmplate în timpul despotatului lui Esau, pentru că reflectă adesea realități dureroase pentru despotul iubit.

Din invinuirile care i se aduc lui Thomás în relațiile sale cu personaje care ne interesează, multe probabil sînt juste; reprezintă stăpînirea sîrbă în decadență într-un oraș înconjurat de toate părțile de populație aromînă. Aceasta își avea propriile căpetenii și o organizare socială mai conținînd poate urmele unui vechi fond tribal, ceea ce o făcea foarte vie, și o organizare statală elementară, dar bazată pe prestigiul căpeteniilor, conștienți cu toții de necesitatea eliminării ultimelor rămășițe ale unei aserviri supărătoare față de imperiul sîrbesc.

E deci admisibil că despotul sîrb Thomás, înconjurat și strîmto-rat de dușmani, să fi ales teroarea ca metodă de guvernare, desigur nu cea mai bună dintre metodele cu care se poate governa un popor.

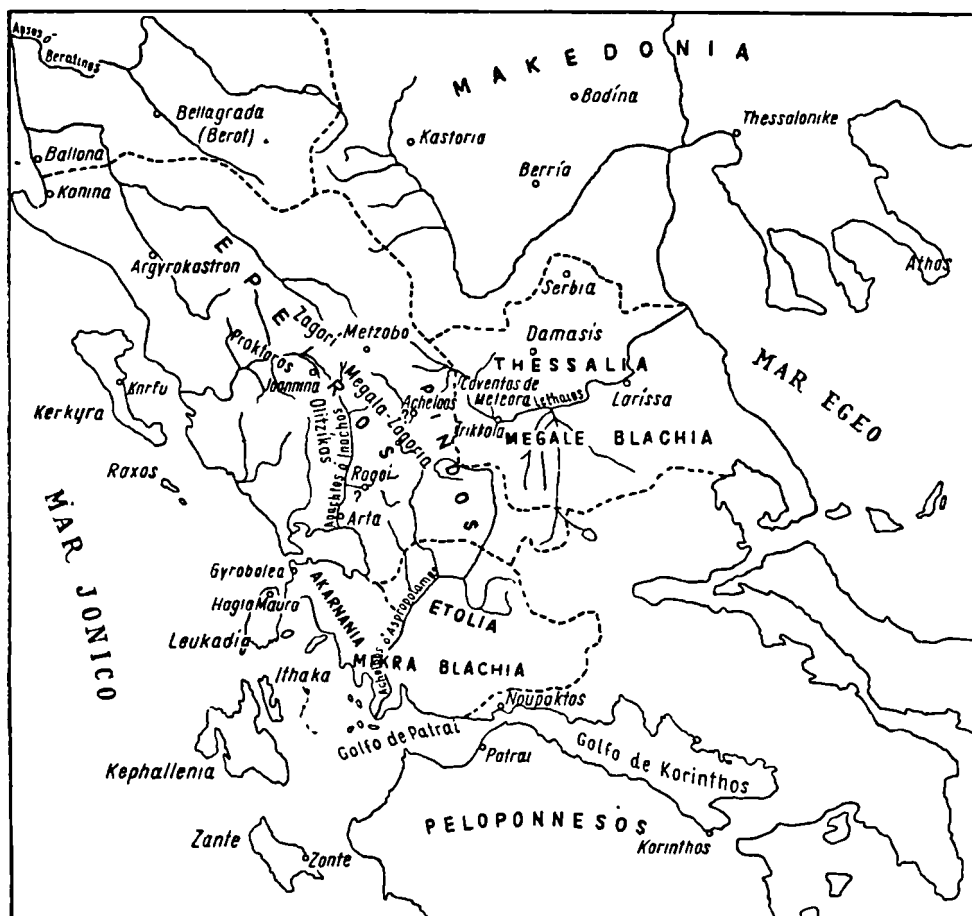
Petru Lioșia și fiul său Ghinu Phrates, Ghinu Buia Spata, neamurile Mazarachilor și ale Mălăcașilor și de asemenea, într-un anumit fel, și Ghinu Zenevises cu ai săi, luptă ca să smulgă din mîinile unui despot străin ultimile rămășițe ale unei stăpîniri pe care o urau. Si dacă luptele personajelor amintite pot părea încercări de a-și satisface ambiția personală ca să ajungă la stăpînirea celei mai mari cetăți din Epirul de nord și să se proclame despoți, cînd vedem mișcîndu-se neamurile singure, fără ca cronica să-i numească pe conducători, e semn că poporul e acela care se răscoală, răzvrătîndu-se împotriva stăpînirii străine. Cronică povestește numai un episod, pe o durată de treizeci de ani, al unei lupte care a durat secole, cu mai multe înfrîngeri decît victorii, dar tocmai pentru aceasta poporul a fost însuflețit și conducătorii lui dîrji.

Deasupra tuturor domină figura de luptător și diplomat a lui Ghinu Buia Spata, care caută să-și conducă politica cu chibzuială, pe două căi: prin luptă purtată cu un curaj și cu o abilitate atît de îndîrjită, care dovedesc un concept politic clar și un plan de acțiune consecvent; apoi prin o politică matrimonială, care se sprijină de o parte pe lungile

¹ Cf. XXV, 2-10.

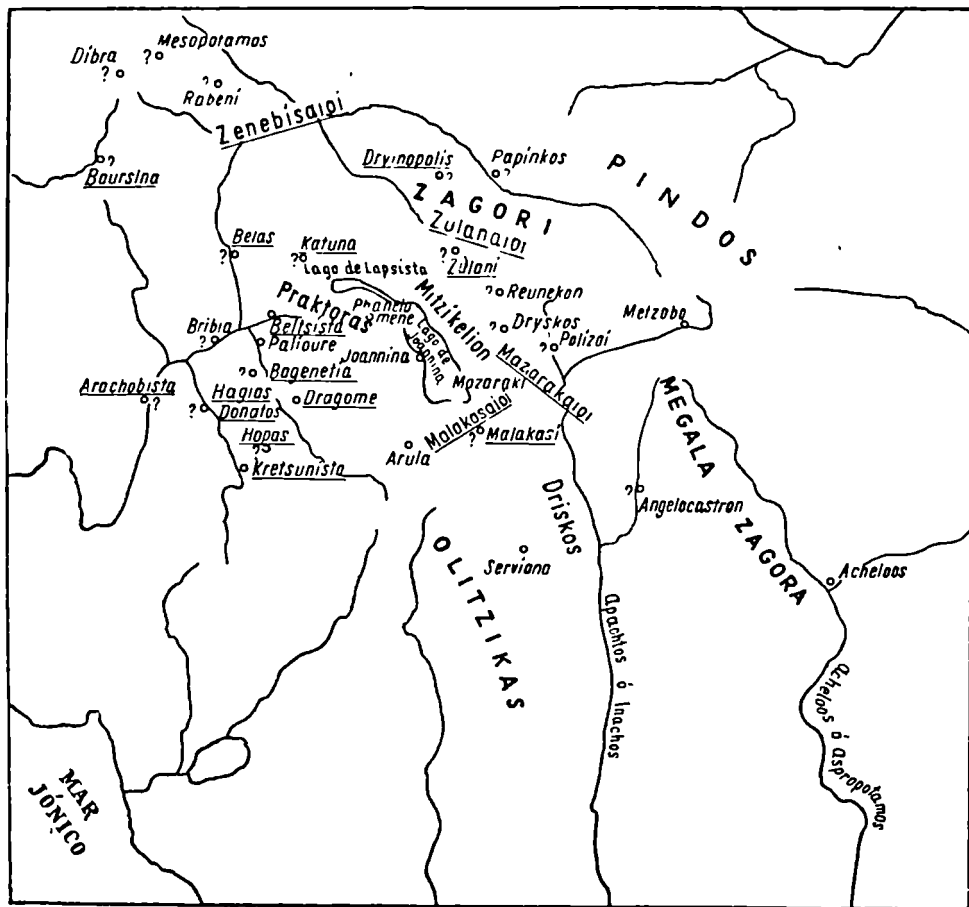
² Cf. XVI, 1-8; XXIII, 8; XXIX, 1-2; XXXII, 1-3; XXXIV, 3-9; XXXV, 1-6.

HARTA NR. 1

Epirul, Acarnania, Etolia și cele două Vlahii în sec. XIV și XV.

(După : S. Cirac Estopañan, *Bisancio y España*, II)

Teritoriul Ianinei în sec. XIV și XV.

Locurile subliniate au fost cucerite sau cistigate de despotul Thomás din 2 iunie 1381 pînă în septembrie 1382.

(După : S. Clae Estopañan, *Bisancio y España, t. II*)

tratative în vederea căsătoriei sale cu Elena, sora lui Thomás, de altă parte pe căsătoria unei fiice cu Ghinu Zenevices, și probabil a alteia cu Myrsi Makatsanos. Politica sa matrimonială își găsește încununarea prin căsătoria fiicei sale Eirene cu Esaù de'Buondelmonti, unind astfel noua dinastie italiană cu vechea și robusta tulpină a arominilor și făcându-l pe noul ginere să-și piardă acea neplăcută patină străină, care îi putea fi imputată din pricina primei căsătorii cu Maria, moștenitoarea legitimă a despoților sîrbi. Desigur acea parte a politicii sale matrimoniale față de Thomás poartă pecetea fraudei; ori cum ar fi fost, dar trebuie să avem în considerare că vremurile în care a trăit erau aspre și cu lupte aprige în care scopul seua mijloacele.

Politica sa războinică, chiar dacă a fost nenorocoasă, a fost o politică activă, care a ținut treaz sentimentul național al arominilor; în ce privește politica sa matrimonială, dacă nu se poate parafraza prima parte a unui motto celebru atribuit Austriei habsburgice „Alii bela gerant”, pentru că Ghinu le purta el însuși și încă vitejește, se poate parafraza cel puțin partea a doua: „tu, felix Austria nube”, în „tu felix Iohannes nube”.

E drept că vremurile în care au trăit au cunoscut multe vicisitudini, dominate în Epir de o situație politică ale cărei fire erau în mîini străine, de aceea n-a fost vina lui dacă jocul nu i-a reușit. Imperiului sîrb învins, rămășițelor Imperiului latin din Orient li se substituie alte puteri: Imperiul otoman și Serenissima pornesc în Epir și în Albania, cu armele și cu diplomația, o luptă de mari proporții, chiar prea mari nu numai pentru Ghinu, ci pentru toți despoții epiroți. Politica sa antisîrbească și antiotomană constituie modul său curajos de a lua parte la evenimentele epocii în cadrul restrîns care îi era rezervat, dar e de asemenea și lupta de apărare a poporului său pentru a-i asigura acel teritoriu care i se cuvenea și pe care întii sîrbii, apoi turcii, i-l contestau.

Pentru această dragoste în care și-a cheltuit viața într-o continuă luptă războinică și diplomatică, binemerită să fie amintit și cinstit ca antemergătorul unei familii ai cărei fii sînt pietre miliare în drumurile istoriei Epirului.

**ГИНУ БУЯ СПАТА И БОРЬБА МАКЕДОНСКИХ РУМЫН
ЗА ОВЛАДЕНИЕ ЯНИНОЙ (1360—1400), ОПИСАННЫЕ
В ХРОНИКЕ «HISTORIA BASILISSAE MARIAE ATQUE
THOMÁS ET ESAÛ, DESPOTON JOANNINAE»**

РЕЗЮМЕ

Основываясь на содержании вышеупомянутой хроники, автор показывает ту важную роль, которую в 1360—1400 гг. играл Гину Буя Спата, один из важнейших представителей македонских румын из рода Буя, в борьбе за Янину. Отметив то обстоятельство, что как в хронике, положенной в основу данной работы, так и в средневековых греческих хрониках македонских румын ошибочно принимали за албанцев, автор переходит к конкретному подробному описанию главных военных действий, происходивших в течение 1360—1400 гг., приходя к следующим выводам

В хронике повествуется только об одном, длившемся 30 лет, эпизоде: о борьбе за овладение Яниной, имевшей целью вырвать из рук чужого деспота последние части бывшей Сербской империи. В этой борьбе господствующей фигурой является борец и дипломат Гину Буя Спата, умело направлявший свою политику по двум путям: по пути войны, которую он вел с большой смелостью и искусством, свидетельствующими о ясном понимании политического положения и наличии последовательного плана действий, а также по пути матримониальной политики, часто увенчивавшейся успехом. Его активная политическая деятельность пробуждала и поддерживала национальные чувства македонских румын. Правда, время, в которое жил и боролся Гину Буя Спата, было полно превратностей, что объяснялось весьма сложной политической обстановкой, сложившейся благодаря росту мощи Турецкой империи и Венеции, которые развернули на Балканах вооруженную и дипломатическую борьбу в большом масштабе, превосходящую возможности не только Гину, но и всех правителей из Эпира. Смелая борьба Гину Буя Спата против турецкого и сербского угнетения в рамках событий той эпохи являлась борьбой за защиту своего народа.

GHINU BUIA SPATA ET LES LUTTES DES AROUMAINS
POUR LA CONQUÊTE DE JANINA (1360—1400) DANS
«HISTORIA BASILISSAE MARIAE ATQUE THOMÁS
ET ESAÛ, DESPOTON JOANNINAE»

RÉSUMÉ

Dans la présente étude l'auteur se propose de montrer, en s'appuyant sur la chronique mentionnée dans le titre de l'ouvrage, le rôle important joué dans les années 1360—1400, au cours des luttes pour la conquête de Janina, par Ghinu Buia Spata, l'un des plus importants représentants de la famille roumaino-macédonienne des Buia. Après avoir souligné le fait que dans la chronique citée, tout comme dans les chroniques moyenâgeuses grecques, les Aroumains sont à tort confondus avec les Albanais, l'auteur entreprend l'exposé concret, détaillé, des principaux faits de guerre qui se sont produits entre les années 1360—1400. Il aboutit aux conclusions suivantes :

La chronique ne parle que d'un seul épisode, qui a duré trente ans, de la lutte pour la conquête de Janina, lutte entreprise afin d'arracher à un despote étranger les derniers vestiges de l'ancien empire serbe. Au cours de cette lutte, la figure dominante est celle du guerrier et diplomate Ghinu Buia Spata, lequel a habilement poursuivi sa politique par deux voies : la lutte menée avec un courage et une habileté qui témoignent d'une conception politique claire et d'une action conséquente, et une politique matrimoniale, souvent couronnée de succès. Sa politique active a maintenu en éveil le sentiment national des Aroumains. Il est vrai que l'époque à laquelle vécut Ghinu Buia, a connu bon nombre de vicissitudes, dominées par une situation politique particulièrement complexe. Celle-ci était due tant à l'accroissement des forces de l'Empire Ottoman et de la république de Venise qui ont entrepris dans les Balkans une lutte de grandes proportions, tant diplomatique que guerrière, lutte qui dépassait non seulement les possibilités de Ghinu, mais aussi celles de tous les despotes de l'Épire. La politique antiserbe et antiottomane de Ghinu Buia Spata témoigne de sa manière courageuse de prendre part aux événements de l'époque dans le cadre restreint qui lui était réservé. Ce fut une lutte pour défendre son propre peuple.

DESPRE TERMINOLOGIA ȚĂRĂNIMII DEPENDENTE DIN ȚARA ROMÎNEASCĂ ÎN SEC. XIV—XVI

DE

ȘT. ȘTEFĂNESCU

Problema variatelor denumiri date țărănimii dependente din Țara Românească în epoca feudală a constituit obiect de cercetare și în trecut. Unora dintre termenii ce desemnau țărănimea dependentă le-au fost consacrate studii speciale. Din păcate, aproape toate aceste studii s-au oprit mai mult asupra etimologiei termenilor și a înțelesului lor, considerat — de cele mai multe ori — a fi același pe o perioadă de câteva secole. Cercetările istoricilor din trecut erau astfel lipsite de elementul principal — istorismul.

Trebuie spus că istorismul — studierea fenomenelor sociale în totalitatea condițiilor istorice concrete — este una din cerințele de bază ale științei marxist-leniniste. V. I. Lenin arăta că : „Metoda cea mai sigură în problemele științelor sociale și ceea ce se cere în primul rînd pentru a dobîndi într-adevăr deprinderea de a aborda în mod just aceste probleme și a nu te pierde în mulțimea amănuntelor sau în enorma diversitate a părerilor care se înfruntă, — ceea ce se cere în primul rînd pentru a aborda aceste probleme din punct de vedere științific este să nu uiți conexiunea istorică fundamentală, să privești fiecare problemă din punctul de vedere al modului în care a apărut în istorie un fenomen dat, al etapelor principale pe care le-a parcurs în dezvoltarea lui acest fenomen...”¹.

Dacă în istoriografia noastră din trecut denumirile țărănimii dependente nu ar fi fost examinate în mod static, ci în evoluția lor, s-ar fi văzut că există o strînsă legătură între schimbările sensului diferiților termeni și schimbările survenite în condițiile de existență a țărănimii, că de fapt aceste din urmă schimbări determină noi accepțiuni pentru unii termeni. Schimbările petrecute în conținutul și semnificația termenilor, reflectînd etape deosebite în procesul de dezvoltare a relațiilor feudale,

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 29, Ed. de stat pentru literatură politică, Buc., 1956, p. 457.

este de la sine înțeles că pentru studierea evoluției raporturilor feudale o mare importanță prezintă schimbările survenite în decursul timpului în terminologia prin care este desemnată țărănimea dependentă.

În studiul de față ne propunem să examinăm pentru perioada cuprinsă între secolele XIV—XVI termenii prin care este denumită în Țara Românească țărănimea dependentă, precum și evoluția lor, să schițăm, în funcție de această evoluție, momentele principale în procesul de agravare a situației țărănimii dependente.

În primele timpuri după organizarea statului feudal Țara Românească, țărani dependenti sînt cuprinși sub noțiunea generică de *selo* (pl. *sela*) sat (sate) dăruit sau întărit de domnie feudalilor. Prin documentul din 1374, primul document intern care ni s-a păstrat emis din cancelaria Țării Românești, Vlaicu Vodă dăruia mănăstirii Vodița, printre altele, și „satul Jidovștița” (село жидовщица)¹. În 1385, Dan I întărea mănăstirii Tismana dania tatălui său: „satul Vadul Cumanilor, jumătatea din Toporna și balta Bistreț . . . cu satul Hrisomuinții și Tismana pe amîndouă părțile, cît a fost Ligăcească și Rușească”².

În studiul său *Despre rumîni*, Constantin Giurescu, socotind că înțelesul termenului *selo* din documentele vechi de danie este sat cu țărani dependenți, că stăpînirea satului implica pe aceea a țărănilor dependenți, a tras concluzia justă că în perioada în care în documente nu se vorbește direct de o țărănime dependentă, ea se subînțelege sub noțiunea generică de *sat* dăruit sau întărit boierilor sau mănăstirilor³. Șirul întreg de documente emise de cancelaria Țării Românești în sec. XIV—XVI confirmă această concluzie. Uneori în documente se găsesc dovezi directe că țărănimea dependentă este desemnată prin termenul *selo*. Într-un document din 22 noiembrie 1525, prin care Radu de la Afumați întărea mănăstirii Argeș satul Flămînzești, se spune: „Dă domnia mea această poruncă a domniei mele sfintei mănăstiri de la Argeș, ca să-i fie satul (село), anume Flămînzești, pe care i l-a dat și de mai înainte Basarabă voievod . . . De aceea — continuă domnul — i-am dat și domnia mea acești *vecini* (вечные) ca să-i fie sfintei mănăstiri de ocină și de ohabă . . .”⁴ Reiese clar din document că termenul *selo* este sinonim cu cel de *vecini*, termen prin care de la sfîrșitul sec. al XV-lea este desemnată țărănimea dependentă.

Pentru a nu se creea confuzii trebuie precizat că nu totdeauna termenul *selo* din documentele vechi (sec. XIV—XVI) are înțeles de sat cu țărani dependenți — așa cum înțelegea C. Giurescu, care nega existența

¹ Documente privind istoria României, B. Țara Românească, veac. XIII—XIV—XV, Ed. Academiei R.P.R., Buc., 1953, p. 27.

² *Ibidem*, p. 33.

³ C. Giurescu, *Despre rumîni*, în *Studii de istorie socială*, Buc., 1943, p. 20—22. Punctul de vedere al lui C. Giurescu a fost împărtășit ulterior și de I. C. Filitti. Vezi, *Oameni dependenți și cultivatori liberi în Principatele Române în secolele XV—XVII*, extras din „An. Acad. Rom., s. III. Mem. Secț. Ist.”, tom. XIII, Buc., 1932—1933, p. 3.

⁴ *Doc. privind ist. României, B. Țara Românească, veac. XVI*, vol. I, p. 194.

unei categorii de țărani liberi în sec. XIV—XVI¹ —, ci numai atunci cînd este vorba de sate dăruite sau întărite de domnie feudalilor. Este de presupus că, la origine, accețiunea termenului *selo* a fost aceea de sat cu oameni liberi. Prin trecerea unor sate în stăpînirea feudalilor, termenul *selo*, pe lîngă vechiul sens — de sat cu oameni liberi — a început să desemneze și satul cu oameni dependenți. În documentele din sec. XIV—XVI surprindem acest dublu înțeles al termenului *selo*: de sat cu oameni liberi și sat cu oameni dependenți.

Faptul că, în primele timpuri după organizarea statului feudal Țara Romînească, țărănimea dependentă este desemnată prin același termen ca și țărănimea liberă — cel de *selo* — arată că în satele dependente ca și în cele libere obșteea sătească se păstrează, ea prezentîndu-se ca un tot, soarta țăranului ca individ fiind legată de soarta obștii sătești din care el făcea parte. Dăruirile, întăririle, cumpărările, vânzările în sec. XIV—XV privesc obștile de țărani — ca unități social-economice și nu cazuri izolate de țărani.

Desemnarea în sec. XIV—XVI a țărănimii dependente ca și a celei libere prin același termen constituie un indiciu că în această vreme de predominare a economiei naturale, cînd „capacitatea stomacului feudalului” punea anumite limite exploatării, deosebiriile — din punct de vedere al volumului obligațiilor — dintre țărani dependenți și cei liberi — supuși și ei obligațiilor față de domnie — nu erau încă atît de accentuate încît să impună folosirea de termeni diferiți pentru fiecare categorie de țărani. În afară de condiția obiectivă — dominația economiei naturale —, doi factori importanți au contribuit la limitarea exploatării feudale în această vreme. Este vorba în primul rînd de rezistența comunităților țărănești libere împotriva aservirii (cu toată sărăcia știrilor în această privință, trebuie să admitem că țărani nu s-au lăsat aserviți fără să opună rezistență). În al doilea rînd, interesele feudalilor făceau necesară menținerea gospodăriei țărănești la un anumit nivel. Feudalii își dădeau seama că „un țăran fără pămînt, fără cal, fără gospodărie este un obiect nefolositor pentru exploatarea iobăgistă”². De aceea cerințele feudalului afectau în această vreme nu atît produsul necesar rezultat din munca țăranului, cît mai ales plusprodusul pe care țăranul îl da feudalului sub formă de rentă în produse. Obligațiile țăranului către feudal nu depășeau posibilitatea lui de a face față acestor obligații.

Încă din vremea lui Mircea cel Bătrîn, pe lîngă termenul general de *selo*, pentru desemnarea țărănimii dependente se folosea uneori termenul *liudi*, de asemenea termen general, al cărui sens inițial era de membri ai obștii, el aplicîndu-se păturilor largi ale populației, atît de la sate cît și de la

¹ C. Giurescu, *op. cit.*, p. 23.

² V. I. Lenin, *Opere*, vol. 15, București, 1957, p. 71. Trebuie spus că numai în epoca descompunerii feudalismului, feudalul devine cointerestat în ruina gospodăriei țărănești. Vezi în această privință E. A. Kosminski, *Despre problema luptei de clasă în epoca feudalismului (în legătură cu articolele lui B. F. Porșnev)* în „Analele romîno-sovietice”, seria istorie-filozofie, nr. 11, 1951, p. 115.

orașe. Înțelesul termenului *liudi* este de oameni dependenți numai în cazul în care acestui termen i se adaugă un adjectiv prin care se indică feudalul căruia îi sînt supuși locuitorii. Un exemplu în acest sens îl constituie documentul din <1409—1418> prin care Mihaile, fiul lui Mircea cel Bătrîn, asociat la domnie de tatăl său, dăruiește mănăstirilor Cozia și Cotmeana 10 case (і кѣши) de oameni din Țirgoviște. În document se spune : „... a dat domnia mea din însăși casa domniei mele și din însuși orașul domniei mele și mai ales pentru truda rugătorului părintelui domniei mele și al domniei mele și prea cinstitului egumen chir Sofronie, să-i *supun* (subl. n.) 10 case : Lungași cu nepoții lui și Ianache și Caloian, fiul lui Mihaile și Martin și Ivan și Gheorghe și Oancea și Simbotin și Nicola Metaxar și Tudoran și Gherghe Paramali”¹. Din document se vede, în continuare, că aceste familii² deveneau prin faptul dăruirii lor mănăstirilor mai sus-numite „oameni mănăstirești” (монастирски люди)³, adică oameni dependenți de mănăstire, care urmau să plătească dări și să presteze munci către mănăstire, așa cum mai înainte făcuseră aceasta către domnie. Domnia interzice în viitor dregătorilor domnești să tulbure pe *oamenii mănăstirești* pentru dăjdiile și slujbele către domnie.

Termenul *liudi*, care desemnează în documentul citat pe oamenii dependenți de mănăstire, se întâlnește cu aceeași semnificație nu numai în documentele din Țara Românească, ci și în documentele din unele țări slave. În sec. XIV—XV, în Bulgaria ca și în Rusia termenul *liude* desemnează categorii de țărani dependenți⁴.

În sec. al XV-lea, țărani dependenți mai sînt desemnați în Țara Românească și prin termenii *sirați*-sing. *sirac* și *siromasi*-sing. *siromah*. Asupra sensului acestor termeni în documentele Țării Românești s-a oprit într-un studiu special C. C. Giurescu⁵. Unele constatări făcute de el cu privire la acești termeni sînt valabile și azi. Nestudiind însă înțelesul celor doi termeni în evoluția lor, C. C. Giurescu extinde, uneori, în sec. XIV—XV înțelesul pe care termenii amintiți l-au căpătat în sec. XVI—XVII. Cercetarea termenilor *sirați* și *siromahi* a fost reluată în istoriografia noastră nouă. Într-un amplu studiu, interesant în multe privințe, Valeria Costăchel a examinat acești termeni în strînsă legătură cu pro-

¹ Doc. privind ist. României, B. Țara Românească, veac. XIII—XIV—XV, p. 55.

² În orașe obștea se destramă în genere mult mai repede decît la sate, populația lor crescînd prin venirea unor elemente din lumea satelor sau străine. Unitatea social-economică de bază o constituie familia. Dăruirile privesc mai ales aceste unități mai mici și foarte rareori întreg orașul.

³ Doc. privind ist. României, B. Țara Românească, veac. XIII—XIV—XV, p. 55.

⁴ A. Burmov, *Зависимото население в България през XIII и XIV в.*, în *Исторически преглед*, nr. 3, Sofia, 1946—47, p. 257, D. Anghelov, *За зависимото население в Македония през XIV в.*, în *Исторически преглед*, nr. 1, 1957, p. 37, *același*, *Аграрните отношения в северна и средна Македония през XIV век*, Sofia, 1958, p. 41. B. D. Grecov, *Țăranii în Rusia*, București, 1952, p. 19—20, L. V. Cerepnin, *Из истории формирования класса феодально-зависимого крестьянства*, în *Исторические записки*, nr. 56, Moscova, 1956, p. 236—237.

⁵ C. C. Giurescu, *Despre „sirac” și „siromac” în documentele slavo-munlene*, București, 1927, extras din „Revista istorică”, an. XIII, nr. 1—3, ian.-mart. 1927.

cesul de dezagregare a obștii sătești¹. Pornind de la premise juste, dar influențată, în parte, de concluziile vechilor studii, autoarea consideră că sensul termenilor amintiți este același în sec. XIV—XV ca și în sec. XVI—XVII și anume de elemente sărăcite din sînul obștii. Spre aceeași concluzie înclină într-unul din studiile sale și P. P. Panaitescu, după care în sec. XV—XVII „sărăcii ar fi cei ruși de obște, cei care au pierdut dreptul asupra «părților», prin sărăcire. Ei pleacă în calitate de coloniști, aiurea, în afara obștii”².

Din examinarea atentă a documentelor se vede că în sec. XIV—XV termenii *sirați* și *siromahi* nu sînt proprii numai țărânimii dependente, ci ei indică în general populația de jos neprivilegiată, rurală și orășenească. Cu acest înțeles se întîlnește termenul de *sirac* prima dată într-un document de la Mircea cel Bătrîn, datat între anii 1409—1418³. Enumerîndu-se categoriile sociale care au dreptul să-și testeze averea lor mănăstirii Cozia, în document se spune: „... oricine se va da cu sufletul și cu averea lui în mănăstirea de la Cozia sau boier, sau sluga domniei mele, sau cneaz sau alt om numit *sirac*” (или болѣрини, или слоуга господствами, или княз или прочіи чловеки рекше сирак)⁴ să nu fie împiedecați de rudele donatorului sau de dregătorii domnești. În enumerarea făcută, *sirați* ocupă ultimul loc, fiind categoria socială cea mai de jos. În sprijinul acestei observații, că prin termenul de *sirați* este desemnată populația de jos, vine documentul din 22 iunie 1418. Prin el, Mihail voievod, fiul lui Mircea cel Bătrîn, referindu-se deasemeni la dreptul de testare pe care îl au diferite categorii sociale către mănăstirea Cozia, numește pe *sirați*, *oameni de mîna de jos* (и вт прочіих чловеки вт долна ржжж, рекше сирак)⁵. Cu același înțeles, de categorie socială inferioară, este folosit termenul *sirac*, *siromah* și în documentul din 28 iulie 1470, prin care Radu cel Frumos, întărind mănăstirii Tismana cîțiva munți, poruncește ca: „... nici boier, nici cneaz, nici siromah” să nu-i tulbure⁶. În enumerarea categoriilor sociale din proclamația lui Ștefan cel Mare către locuitorii județului Brăila, prin care domnul Moldovei le cerea să se supună pretendentului susținut de el la tronul Țării Romînești, cea a *siromahilor* ocupă deasemeni ultimul loc⁷.

Termeni cu caracter general, *sirac* și *siromah* desemnează în documentele interne din sec. al XV-lea marea masă neprivilegiată a populației, atît de la sate, cît și de la orașe. Ei nu sînt folosiți în sec. al XV-lea pentru a desemna starea de sărăcie a cuiva. Pentru aceasta — așa cum

¹ V. Costăchel, *Dezagregarea obștii sătești în fările române în evul mediu*, în *Studii și referate privind istoria României*, partea I, București, 1953.

² P. P. Panaitescu, *Dreptul de strămutare al țăranilor în fările române (pînă la mijlocul secolului al XVII-lea)*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. I, 1956.

³ *Doc. privind ist. României, B. Țara Romînească, veac. XIII—XIV—XV*, p. 58—59.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, p. 70.

⁶ *Ibidem*, p. 145.

⁷ Proclamația este adresată: *всѣмъ болгаромъ гвлемимъ и малимъ и вѣсемъ ждѣщемъ и вѣсемъ срънатимъ и вѣсемъ сиромашомъ* (I. Bogdan, *Documente și regeste privitoare la relațiile Țării Romînești cu Brașovul și Ungaria în secolul XV și XVI*, București, 1902, p. 109).

foarte just remarca V. Costăchel — erau uzitați termenii *обожни* și *нищета*¹.

În documentele care privesc relațiile Țării Românești cu orașele din Transilvania, termenul *sirați* are sensuri diferite. Sensul mai larg este de supuși ai domniei, iar mai restrâns de negustori². Uneori și din aceste documente reiese că termenul *sirați* se întrebuințează cu sensul de marea masă a populației țării în afară de boieri, adică țărani liberi, țărani dependenți și orașenii. În scrisoarea sa din 1511 adresată, din Transilvania, mamei sale Voico, Mircea, fiul lui Mihnea cel Rău, pretendent la tronul Țării Românești, scria: „Și apoi mi-a venit veste bună și din Țara Românească, de la boieri și de la săraci că toată țara are să mi se închine, măcar cu o sută de oameni de m-aș duce”³.

Faptul că în Țara Românească în sec. al XV-lea populația orășenească ca și cea sătească este desemnată prin același termen cel de *sirați* sau *sromahi* arată că în această vreme procesul de diviziune socială a muncii nu era prea dezvoltat, că nu se poate vorbi de o deosebire netă între populația sătească și cea de la orașe. În timp ce orașenii practică și agricultura, țărani se ocupă și ei cu meșteșugurile.

Cu timpul termenul *sirați* își schimbă semnificația. Pe măsură ce procesul de diferențiere socială crește și se accentuează ritmul de aservire al *sirați*-lor, care-și pierd averile, termenul își schimbă sensul.

În sec. al XVI-lea el capătă înțelesul în general de *om sărac*, lipsit de avere. Un document de la Petru cel Tânăr, din 29 august <1560—67> este concludent în acest sens. Judecându-se pricina dintre Dan din Turceni cu Drăghici pentru niște biruri, în document se spune: „... cînd au umblat Roșca și Arsenie răbojari în județul Gorju, iar Drăghici a făcut socoteala satului și a pus Drăghici pe Dan la trei biruri, iar pe niște oameni din sat, el i-a pus ca săraci, (*сиромаси*), iar ei nu erau săraci, ci erau cu averi. Iar după aceea răbojarul, el a luat un runc de la Drăghici, pentru acei oameni, pe care i-a făcut săraci (*сиромаси*)”⁴.

În documentele din sec. al XVI-lea se întâlnește uneori termenul de *vecini săraci*. În documentul din 17 ianuarie 1570 găsim știrea că Gherghina logofăt a cumpărat de la verii săi, fiii lui Roșca, niște vii în Leordeni pentru care a dat „patru vecini din Mușetești, doi buni și doi săraci” (*Читрии vecinii вт мѣшетеѣци к добри и две сиромаси*)⁵. În timp ce *vecinii buni* sînt vecini cu delniță⁶, *vecinii săraci* sînt vecini care și-au pierdut

¹ V. Costăchel, *op. cit.*, p. 760.

² Cf. I. Bogdan, *op. cit.*, Șt. Nicolaescu, *Documente slavo-romine cu privire la relațiile Țării Românești și Moldovei cu Ardealul în sec. XV—XVI*, Buc., 1905; S. Dragomir, *Documente nouă privitoare la relațiile Țării Românești cu Sibiu, în sec. XV—XVI*, în „Anuarul Inst. de istorie națională din Cluj”, IV; Gr. Tocilescu, *534 documente istorice slavo-romine din Țara Românească și Moldova privitoare la legăturile cu Ardealul, 1346—1603*, Buc., 1931; P. P. Panaitescu, *Documente slavo-romine din Sibiu, (1470—1613)*, Buc., 1938.

³ I. Bogdan, *op. cit.*, p. 147.

⁴ *Doc. privind ist. României, B. Țara Românească, sec. XVI*, vol. III, p. 135.

⁵ *Ibidem*, p. 339.

⁶ În sprijinul acestei interpretări vine documentul din 24 oct. 1535 în care se vorbește de „doi vecini buni și cu delnițele lor” (*двѣ vecinii добри и съ дѣлницѣм си*) închinăți de Tatul și Chirtop lui Vlaicu logofăt (*Doc. privind ist. României, B. Țara Românească, veac. XVI*, vol. II, p. 192—193).

dreptul asupra delnițelor. Avea țăranului dependent constând mai ales în delnița pe care el o avea, pierderea delniței însemna de fapt *pierderea averii*, imposibilitatea țăranului de a mai putea face față obligațiilor la care era impus față de feudal și stat.

Către sfârșitul sec. al XVI-lea, termenul *sirați* indica în mod curent pe acei oameni care, pierzându-și averea, nu mai puteau plăti dările¹.

Rezumînd observațiile făcute în legătură cu evoluția sensului termenilor *sirați*, *siromahi*, trebuie spus că în sec. XIV—XV prin termenii respectivi era desemnată masa principală a populației — sătească sau orășenească — care și avea averea ei proprie de care dispunea după bunul plac². Pe măsură ce în sînul acestei populații de jos se adîncea procesul de diferențiere socială, de sărăcire a unora prin pierderea averii, cuvîntul *sirați*, *siromahi* începe să desemneze, în general, pe cei lipsiți de avere. În documentele din sec. al XVI-lea, mai ales în a doua jumătate a lui, *sirați* au în mod frecvent acest înțeles.

Schimbarea conținutului termenului *sirați* în sec. al XVI-lea este determinată de întregul mers al procesului istoric care se desfășoară în această vreme în Țara Romînească și care a dus la înrăutățirea situației producătorilor de bunuri materiale. Tot mai numeroși sînt țăranii liberi care nemaiputînd face față sarcinilor fiscale își pierd pămînturile și odată cu ele libertatea. În sînul țăranimii dependente se produce un proces de continuă pauperizare a ei.

În documentele din sec. XIV—XVI, țăranimea dependentă mai este desemnată și printr-un alt termen care are de asemenea o accepțiune mai largă, cuprinzînd și alte categorii sociale; este vorba de termenul *horane*. În documentul deja amintit, din 28 iulie 1470, prin care Radu cel Frumos întărea mănăstirii Tismana niște munți, specificînd ca „nimeni să nu cuteze să-i turbuze la acei munți <pe călugări> nici boier, nici cneaz, nici siromah” se adaugă: „Și iarăși cine va umbla dintre țărani (Хорани) pe acei munți mănăstirești, ei să plătească călugărilor ce este legea romînească (закон влашки)”³. Înțelesul termenului *horane* din documentul citat, ca și din alte documente, este în general de țărani localnici, atît liberi cît și dependenți. Mențiunea de pe piatra de mormînt a lui Radu de la Afumați, că una, a patrusprezecea, din seria de lupte purtate de viteazul domn, în scurta sa domnie, este cea de la Poienari cu țăranii (пад поенар и градъ със Хорани)⁴ trebuie înțeleasă așa cum credea de altfel și Gr. Tocilescu⁵, în sensul că este vorba de o luptă cu localnicii, cu oamenii din partea locului. Acești localnici nemulțumiți, poate, de domnia lui Radu de la Afumați vor fi susținut ca pretendent la tronul Țării Romînești pe un altul, periclitînd astfel situația de domn — și așa

¹ Doc. privind ist. Rmîniei, B. Țara Rmînească, v.ac. XVI, vol. V VI, passim.

² *Ibidem*, veac. XIII—XIV—XV, p. 70.

³ *Ibidem*, p. 145.

⁴ N. Iorga, *Inscripții*, I, București, 1905, p. 148.

⁵ Gr. Tocilescu, *Biserica episcopală a mănăstirii Curtea de Argeș*, Buc., f. a., p. 46.

de puțin stabilă în prima parte a domniei — a lui Radu de la Afumați, silindu-l pe acesta să-și înlăture prin luptă pretendentul.

În sprijinul interpretării termenului *horane* în sensul de localnici, de țărani în general — liberi și dependenți — pot fi aduse știri și din alte documente din sec. XV—XVI. În documentul din 27 decembrie 1534, prin care Vlad Vintilă întărea mănăstirii Cozia mai multe bălți cu venitul lor, se spune : „nimeni nu este volnic să pescuiască sau să zăgăzuiască bălțile mai sus zise, nici boierii, nici orășenii, nici țărani (Хорани), nici nimeni altul, fără știrea și fără voia călugărilor”¹. Cu înțelesul de localnici este folosit termenul *horane* și în documentul din 30 iunie 1546, în care se spune că Dumitru mare ban : „... <a dat> în mâinile lui Arca 600 de slănini ca să le vîndă la Tîrgul Jiului, la Hățegani și la oameni de la țară”².

Cu înțelesul mai mult de țărani dependenți este folosit termenul *horane* în documentul din 3 decembrie 1572, în care se arată că domnul Alexandru Mircea întărește fiilor Tătulesii, lui Dragomir, Lazăr și Ivașco, un vecin cu delnița lui din Ștefăneștii de Podgorie. Printre altele, în document se spune : „... să le fie lui Dragomir cu frații săi, anume Lazăr și Ivașco, viile lor în pace de vinăriciul domniei mele și de vinăriciul boieresc și de perperi, ca nimeni să nu îndrăznească a turbura sau a lua vinăriciul domnesc sau boieresc sau perperi... nici seamă să nu se pue cu ceilalți țărani (Хорани) nici la vinăriciul domnesc, nici la vinăriciul boieresc, nici la o dajdie, fiindcă sînt oameni cu ocină, ci să <se odihnească> după cum au avut odihnă și alții care sînt cu ocină <și> nu sînt turburați în țara domniei mele”³.

Din document reiese că în timp ce oamenii cu ocină sînt scutiți de o serie de dări către feudali și domnie, *horane* sînt oameni fără ocină, obligați la dări față de feudali și puterea centrală.

Și în cazul termenului *horane*, ca și în cazul celorlalți termeni amintiți, are loc într-o anumită perioadă o delimitare a sferii lui. Dintr-un termen cu caracter general — desemnînd populația de jos în totalitatea ei — ajunge să aibă un înțeles limitat, să se refere mai ales la categoria de țărani supuși obligațiilor către domnie, iar cei dependenți și către feudali.

Către sfîrșitul sec. al XV-lea, țărani dependenți încep să fie cunoscuți sub denumirea de *vecini*. Această denumire dată țăranilor dependenți se întîlnește prima oară în documentul din 23 martie 1482. Prin acest document Basarab cel Tânăr (Тепелуș) hotărăște, între altele, să-i fie mănăstirii Snagov birul de la „vecinii (вечини) mănăstirii” din satele pe care ea le are în județul Ilfov, bir pe care urma să-l folosească pentru lucrarea viilor⁴.

¹ Doc. privind ist. României, B. Țara Românească, veac. XVI, vol. II. p. 170.

² Ibidem, vol. II, p. 340.

³ Ibidem, vol. IV, p. 93—94.

⁴ Ibidem, veac. XIII, XIV, XV, p. 172.

În documentele de la sfârșitul sec. al XV-lea începe să se facă deosebirea între vechiul termen de *horane* care se dădea țărănimii în general și cel de *vecini* care tot mai frecvent începe să desemneze țărănimea dependentă. O mărturie în acest sens o constituie documentul din 16 iunie 1493¹. Prin acest document Vlad Călugărul dăruiește mănăstirii Glavacioc jumătatea din satul Izvorani pe care o obținuse de la Detco paharnic și Radu paharnic, „pentru că — arată domnul — am schimbat domnia mea cu jupan Detco și cu jupan Radul, de le-am dat balta toată și cu vinăriciul domnesc, dar — se adaugă — <ei> să ia <vinăriciul> numai de la *vecinii* lor iar la țărani (от хорс) să nu se amestece”². Din documentul citat reiese că pentru țărănimea dependentă, care era cuprinsă mai înainte vreme în noțiunea generală de *horane*, începe să se folosească numirea specifică de *vecini*. Termenul *horane* desemnează în documentul mai sus amintit restul țărănimii în afara *vecinilor*, a țăranilor dependenți, prin urmare țărănimea liberă³.

Asupra termenului de *vecin* s-au purtat — după cum știe — discuții contradictorii în istoriografia românească din trecut. N. Iorga, în *Geschichte des Rumänischen Volkes*, considera că *vecinii* sînt urmași ai coloniștilor străini, care aveau o situație mai proastă decît localnicii⁴. Gh. Panu, în lucrarea *Cercetări asupra stărei țăranilor în veacurile trecute*, se ridică împotriva acestei afirmații a lui N. Iorga, arătînd că „vecinătatea a fost o instituție care s-a născut peste tot locul din necesitățile economice a timpului și din starea de puternicie a clasei proprietarilor”, că „nu vedem la nici o epocă două feluri de populație rurală. Una indigenă și alta străină, ci găsim oameni vorbind aceiași limbă, unii servi, alții stăpîni”⁵. Asupra originii cuvîntului *vecin* s-a oprit într-un studiu special M. Emerit. Părerea lui că *vecin* este un cuvînt slav — deși nu este întrebuintat în țările slave — și că ar proveni de la cuvîntul *vece* — adunare populară în Rusia⁶ — în general nu a fost împărtășită în istoriografie. Cu toată rezerva pe care o putem avea în privința originii cuvîntului *vecin* susținută de M. Emerit, trebuie să spunem că în studiul lui există unele observații juste referitoare la conținutul termenului *vecin*. M. Emerit socotește, de pildă, pe bună dreptate, că *vecinii* sînt la origine membrii comunității populare, adică toți românii cu excepția boierilor⁷. Cu alte cuvinte, înainte de a desemna pe țărani dependenți, termenul *vecini* se aplica tuturor țăranilor din obștile satești.

¹ Doc. privind ist. României, B. Țara Românească, veac. XIII, XIV, XV, p. 218.

² *Ibidem*.

³ Aceasta nu înseamnă că la sfârșitul sec. al XV-lea termenul *horane* are numai înțeles de țărănime liberă. În documentele din sec. al XVI-lea el continuă să se întâlnească și cu vechiul înțeles de țărănime în general, liberă sau dependentă.

⁴ N. Iorga, *Geschichte des Rumänischen Volkes*; cf. R. Rosetti, *Pămîntul, sătenii și stăpînii în Moldova*, tomul I, Buc., 1907, p. 271.

⁵ Gh. Panu, *Cercetări asupra stărei țăranilor în veacurile trecute*, vol. I, partea I, Buc., 1910, p. 156.

⁶ M. Emerit, *L'origine du mot „vecin” (paysan à liberté limitée)* în „Revue historique du sud-est européen”, VII, 1930, nr. 10—12, p. 205—206.

⁷ *Ibidem*, p. 206.

Originea termenului de *vecin* l-a preocupat și pe A. Boldur, care a emis ipoteza că el este o adaptare a termenului latin „vicinus” din diploma veche galițiană la nevoile vieții reale românești¹. Deși nu lipsită de interes, ipoteza nu explică de ce termenul *vecin*, sub forma sa latină, s-a aplicat numai în diplomația Țării Românești, nu și a Moldovei, care era mai aproape și întreținea relații mai strânse decât Țara Românească cu sud-vestul rusesc (Galiția și Podolia).

Cercetările mai noi, mai ales cele întreprinse de Valeria Costăchel și P.P. Panaitescu, arată că în Țara Românească și Moldova, ca și în apusul Europei și în țările slave, *vecinii* sînt membri ai obștii sătești, care la origine au fost liberi și au stăpînit pămîntul împreună ca vecini². Ca urmare a procesului de aservire a obștilor sătești, termenul de *vecini* își pierde sensul său inițial și ajunge să definească pe *vecinii* ajunși în dependența feudalilor. Cum apariția la sfîrșitul sec. al XV-lea a termenului de *vecini* în izvoare coincide cu desăvîrșirea aservirii unor comunități sătești, sensul cu care el apare este cel de țărani aserviți. La începutul sec. al XVI-lea termenul de vecini se aplica deja tuturor țărănilor dependenți, fie că ei se aflau în obști aservite, fie ca elemente desprinse din obște. Surprinderea în documente a existenței acestor elemente denotă că în sînul obștilor se manifestau tot mai puternic fenomene de dezagregare care dădeau posibilitatea feudalilor ca, în cazul nereușitei aserviri de către ei a obștilor în întregime, să aservească în cazuri izolate pe țărani, membrii ai obștilor.

Trecerea din situația de țărani liberi în cea de *vecin* se făcea adesea prin așa-numita „închinare”, formă deghizată a cotozirii prin violență a loturilor țărănești, prezentată în izvoare ca o cedare de bună voie din partea țăranului a pămîntului său către feudal cu scopul punerii sub ocrotirea acestuia. La 15 iunie 1517 Neagoe Basarab întărea lui Calotă mare vornic și fiilor lui în Lupșanul partea lui Moș toată, oricît se va alege „pentru că — se spune în document — a venit Moș înaintea domniei mele de și-a închinat partea lui, toată, iar el a rămas să fie vecin de a lui bună voie; deci acesta s-a dat lui jupan Calotă vornicul”³. Prin documentul din 5 noiembrie 1588 Mihnea Turcitul întărea, printre altele, lui Pîrvu logofăt și „un vecin, anume David cu toată delnița lui, oricît se va alege și din sat și din cîmp și de pretutindeni, pentru că acest vecin el s-a cnezit de la Drăghici din Sălătruc, încă din zilele răposatului părinte al domniei mele, Alixandru voevod. Iar cînd este acum, David, el singur s-a închinat vecin de bună voia lui slugii domniei mele, lui Pîrvul logofăt, ca să-i fie vecin. Iar întru aceasta, Pîrvul logofăt, el i-a dat pentru delnița lui 1200 aspri”⁴.

¹ A. Boldur, *Originea și sensul cuvîntului „vecin”*, în vol. omagial „În amintirea lui C. Giurescu”, Buc., 1944.

² V. Costăchel, *Despre problema obștilor agrare în Țara Românească și Moldova în sec. XIV—XV*, în „Studii și cercetări de istorie medie”, I, an. II, 1951, p. 103; P. P. Panaitescu, *Dreptul de strămutare în țările române pînă în sec. al XVII-lea*, p. 66, 77.

³ *Doc. privind ist. Rom.*, E. Țara Românească, veac. XVI, vol. I, p. 121.

⁴ *Ibidem*, vol. V, p. 380. Pentru cazuri similare vezi vol. VI, p. 31, 320—321.

Faptul că locul unei denumiri generale, care cuprindea atât pe țărani liberi cât și pe cei dependenți, îl ia la sfârșitul sec. al XV-lea o denumire proprie țăranimii dependente arată că în această vreme se adâncește diferențierea dintre țăranimea liberă și cea dependentă. Feudalii, în goana de a-și spori numărul țăranilor dependenți ca izvor al puterii lor, caută să-și supuiască tot mai mult obștile de țărani liberi, totodată să mărească obligațiile țăranilor dependenți.

Apariția unei denumiri proprii țăranimii dependente la sfârșitul sec. al XV-lea este un indiciu că din această vreme se adâncește procesul de feudalizare, se precizează clar structura de clasă a societății feudale, crește deosebirea dintre țăranimea liberă și cea aservită, se înrăutățește situația țăranilor dependenți. Acest proces este de pus în legătură cu procesul mai larg economic de dezvoltare a relațiilor marfă-bani care avea loc în Țara Românească în a doua jumătate a sec. al XV-lea¹ și care explică creșterea interesului feudalilor pentru mărirea plusprodusului obținut de ei prin exploatarea muncii țăranilor dependenți.

Numărul *vecini*-lor, al țăranilor dependenți, crește în sec. al XVI-lea atât datorită politicii feudalilor, care folosesc toate mijloacele ca să aservească pe țăranii rămași liberi, cât și datorită grelelor sarcini fiscale la care țăranii sint obligați și care îi determină să-și „închine” delnițele feudalilor.

Vecinii, țăranii dependenți, ajung să facă parte integrantă din averea feudalilor: ei valorifică domeniul feudalilor; vânzările de moșii implică și vânzările de *vecini*. În 1528, Radu de la Afumați, dăruind mănăstirii Argeș jumătate din satul Pitești, adăuga și „jumătate din vecini, jumătate din cimpul care este pentru hrană și jumătate din moară”².

Intrați în stăpînirea feudalilor, *vecinii* păstrează asupra vechiului lor lot de pămînt un drept de folosință, sint obligați în schimb să dea feudalului dijmă și să presteze o serie întregă de munci. Cu timpul însă în sînul *vecinilor* au loc diferențieri. Documentele amintesc de *vecini buni*, adică *vecini cu delniță*, făcînd să se înțeleagă că erau și alți vecini care-și pierduseră delnițele. Prin documentul deja citat, din 24 octombrie 1535, Radu Paisie întărea lui Vlaicu logofăt ocine în Stănești, arătînd că „și iarăși jupanului Vlaicu logofăt și cu frații săi să le fie în Stănești din partea lui Tatul și a fratelui său Chirtop, doi vecini buni și cu delnițele lor, pentru că au venit Tatul și Chirtop înaintea domniei mele de i-au dat și i-au închinat jupanului Vlaicul logofăt...”³. *Vecinii săraci* de care amintesc uneori documentele erau fără îndoială *vecinii* care-și pierduseră dreptul asupra delnițelor. În documentul prin care Alexandru Mircea întărea niște vie în Leordeni lui Gherghina logofăt se spune: „...să-i fie niște vie în Leordeni pe care le-a cumpărat de la verii săi, fiii

¹ B. Cămpina, *Dezvoltarea economiei feudale și lupta pentru centralizarea statului în a doua jumătate a sec. al XV-lea în Țara Românească și Moldova*, în *Lucrările sesiunii științifice a Academiei R.P.R. din 2—12 iunie 1950*, Ed. Academiei R.P.R., București, 1951, p. 1602—1638.

² *Doc. privind ist. Rom., B. Țara Românească, veac. XVI*, vol. II, p. 45. Cf. și alte documente.

³ *Ibidem*, p. 192.

lui Roșca, de le-a dat patru vecini din Mușetești, doi buni și doi săraci¹. E de presupus că dacă *vecinii săraci* erau *vecini fără ocină*, *vecinii buni* erau *vecini cu ocină*.

În sec. al XV-lea și chiar în cel de-al XVI-lea, în ciuda presiunii permanente a feudalilor, *vecinii* reușesc să-și păstreze totuși unele urme ale vechii lor libertăți, ca, de pildă, dreptul de strămutare, urmînd să dea proprietarului *găleata de ieșire*. Radul cel Mare, scutind prin documentul din 9 ianuarie 1498 de toate slujbele și dăjdiile către domnie cîteva sate ale mănăstirii Tismana, arăta: „oricîți vecini vor merge în satele sfintei mănăstiri, iar cnezii să nu cuteze să-i oprească, ci să le ia numai găleata”². În sprijinul existenței dreptului de strămutare pentru vecini pledează și știrea din documentul din 27 martie 1505 prin care Radul cel Mare hotăra ca „oricîți vecini se vor aduna pe moșia sfintei mănăstiri, anume Topești și ciți sint, iar ei să fie liberi de toate slujbele și dăjdiile mari și mici și cîte se află în țara domniei mele³...”. Întărind la 10 iulie 1511 jupanului Nichifor ocina cumpărată de el la Rogozești, Vlad cel Tînăr scria: „...și iarăși, oricîți vecini vor veni să șeadă la Rogozești, iar ei să fie slobozi de toate slujbele și dările mari și mici, numai pe 7 ani, numai să dea birul și să facă oastea cea mare și alta nimic”⁴.

Dreptul de strămutare, constituind pentru țărani un mijloc puternic de a limita exploatarea feudală, a făcut obiectul unei îndirjite lupte: țărani căutînd să-l păstreze cu orice preț, feudații să-l desființeze și prin aceasta să aducă pe *vecini* la discreția lor — ceea ce de altfel reușesc să facă la sfîrșitul sec. al XVI-lea, ajutați fiind de domnie. Consfințirea prin lege a legării de glie a țăranilor a creat baza juridică pentru sporirea pretențiilor feudalilor asupra pămîntului și muncii țaranului.

Vecinii — așa cum remarcă de altfel și C. Giurescu — puteau să-și aibă și avere personală, ocina lor, formată din: vii, ogoare, grădini, curături, livezi, mori. Posedînd vii, ei erau obligați să plătească o dare specială, *vinăriciul*, către feudați — în cazul că via se afla pe moșia feudalului — și către domnie. Neagoe Basarab, întărind mănăstirii Cutlumus de la muntele Athos mai multe sate pe care le scutea de dări și slujbe, apoi de bir și de oastea cea mare, scria: „... și cît va fi via vecinilor mănăstirii pe hotarul mănăstirii, sau de la țară sau de la oraș, iar ei să plătească vinăriciul și domnesc și boieresc sfintei mănăstiri, deasemeni și perperii”⁵. Prin documentul din 3 aprilie 1571 Alexandru Mircea întărea mănăstirii Mărgineni sate, părți de sate, ocine și vii, dăruite ei de mai mulți boieri. „Și oricîți vecini din Boboci — se spune în document — vor face vie pe dealul Bucșanilor, care este pe ocina sfintei mănăstiri, iar vinăriciul domnesc și boieresc, tot, să fie al sfintei mănăstiri...”⁶.

¹ Doc. privind ist. Rom., B. Țara Românească, veac. XVI, vol. III, p. 339.

² *Ibidem*, veac. XIII—XIV—XV, p. 252.

³ *Ibidem*, veac. XVI, vol. I, p. 28.

⁴ *Ibidem*, p. 72, vol. II, p. 101, 129.

⁵ *Ibidem*, vol. I, p. 76.

⁶ *Ibidem*, vol. IV, p. 10.

Uneori *vecinii* dispuneau de însemnate sume care le permiteau să-și cumpere pământuri¹, părți de sate și chiar sate întregi².

În sec. XIV—XV și în prima jumătate a sec. al XVI-lea *vecinii* sînt de obicei vînduți, dăruți, dați de zestre împreună cu delnițele lor; ei nu pot fi despărțiți de delniță. În a doua jumătate a sec. al XVI-lea se întîlnesc deja cazuri în care vecinii sînt cumpărați și fără ocină. Documentul din 1572, aprilie 4, ne procură știrea că Radu clucer a cumpărat „vecini de a făcut satul ce se numește Uriți”³.

În sec. al XVI-lea obligațiile în creștere ale vecinilor față de feudali, ca și dorința lor de a fi beneficiari ai unei cote părți cît mai mare din produsul muncii lor, fac ca ei să se împotrivescă, să nu se supună cererilor feudalilor. De această împotrivire a țăranilor luăm cunoștință pe cale indirectă din documente. După primul sfert al sec. al XVI-lea începe să apară în documente porunca domnească către țărani supuși feudalilor cerindu-le să se supună, „să asculte de ori și ce le va da învățătură” sau „la orice îi vor pune” stăpîinii lor⁴.

Vecinii erau folosiți la tot felul de munci. Feudalii foloseau uneori un număr oarecare de *vecini* pentru anumite munci speciale. Astfel, prin documentul din 20 ianuarie 1539, Radu Paisie dăruia mănăstirii Rîncăciov, printre altele, și 8 *vecini* pentru fin⁵. Este vorba probabil de cositul și căratul finului. Din rîndul *vecinilor*, feudalii își recrutau *slugile*, aparatul administrativo-fiscal. Documentul din 9 ianuarie 1570 menționează pe un Aldea, slugă și vecin al mănăstirii Bistrița, trimis în satele mănăstirii să ia venitul din porci și din stupi și dajdiile țiganilor⁶.

Pe lângă denumirea de *vecini* prin care, în mod constant, este desemnată în documentele slave, începînd cu sfîrșitul sec. al XV-lea, țărănimea dependentă, această clasă socială continuă să se subînțeleagă uneori și prin alți termeni ce au înțeles mai larg ca, de exemplu, termenul de *vlahi* prin care în documentele interne din sec. XIV—XV este desemnată majoritatea populației țării, de la orașe și sate, în sec. al XVI-lea ajungînd să desemneze mai ales populația sătească, iar la sfîrșitul secolului al XVI-lea țărănimea dependentă. În documentele de limbă romînească de la sfîrșitul sec. al XVI-lea termenul *vlah* din documentele slave este tradus cu cel de *rumîn* care are înțelesul pe care ajunsese să-l capete în perioada respectivă cel de vlah, adică de țărani dependenți legați de glie⁷.

¹ *Doc. privind ist. României, B. Țara Romînească, veac. XVI*, vol. IV, p. 51, 58, 366.

² *Ibidem*, vol. IV, p. 447, vol. V, p. 37, 90, 138, vol. VI, p. 118.

³ *Ibidem*, vol. IV, pp. 64, 90.

⁴ *Ibidem*, vol. II, p. 62, vol. IV, p. 144.

⁵ *Ibidem*, vol. II, p. 257.

⁶ *Ibidem*, vol. III, p. 338.

⁷ Asupra evoluției termenului vlah și transformarea sensului lui din etnic în social vezi: St. Ștefănescu, *Considerațiuni asupra termenilor „vlah” și „rumîn” pe baza documentelor interne ale Țării Romînești din veacurile XIV—XVII*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. IV, București, 1960, p. 63—75.

La capătul acestui studiu se impun câteva concluzii :

1. În sec. XIV—XV țărănimea dependentă era desemnată prin termeni cu caracter general care se aplicau nu numai țăranimii dependente, ci de obicei întregii populații neprivilegiate.

2. Pe măsura întăririi modului de producție feudal, unii dintre termeni își restrâng sfera, își schimbă semnificația.

3. La sfârșitul sec. al XV-lea, ca urmare a adâncirii procesului de feudalizare, a stabilirii precise a structurii de clasă a societății feudale, are loc și unificarea de terminologie a țăranimii dependente. Deși continuă să se folosească și unii dintre vechii termeni cu caracter general, pentru desemnarea țăranimii dependente se folosește din această vreme tot mai frecvent termenul de *vecin*, și aceasta pentru că cea mai mare parte a *vecini*-lor — membri ai comunităților libere sătești — ajung în stăpânirea feudalilor.

4. Cum în starea de vecinătate ajunge în sec. al XVI-lea — mai precis în a doua jumătate a lui — majoritatea populației țării, termenul de *vecin* devine sinonim cu cel etnic de *vlah* din documentele slave și cu corespondentul său — *rumîn* — din documentele românești.

О ТЕРМИНОЛОГИИ, ОТНОСЯЩЕЙСЯ К КРЕПОСТНОМУ КРЕСТЬЯНСТВУ ВАЛАХИИ В XIV—XVI ВВ.

РЕЗЮМЕ

В противоположность буржуазной историографии, изучавшей терминологию, относящуюся к крепостному крестьянству, статически, автор этой работы выявляет существование тесной связи между изменениями смысла различных терминов и изменениями, происшедшими с течением времени в условиях жизни крестьянства, поскольку в действительности именно эти последние определили новый смысл некоторых терминов.

Проследивая эволюцию терминологии, относящейся к крепостному крестьянству Валахии в XIV — XVI вв., автор, в зависимости от этой эволюции, показывает главные моменты в процессе ухудшения положения крепостного крестьянства.

Так, он отмечает, что:

— В XIV—XVI веках крепостное крестьянство обозначалось терминами общего характера, применявшимися обычно не только к крепостным, но и по отношению ко всему непривилегированному населению.

— По мере укрепления феодального способа производства некоторые термины сокращают свою сферу применения, изменяют свой смысл.

К концу XV века, как логическое следствие углубления процесса феодальной эксплуатации, точного установления классовой структуры феодального общества, происходит унификация терминологии, относящейся к крепостному крестьянству. С этого времени, несмотря на то, что некоторые старые общие термины продолжали использоваться для обозначения крепостного крестьянства, все большее и большее

распространение получает термин *vecin* («сосед»), так как большая часть «соседей» — членов свободных сельских общин — попала в кабалу к феодалам.

— Поскольку в состоянии «соседства» (крепостничества) в XVI веке — точнее во второй его половине — попало большинство населения страны, термин «сосед» становится синонимом этнического термина *vlah* («валах»), встречающегося в славянских грамотах, и соответствующего ему термина *rumin* («румын») из румынских грамот.

DES NOMS QUI ONT DÉSIGNÉ LA PAYSANNERIE ASSERVIE DE VALACHIE AU COURS DES XIVe—XVIe SIÈCLES

RÉSUMÉ

À l'encontre de l'historiographie bourgeoise qui étudiait statiquement les noms donnés à la paysannerie asservie, l'auteur de la présente étude souligne l'existence d'un lien étroit entre les changements de sens des différents termes et les changements survenus le long du temps dans les conditions d'existence de la paysannerie ; il montre, qu'en fait, ces derniers changements déterminent de nouvelles acceptions en ce qui concerne certains termes.

Tout en étudiant de près l'évolution des noms qui ont successivement désigné en Valachie la paysannerie asservie des XIVe—XVIe siècles, l'auteur nous fait connaître, en fonction de cette évolution même, les moments principaux du processus d'aggravation de la situation de la dite paysannerie. Ainsi il nous est montré que :

— Au cours des XIVe—XVe siècles la paysannerie asservie était désignée par des termes à caractère général qui ne s'appliquaient pas exclusivement à la dite paysannerie, mais plus généralement à toute la population qui ne jouissait d'aucune sorte de privilèges.

Au fur et à mesure que le mode de production féodal se consolide, la signification de certains termes se restreint ou bien se transforme complètement.

— Vers la fin du XVe siècle, par suite du processus de consolidation du régime féodal, alors que la structure de classe de la société féodale se précise, se produit une unification des termes qui désignent la paysannerie asservie. En dépit du fait que l'emploi de certains termes à caractère général subsiste, l'emploi du terme de *vecin*, pour désigner la paysannerie asservie, devient à partir de cette époque toujours plus fréquent. Le fait s'explique par cela que la plupart des *vecini* — membres des communautés rurales libres — tombent sous la dépendance des seigneurs féodaux.

— Etant donné que la majorité de la population du pays tombe en servage au XVIe siècle — plus exactement dans la seconde moitié de ce siècle —, le terme de *vecin* devient synonyme du terme ethnique de *vlah* qui se trouve dans les documents slaves, ainsi que du terme de *rumin* qui lui correspond dans les documents roumains.

PRESA ILEGALĂ DIN BANAT EDITATĂ ŞI ÎNDRUMATĂ
DE PARTID ÎN ANII 1941—1944

DE

E. CIMPONERIU

După ce Germania hitleristă a cotoplit aproape întreaga Europă şi şi-a mărit considerabil potenţialul de război pe spinarea popoarelor subjugate, în vara anului 1941 ea a atacat în mod mişese U.R.S.S. Împotriva voinţei maselor largi populare, vîrfurile cele mai reacţionare ale burgheziei şi moşierimii, care au aservit ţara Germaniei hitleriste şi au instaurat încă în toamna anului 1940 sîngeroasa dictatură militaro-fascistă, au aruncat şi România în prăpastia criminalului război antisovietic. Masele muncitoare au fost de la început potrivnice războiului tîlhăresc împotriva popoarelor sovietice. Indignarea şi ura lor împotriva clicii fasciste — care a aruncat armata romînă în cea mai groaznică baie de sînge a tuturor timpurilor, intensificînd în acelaşi timp măsurile de exploatare şi de teroare politică — a crescut foarte mult după declanşarea războiului.

Însufleţiţi de un fierbinte patriotism, care i-a ajutat să înfrunte cea mai sălbatică teroare, comuniştii au reuşit să canalizeze ura şi indignarea maselor, mobilizînd şi organizînd lupta lor împotriva intensificării exploatării lor, a jafului, a terorii şi a războiului. „*Partidul Comunist a fost singura forţă politică care s-a ridicat în apărarea intereselor naţionale, pentru ieşirea Romîniei din acest război şi întoarcerea armelor împotriva Germaniei hitleriste*”, arăta tovarăşul Gh. Gheorghiu-Dej în raportul prezentat cu prilejul celei de a 40-a aniversări a creării P.C.R.¹

Un loc important în această luptă au avut şi masele muncitoare din Banat, care atît în anii dictaturii regale cît şi în anii dictaturii militare fasciste au dat dovadă de mult spirit combativ luptînd unit împotriva duşmanului comun : fasciştii romîni, germani, maghiari şi împotriva organizaţiilor şi propagandei lor criminale.

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvîntări. 1959—1961*, Bucureşti, Ed. politică, 1961, p. 437.

Din cauza pozițiilor sale strategice, a bogatelor sale resurse naturale, dar mai ales a industriei sale dezvoltate, Banatul a jucat un rol important în planurile războinice ale fasciștilor, el trebuind să aprovizioneze mașina de război hitleristă cu mari cantități de armament, muniții, echipament militar și alimente.

Industria unor centre economice importante ca Reșița, Timișoara, Arad, Anina, precum și fabricile din Bocșa, Ferdinand (azi Oțelul Roșu), Lugoj etc. au fost puse pe picior de război încă în anii premergători declanșării războiului antisovietic.

În planurile fasciștilor privitoare la folosirea Banatului pentru aprovizionarea frontului și a armatei de ocupație un rol important l-a constituit și faptul că în această regiune a țării există și o minoritate națională germană. Începînd din 1938, cu concursul deplin al dictaturii regale și mai târziu al dictaturii militaro-fasciste, serviciile de spionaj hitleriste au depus o activitate deosebit de intensă sub îndrumarea directă a lui Himmler, șeful Gestapo-ului, pentru a atrage germanii din Banat în diferite organizații cu caracter fascist¹. Prin atragerea minorității germane în organizații cu caracter fascist, fățișe sau camuflate, hitleriștii urmăreau pe de o parte întărirea coloanei a cincea, înjhebată în acești ani în România din elemente decăzute, trădătoare, în majoritatea lor legionari, iar pe de altă parte scindarea unității de acțiune a maselor muncitoare din Banat împotriva exploatării lor nemiloase, a teroarei și a războiului.

Militarizarea întreprinderilor, transformarea lor în adevărate cazărmi, împinzirea centrelor muncitorești cu numeroși agenți ai Siguranței și ai Gestapo-ului, deșănțata propagandă fascistă, șovină, antisovietică și anticomunistă și uneltirile pentru a crea o prăpastie artificială între oamenii muncii români și de alte naționalități, au îngreuiat încheierea frontului antihitlerist și au frînat lupta maselor, dar nu au putut s-o împiedice. Aceasta s-a datorat patriotismului, combativității și conștiinței de clasă din ce în ce mai ridicată a numerosului proletariat industrial din Banat, forța cea mai organizată și combativă în lupta antifascistă, s-a datorat activității intense dusă de organizațiile comuniste, în frunte cu Comitetul regional Banat al P.C.R.

În întreprinderile importante din Timișoara, Reșița, Anina, Bocșa, Arad, Lugoj ș.a. au activat în această perioadă puternice organizații comuniste și ale U.T.C.².

Comuniștii au dus o susținută activitate de propagandă de la om la om, reușind să țină trează combativitatea revoluționară a maselor și încrederea lor în victoria U.R.S.S., împotriva monstruoasei mașini de război hitleriste, chiar și în primele luni ale războiului, cînd hitleriștii înregistrau vremelnice succese militare. Este semnificativ faptul că la atelierele C.F.R. din Timișoara și Arad au avut loc încă în această perioadă primele acțiuni de sabotaj, menite să împiedice transportul trupelor și

¹ Hartl Hans, *Das Schicksal des Deutschlands in Rumänien 1938-1954*, Nürnberg, 1958, p. 5-18.

² Din dezbaterile Plenarei C.C. al P.M.R. din 30. nov. — 5 dec. 1961. Intervenția tov. Ion Vințe. „Scntcia”, nr. 5380 din 16 dec. 1961.

armamentului pe front¹, iar la Reșița, unul din principalele centre ale industriei de război din întreaga țară — după cum reiese dintr-o notă informativă a comisariatului Siguranței —, încă în septembrie 1941 muncitorii discutau în secții și ateliere despre lupta eroică a poporului sovietic și despre faptul că războiul se va termina cu înfrângerea fasciștilor².

Un rol important în lămurirea și mobilizarea maselor l-a avut și propaganda scrisă: manifestele, broșurile și mai ales presa ilegală editată sau îndrumată și controlată de Comitetul regional al partidului.

Pornind de la profunda înțelegere a învățăturii leniniste despre importanța și rolul presei de partid ca propagandist, agitator și organizator colectiv, comuniștii din Banat au acordat o mare atenție acestei activități.

Sub conducerea și controlul permanent al Comitetului regional, manifestele și ziarele ilegale au fost editate în condițiile respectării celei mai riguroase conspirativități. Articolele publicate aveau la bază informații trimise partidului din toate colțurile regiunii și mai ales din cele mai importante fabrici și uzine. Nu lipseau nici corespondențele de la sate, scrisori ale soldaților veniți în permisie sau ale celor care refuzau să răspundă ordinelor de chemare, scrisori ale luptătorilor antifasciști din închisori și lagăre. De mare ajutor pentru colectivul redacțional au fost stenogramele sau simple rezumate ale știrilor întocmite de tovarășii care aveau sarcina să asculte cu regularitate postul de radio „România liberă” și cel al Moscovei.

Într-un moment când presa burgheză aflată direct în slujba fasciștilor împuia capul cititorilor cu minciuni, calomnii și ațîțări șovine, întărind climatul de teamă și neîncredere, necesare pentru înșelarea și asuprirea maselor, presa ilegală editată și îndrumată de P.C.R. a însemnat lumină în beznă, adevărul, omenia și perspectiva clară pentru cei care aveau posibilitatea să o citească. Și aceștia erau mulți, în ciuda marilor greutăți care au stat în fața redactorilor și a răspînditorilor presei ilegale.

Articolele publicate erau scurte, concrete, sobre. Ele reflectau situația reală a maselor muncitoare din Banat, îi ajutau să înțeleagă cauzele acestei grele situații și singura cale de ieșire: lupta împotriva dictaturii fasciste, a ocupanților hitleriști și a războiului. Ele cuprindeau multe lozinci concrete, mobilizatoare, directive ale Comitetului regional al P.C.R.

Călăuzite de spiritul internaționalismului proletar, marea majoritate a ziarelor ilegale au apărut și în limbile minorităților naționale, ele cuprinzînd și unele articole cu probleme specifice ale acestora.

Comitetul regional a îndrumat, controlat și ajutat și organizațiile de masă care activau în Banat ca: „Uniunea Patrioților”, „Apărarea Patriotică”, „Madoszul” (Organizația oamenilor muncii maghiari din România), să scoată regulat ziare ilegale.

Pentru a putea fi stecurate mai ușor din mînă în mînă, ziarele ilegale erau formate din două sau trei foițe de hîrtie, bătute la mașină pe ambele părți, iar mai tîrziu, din 1943, trase la șapirograf. O dată redactate și bătute la mașină, începea munca grea a răspîndirii lor. La această

¹ *Lecții în ajutorul celor care studiază istoria P.M.R.*, Ed. politică, 1960, p. 434.

² Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosar 40634, fila 65.

activitate au luat parte zeci de membri și simpatizanți ai P.C.R. Curieri speciali duceau ziarele de la Timișoara la Reșița, Lugoj, Arad și în alte centre industriale.

„Citește și dă-o mai departe !” spuneau răspîditorii ziarului. Și muncitorii de la atelierele C.F.R. din Timișoara, de la „Astra” Arad, metalurgiștii din Reșița, minerii de la Anina, textiliștii din Lugoj citeau cuvîntul partidului, strecurau în mîinile colegilor lor de la strung, de la cup-toare, de la războaie, foițele împăturite cu grijă.

Nu s-a păstrat pînă în zilele noastre o colecție completă a ziarelor ilegale din Banat și nici din alte regiuni ale țării. Multe numere au fost nimicite pentru a nu cădea în mîinile Siguranței, altele s-au pierdut în decursul anilor. Numerele păstrate cu grijă și prin mari sacrificii de unii vechi luptători ai mișcării muncitorești se află azi în Arhiva Institutului de istorie a partidului.

Scopul urmărit în articolul de față este de a prezenta — folosind acest material prețios — principalele probleme și directive răspîndite în mase prin intermediul ziarelor ilegale de către comitetul regional al P.C.R. din Banat, felul în care presa ilegală reflecta situația și lupta maselor din această regiune, activitatea plină de abnegație a comuniștilor, în ciuda uriașelor greutăți cărora trebuia să le facă față în acei ani de grea încercare pentru întregul nostru popor.

După împingerea Romîniei în criminalul război antisovietic, P.C.R. a supus unei profunde analize situația nou creată. Pe baza acestei analize, în circulara elaborată de C.C. al P.C.R. la începutul lunii iulie 1941, se arată că „lupta împotriva războiului tîlhăresc, dezlănțuit împotriva U.R.S.S. nu este numai războiul drept al poporului sovietic pentru libertatea și existența sa. Este vorba despre libertatea sau sclavia tuturor popoarelor din Europa și lumea întreagă. Este în joc viața sau moartea poporului romîn”¹.

Obiectivul principal al comuniștilor, „sarcină de răspundere istorică față de poporul romîn”, era organizarea luptei pentru zdrobirea fascismului. Necesitatea luptei pentru acest obiectiv se reflecta din plin și în articolele ziarului ilegal „Presa liberă”, editat de Comitetul regional Banat al P.C.R.

Astfel, în articolul de fond din 20 iulie 1941 intitulat *Popoarele iau în mîna lor propria soartă*² se arată că „Uniunea Sovietică, odată cu apărarea granițelor sale, duce lupta pentru dreptatea, pacea și fericirea tuturor popoarelor, iar lupta poporului nostru alături de cea a popoarelor sovietice, pentru propria noastră apărare, este strîns legată de lupta pentru libertate dusă de către popoarele lumii întregi”³.

Pornind de la această teză, care reflectă înțelegerea marxist-leninistă a caracterului războiului, înțelegerea deplină a rolului Uniunii So-

¹ *Documente din istoria P.C.R., E.P.I.P., ed. a II-a, 1953, p. 345.*

² „Presa liberă” din 26 iulie 1941, Arh. Inst. ist. a partidului.

³ *Ibidem.*

vietice în acest război și a necesității unirii tuturor forțelor progresiste pe plan național și internațional împotriva fascismului, articolul conchide : „Poporul român trebuie să formeze un zid unitar și solidar contra fascismului”¹.

În același număr al ziarului, arătându-se situația grea a Armatei roșii în retragere, se subliniază rezistența îndrăznică, eroică a popoarelor sovietice și este demascată mitul creat de hitleriști despre așa-zisul „război fulger”.

Cu o clarviziune caracteristică partidului înarmat cu învățătura marxist-leninistă, la o lună după izbucnirea războiului „Presa liberă” arată că : „visul fascist despre un război fulger s-a năruit, ca și calculațiile referitoare la o contrarevoluție în interiorul Uniunii Sovietice”².

Atunci când presa burgheză trîmbea „victoriile” hoardelor fasciste și terminarea iminentă a războiului prin înfrîngerea Uniunii Sovietice, presa ilegală îmbărbăta masele, arătînd perspectivele victoriei țării socialismului asupra forțelor negre ale fascismului³.

În același număr al ziarului sînt descrise și unele acțiuni de sabotaj organizate împotriva mașinii de război hitleriste în Franța, Norvegia etc. și este evidențiată forța crescîndă a luptei de partizani din Ucraina subcarpatică și Iugoslavia⁴.

La 6 septembrie 1941, partidul comunist s-a adresat tuturor partidelor, grupărilor, persoanelor politice și tuturor patrioților romîni pentru crearea unui larg front patriotic împotriva fascismului și a războiului⁵. Revendicările cuprinse în platforma P.C.R. din 6 septembrie, revendicări concrete, realizabile, mobilizatoare, care corespundeau intereselor vitale ale poporului român, sînt reflectate și în paginile presei ilegale, editate de Comitetul regional din Banat al P.C.R.

În articolul intitulat *Astăzi mai mult ca oricînd*, apărut în numărul din 26 septembrie al ziarului ilegal „Presa liberă”, sînt popularizate principalele revendicări ale platformei ca : încetarea războiului împotriva Uniunii Sovietice și lupta comună cu U.R.S.S. și toate popoarele iubitoare de libertate împotriva hitlerismului cîmpitor ; alungarea hitleriștilor din țară, recucerirea libertății și independenței Romîniei, eliberarea Transilvaniei, răsturnarea dictaturii militaro-fasciste ș. a.⁶

Înțelegînd în mod just rolul important al armatei, al muncitorilor și țărănilor îmbrăcați în haine militare în lupta împotriva fascismului și a războiului, în același număr al ziarului a fost inserat și un articol adresat ostașilor. Pornind de la situația reală de pe front și de la faptul că de la început hitleriștii trimiteau unitățile romînești la moarte sigură — numai în cîteva săptămîni regimentul I Roșiori din Arad a fost decimat —, în articol se arată că armata romînă își dădea din ce în ce mai bine seama că n-are ce căuta în acest război, că ostașii încep să dezerteze, închisorile

¹ „Presa liberă” din 26 iulie 1941, p. 1, Arh. Inst. ist. a partidului.

² *Ibidem*, p. 4—5.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, p. 5—9.

⁵ *Documente din istoria P.C.R.*, ed. cit., p. 347.

⁶ „Presa liberă” din 24 sept., loc. cit., p. 4.

militare sînt tixite și Curțile marțiale lucrează zi și noapte. Adresîndu-se tinerilor din Banat chemați sub arme, ziarul îi sfătuiește să se predea armatelor sovietice sau să dezerteze în grupuri cu arma în mîină, să se ascundă în păduri și să alcătuiască detașamente de partizani¹.

Caracterul din ce în ce mai concret și mai mobilizator al lozincilor și îndrumărilor date de Comitetul regional Banat al partidului, precum și forța crescîndă a acțiunilor antifasciste și antirăzboinice ale maselor muncitoare din Banat, reies și din cele două numere din noiembrie 1941 ale ziarului „Presa liberă”.

Astfel, articolul de fond din 4 noiembrie cheamă masele la boicotarea așa-zisului plebiscit fixat pentru 9 noiembrie de Antonescu, „de două ori călău al neamului, odată în 1907 cînd a înăbușit în sînge răscoala țaranilor care au cerut pămînt și a doua oară cînd a declarat război Uniunii Sovietice”². În mod demagogic în cadrul acestui plebiscit guvernul fascist antonescian cerea consimțămîntul votanților pentru continuarea războiului.

În același număr, după ce sînt descrise condițiile deosebit de grele ale maselor muncitoare de la orașe și sate, ziarul îi cheamă la luptă : „Să ieșim împreună în fața magazinelor de distribuire a alimentelor, să cerem pîine, untură, zahăr, carne... Să ieșim în fața primăriilor să cerem desființarea ocupației germane, evacuarea țării de armata germană, să se termine odată cu jecmănirea nemțească...”³.

Numărul din 24 noiembrie al „Presei libere” reflectă creșterea rezistenței maselor muncitoare din Banat împotriva regimului fascist și a războiului antisovietic⁴.

Reiese din acest număr că plebiscitul anunțat de Antonescu a fost amînat cu 7 zile, pentru că muncitorii au refuzat să se prezinte în localurile de vot, după ce au aflat că au fost trecuți pe liste deja anterior, și fără a fi întrebați, cu „da”.

Reiese de asemenea că, mobilizați de comuniști, 300 de muncitori din portul de la Orșova au manifestat în fața primăriei pentru pîine⁵; la fabrica „Dura” din Timișoara a avut loc o încetare de lucru pentru ridicarea salariului⁶; majoritatea ceferiștilor din Timișoara ca și metalurgiștii din Reșița au refuzat să iscălească împrumutul pentru înzestrarea armatei, denumit de muncitori „împrumutul trădării naționale”⁷.

Din scurta trecere în revistă a cîtorva articole din cele 4 numere ale ziarului ilegal „Presa liberă” ne putem da seama de starea de spirit anti-războinică a populației și de activitatea susținută desfășurată de comuniștii din Banat pentru mobilizarea și organizarea luptei maselor din primele luni de după izbucnirea războiului antisovietic, în ciuda terorii

¹ „Presa liberă” din 24 sept., loc. cit., p. 7.

² *Ibidem*, 4 noiembrie, p. 1.

³ *Ibidem*, p. 10.

⁴ *Idem*, nr. din 24 noiembrie, p. 6.

⁵ *Ibidem*, p. 1.

⁶ *Ibidem*, p. 16.

⁷ *Ibidem*, p. 17.

crunte și a provocărilor clicii dușmănoase în frunte cu Foriș, a străduinței acestuia „de a împiedeca aplicarea platformei de acțiune a P.C.R., de a denatura și falsifica linia revoluționară a partidului”¹.

Apărarea eroică a Moscovei care a nimicuit mitul despre războiul fulger al hitleriștilor și lovitura zdrobitoare dată de Armata sovietică armatelor fasciste la Stalingrad au provocat în anul 1942 și în prima jumătate a anului 1943 „o profundă criză politică și militară a dictaturii fasciste antonesciene, au ascuțit contradicțiile interne ale regimului burghezo-moșieresc și au dat un puternic impuls luptei antifasciste, stării de spirit antirăzboinice în rîndurile maselor”².

Comuniștii au intensificat lupta lor pentru a crea puternicul front al tuturor forțelor patriotice în vederea răsturnării dictaturii militarofasciste și a întoarcerii armelor împotriva Germaniei hitleriste. A crescut și rolul și influența presei ilegale editate de P.C.R.

În anii 1942—1943 au apărut în Banat trei gazete ilegale : „România liberă”, „Libertatea poporului”, „Népszabadság” — ediția maghiară a ziarului „Libertatea poporului” — și „Apărarea”, apărut și în limba maghiară sub titlul „Ellenálás”, organ al Apărării patriotice, organizație în care a fost transformată în această perioadă, lărgindu-i-se baza de masă, vechiul „Ajutor roșu”.

Aceste ziare duceau în mase cuvîntul partidului comunist, popularizau documentele de partid și metodele luptei antihitleriste. Începînd din 1943 ele au preluat și popularizat și unele articole ale ziarului patriotic ilegal „România liberă” din București, ale „Buletinului Capitalei” etc.

Prin cuvinte pline de mînie împotriva ocupanților hitleriști și a guvernului antonescian este zugrăvită în numerele din ianuarie 1942 ale ziarului „România liberă” din Banat situația extrem de grea în care se zbătea țara. „Independența țării a fost călcată și strivită sub cizmele ocupanților străini. Economia națională a fost distrusă, bogățiile solului și subsolului furate de dușmanul german” se arată în articolul de fond din 1 ianuarie 1942³. Iar în articolul de fond din 24 ianuarie, intitulat *24 ianuarie 1859 — 24 ianuarie 1942*, se pune întrebarea : „Unde este astăzi neatîrnarea țării și libertatea națională a poporului român?”; și toate forțele patriotice ale țării sînt chemate să se unească într-un front unic național pentru alungarea cotropitorilor străini și a fasciștilor trădători de țară⁴.

Articolul de fond al aceluiași ziar din 16 februarie este o înflăcărată chemare „la lupta contra hitlerismului barbar și cotropitor”. Arătînd amploarea pe care a luat-o pe plan internațional rezistența împotriva Germaniei hitleriste, mai ales după ce popoarele sovietice și-au început eroica luptă pentru apărarea patriei lor, Comitetul regional din Banat al partidului chema — în spiritul rezoluției C.C. al P.C.R. din ianuarie 1942 intitulată *Pieirea sau salvarea poporului român* — masele populare la luptă pentru încetarea războiului antisovietic, întoarcerea armelor

¹ Chivu Stoica, „Scînteia”, nr. 5381 din 17 dec. 1961.

² Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări. 1959—1961*, p. 438.

³ „România liberă” din 1 ianuarie 1942, p. 1.

⁴ *Idem.* din 21 ianuarie, p. 4.

împotriva cotropitorilor hitleriști și pentru recucerirea independenței țării în cadrul unui larg front patriotic¹.

Concretizînd sarcinile care stăteau în fața maselor în lupta pentru crearea acestui front, în ziarul „Népszabadság”, apărut în preajma zilei de 1 Mai, se arată : „Fiecare casă, fiecare stradă, fiecare cartier, sat, uzină, organizație, trebuie să aibă un comitet antihitlerist. Aceste comitete să fie puse în legătură unele cu altele și astfel să organizăm și făurim lupta pentru libertate, lupta antihitleristă a poporului român. Să sabotăm, să lucrăm încet și prost împiedicînd astfel aprovizionarea cu armament și alimente a lui Hitler. Să aruncăm în aer poduri, să stricăm terasamentele de cale ferată, să dăm foc transporturilor pentru front, magaziilor de alimente ; să luptăm astfel împreună împotriva lui Hitler, pentru viața noastră, a tuturor, pentru libertate, pentru o Romînie independentă...”².

În mod consecvent ziarele ilegale editate și îndrumate de partid chemau la luptă masele populare, indiferent de naționalitate, chemau la acțiune pe toți oamenii cinstiți, indiferent de vederile lor politice. În acest sens ele se adresau deseori și membrilor organizației regionale ale P.N.Ț. Astfel, în „Lupta patriotică”, din ianuarie 1943, a fost publicată o scrisoare deschisă către organizația din Banat a P.N.Ț., arătîndu-se că : „este datoria tuturor fără deosebire de vederi politice, de a strînge forțele și a crea unitatea de acțiune a poporului român”³. Apelurile comuniștilor s-au lovit însă de poziția trădătoare, lașă și antipatriotică a politicienilor venali din conducerea locală a P.N.Ț.

După victoria de la Stalingrad, cînd eroica Armată roșie mătură din calea sa hoardele hitleriste, eliberînd pămîntul sovietic, una din preocupările centrale ale partidului comunist a devenit lupta pentru a împiedica transformarea țării în teatru de război. Ea se reflectă și în ziarele ilegale editate de Comitetul regional din Banat. Astfel, în ziarul „Libertatea poporului” din martie 1943 sînt demascate planurile lui Hitler și ale lui Antonescu de mobilizare totală, de evacuare a orașelor mari și de transformare a țării în teatru de război. „Ne amenință pieirea îngrozitoare a popoarelor care locuiesc în zona teatrului de război” scrie ziarul atrăgînd atenția și asupra pericolelor bombardamentelor distrugătoare⁴.

În timp ce ziarele burgheze încercau să ascundă înfrîngerile suferite de fasciști, prezentîndu-le după rețeta göbbelsiană ca „retrageri elastice, replieri strategice, scurtări de fronturi etc.”, presa ilegală editată de partidul comunist arăta maseilor situația reală.

Pe lîngă gravele și ireparabilele pierderi suferite pe front prin pierderea a sute de mii de tineri, pe lîngă suferințele mamelor îndoliate, a văduvelor și orfanilor, în această perioadă asupra oamenilor muncii apăsa din ce în ce mai greu foamea și mizeria. Lipsa de alimente și scumpețea luau proporții uriașe. După cum se arată în ziarul „Romînia liberă”,

¹ „Romînia liberă”, din 16 februarie.

² „Népszabadság” din 1 mai 1942.

³ „Libertatea poporului” din iunie 1942.

⁴ *Idem*, nr. din martie 1943.

deja la sfârșitul anului 1941 prețul pînii crescuse la 22 lei kilogramul. Bocancii au ajuns la prețul inaccesibil de 7000—8000 lei, iar alte bunuri de larg consum, ca zahărul, uleiul, talpa etc., nu se găseau de loc¹. În aprilie 1942, după cum se arată în ziarul „Népszabadság”, prețul laptelui crescuse de la 4 la 30 de lei, a slăninii de la 40 la 400. Un kilogram de carne costa 280 lei, iar un kilogram de untură 300 de lei². În ziarul „România liberă” din iulie 1943 se arată că prețul pînii a crescut la 40 lei kilogramul, a unturii la 400 lei³.

În ciuda luptei permanente a muncitorilor pentru ridicarea salariilor lor în raport cu scumpetea, ei nu mai reușeau să țină nici un fel de echilibru între prețurile care se ridicau și salariile lor⁴. Cauza principală a mizeriei în care se zbăteau masele a fost jaful organizat de monopoliurile Germaniei hitleriste cu ajutorul clicii antonesciene.

Hitler a ordonat stoarcerea completă a Romîniei și începînd din 1941 toate bunurile țării se scurgeau spre cel de-al „treilea Reich”. Întreaga producție industrială și agrară a țării, arată ziarul „Népszabadság”, înfometarea poporului servește numai Germaniei și mașinii de război hitleriste⁵. Pentru a putea satisface poftele hrăpărețe ale Germaniei hitleriste au fost introduse legile draconice contra sabotajului și în 1942 a fost decretată mobilizarea agrară⁶ care însemna de fapt munca silnică a țăranilor, rămași acasă, pe marile moșii și la chiaburi⁷.

Pe drept cuvînt se arată în articolul de fond din iulie 1942 al ziarului „Apărarea” că „România cea hărăzită cu atîta belșug azi rabdă de foame”, iar vizitele generalilor și secretarilor de stat hitleriști se țin lanț: Ei sînt

¹ „România liberă” din 1 ianuarie 1942.

² „Népszabadság” din mai 1942.

³ „România liberă” din iulie 1943.

⁴ În „Scînteia” din 22 septembrie 1944 se arată decalajul care a existat în anii războiului pe plan național între nivelul salariilor și nivelul prețurilor :

Data	Creșterea salariilor	Creșterea prețurilor produselor de larg consum
august 1939	100, %	100 %
decembrie 1939	168,5 %	412,1 %
decembrie 1942	212,4 %	712,1 %
decembrie 1943	265,5 %	1 085,3 %
august 1944	275,5 %	1 392,8 %

⁵ „Népszabadság” din mai 1942.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Această lege prescrie, arată „Apărarea” din iunie 1942, că toată populația, indiferent de sex, începînd cu vîrsta de 12 ani, este mobilizată pentru lucru. „Fiecare este silit să lucreze ceea ce i se impune și la locul care i se impune . . . Pentru munca astfel săvîrșită, plata este de 50—60 lei pe zi, femeile și copiii primesc însă mai puțin. Nimeni n-are dreptul să părăsească locul de muncă . . . Jandarmii cutreieră satele de la ora cinci dimineața și mîină oamenii la lucru . . . Dacă vreun proprietar mai mare n-are destui lucrători, jandarmii pot rechiziționa în seama lui țăranii din satele vecine. Orice abatere este pedepsită cu asprime, lipsa de o zi se pedepsește cu 3—5 zile închisoare și cîteva mii de lei amendă . . . Cazurile mai grave sînt judecate la Consiliul de război”.

„trimiși să stoarcă ultima picătură de sînge și ultimul dram de pîine pentru războiul hitlerist”.

În concluzia articolului, se pune întrebarea : „Au trecut 3 ani de la începutul celui de al-doilea război mondial, 2 ani de la nenorocitul arbitraj de la Viena, dictat de Hitler, un an de la declanșarea războiului antisovietic. Ce ne-au adus acești ani? Doliu, suferințe și foamete. Robia fraților noștri din Ardealul sfîșiat”. Și masele muncitoare sînt chemate să pună capăt tuturor acestor suferințe ¹.

Chemările partidului n-au rămas fără ecou. În Banat, în primul rînd s-au ridicat la acțiune muncitorii ceferiști din Timișoara, metalurgiștii de la Reșița, mii și mii de textiliști din întreaga regiune. După cum reiese din presa ilegală editată de partidul comunist, acțiuni puternice au avut loc la Timișoara în ultimele luni ale anului 1941 și în ianuarie 1942 la Atelierele C.F.R., la Fabrica de mînuși, la Industria lînei, la Fadepa, Florida și alte fabrici textile pentru mărirea salariilor, împotriva decretului lui Antonescu din octombrie 1941 prin care se interzicea majorarea salariilor și pentru menținerea contractelor colective ². Deși aparent aceste acțiuni aveau caracter pur economic, în fond ele erau îndreptate împotriva regimului antonescian și duceau la slăbirea acestuia și la dezorganizarea spatelui frontului antisovietic.

Din ziarele ilegale reiese clar că, în ciuda legilor draconice ale lui Antonescu și a represiunilor crunte, în decursul anului 1942 au avut loc în Banat și cîteva greve importante. Astfel, ziarul „Apărarea” publică scrișoarea uneia dintre cele 2 000 de participante la greva care a izbucnit în iunie 1942 la fabrica „Industria textilă” din Arad. Aceasta arată că greva a început din cauza concedierii de către direcțiunea fabricii a trei delegate care au cerut ridicarea salariului și suprimarea gîrzii militare din fabrică ³. Aflînd despre concedierea reprezentanților lor, 2 000 de muncitoare au refuzat să înceapă lucrul în ciuda amenințărilor direcțiunii, a comandantului militar, a jandarmeriei și a siguranței.

Greva textilistelor din Arad a fost pînă la urmă înfrîntă cu ajutorul hitleriștilor care prin promisiuni și amenințări au reușit să convingă o parte a muncitoarelor germane de a relua lucrul. Șapte femei, conducătoare ale grevei, au fost arestate și duse în fața Consiliului de război. Vorbînd despre ele, autoarea scrisorii arată : „Știm că în orice luptă sînt victime, dar ne-am convins în cele din urmă că lașitatea face victime și mai multe”. Ea își încheie rîndurile arătînd că : „Lupta continuă, dar numai atunci va fi încununată de succes, dacă vom lupta solidar contra cotropitorilor hitleriști și a slugilor lor...” ⁴.

Acest lucru a fost înțeles și de alți muncitori. Scurt timp după terminarea grevei textilistelor, în iulie au intrat în grevă și muncitorii metalurgiști de la Astra ⁵.

¹ „Apărarea” din Iulie 1942.

² „România liberă” din 1 și 24 ianuarie 1942.

³ „Apărarea” din Iunie 1942.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Idem*, nr. din august 1942.

Ziarul „Apărarea” relatează despre încetări de lucru în unele fabrici din Timișoara. Astfel, la 3 iulie, la fabrica de textile „Ilsa” o delegație a muncitorilor s-a prezentat la direcție, cerându-i să procure piine, pentru că muncitorii nu vor să lucreze flămânzi. Direcția, iar pe urmă și comandamentul militar au refuzat cererea muncitorilor, amenințând cu închisoare, împușcare etc. Muncitorii nu s-au lăsat însă intimidati și n-au continuat lucrul decît după ce li s-a dat piine. Și cu această ocazie s-au demascat în fața muncitorilor așa-ziii oameni de încredere ai hitleriștilor, care au încercat zadarnic să torpileze acțiunea lor solidară¹.

La atelierele C.F.R. din Timișoara muncitorii unei secții au găsit o altă formă de protest împotriva salariilor de mizerie și a înfometării lor. Timp de o săptămînă, pînă cînd nu li s-au mărit salariile, ei au lăsat mașinile să meargă în gol². Lupta ceferiștilor din Timișoara a continuat tot timpul războiului. Ziarul „Apărarea” din martie 1943 scrie: „Nu este zi în care să nu se prezinte delegații ale muncitorilor pentru majorarea salariilor, pentru alimente, îmbrăcăminte etc. Muncitorii protestează cu hotărîre împotriva percheziționării lor de către jandarmi. La toate acțiunile lor iau parte și muncitorii germani”³.

Acțiuni asemănătoare au avut loc și la alte fabrici din Timișoara. „Romînia liberă” din iulie 1943 arată că la fabrica de lanțuri a avut loc o adunare de protest, în ciuda amenințărilor comandantului militar cu trimiterea muncitorilor în fața Curții marțiale. Pînă la urmă direcțiunea a fost nevoită să accepte o ridicare a salariilor cu 12—25 lei pe oră⁴. La fabrica de textile „Progres” a avut loc o încetare de lucru de cîteva ore la care au participat toți muncitorii⁵.

În mai multe ziare ilegale sînt descrise acțiunile revendicative puternice care au avut loc la Reșița în decursul anilor 1942—1943. Aci, ca și la fabricile din Timișoara, Arad, Lugoj etc., lupta pentru ridicarea salariilor, împotriva terorizării muncitorilor de către organele comandamentului militar, a Siguranței și a Gestapoului, a mers mîna în mîna cu lupta împotriva organizațiilor hitleriste care prin amenințări și promisiuni au reușit să ademenească o parte a muncitorilor germani.

Nu există un număr al ziarelor ilegale editate de Comitetul regional Banat al P.C.R. care, începînd din anul 1941—1942, să nu demaște cu toată hotărîrea rolul nefast al organizațiilor fasciste germane și care să nu cheme masele la luptă împotriva acestora, arătînd prin exemple concrete și felul cum trebuie dusă această luptă.

În ziarul „Romînia liberă” din 20 martie se arată că la Reșița muncitorii au risipit o adunare în care conducătorii hitleriști făceau propagandă împotriva luptei comune a muncitorilor romîni cu muncitorii germani. După risipirea adunării a avut loc și o manifestație antihitleristă pe străzile orașului⁶. Datorită muncii susținute și răbdătoare a comuniștilor

¹ „Apărarea”, nr. din august 1942.

² *Ibidem*.

³ *Idem*, nr. din martie 1943.

⁴ „Romînia liberă” din iulie 1943.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Idem* din martie 1942.

În rândurile muncitorilor germani, aceștia părăseau într-un număr din ce în ce mai mare Grupul Etnic German, refuzând să fie identificați cu hitleriștii din conducerea acestei organizații. La Lugoj sint bătute de repetate ori pe stradă hitleriștii în uniformă ¹.

În fabricile din Timișoara, hitleriștii erau demascați ca agenți ai Siguranței și ai Gestapo-ului și ca oameni plătiți de patroni, dușmanii ai tuturor acțiunilor muncitorilor îndreptate împotriva mizeriei și a teroarei ².

Ziarele ilegale arată în același timp că teroarea hitleristă se manifesta și împotriva germanilor nehitleriști, a muncitorilor, țăranilor, intelectualilor germani din Banat care au respins de la început colaborarea cu hitleriștii ³ sau care, convingându-se de faptul că au fost înșelați, părăseau în această perioadă în masă organizațiile acestora.

Atitudinea neomenoasă a hitleriștilor față de oamenii muncii germani din Banat ⁴ este demascată cu putere și în ziarul „România liberă” din iulie 1943, arătându-se cum organizează hitleriștii așa-zisa înrolare voluntară a tinerilor germani în armata celui de-al „treilea Reich”. Din scrisoarea unui antifascist german reiese că această înrolare se făcea cu ajutorul unor formațiuni înarmate hitleriste, care foloseau cea mai sălbatică teroare față de tinerii care refuzau să lupte în armata lui Hitler. La Jimbolia, Lovrin, Ceața, Gearmata și alte comune din Banat ei au înrolat tinerii bătându-i cu ciomege și devastând casele părinților lor ⁵.

Pentru a teroriza și ține în frâu masele, după cum arată ziarul „Apărarea”, în septembrie 1942 organizațiile hitleriste din Ardeal și Banat au fost aprovizionate cu revolve, mitraliere ușoare și explozibile trimise de Gestapo ⁶, iar o lună mai târziu au sosit la Timișoara 70 de no agenți ai Gestapo-ului pentru a instrui oamenii Siguranței și pentru a-i întări rândurile. Ziarul cheamă oamenii muncii să zădărnicească planurile Gestapo-ului și ale Siguranței: „Să nimicim rețeaua lor de spionaj din fabrici și uzine, de la orașe și sate” ⁷.

În articolul intitulat *Killinger în Banat* este demascată figura odioasă a acestui loțiitor atotputernic al lui Hitler în România ⁸. Dușman de moarte al poporului român, Killinger era un aprig propovăduitor al creării așa-zisului Donauland, adică a extinderii Reichului german de-a lungul Dunării, ceea ce practic ar fi însemnat ruperea Banatului și altor regiuni din România și alipirea lor la Germania hitleristă. Cu un cinism fără

¹ „România liberă” din martie 1942.

² „Apărarea” din iunie 1942.

³ *Idem*, din august 1942.

⁴ În ziarul „Népszabadság” din februarie 1942 se arată că 8 000 de pachete cu îmbrăcăminte calduroasă și alimente trimise de crăciun de către soțiile soldaților germani pe front au fost însușite de Grupul Etnic German din Banat. Aflindu-se această samavolnicie, mulți membri înregistrați de hitleriști au declarat ieșirea lor din Grupul etnic, alții refuză să plătească cotizațiile. Ziarul atrage atenția că furtul pachetelor de crăciun nu face decât să reflecte ade-vărata față a hitleriștilor, „care jefuiesc, trimit la abator, ațfă popoarele unii împotriva altora și pînă la urmă, ca și lupii, sint în stare să devoreze și pe proprii săi frați”.

⁵ „România liberă” din iulie 1943.

⁶ „Apărarea” din septembrie 1942.

⁷ *Idem*, nr. din octombrie 1942.

⁸ „Apărarea” din octombrie 1942.

seamăn, imperialiștii germani propovăduiau în mod fățiș acest plan de desmembrare a României în condițiile existenței așa-zisei alianțe germano-română.

Trebuie menționat aici că la câteva zile după vizita lui Killinger, în întregul Banat au fost operate arestări în masă în rîndurile comuniștilor și antifasciștilor consecvenți. Aceasta n-a putut însă împiedica, în lunile care au urmat, intensificarea luptei antifasciste și în rîndul acelor detașamente ale muncitorilor din Banat în care au avut loc cele mai numeroase arestări, ale metalurgiștilor reșițeni și ale muncitorilor de la atelierele C.F.R. din Timișoara și Arad.

Începînd din anul 1942 se intensifică și în satele bănățene lupta împotriva dictaturii fasciste, a cotropitorilor hitleriști, strîns legată de lupta împotriva războiului și mizeriei. Ea se manifestă prin rezistența din ce în ce mai mare a maselor țărănești față de rechiziționările forțate și prin refuzul lor de a plăti impozitele din ce în ce mai împovărătoare. În ziarul „România liberă” au fost date ca exemple de urmat pentru țărani muncitori din întregul Banat acțiunile țărănilor din două comune, care în ianuarie 1942 au alungat prin bătăi echipele de rechiziție aflate în slujba fasciștilor ¹.

În „România liberă” din 20 martie se arată că la Curtici țărani au atacat un tren care ducea spre Germania alimente furate de la gura poporului român : cu sape, tîrnăcoape și topoare, un grup numeros de țărani a spart scîndurile vagoanelor și a luat înapoi alimentele rechiziționate ². La Nitzkidof și Ianova țărani s-au împotrivit oricărei rechiziționări. Autoritățile, neputincioase, au dat în judecată întreaga comună ³.

Trăgînd concluzii și învățăminte din desfășurarea acestor acțiuni, Comitetul regional Banat al P.C.R. chema masele țărănești la continuarea și intensificarea luptelor, atrăgîndu-le însă atenția că după toate probabilitățile în viitor rechizițiile se vor face cu concursul armatei. Pentru aceasta era nevoie ca țărani să ascundă în prealabil alimentele și să-și pregătească calea de retragere la nevoie în păduri, unde vor putea continua lupta pînă la izgonirea fasciștilor ⁴.

Lupta împotriva rechizițiilor se intensifica din ce în ce mai mult. În ziarul „Apărarea” din iulie 1942 se arată că în satul Chizetău țărani au colectat grîu pentru văduve, orfani, bătrîni. Grîul strîns a fost predat agronomului pentru a fi măcinat. Dar acesta, fiind un hitlerist înfocat, a vrut să rechiziționeze și acest grîu pentru armata germană. Revoltați, locuitorii satului au mers în fața primăriei și n-au plecat de acolo pînă cînd grîul nu le-a fost restituit ⁵. La Belinți, mulțimea a ucis în bătăi un jandarm care a vrut să taie curelele mașinii de treier, pentru ca țărani să nu poată treiera pînă la sosirea comisiei de rechiziție ⁶.

¹ „România liberă” din februarie 1942.

² *Idem*, din 20 martie 1942.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*.

⁵ „Apărarea” din iulie 1942.

⁶ *Ibidem*.

Autoritățile fasciste au încercat să zăgăzuiască prin teroare lupta țăranilor. Ziarul „Apărarea” din iulie 1942 relatează că la Curtea marțială din Timișoara erau ținuți sub anchetă 1 100 de persoane, dintre care aproape jumătate țărani, așa-ziși sabotori, care au refuzat munca forțată, iar ceilalți — soldați care nu s-au supus ordinelor de chemare în armată¹.

Dar rezistența împotriva jefuirii totale a țării și a înfometării populației nu a putut fi înfrântă nici de procesele de sabotaj din ce în ce mai numeroase, nici de arestările efectuate de jandarmi, de agenții Siguranței și ai Gestapo-ului. În anii 1942—1943 închisorile erau tixite cu patrioți, antifasciști conștienți, muncitori și țărani care sabotau războiul antisovietic, și în primul rând cu comuniști, cei mai consecvenți luptători pentru salvarea țării din dezastrul în care fusese împinsă. Apărarea vieții lor era o datorie de primă importanță pentru toți oamenii cinștiți, pentru toți patrioții conștienți.

Aproape că nu a existat un număr al presei ilegale din Banat care să nu se fi ocupat cu problemele antifasciștilor care zăceau în închisorile din Caransebeș, Lugoj, Arad, Mislea, Dîmbroveni etc., chemînd cititorii să se solidarizeze cu ei, să împiedice exterminarea lor fizică de către organele de reprimare antonesciene în colaborare cu Gestapo-ul.

Ziarul „Apărarea” urmărea cu o deosebită atenție soarta neînfricatului fiu al poporului român, a tovarășului Gh. Gheorghiu-Dej. În mai multe numere ale ziarului, reflectînd grija comuniștilor din Banat pentru apărarea vieții lui, se relatează despre situația lui, transferarea dintr-o închisoare în alta etc. Astfel, într-un articol al ziarului „Apărarea”, din martie 1943, se arăta că : „Gheorghiu-Dej, marele luptător pentru libertate”, care se afla la închisoarea din Caransebeș, lupta „după ani lungi de suferință” și „după mii de pericole înfruntate” cu aceeași înșuflețire în fruntea celorlalți deținuți antifasciști. Același articol conchide : „Azi cînd zbirii închisorilor vor să-i distrugă mai mult ca oricînd, cînd moartea îi pîndește, să ne unim și noi pentru apărarea vieții lor scumpe de eroi ai libertății noastre”².

O puternică campanie era dusă prin ziarele ilegale și împotriva schinguirii barbare a antifasciștilor cu ocazia arestării și anchetării lor de către agenții Siguranței și Gestapo-ului. Într-un articol intitulat *Gestapo-ul la lucru în România*, ziarul „Apărarea” din decembrie 1942 relatează despre arestarea și schinguirea la Siguranța din București a 20 de tineri, muncitori și intelectuali. Între aceștia se afla, după cum arată articolul, și comunistul Ion Vințe, „bine cunoscut în rîndurile intelectualității transilvănene, care a dus ani de-a rîndul o luptă conștientă împotriva revizionistilor maghiari” și „care s-a ridicat cu curaj împotriva dictatului de la Viena și a celor care semănau vrajbă între oamenii muncii romîni și unguri”³.

În același număr, ziarul cheamă la solidaritate cu cei 18 luptători sîrbi antifasciști din Banat arestați la Timișoara și schinguiți de Gestapo⁴.

¹ „Apărarea” din iulie 1942.

² *Idem* din martie 1943.

³ *Idem*, nr. din decembrie 1942.

⁴ *Ibidem*.

Într-un articol intitulat *Siguranța ucide*, ziarul „Apărarea” din martie 1943 demască asasinarea publicistului comunist Szabo Arpad și schingiuirea nemiloasă a comunistului Palásty, muncitor metalurgist de la „Astra”, care au fost arestați împreună cu 20 de muncitori de la Arad. De ce a fost ucis Szabo Arpad? Articolul arată că Antonescu, sluga lui Hitler, „care colaborează cu ungurii fasciști, extermină pe adevărații prieteni ai poporului român” pentru a împiedica cu orice preț înfrățirea poporului român și a minorităților naționale¹. Relatînd faptul că în această perioadă la Cluj au fost condamnați 87 de antifasciști ardeleni la cîte 10 ani muncă silnică, ziarul trage concluzia usturătoare: „Ticălosul Horthy” condamnă luptătorii împotriva fascismului și a războiului tot așa ca și „mizerabilul Antonescu”².

Prin ziarele ilegale partidul comunist mobiliza masele la apărarea tuturor victimelor terorii fasciste, lua poziție împotriva oricărui fel de opresiune, de samavolnicie. În ziarele „Lupta patriotică”, „Apărarea” și „România liberă” se găsesc multe materiale care arată situația deosebit de grea a oamenilor muncii maghiari și evrei din Banat trimiși la muncă forțată în lagărele de la Brad, Făgăraș, Nevoiași, Crăciunești, Pîncota etc. Într-un articol intitulat *Hitler a ordonat deportarea evreilor din România*, apărut în ziarul „Apărarea” din iulie 1942, se arată că după ce evreii au fost dați afară „din slujbele și din locuințele lor, acum fasciștii vor să le ia și singurul lucru care le-a mai rămas: viața...”, pentru că „Hitler și elica lui de trădători au nevoie de un țap ispășitor, ca să îndepărteze minia poporului român contra adevăraților vinovați”³. Și ziarul chema masele să împiedice deportarea evreilor, să-i ajute pentru a se putea ascunde și împreună să lupte pentru a alunga pe cotropitori⁴.

În septembrie, după ce primul tren de evrei deportați — majoritatea lor antifasciști consecvenți și foști deținuți politici — a plecat spre Transnistria, ziarul „Apărarea” chema populația din Banat la împiedicarea continuării deportărilor⁵. Alte deportări nu s-au efectuat în Banat, dar cei mai mulți dintre cei duși în Transnistria nu s-au mai întors niciodată, fiind decimați de boli în lagărul de la Vapniarka, împușcați sau arși de vii în închisoarea de la Rîbnița.

Influența puternică a comuniștilor și poziția antifascistă a maselor muncitoare s-a manifestat în această perioadă și în ajutorul dat, începînd din primele luni ale anului 1942, altor victime ale teroarei și barbariei fasciste — prizonierilor sovietici. Autoritățile fasciste din Banat au supus de la început prizonierii unui regim barbar de exterminare; în cîteva luni, în lagărul din Timișoara au pierit de foame, de frig și de boli peste 2 000 de prizonieri⁶.

¹ „Apărarea” din martie 1943.

² *Ibidem.*

³ *Idem*, nr. din iulie 1942.

⁴ *Ibidem.*

⁵ *Idem*, nr. din septembrie 1942.

⁶ *Ibidem.*

Din ianuarie 1942 apar articole în presa ilegală în care partidul comunist chema populația la apărarea vieții prizonierilor sovietici¹.

Într-o chemare apărută în ziarul „Apărarea“ din septembrie 1942 se arăta: „Bănățeni! Soldații români ce se află pe frontul de răsărit, ajunși prizonieri, sînt tratați omeneste. Veți tolera voi ca acești prizonieri, care au luptat pentru libertatea noastră, apărîndu-și eroic patria de cotropitorii nazisti, să fie tratați ca și cîinii?”²

Partidul comunist a arătat și calea concretă de ajutorare a prizonierilor. „Dacă în apropierea voastră lucrează prizonieri duceți-le hrană, țigări și bani. Spuneți vecinilor voștri să vă urmeze pilda. Mergeți în masă la comandamentul lagărului și pretindeți tratament omenesc și dreptul de a-i ajuta”³. Mii de oameni ai muncii din Timișoara, Reșița, Arad și din alte localități din Banat unde erau lagăre de prizonieri au urmat această cale, manifestîndu-și astfel și profunda simpatie pentru U.R.S.S.⁴. În ciuda amenințărilor, a arestării multora din cei care au fost prinși că ajută prizonierii și țin contact cu ei, acțiunea ajutorării lor a continuat în tot decursul războiului.

În decembrie 1942, în ziarul „Apărarea“ apare o nouă directivă în ceea ce privește prizonierii: „să-i ajutăm să fugă. Să-i travestim, să-i adăpostim! Să eliberăm prizonierii împreună cu celelalte victime ale teroarei hitleriste care zac în închisori”⁵. În perioada care a urmat, comuniștii și uteciștii din Reșița, Timișoara etc., au ajutat să evadeze mulți prizonieri, mai ales ofițeri ai Armatei Roșii, pentru a putea continua lupta împotriva hitleriștilor⁶.

Preocuparea principală a ziarelor ilegale editate și îndrumate de partid a fost, în toți acești ani, mobilizarea maselor în vederea rezolvării uneia din sarcinile principale ale mișcării de rezistență: subminarea mașinii de război fasciste prin acțiuni de sabotaj și prin organizarea dezertărilor în masă din armată⁷.

În septembrie 1941, Comitetul regional din Banat a trasat comitetelor de partid din principalele uzine metalurgice și de armament sarcina de „a paraliza producția de război prin acte de sabotaj și încetinirea de către muncitori a producției”⁸. Începînd de la această dată, activitatea de sabotaj a devenit una din preocupările primordiale și permanente ale comuniștilor care lucrau în industria de război din Banat. Din ziarele ilegale reiese că între anii 1941—1944 au avut loc numeroase acțiuni de sabotaj la Reșița, Bocșa, la atelierele C.F.R. din Timișoara și Arad, precum și la fabrica de lanțuri din Timișoara, „Astra” — Arad etc.

¹ „România liberă” din 24 ianuarie 1942.

² „Apărarea” din septembrie 1942.

³ *Ibidem*.

⁴ *Idem*, nr. din octombrie 1942.

⁵ *Idem* din decembrie 1942.

⁶ *Idem*, nr. din martie 1943.

⁷ *Documente din istoria P.C.R.*, ed. cit., p. 347.

⁸ Arh. Centr. a Inst. de ist. a partidului, dos. 33459—4535, f. 5.

Astfel, în rubrica care se ocupa cu mișcarea de rezistență din România, ziarul „Apărarea” din iunie 1942 publică știrea că la Reșița se face un sabotaj eficace: 50% din armele fabricate acolo sînt defecte¹. „Apărarea” din august relatează despre acțiuni de sabotaj prin încetinirea lucrului la atelierele C.F.R. din Timișoara².

Prin presa ilegală, Comitetul regional Banat dădea directive pentru muncitorii din diferite ramuri și centre industriale din Banat. În septembrie 1942, adresîndu-se muncitorilor reșițeni ziarul „Apărarea” arată că: „uzinele Reșița lucrează pentru război. Cu armele fabricate aici fasciștii cotropesc popoare pașnice. Orice armă ieșită din fabrică slujește la prelungirea războiului. Lucrători, nu prelungiți cu munca voastră războiul”³.

Cu o lună mai tîrziu, în paginile „Apărării”, Comitetul regional Banat al partidului comunist trasează sarcini concrete pentru ceferiști: „Faceți să sară în aer podurile. Oprîți plecarea trenurilor sau faceți să meargă în direcție greșită. Distrugeți șinele și locomotivele”⁴.

Chemarea către ceferiști este repetată și în ziarul din martie 1943: „Sabotînd producția, dezorganizînd comunicațiile, împiedicînd transportul trupelor spre front și deraind trenurile nemțești, ajutăm la terminarea războiului și a teroarei care ne apasă pe toți”⁵.

Cred că din motive de conspirativitate nu au fost publicate toate acțiunile de sabotaj care au avut loc. Rapoartele secrete ale Comitetului regional Banat din această perioadă relatează despre mai multe acțiuni și redau mult mai concret amploarea și caracterul lor⁶ decît presa ilegală. Aceasta se datorește faptului că deși erau păstrate cu mare grijă, ziarele ilegale, trecînd prin multe mîini, puteau să ajungă în posesia organelor de reprimare, divulgîndu-se astfel unele acțiuni și metode de sabotaj, care trebuiau să fie ținute în secret.

Din documentele organelor de reprimare din Banat reiese clar că comandanții militari și comisarii de Siguranță aveau cunoștință despre multe acte de sabotaj, dar că, de cele mai multe ori, acestea erau astfel organizate încît nu se putea dovedi că a avut loc un sabotaj premeditat, iar „făptașii”, foarte mulți la număr, nu puteau fi indentificați și trași la răspundere.

Presa ilegală din Banat reflectă și preocuparea permanentă a comuniștilor pentru a organiza dezertări în masă din armată și pentru a

¹ Vezi V. Marin și V. Petrișor, *Lupta organizației P.C.R. din Banat în fruntea maselor populare împotriva dictaturii militarofasciste pentru zdrobirea invadatorilor hitleriști*, în „Analele Inst. de ist. a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.”, nr. 4, 1962, și E. Cimponeriu, *Muncitorii reșițeni conduși de comuniști în lupta împotriva criminalului război antisovietic*, în „Studii”, nr. 3, 1960.

² „Apărarea” din august 1942.

³ *Idem*, nr. din septembrie 1942.

⁴ „Népszabadság” din septembrie 1942.

⁵ „Apărarea” din martie 1942.

⁶ Arh. Centr. a Inst. de ist. a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dos. 9467—63, f. 151—

împiedica decimarea tineretului, prin folosirea lui drept carne de tun în interesul fasciștilor.

În „România liberă“ din februarie 1942, într-un articol intitulat *Suferințele soldaților de pe front* sînt arătate pierderile mari suferite de unitățile românești trimise de hitleriști pe pozițiile cele mai grele, lipsite de echipament corespunzător, pradă gerului și păduchilor¹.

Cu o lună mai tîrziu, același ziar arată că din cauza disprețului și a cinismului cu care hitleriștii tratau armata română mulți ofițeri demisionau. Partidul comunist chema soldații să nu se supună ordinelor de chemare și să dezerteze din armată².

Adresîndu-se tinerilor din Banat, ziarul „Apărarea“ arăta că pînă în august 1942 au pierit pe front 300 000 de tineri, „și acum Antonescu ordonă noi concentrări, mobilizează noi contingente“³. „Tineri romîni! — chema ziarul — refuzați ordinele de chemare. Nu plecați pe front unde sînteți măcelăriți pentru o cauză străină. Ascundeți-vă în munți, formați grupe de partizani! ... Cei care sînteți pe front, predați-vă în bloc, cu arme, Armatei Roșii! Păstrați-vă viața pentru libertatea și independența poporului român ...”³.

Ziarul „Apărarea“ din decembrie relatează despre soarta invalizilor de război, a schilozilor care, zdrențuiți și înfometati, se tirăsc cerșind pe străzi. Se arăta că în ultimul timp, nemaiputînd îndura mizeria care îi chinuia, numai la Timișoara 18 mutilați s-au sinucis⁴. Sînt demascate afacerile odioase în jurul palatului invalizilor și a altor colecte organizate de așa-zisul Consiliu de patronaj în frunte cu soția mareșalului⁵.

Ziarele ilegale din Banat au subliniat importanța mișcării antifasciste în rîndurile prizonierilor romîni din U.R.S.S. În martie 1942 ele au relatat pe larg despre desfășurarea primei adunări a prizonierilor la Moscova, adunare la care a fost demascat întregul proces de fascizare a țării, de transformare a ei într-o colonie a Germaniei hitleriste, și la care delegații prizonierilor s-au declarat hotărîți de a porni lupta pentru eliberarea patriei lor cotropite⁶. Ulterior cititorii au fost informați despre crearea diviziilor romîne și pregătirea lor pentru a lupta alături de armata sovietică împotriva hitleriștilor.

Ca urmare a pierderilor suferite pe front, a disprețului și cruzimii cu care hitleriștii se purtau și cu așa-ziișii lor aliați și sub influența luptei antifasciste desfășurate de forțele populare conduse de P.C.R., începînd din vara anului 1943 numărul dezertorilor din armată care treceau în grupe sau individual de partea Armatei sovietice, care nu se prezentau la ordinele de mobilizare creștea vertiginos în toată țara.

Înaintarea victorioasă a Armatelor sovietice și avîntul luptei patriotice a maselor sub conducerea comuniștilor au dus, începînd cu vara anului 1943, la o schimbare radicală a raporturilor de forțe.

¹ „Apărarea” din 16 decembrie 1942.

² *Idem*, nr. din 20 martie 1942.

³ *Idem*, nr. din august 1942.

⁴ *Idem*, nr. din decembrie 1942.

⁵ „România liberă” din februarie 1944.

⁶ „Népszabadság” din 7 februarie 1942.

Ținând seama de accentuarea crizei politice a regimului fascist, de avîntul luptei de rezistență și de schimbările intervenite în raportul forțelor de clasă, în iunie 1943 P.C.R. s-a adresat din nou tuturor partidelor, organizațiilor și forțelor politice democratice pentru crearea unui front patriotic antihitlerist. Noua platformă prezentată de P.C.R. cuprindea în linii generale principiile platformei din septembrie 1941, dar avea un caracter mai larg. Sarcinile centrale ale frontului patriotic antihitlerist prevăzute în platformă erau : salvarea armatei de distrugere și atragerea ei de partea Frontului Patriotic Antihitlerist ; crearea detașamentelor de partizani ; sabotarea producției de război și a exportului pentru Germania ; ieșirea imediată din războiul antisovietic ; răsturnarea guvernului fascist în frunte cu Antonescu și crearea unui guvern democratic, aderarea Romîniei la coaliția statelor antihitleriste, eliberarea imediată a tuturor victimelor teroarei fasciste, lichidarea asupririi naționale ; eliberarea Transilvaniei de nord ; asigurarea existenței poporului muncitor de la orașe și sate¹.

Platforma din iulie 1943 a găsit sprijin din partea multor organizații democratice. La ea au aderat în scurt timp, unindu-se în Frontul Patriotic Antihitlerist : Frontul Plugarilor, Uniunea Patrioților (organizație antifascistă creată de P.C.R. încă din 1942), Madosz-ul, Partidul Socialist Țărănesc (o dizidență a P.N.Ț.), precum și unele organizații locale ale P.S.D. Șefii P.N.Ț. și P.N.L., precum și elementele de dreapta din conducerea P.S.D. au încercat să împiedice însă aderarea membrilor partidelor lor la Frontul Patriotic Antihitlerist.

Cotitura hotărîtoare a luptei de rezistență în România s-a produs în august 1943, cînd pe baza analizei multilaterale a situației interne și internaționale cadrele de bază ale Partidului Comunist din România, în frunte cu tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej, au elaborat planul pregătirii și îndeplinirii insurecției armate².

Datorită devotamentului și înțelepciunii cadrelor din închisori și lagăre, ca și luptei pline de abnegație a comuniștilor din toate colțurile țării care — trecînd peste instrucțiunile cu caracter general ale clicii trădătoare strecurate în conducerea partidului — au inițiat și organizat o serie de acțiuni importante ; începînd din a doua jumătate a anului 1943, a avut loc o puternică intensificare a luptei maselor în întreaga țară.

Activitatea de sabotaj, crearea formațiilor de luptă și a detașamentelor de partizani precum și larga acțiune politică propagandistică a comuniștilor întreprinsă în lunile care au urmat între muncitorii, țărani și în rîndurile armatei erau îndreptate spre un singur țel : declanșarea insurecției armate împotriva regimului de dictatură fascistă antonesciană.

Concentrarea tuturor forțelor și îndreptarea lor spre acest țel este reflectată și în cele patru numere ale ziarelor ilegale editate și îndrumate de Comitetul regional din Banat al P.C.R., care au putut fi găsite pînă acum.

¹ Documente din istoria P.C.R., cd. cit., p. 371—372.

² N. Goldberger, Gh. Zaharia, *Caracterul național și internațional al mișcării de rezistență din România*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.”, nr. 3, 1962.

În articolul de fond al ziarului ilegal „România liberă” din octombrie 1943, intitulat *Numai lupta unită a forțelor patriotice ne poate salva de la pieirea sigură*, este publicat apelul P.C.R. pentru formarea unui Comitet național de luptă pentru eliberarea țării, care să mobilizeze și să unească toate forțele patriotice pentru realizarea sarcinilor prevăzute în platforma din iunie 1943 a partidului comunist, privind încheierea frontului patriotic antihitlerist.

„Tradițiile noastre istorice cele mai sfinte ne învață — arată articolul — că dacă este nevoie, trebuie să ne cucerim libertatea cu arma în mână. Lupta de eliberare de astăzi a poporului nostru are o importanță mai mare decât oricare altă luptă de eliberare națională din istoria noastră”¹.

În articolul intitulat *Să salvăm armata. Să întoarcem armele împotriva cotropitorilor nemți*, după ce se relatează situația de pe front, nimicirea armatelor române în Cuban și în Crimeea, și planurile lui Antonescu de a trimite pe front copii de 17—18 ani, se arată: „Soldați, ofițeri. Pătrunși de simț de răspundere, să organizăm pe companii și regimente comitete patriotice ostășești care să organizeze nesupunerea față de ordinele instructorilor germani, refuzul comun de a pleca pe front, reîntoarcerea cu arma în mână a celor de pe front, constituirea detașamentelor de partizani ... Poporul are nevoie acasă de armată care s-o apere împotriva nemților ...”².

Un articol al aceluiași ziar este consacrat activității Comitetului bănățean al Uniunii Patrioților. Constituit încă în 1942 și format în majoritate din intelectuali de seamă, cadre universitare, membri ai partidului comunist sau antifasciști consecvenți aflați sub influența partidului comunist, comitetul regional al Uniunii Patrioților a reușit să grupeze în jurul lui, în numai câteva luni, un număr considerabil de patrioți, organizând grupuri patriotice între muncitori, țărani, funcționari, avocați, medici, profesori, studenți etc.³.

Ziarul „România liberă” din februarie 1944 reflectă de asemenea acumularea neîncetată a forțelor patriotice, lărgirea cercului celor care participau la lupta împotriva regimului fascist și a războiului antisovietic, precum și pregătirile sistematice și perseverente făcute de partidul comunist pentru a ridica masele la lupta insurecțională. În articolul intitulat *Să pregătim unitățile armatei pentru lupta de eliberare* este arătată rezistența crescândă în rândurile armatei și mai ales creșterea considerabilă a numărului dezertorilor. „În Banat, împreună cu alți patrioți, care li s-au alăturat, ei atacă șlepurile de pe Dunăre, depozitele nemților din porturi, distrug conductele electrice ale industriei de război hitleriste, strică liniile feroviare folosite de nemți”⁴.

Ziarul demască încercarea fascistilor germani și a slugilor lor din România de a înăbuși în sânge lupta poporului. Este arătat că la ordinele lui Himmler, la București au avut loc sute de arestări și patru condamnări la moarte; la Deva a fost arestat și adus la București fostul ministru

¹ „România liberă” din octombrie 1943.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*.

⁴ *Idem*, din februarie 1944.

Petre Groza, „organizatorul Frontului Plugarilor, vechi luptător democrat”, precum și zeci de țărani din Țara Moților; la Sibiu au fost arestați aproape 200 de patrioți, printre ei mulți profesori ai universității ardelenne; la Timișoara și Arad au fost arestați și condamnați cei mai devotați conducători ai sindicatelor muncitorești¹. Loviturile date mișcării de rezistență prin aceste măsuri teroriste au fost grele, dar ele nu mai puteau zăgăzui lupta care ajunsese în faza sa finală.

Pregătirile febrile pentru organizarea insurecției armate sînt oglindite și în ziarul „Apărarea” din aprilie 1944. În articolul *Să refuzăm ordinele de chemare la moarte* se arată: „Acum, cînd toată armata cotropitoare nemțească este în dezorganizare, este momentul prielnic: să dezertăm, să ne ascundem, să ne unim și să formăm în păduri și în munți grupuri de partizani. Să ne alăturăm eroicilor partizani din munții Bănățeni”².

Pe baza planului de pregătire și înlăptuire a insurecției armate, elaborat de cadrele de bază ale partidului comunist în august 1943, în primăvara anului 1944 Comitetul regional din Banat al P.C.R. a luat măsuri pentru a organiza un detașament de partizani în munții Carasului, în apropierea centrelor muncitorești Reșița, Anina, Bocșa, avînd în vedere existența aici a unui puternic proletariat pătruns de spirit combativ antifascist, importanța strategică și economică a acestei regiuni și poziția geografică favorabilă pentru organizarea taberelor și adăposturilor de partizani. Grupul de partizani „Mărăști”, format din muncitori cefești de la Timișoara și muncitori metalurgiști din Bocșa, trebuia să constituie nucleul unei viitoare mișcări ample de partizani³. Dar după ce au fost pregătiți un număr mare de muncitori la Timișoara, Reșița, Bocșa etc. pentru a îngroșa rîndurile partizanilor și după ce în condiții foarte grele comuniștii au transportat în pădure o mare cantitate de arme și muniții procurate cu ajutorul unor ofițeri patrioți, în iunie 1944 detașamentul a fost împresurat de jandarmi. În lupte înverșunate a căzut eroic comunistul Ștefan Plavăț. Unii din partizani au reușit să scape, iar alții au fost arestați⁴.

Organizarea detașamentului de partizani, ca și organizarea formațiilor de luptă patriotice la Timișoara, Arad, Reșița ș. a., intensificarea acțiunilor de sabotaj în primăvara și vara anului 1944⁵ aveau ca scop pregătirea și declanșarea insurecției armate. Aceste pregătiri se reflectă din plin și în ultimul ziar ilegal din Banat, găsit pînă acum: „Lupta patriotică” din 1 Mai 1944.

Articolul de fond intitulat *Întîiu Maiu, ziua unității de luptă și a sabotajului întregului popor* este o puternică chemare la solidaritate și luptă sub conducerea Comitetului de luptă bănățean al Frontului Patriotic Antihitlerist.

¹ „România liberă” din februarie 1944.

² „Apărarea” din aprilie 1944.

³ Arh. centr. a Inst. de ist. a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., dos. 7070, f. 236-239.

⁴ *Ibidem*, f. 176.

⁵ Vezi articolele amintite din „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.” nr. 4 din 1962 și „Studii” nr. 3 din 1960.

Lozincile lansate în cadrul acestui articol reflectă faptul că izbucnirea insurecției populare era iminentă. Relevăm numai unele dintre acestea : „Muncitori din fabrici și ateliere ! Opriti producția ! Demontați mașinile. Împreună cu populația atacați depozitele de alimente și îmbrăcăminte și împărțiți-le nevoiașilor !

P.T.T.-iști ! Defecțați aparatele ! Întârziati telegramele și încurcați textul lor ! Rețineți corespondența oficială !

Funcționari ! Încurcați administrația ! Sabotați toate dispozițiile guvernului trădător !”¹.

Din păcate nu au fost găsite încă ultimele ziare ilegale apărute în lunile care au precedat istoricului act de la 23 August, ziare care reflectau din plin elanul luptei antifasciste ale acestei perioade de pregătire nemijlocită a insurecției.

La 23 August 1944 a început insurecția armată antifascistă care a dus la completa eliberare a patriei de sub jugul fascist și a deschis o eră nouă în istoria poporului nostru, era revoluției populare.

În timpul insurecției s-a manifestat cu putere atît în capitală cît în alte regiuni ale țării, între care și Banat, patriotismul maselor populare. hotărîrea lor de a lupta cu arma în mină pentru lichidarea dictaturii fasciste și pentru izgonirea ocupanților hitleriști.

Rod al muncii neobosite, pline de abnegație a comuniștilor, la dezvoltarea acestei hotărîri de luptă au contribuit cu cinste și ziarele ilegale din Banat editate și îndrumate de partid.

ПОДПОЛЬНАЯ ПЕЧАТЬ В БАНАТЕ, ИЗДАВАВШАЯСЯ ПАРТИЕЙ В 1941—1944 гг.

РЕЗЮМЕ

Анализируя содержание подпольных газет, выходивших в Банате в годы второй мировой войны, автор выявляет основные моменты сопротивления, оказывавшегося трудящимися массами этой области нацистским захватчикам, фашистскому режиму Антонеску и антисоветской войне.

Подпольные газеты, издававшиеся банатским обкомом Коммунистической партии Румынии, отражают правильную линию партии, ее тесные связи с массами и влияние на них, показывают боевой дух и возрастающее классовое сознание многочисленного промышленного пролетариата из Баната, наиболее организованной и самой боевой силы в антифашистской борьбе, свидетельствуют о растущей борьбе крестьянства и о присоединении к патриотическому антигитлеровскому движению передовых элементов интеллигенции.

В работе описываются тяжелые условия, в которых издавались и распространялись коммунистами подпольные газеты, а также роль партийной прессы в ведении пропаганды и мобилизации масс в тот момент, когда вся буржуазная печать, нахо-

¹ „Lupta patriotică” din 1 mai 1944.

дившаяся на службе у фашистов, забивала головы читателей лживыми выдумками, клеветой и шовинистическими призывами, с целью усилить атмосферу страха и недоверия, необходимую для дальнейшего обмана и угнетения масс.

Автор подчеркивает роль подпольной печати в подготовке народного вооруженного восстания, развернувшегося в августе 1944 г. и открывшего новую эру в истории румынского народа.

LA PRESSE ILLÉGALE DE BANAT ÉDITÉE PAR LE PARTI COMMUNISTE ROUMAIN EN 1941—1944

RÉSUMÉ

En analysant le contenu de la presse illégale parue au Banat pendant la deuxième guerre mondiale, l'auteur met en lumière quelques aspects importants de la résistance des masses travailleuses de cette région contre les envahisseurs nazis, contre le régime fasciste d'Antonescu et contre la guerre antisoviétique.

Les journaux édités par le comité régional de Banat du P.C.R. reflètent la justesse de la ligne du parti, ses liens étroits avec les masses et son influence sur celles-ci ; ils offrent l'image de la combativité et de la conscience de classe de plus en plus fermes du nombreux prolétariat industriel du Banat — la force la plus organisée et la plus combative dans la lutte antifasciste — , ainsi que de la lutte des masses paysannes et de l'adhésion de l'intellectualité progressiste au mouvement patriotique antihitlérien.

Sont ensuite présentées les conditions dans lesquelles les communistes éditaient et diffusaient la presse illégale et le rôle de celle-ci dans la mobilisation des masses au moment où la presse bourgeoise — asservie au fascisme — proférait des mensonges et des calomnies et faisait une propagande chauvine, destinée à soutenir le climat de terreur et méfiance nécessaire à tromper et à opprimer les masses.

Est également mis en évidence le rôle de la presse illégale dans la préparation de l'insurrection populaire armée, qui, en août 1944, a ouvert une ère nouvelle dans l'histoire du peuple roumain.

CONTRIBUȚII PRIVIND LUPTELE DE LA RAHOVA ȘI SMÎRDAN (1877—1878)

DE

N. ADĂNILOAIE

Deși războiul din 1877—1878 — în care România și-a cucerit independența națională — a constituit, de-a lungul deceniilor, obiectul multor lucrări și chiar al unei ample colecții de documente — publicată în anii regimului democrat popular — ¹, totuși unele episoade privind vitejia dorobanților noștri, sau frăția de arme ruso-romină, nu sînt cunoscute în toată măreția lor. Mereu apar noi documente care demonstrează că ostașii romîni însuflețiți de o fierbinte dragoste de patrie, de conștiința că se jertfesc pentru o cauză dreaptă, au înscris pagini de glorie nemuritoare în luptele din Bulgaria.

Frăția de arme ruso-romină, în lupta eroică împotriva unui dușman comun, și-a arătat, din plin, roadele în timpul campaniei de peste Dunăre; ea se extindea de la comandanți pînă la ultimul soldat. Ostașii ruși și romîni împărtășeau împreună greutățile luptelor și bucuriile izbînzilor ². Victoriile de la Grivița, Rahova și Plevna sînt rezultatul unei strînse cooperări militare ruso-romîne. De multe ori, cînd se întreprindeau acțiuni importante pentru cucerirea unor fortificații sau pentru capturarea unor convoaie de provizii și munițiuni inamice, se formau detașamente mixte ruso-romîne, detașamente care își îndeplineau cu succes misiunea incredințată. Prezența unor unități aliate constituia, de altfel, pentru soldați o îmbărbătare, un stimulent în luptă ³. Pentru cucerirea Rahovei, de pildă, pe lîngă detașamentul colonelului Slăniceanu — de circa 5000

---

¹ *Documente privind istoria Romîniei. Războiul pentru independența 1877—1878*, Editura Academiei R.P.R., 1952—1955, vol. I IX.

² Vezi Șt. Georgescu-Sergent, *Memorii din timpul războiului pentru independență, 1877—1878*, Buc., 1891.

³ General I. Cotruț, *Memoriu pentru a servi la istoria resboiului independentei*, Galați, 1898, p. 22.

ostași români — s-a constituit și un detașament ruso-român, de circa 1200 oameni — format din ulani, artileriști, călărași și dorobanți —, încredințat generalului rus Meyendorf.

După cum se știe, la începutul lunii noiembrie 1877 blocarea Plevnei era terminată. Dar, pentru ca spatele trupelor ruso-române de încercuire să nu fie primejduit, trebuia cucerită Rahova — situată pe malul drept al Dunării la nord-vest de Plevna — și făcută inofensivă garnizoana turcească de acolo. Atacul asupra acestei localități a început la 7 noiembrie : dinspre est de trupele lui Slăniceanu și dinspre vest de detașamentul ruso-român condus de Meyendorf. Artileria de la nordul Dunării a sprijinit de asemenea atacul asupra Rahovei. În seara aceleiași zile regimentul 10 dorobanți, înaintînd sub ploaia de gloanțe, a ajuns pînă la șanțurile redutei celei mai puternice. Tocmai cînd dorobanții erau stăpîni pe situație colonelul Slăniceanu, dezorientat, a ordonat retragerea pe vechile poziții. A doua zi, lăsîndu-se o ceață deasă, nu s-a mai întreprins nici un atac. Turcii, avînd mari pierderi chiar din prima zi și conchizînd că nu vor mai putea rezista altor atacuri, au căutat să profite de această inacțiune temporară pentru a evacua orașul, încercînd o ieșire spre vest. Astfel, în zorii zilei de 9 noiembrie, trupele turcești au părăsit Rahova, punîndu-se în marș spre podul de peste riul Ogost. Generalul Meyendorf, bănuind o astfel de mișcare din partea inamicului, concentrase la acest punct, încă din ajun, 600 de dorobanți cu misiunea de a opri cu orice preț trecerea coloanei turcești. Cei peste 2000 de turci — ce ieșiseră din Rahova — au lansat un atac masiv asupra dorobanților care păzeau podul de peste riul Ogost. Cînd dorobanții au văzut că turcii, superiori numericeste, erau pe cale să-i copleșească au ieșit din șanțuri și i-au împrăștiat printr-un atac la baionetă. Bravura dorobanților, ulanilor și roșiorilor în această luptă este elogiată în documentele vremii.

Vom da, în anexă — în copie — , un document grăitor în acest sens. Documentul reprezintă un raport al generalului Meyendorf trimis, la 9 noiembrie 1877, comandantului trupelor de încercuire de la Plevna. Acest general rus dă o înaltă apreciere comportării eroice a ostașilor români și ruși — înfrățiți în luptă — pe care el însuși îi comanda. Astfel, generalul Meyendorf raporta entuziasmat, la sfîrșitul luptei, că „toate eforturile disperate ale turcilor pentru a-și croi un drum pe pod au rămas infructuoase, datorită apărării eroice a dorobanților susținuți de cavaleria ruso-romînă, precum și de artilerie”. El arată apoi că turcii au alergat spre vîrsarea riului și, parte din ei, au reușit să-l treacă prin vad, retrăgîndu-se spre Lom Palanca. Cavaleria ruso-romînă, pornind, în goană, în urmărirea turcilor, le-a capturat bagajele și 150 care cu munițiuni. Meyendorf subliniază că, în aceste lupte, turcii au avut foarte mulți morți și răniți, în timp ce pierderile trupelor ruso-romîne au fost neînsemnate.

În dimineața zilei de 9 noiembrie trupele generalului Lupu, care se aflau la Bechet, fiind anunțate de locuitorii bulgari că turcii se retrag din oraș, au trecut Dunărea intrînd în Rahova pe la nord, iar peste cîteva ore au intrat și unitățile conduse de Meyendorf și Slăniceanu, venind din

direcții opuse. Trupele eliberatoare au fost primite cu mare bucurie de populația bulgară¹.

La ora 2 după amiază — precizează Meyendorf — „Rahova și fortificațiile sale” erau deja ocupate de „trupele aliate ruso-române”.

După ocuparea Rahovei, spatele trupelor ruso-române de la nord fiind asigurat, s-au intensificat acțiunile de strângere a cercului din jurul Plevnei. La 28 noiembrie, această vestită fortăreață a fost cucerită de armatele aliate. Imediat după căderea Plevnei, pentru a grăbi victoria finală, armatele ruse și-au îndreptat principalele forțe spre Sofia și Adrianopole, iar armatele române spre Vidin și Belogradic. Misiunea principală a armatei române era de a zdrobi trupele turcești concentrate în nord-vestul Bulgariei, pentru a asigura astfel flancul drept al forțelor rusești ce înaintau spre Sofia și a feri, totodată, teritoriul țării noastre de o eventuală invazie inamică dinspre Vidin. Treptat, în cursul lunii decembrie 1877 și a primei jumătăți a lunii ianuarie 1878, armata română a cucerit — una după alta — toate localitățile (cu excepția Novoselci) din sudul și nordul Vidinului, reușind astfel să încercuiască și această fortăreață.

În continuare vom da un alt document original, inedit, din 18 ianuarie 1878, care tratează, pe larg, tocmai luptele din jurul Vidinului. Documentul acesta, semnat de colonelul St. I. Fălcoianu, șeful Statului Major, reprezintă un raport amănunțit, adresat generalului Al. Cernat (comandantul armatei române), privitor la istoricul operațiunilor militare dintre 9 și 18 ianuarie 1878. În document este descrisă, cu lux de amănunte, pe de o parte vitejia ostașilor români, în special în luptele de la Smîrdan, iar pe de altă parte inactivitatea și lipsa de entuziasm a unor ofițeri.

Datele cuprinse în acest raport sînt, în linii mari, confirmate atît de alte documente cît și de memoriile unor participanți la bătălia de la Smîrdan². Pe alocuri se observă și tendința colonelului Fălcoianu de a-și etala aportul și meritele personale în dirijarea acestor lupte. Deplasarea trupelor, însă, contribuția fiecărei unități și — în general — desfășurarea luptelor se bucură de o tratare obiectivă din partea emitentului. El arată că la atacul Smîrdanului „în mijlocul șuerăturilor gloanțelor . . . nu se auzea decît sunetul trompetelor noastre, comandînd înaintarea în pas gimnastic și strigătele de *Ura!* ale bravilor noștri soldați care, cu impetuozitatea trupelor îmbătrînite în lupte, capturează în 3 ore trei redute, 4 tunuri, culcară la pămînt aproape 500 turci și făcură prizonieri aproape 250 nizami . . . cu toți șefii lor”.

În document se precizează totodată că, din cauza ezitărilor și a lipsei de inițiativă manifestate de generalul N. Haralambie, comandantul Corpului de Vest, și de colonelul D. Lecca, comandantul Diviziei I, localitatea Novoselcea, deși fusese un timp părăsită de turci, n-a fost ocupată la momentul oportun de trupele române. Ajutorul pe care populația bulgară îl dă armatei române, informînd-o despre toate mișcările trupelor turcești și chemînd-o totodată să ocupe satele — la momentul potrivit —, este de asemenea reliefat în documentul de față.

¹ *Doc. Răz. ind.*, VII, p. 319.

² Vezi general I. Cotruț, *op. cit.*, p. 83-107.

Aceste documente¹, aducînd precizări importante la două bătălii însemnate din războiul pentru independență, vor contribui — credem — la cunoașterea, mai în amănunțime, a faptelor mărețe de arme înscrise în paginile istoriei de trupele ruse și romîne în campania victorioasă de la 1877—1878.

I

Au Commandant des troupes d'investissement de la rive gauche du Vid.

R A P P O R T

Rahova a été occupée par les troupes alliées Russo-Roumaines.

Je télégraphie en même temps à S.A.I. le Commandant en Chef : J'ai le bonheur de porter à la connaissance de V.A.I. que les Turcs, vaincus, après l'assaut du 7 Nov., qu'ils ne pourraient tenir plus longtemps à Rahova, l'ont évacuée après avoir fait d'abord une tentative désespérée pour traverser l'Ogost à Orlica sur le pont occupé par un Bataillon de Dorobantzi ; tous les efforts désespérés des Turcs pour se frayer un chemin sur le pont sont restés infructueux, grâce à la défense héroïque des Dorobantzi soutenus par la Cavalerie Russo-Roumaine ainsi que par l'Artillerie.

N'ayant pas réussi à se frayer un passage par le pont à Orlica, les Turcs, profitant d'un épais brouillard, se sont jetés dans la direction de Lom-Palanka, traversant la rivière à gué, essayant dans cette circonstance de grandes pertes. La Cavalerie Russo-Roumaine a été envoyée avec la 8-ème Batterie d'Artillerie à cheval à la poursuite de l'ennemi. La Cavale[rie] a déjà réussi à enlever à l'ennemi tout son bagage et 150 chariots de transports militaires. Nos pertes d'aujourd'hui sont insignifiantes. En ce moment Rahova et ses fortifications sont occupées par le Détachement Russo-Roumain.

Mes intentions vous seront communiquées par le C-1 Metzgher qui se trouvait le 7 à la Batterie à mes côtés et qui a suivi l'ensemble de l'opérations.

Signé : Général-Major à la suite de S.M.

BARON MEYENDORFF

9 Novembre 1877

2 h. après-midi

¹ Documentele acestea — actualmente în posesia noastră — provenite de la persoane particulare, vor fi donate, împreună cu altele, Serviciului manuscrise al Bibliotecii Academiei R.P.R.

II

MARELE
 QUARTIER GENERAL
 No. 269

Nazir Mahala 18 ianuarie 1878

*Domnii-Sale Domnului General de Divizie Cernat, Major
 General al Armatei*

DOMNULE GENERAL!

Ca urmare raportului subscrisului cu nr. 218, am onoare a continua relatarea operațiunilor și faptelor militare petrecute pînă astăzi la sosirea Domniei Voastre la armată.

După cum am avut onoare a vă arăta, în ziua de 9 ianuarie trupele din diviziunea generalului Cerchez trebuia să ocupe Dincovița, întinzîndu-se pînă la Alvagii, astfel după cum se hotărîse în consiliul ce am ținut cu domnu general comandant al Corpului de Vest în prezența domnilor generali Cerchez și Angelescu, și la 10 ianuarie trebuia să înceapă bombardarea punctelor Tatargic, Novoselo și Smîrdana, avînd de scop restringerea cercului de invertisment. În urma unui consiliu ținut ulterior de domnu comandant al Corpului, acea operațiune s-a amînat două zile, pe de o parte pentru că artileria divizionară Cerchez să poată ajunge, iar pe de alta spre a da timp domnului comandant al acestor trupe a studia terenul și pozițiunile ce trebuia să ocupe.

Ajungînd în ziua de 10 ianuarie la Nazir, am recunoscut din nou pozițiunile respective ale trupelor și ale tărîmului și am luat cunoștințe de dispozițiunile hotărîte de domnul Comandant al Corpului și care erau următoarele : operațiunile vor începe în ziua de 12 ianuarie, la ora 8 dimineață precis, ele vor avea de scop ocuparea punctelor Tatargic, Novoselo, Rupca și Smardanu, precedate de un bombardament viguros executat de 78 tunuri de campanie și susținut de o bombardare din cele mai vii de toate tunurile din Calafat.

În ziua de 11 ianuarie s-a ținut un nou consiliu de resbel, în care dispozițiunile de mai sus erau definitiv hotărîte ; în toată ziua și noapte aceea s-a lucrat cu o admirabilă activitate la construcțiunile de baterii și adăposturi și totul era gata pentru operațiune.

A doua zi 12 ianuarie, la ora 7 de dimineață, cînd încă bateriile nu ajunsese în pozițiunile lor, am auzit o canonadă și un foc de împușcături, care m-a surprins, neputînd a-mi da socoteală de împrejurare. Aceasta a provenit 1° din aceea că diviziunea Lecca dispozase ocuparea satului Tatargic încă de la ora 5 dimineață și 2° fiindcă diviziunea Cerchez a fost întîmpinată la ora 7 de o recunoaștere a inamicului îndreptată spre Radianovce.

Ocuparea satului Tatargic înainte de ora fixată putea avea consecințe foarte grave: mai întâi pentru că a atras atențiunea inamicului tocmai când artileria noastră se dirigea în coloană pe sosiaua din Nazir spre Vidin (mergînd spre bateriile sale) și putea fi sfaramată de bateriile din Vidin, și apoi punctul Tatargic trebuia să se ocupe de a 2-a brigadă a diviziunii Angelescu (pe cînd 1-a brigadă care ocupa aripa dreaptă pînă în Dunăre, susținea bateriile noastre așezate la 2 mii metri aproximativ de Cetate) iar diviziunea 1-a trebuia să se rezime pe Tatargic și să ocupe Rupca și Novoselo, astfel că ocuparea anticipată a Tatargicului putea face ca trupele diviziunii Lecca să fie impușcate de acelea ale diviziunii Angelescu care ignorau mișcarea diviziunii întîi. Am alergat îndată pe tărîm, canonada era din cele mai vii, trupele diviziunii Angelescu ocupară la ora 8 Tatargicul, deja evacuat și ocupat de cu noaptea de o parte din trupele diviziunii Lecca, iar a 2-a brigadă (Dona) a acestei diviziuni înaintase (din Musulmana) și ocupase satul Rupca, așteptînd ordinul pentru înaintare spre Novoselce.

După o canonadă bine susținută, inamicul părea cufundat și mai nu răspundea de cît foarte slab, apoi o ceață tare devinea din ce în ce mai întinsă îi ascundea atît forțele cît și operațiunile noastre. Bateriile diviziunii Lecca înaintase la 500 metri de Novoselce și totul nu aștepta decît atacul.

Pe la orele 9, domnu comandant al Corpului dă ordin de încetarea canonadei; am stăruit atunci cît mi-a fost cu putință a se comanda atacul Novoselei, căci se compromitea atît pozițiunea Tatargic cît și Rupca; mi s-a opus că ceața nu permitea acea operațiune și obiecțiunea mea că pe cît timp trupele aveau fiecare un obiectiv determinat, că ceața le venea în ajutor spre a le ascunde mișcările și că inamicul fiind puțin numeros succesul era asigurat, a rămas fără efect. Colonelul Dunca, comandantul Artileriei Corpului, veni și dînsul în acel moment și reclamă unui regiment spre a ocupa Novoselce, în fine nici acea cerere n-a fost admisă și operațiunea a încetat. M-am dirijat atunci spre aripa stîngă, am recunoscut pozițiunea Rupca, unde bateriile înaintau foarte aproape de Novoselce și cu cît înaintam cu atîta regretam pierderea unui moment din cele mai favorabile pentru obținerea unui succes care ar fi impus inamicului temeri serioase și ar fi înlesnit calea operațiunilor viitoare.

Am alergat îndată spre pozițiunile generalului Cerchez, care încă de la 8 ore ocupau fără rezistență vilele de dinaintea satului Rainovce și instalase în contra Smardanei 24 tunuri în baterie. Am găsit acolo pe domnul general Cerchez, care suspendase încă de dimineață ori ce operațiune pentru acea zi. Deși ora era înaintată (2¹/₂ seara) dar exprimîndu-i regretul de a vedea perzîndu-se o ocazie atît de favorabilă, care ar face ca inamicul să devie temerar, ceea ce ne va crea în urmă dificultăți mai mari de învins și apoi că fiecare zi ce se perde permite inamicului a se întări; în fine îndemnîndu-l a ataca Smîrdanul, cel puțin ca o recunoaștere de fond, dete ordinele domniei sale colonelului Cotrutz recomandîndu-i toată prudența și mai cu seamă lăsîndu-l liber a judeca dacă pozițiunea ar presanta o prea mare rezistență să nu espue trupele fără o încredințare de succes.

Semnalul atacului s-a dat prin o descărcătură de 30 lovituri de tun, trupele au înaintat, focul puștelor a devenit de odată de o surprinzătoare intensitate; turcii au început a trage și ei cu tunuri, ceea ce cu tot bombardamentul anterior nu demascase încă, în fine în mijlocul șuerăturilor gloanțelor, descărcăturilor continue care prezentau efectul unui șir de mitralioase, nu se auzia decât sunetul trompetelor noastre, comandînd înaintarea în pas gimnastic și strigățile de *Ura!* ale bravilor noștri soldați care cu impetuozitatea trupelor îmbătrînite în lupte captivară în 3 ore trei redute, 4 tunuri, culcarea la pămînt aproape la 500 turci și făcură prizonieri aproape 250 nizami bine îmbrăcați și echipați împreună cu toți șefii lor (4 ofițeri), mai multe arme și munițiuni. Această luptă a fost crîncenă căci ea a continuat chiar prin case în sat, dar avîntul soldaților noștri a fost atît de viguros încît chiar tunurile captivate erau încărcate.

De o dată cu Smîrdana, satul Inova a fost ocupat și inamicul s-a retras spre Capitanovcea.

Am asistat acolo pe domnul general Cerchez la evacuarea prizonierilor, la dispozițiunile luate pentru ridicarea răniților noștri și fericit de rezultatul obținut am alergat chiar în acea noapte la Belarada, spre a îndemna pe domnul comandant al diviziunii 1-ii a ataca cel puțin a doua zi Novoselce și de acolo la Nazir-Mahala spre a detalia operațiunea domnului comandant al Corpului și a insista pentru atacul de a doua zi. Am fost însoțit în acest serviciu de colonelul Berindei și maiorul Șerbănescu din Quartier care în tot timpul au asistat la toate operațiunile.

A doua zi, 13 ianuarie, urma a se ține la Belarada un nou consiliu pentru atacarea Novoselei; nu cunosc rezultatul, dar în acea zi turcii au încercat în două rînduri a relua pozițiunile de la Smardana, dar au fost respinși de trupele noastre care deși nesuținute de artilerie (aceasta fusese retrasă din ajun în Dincovica), au întîmpinat pe inamic cu un foc din cele mai energice. Se crede că acele atacuri mascau retragirea trupelor turcești și materialul de resbel din Capitanovcea care fiind evacuat chiar în acea zi a și fost ocupat de trupele generalului Cerchez. În acea zi diviziunea Cerchez a avut mai mulți morți și răniți, căci inamicul a fost însoțit de artilerie, care nu a fost contra-bătută și a tras cu schrapnele asupra trupelor noastre.

Tot în acea zi diviziunea Lecca, observînd mișcarea inamicului asupra Smîrdanei a început bombardarea Novoselcei cu multă vigoare, ceea ce a și pus pe inamic pe goană spre Vidin cu strigăte de lamentațiuni, iar locuitorii din Novoselcea au eșit spre a chema trupele noastre anunțîndu-le despre fuga turcilor; dar cu toate acestea nu s-a profitat nici de acel moment; după fuga turcilor bombardarea a încetat, tunurile s-au retras din pozițiunile lor și puțin după aceea s-au observat eșind din Vidin coloane numeroase și artilerie care a revenit și a recapat Novoselcea, căutînd neîncetat a se întări în dreapta și în stînga spre a nu fi întorși, și continuă a se întări cu cea mai mare activitate.

Informațiunile ce am cules însu-mi de la locuitorii bulgari eșii din Novoselcio și chiar din Vidin, asigură că în ziua de 12 ianuarie Novosel-

cia nu era apărată decît de vreo 300 infanterie, iar în ziua de 13 comandantul din Vidin a întîmpinat la intrare în cetate trupele care fugise din Novoselcea și le-a înapoiat cu cele mai riguroase reprimări astfel că se înapoiară la pozițiunile lor plîngînd și coprinși de teroare. Observînd atîta nehotărîre pentru ocuparea Novoselcei care dupe părerea mai unanimă a ofițerilor nu presinta nici o rezistență care să înfrîngă trupele noastre, susținute mai cu seamă de o artilerie numeroasă mobilă și superioară sub toate privirile, am exprimat (din ordin) domnului general comandant al Corpului de Vest, inchietațiunea ce aveam că neocuparea Novoselcei să nu compromită pozițiunile deja ocupate cu atîta bravură, semnalîndu-i înlesnirea cu care se putea lua acel punct în ziua de 12 și mai cu seamă în aceea de 13, și fiindcă investirea trebuia neapărat completată, pentru a se putea observa mișcările inamicului și a împiedica orice comunicare cu exteriorul, l-am rugat a fixa trupelor sectoarele ce trebuia să ocupe în impresurare și care sînt următoarele :

1-ia Diviziunea domnului general Anghelescu va ocupa driapta frontului de impresurare, de la Dunăre pînă la Tatargic rezimîndu-și aripa stîngă pe pîriul Sfîntului Petru.

2-lea Diviziunea colonelului Lecca între pîriul Sfîntului Petru și Smîrdan, iar după ocuparea Novoseleei va rezema dreapta sa pe acest punct.

3-lea Trupele de sub comanda domnului general Cerchez va ocupa Smîrdana, Capitonovcea și Ceiselo completînd împreunarea cu brigada Roșiori aflată la stînga frontului.

Aceste dispozițiuni erau executate în ziua de 15 ianuarie și trupele au căutat de atunci a se întări în pozițiuni. Am onoare a alătura pe lîngă acest raport o schiță de plan a împrejurimilor Vidinului, indicînd tot odată și pozițiunea trupelor.

Nu pot termina, domnule general, fără a vă exprima importanța ce prezintă asupra impresurării, punctul Novoselcei care este singu[ru] unde inamicul se poate aduna fără a fi văzut, și marele avantaj ce am fi avut dacă s-ar fi ocupat de odată cu Smîrdana sau cel puțin a doua zi căci inamicul era atunci divizat, pe cînd acum i-și va putea concentra toate forțele sale, fiind încă protejat de toate întăririle ce a executat și execută pe fiecare zi.

Nu lipsesc asemenea a vă supune la cunoștință că pînă acum nu există încă dispozițiuni asigurătoare luate pentru ca în ori ce împrejurare trupele să-și poată da ajutorul necesar, precum organizarea de semnale la driapta și la stînga pozițiunilor care să indice noaptea, sau pe ceață mai cu seamă, din care parte se reclamă ajutor, desemnarea punctelor de adunare a rezervelor, drumurile care vor trebui să parcurzeze, timpul ce vor întrebuința pentru aceasta, ș.c.l. dispozițiuni esențiale operațiunilor în campanie.

Șeful Statului-Major

COLONEL FĂLCOIANU

НОВЫЕ СВЕДЕНИЯ О СРАЖЕНИЯХ ПРИ РАХОВЕ И СМЫРДАНЕ (1877—1878)

РЕЗЮМЕ

Несмотря на то, что о войне 1877—1878 гг. — в которой Румыния завоевала национальную независимость — написано много работ, а в последние годы были опубликованы и обширные сборники документов, все-таки постоянно появляются новые сообщения, лишний раз свидетельствующие о том, что румынские солдаты, воодушевленные горячей любовью к своей родине, покрыли себя бессмертной славой во время боев в Болгарии.

В настоящей заметке опубликованы два документа, сопровождаемые кратким предисловием. В первом, являющемся донесением генерала Мейендорфа, посланным 9 ноября 1877 г. командующему осадой Плевны, содержится высокая оценка героического поведения румынских и русских солдат, объединенных борьбой за овладение редутом Рахова. Во втором, представляющем собой донесение о боях при Видине между 9 и 18 января 1878 г., посланное 18 января 1878 г. полковником Ш. И. Фэлкояну, начальником Главного штаба, генералу А. Чернату, командующему румынской армии, описывается, с одной стороны, храбрость румынских солдат, особенно в боях под Смырданом, а с другой стороны — бездействие и отсутствие воодушевления у некоторых офицеров.

CONTRIBUȚION À L'ÉTUDE DES LUTTES DE RAHOVA ET DE SMÎRDAN (1877—1878)

RÉSUMÉ

Bien qu'on ait, au cours de ces dernières années, écrit toute une série d'ouvrages et publié une riche collection de documents concernant la guerre de 1877—1878 — guerre au cours de laquelle la Roumanie a conquis son indépendance nationale — de nouvelles données apparaissent sans cesse qui montrent que les soldats roumains, animés par un brûlant amour de la patrie, ont écrit des pages de gloire immortelle dans les luttes qui se sont déroulées en Bulgarie.

Dans la présente note sont publiés deux documents précédés d'une courte introduction. Dans le premier, qui est un rapport du général Meyendorff envoyé le 9 novembre 1877 au commandant des troupes qui assiégeaient Plevna, le comportement héroïque des soldats roumains et russes, fraternellement unis dans la lutte pour la conquête de Rahova, est hautement apprécié. Dans le second — un rapport du Chef de l'Etat Major, le Colonel St. I. Fălcoianu, adressé au Commandant de l'armée roumaine, le général Al. Cernat, rapport concernant les luttes qui ont eu lieu autour de Vidin entre le 9 et le 18 janvier 1878 — est décrite, d'une part, la bravoure des soldats roumains, tout particulièrement dans la lutte pour Smîrdan, et de l'autre l'inactivité et le manque d'enthousiasme de certains officiers.

LUPTELE LOCUITORILOR DIN OLTENIA CU TURCII ÎN ULTIMA FAZĂ A RĂSCOALEI DIN 1821

DE

IOAN I. NEACȘU

Analiza acestor lupte nu a făcut obiectul unui studiu special în istoriografia noastră, iar lucrările despre răscoala din 1821 au prea puține referiri despre ele, tratând foarte sumar rolul maselor în această fază. Noile materiale cuprinse în cele patru volume din colecția *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821* (publicate în anii 1959—1960) și cele din *Caietele lui Ivan Petrovici Liprandi* (nepublicate) largesc mult informația și ne permit să încercăm a aduce unele lămuriri în această problemă.

Spre sfârșitul lunii mai și începutul lunii iunie 1821, sub presiunea forțelor superioare turcești, care înaintaseră de la Vidin și Nicopole către Rîmnicul Vlcea, au avut loc trei lupte cu răsculații pe valea Oltului (două cu pandurii la Zăvideni și Drăgășani și una cu eteriștii tot la Drăgășani)¹. În urma acestor lupte putem socoti că răscoala din 1821 a intrat în ultima sa fază pe teritoriul Olteniei, așa cum vom vedea mai departe.

După lupta de la Zăvideni (26 mai 1821), pandurii conduși de Ioan Solomon, grecii și pandurii de sub conducerea arendașului Anastase Mihaloglu (zis și Mihalopol, supranumit și Manache), precum și arnăuții conduși de arendașul Zota (Zotea, Zotu, zis și Slotea grecul) au fost siliți să se retragă cu toții spre Rîmnicul Vlcea. Solomon spera să întâlnească acolo pe Tudor Vladimirescu cu oștirea pandurilor veniți de la București; dar la sosirea sa în acea localitate a aflat că Tudor fusese ucis la Tîrgoviște și că oștirea eteristă nu vine însoțită de armata rusă, fapt ce l-a determinat

---

¹ Vezi I. Neacșu, *Oastea pandurilor condusă de Tudor Vladimirescu în răscoala din 1821*, în *Studii și referate privind istoria României*, Partea II-a, Ed. Academiei R.P.R., București, 1954, p. 1041—1043.

să treacă frontiera în Transilvania. Cea mai mare parte dintre panduri împreună cu căpeteniile lor l-au însoțit pe Solomon pînă aproape de m-rea Cozia, după care s-au înapoiat la Rîmnicul Vilcea, unde au trecut sub conducerea lui Mihaloglu¹.

În acest interval de timp a avut loc prima luptă de la Drăgășani (29 mai 1821), între turcii învingători la Zăvideni și pandurii veniți de la București, aflați sub conducerea lui Dimitrie Macedonschi și Hagi Prodan. Cu toate că acești panduri au silit pe turci să se închidă în curtea m-rii Drăgășani, totuși, din lipsă de muniții, ei au fost nevoiți să părăsească asediul și să se retragă spre Rîmnicul Vilcea, unde între timp sosise oștirea Eteriei condusă de Alex. Ipsilanti. Atît pandurii lui Solomon, cît și cei de sub conducerea lui Dimitrie Macedonschi și Hagi Prodan, împreună cu căpeteniile lor, au cerut lui Alexandru Ipsilanti, la Rîmnicul Vilcea, să-l aducă pe Tudor Vladimirescu. Văzînd pandurii că cererea lor nu este satisfăcută, au plecat mîhniți pe drumul spre Drăgășani și trei părți dintre ei „din cei mai voinici” relatează memorialistul D. Protopopescu — de pe drumul de înapoiere au plecat pe la casele lor; iar ceilalți, cîți mai rămăseseră sub conducerea lui Dimitrie Macedonschi, Hagi Prodan, Mihaloglu, Enache Cacaleteanu, Mihai Cioranu, Ioan Oarcă și alții la care se alăturaseră și cei 13 boiernași, aflați mai înainte sub conducerea lui Solomon, au participat cu toții la cea de a doua luptă de la Drăgășani (7/19 iunie 1821)². Pe de altă parte, Dimitrie Macedonschi precizează în relațiile sale făcute lui Liprandi, că Alex. Ipsilanti — prin intermediul lui Iordache Olimpiotul — a încercat, în secret, să corupă pe căpitaniile de panduri și pe pandurii de rînd, aflați sub conducerea sa, cu scopul de a-l părăsi pe el și pe Hagi Prodan, urmînd astfel ca întreaga oștire a pandurilor să se alăture eteriștilor. Atunci Macedonschi a trimis pe panduri la m-rea Tismana și la Cloșani pentru a face joncțiunea cu cei 3800 de panduri aflați acolo sub conducerea lui Dimitrie Gîrbea³. Pe lingă el, la Rîmnicul Vilcea, nu a oprit decît două căpitaniile (600 oameni) cu intenția de a-i urma a doua zi. În urma intervenției lui Alex. Ipsilanti — prin intermediul lui Herescu —, a rămas Macedonschi în tabăra eteriștilor, cu cele două căpitaniile de panduri, fără a participa personal la cea de a doua luptă de la Drăgășani⁴. Așa se explică de ce au fost așa de puțini pandurii participanți la această luptă alături de oștirea Eteriei. În afară de pandurii de rînd care au fost antrenați de către căpeteniile lor, credem că nu este întîmplător faptul

¹ C. D. Aricescu, *Acte justificative la istoria revoluțiunii române de la 1821*, Craiova, 1874, p. 43; I. Solomon, *Din vremea lui Tudor Vladimirescu (1821). Amintirile Colonelului...* După ediția din 1862 (*Biografia Polcovnicului Ioan Solomon*, Craiova, 1862, Iunie), Vălenii de Munte, 1910, p. 27-29; Ilie Fotino, *Tudor Vladimirescu și Alexandru Ipsilante...* București, 1874, p. 168-169; N. Iorga, *Izvoare contemporane*, București, 1921, p. 305.

² Arhiva centrală istorică din Leningrad, fondul 673 — I. P. Liprandi inventar 1, dos. 236, caiet I, f. 534, 537-538; C. D. Aricescu, *Acte justificative...* p. 44-45; Ilie Fotino, *op. cit.*, p. 169 și 175-176; N. Iorga, *op. cit.*, p. 309; I. Neacșu, *Lista cu numele pandurilor și căpeteniile lor care au participat la răscoală sub conducerea lui Tudor Vladimirescu...*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. I, Ed. Academiei R.P.R., București, 1957, p. 398, 401 și 426.

³ La 14 mai 1821 se afla la Pașeu „al șaselea ordie” (*Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, vol. II, Ed. Academiei R.P.R., 1959, p. 168).

⁴ Arhiva centrală istorică din Leningrad, același fond, caietul I, f. 539-547; N. Iorga, *op. cit.*, p. 209-212 (— confirmă în linii generale relatarea lui Macedonschi).

că între căpeteniile de panduri care au luptat sub conducerea lui Iordache Olimpiotu s-au aflat Enache Cacaleteanu, Mihai Cioranu și Ioan Oarcă¹. Aceasta ne permite să facem o strînsă legătură între cei trei de mai sus, foști apropiați ai lui Tudor Vladimirescu, și uneltirea de la Golești, în care e probabil ca să fi avut un rol; deși din punct de vedere documentar nu este stabilit decît că Oarcă a avut o atitudine potrivnică lui Tudor².

Apoi a urmat cea de a doua luptă de la Drăgășani (7/19 iunie 1821) și dezastrul oștirea Eteriei, din care nu au mai rămas decît cete izolate rătăcind prin pădurile și munții Olteniei³. Dimitrie Macedonschi și Hagi Prodan, după o încercare nereușită de a trece granița la Ciineni cu ce mai rămăseseră dintre panduri, au apucat drumul pe munte spre m-rea Tismana⁴, Anastase Mihaloglu și Zota s-au retras tot la m-rea Tismana⁵, probabil urmînd drumul pe la m-rea Hurez și Tg. Jiu. O scrisoare a lui Ignatie Iakovenko, din 26 iunie 1821, ne informează că în timp ce oamenii lui Tudor se aflau la m-rea Tismana, orașul Tîrgu Jiu era ocupat de bulgari înarmați și că un detașament de arnăuți, compus în mare parte din sirbi, de-ai lui Hagi Prodan, se aflau la Cerneți⁶. La 27 iunie, Mihaloglu cerea lui Hagi Prodan pulbere și cartușe⁷, de care duceau mare lipsă răsculații. Cei 13 boiernași, pe la „postul sf. Petru”⁸, de asemenea s-au retras tot la m-rea Tismana, străbătînd munții Lotrului. Ei au ajuns la Tîrgu Jiu pe care l-au găsit ocupat de turci⁹. În partea de vest a orașului au avut o ciocnire cu turcii, în apropierea unui crîng situat pe malul rîului Jiu. Acolo ei au pregătit o ambuscadă turcilor care i-au urmărit și după ce le-au provocat pierderi s-au dus direct la m-rea Tismana¹⁰. Astfel constatăm că dintre răsculații participanți la cele trei lupte, hotărîți să continue rezistența împotriva turcilor, cei mai mulți s-au regrupat în nordul Olteniei, la m-rea Tismana, care era cea mai bine pregătită pentru apărare și unde se putea asigura o eventuală retragere peste munți în Banat.

În afară de cei arătați mai înainte, a mai fost o categorie de căpetenii de răsculați care, deși au fost pe punctul de a participa la cele trei lupte menționate, totuși prin atitudinea lor șovăielnică s-au strecurat fără să participe la nici una dintre ele. Cazul cel mai tipic este al serdarului Giuvara Diamandi (Iamandi), care, împreună cu arnăuții săi, după ce refuzase să lupte alături de pandurii lui Solomon împotriva turcilor la Zăvideni, s-a unit cu pandurii conduși de Macedonschi. Pretextînd că pandurii nu luptă cu hotărîre, Diamandi l-a părăsit și pe Macedonschi cu intenția de a

¹ Vezi I. Neacșu, *Lista cu numele pandurilor și căpeteniilor lor, ... op. cit.*, p. 398, 401 și 426.

² *Ibidem*, p. 425—426.

³ Ilie Fotino, *op. cit.*, p. 176; N. Iorga, *op. cit.*, p. 309; I. Ghica, *Scrisori către V. Alecsandri*, vol. I, ed. Biblioteca pentru toți, ESPLA, București, (f. a.), p. 151.

⁴ N. Iorga, *Izv. contemp.*, p. 101, 115 și 223—224; *Doc. răs. 1821*, vol. II, p. 276.

⁵ C. D. Aricescu, *Acte justificative...*, p. 46—47.

⁶ Ignatie Iakovenko, *Moldavia i Valahia s 1820 po 1829 god. V oisimah*. Petersburg, tip. N. Greci, 1834, p. 56.

⁷ *Doc. răs. 1821*, vol. II, p. 222.

⁸ Sf. Petru (29 iunie); postul este de 14 zile, înainte de această sărbătoare.

⁹ De la 16 iulie 1821 (*Doc. răs. 1821*, vol. II, p. 233).

¹⁰ C. D. Aricescu, *Acte justificative...*, p. 45—46.

se uni cu Alexandru Ipsilanti. Nu a participat nici la cea de a doua luptă de la Drăgășani, retrăgându-se la m-rea Cozia, unde a stat închis, pînă cînd s-a predat în mîinile turcilor, așa cum vom vedea mai departe ¹.

Cu toate că turcii reușiseră să cîștige foarte ușor ultima luptă de la Drăgășani, totuși ei nu au îndrăznit să-i urmărească pe răsculați. Dimpotrivă, s-au retras la Craiova, avînd teamă să mai stea pe valea Oltului ². Cauza principală a acestei retrageri nu o constituia atît eventualitatea unei ciocniri cu resturile oștirii Eteriei, ci se datora în special ostilității fățișe a populației, care suferise așa de cumplit din cauza lor ³.

Chiar de la sfîrșitul lunii mai 1821, jafurile și omorurile săvîrșite de turcii conduși de Cara Feiz în Oltenia au nimicit o parte din populație ⁴. Cruzimile turcilor desigur că au determinat pe locuitori să opună o îndîrjită rezistență armată alături de forțele răsculaților, contribuind astfel în mare măsură la lupta împotriva cötropitorilor. Acțiunea de rezistență la sate împotriva turcilor a fost mult sprijinită și de acei panduri care, după cele trei lupte arătate mai înainte, plecaseră direct pe la casele lor ⁵. Putem socoti că acesta a fost începutul lutei de partizani ⁶ pe teritoriul Olteniei, care s-a conjugat — într-o oarecare măsură — cu cel al forțelor răsculaților regrupate în regiunea minăstirilor întărite.

Așa se explică de ce, înainte de 22 iunie/4 iulie 1821, deci la două săptămîni după cea de a doua luptă de la Drăgășani, turcii nu reușiseră să ocupe alte localități mai la nord de linia : Craiova, Țințăreni, m-rea Motru și Cerneți, în timp ce răsculații se menținuseră cu fermitate, pînă la aceeași dată pe linia : m-rea Cozia, m-rea Hurez, Tg. Jiu, m-rea Tismana și cu un ieșind aproape de Vîrciorova ⁷, din care localitate stînjeneau intrarea în țară a turcilor de la Ada-Kalé. Turcii se temeau să nu fie atacați de panduri chiar în orașul Craiova. Cu toate că în orașul Cerneți se aflau

¹ Arhiva centrală istorică din Leningrad, același fond, caietul F, f. 459 și caietul I, f. 535; N. Iorga, *op. cit.*, p. 101, 206—207, 209, 217—218; C. D. Aricescu, *Acte justificative...*, p. 40—42 (Protopopescu nu face nici o mențiune despre prezența și participarea lui Diamandi la lupta de la Zăvideni); Col. I. Solomon, *op. cit.*, p. 26—27 (*idem*); Ilie Fotino, *op. cit.*, p. 168—169 (Diamandi este menționat la Zăvideni, fără să fi participat la luptă); *Doc. răs. 1821*, vol. IV, p. 265 (Autorul anonim al memoriului „Expediția din 1821 a lui Ipsilanti în Principatele Dunărene” este singurul care afirmă că Diamandi a participat la cea de a doua luptă de la Drăgășani).

² N. Iorga, *op. cit.*, p. 215.

³ *Doc. răs. 1821*, vol. II, p. 270.

⁴ Ignatie Iakovenko, *op. cit.*, p. 50; N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria romnilor*, vol. VIII, București, 1906, p. 144; *Doc. răs. 1821*, vol. II, p. 257.

⁵ N. Iorga, *Izv. contemp.*, p. 305; Col. I. Solomon, *op. cit.*, p. 29; C. D. Aricescu, *Acte justificative...*, p. 44.

⁶ Acțiunile partizanilor în epoca respectivă constau în operațiuni de luptă independente, deosebit de active pe liniile de comunicații ale cötropitorilor, cu scopul de a elibera țara. Spre exemplu : luptele partizanilor ruși pe timpul invaziei suedezilor lui Carol al XII-lea în 1708—1709 și în timpul Războiului de Apărare a Patriei din 1812; cele ale poporului spaniol împotriva armatelor franceze de ocupație în anii 1808—1813; precum și cele ale pandurilor conduși de Tudor Vladimirescu împotriva ocupanților turci în Oltenia, la începutul războiului rusoturc din 1806—1812.

⁷ Hurmuzaki-Nistor, *Doc. ist. Rom.*, Buc., 1940, vol. XX, p. 652, 653; N. Iorga, *Studii și doc.*, vol. VIII, p. 145. (— *Ghiță haiducul se afla în munte, aproape de Vîrciorova*).

400 de turci, totuși ei nu au reușit să-și impună stăpînirea în satele județului, decît numai în timpul zilei; deoarece pe timpul nopții erau împiedicați de către panduri¹.

Teritoriul din mijlocul Olteniei, rămas între liniile semnalate mai sus, se afla tot sub controlul răsculaților, care mereu făceau incursiuni spre localitățile ocupate de turci.

Abia la 25 iunie 1821, turcii au început operațiunile militare în vederea ocupării orașului Tg. Jiu, probabil în urma predării la acea dată a căpitanilor de panduri: Bușteanu, Frunte Lată și Crăiniceanu², împreună cu oamenii lor³. Apărarea orașului Tg. Jiu era încredințată lui Papa, fratele lui Tudor Vladimirescu, și lui Ioan Ciupagea⁴. Incursiunile pandurilor în regiunile ocupate de turci au continuat cu aceeași intensitate. O asemenea incursiune a făcut căpitanul Mitroi împreună cu alți panduri la Timna, unde au atacat casele lui Manolache Hiotu — omul turcilor —, conformîndu-se poruncii scrise, la 28 iunie 1821, de către vistierul Nicolae Boboc și vătăful de vistierie Iancu Enescu, ambii „otcîrmuitori mai mari ai aceloralalți căpitani și panduri”⁵.

Spre sfîrșitul aceleiași luni, pandurii nu-și slăbiseră rezistența de luptă împotriva turcilor, ci se întăriseră, reușind să cuprindă toate drumurile, încît turcii aflați la Cerneți nu mai îndrăzneau să iasă afară din oraș de teama lor⁶. Un raport al lui Fleischhackl, agentul Austriei la București, relata din Sibiu, la 13/25 iulie 1821, următoarele: „În Oltenia războiul dintre turci și insurgenți este departe de a fi luat sfîrșit; ambele tabere continuă lupta în trecătorile munților care duc la minăstirile fortificate, sortii acestor lupte fiind schimbători”⁷. Alte știri întăresc relatarea anterioară și ilustrează foarte clar situația din Oltenia în preajma atacului forțelor turcești pentru cucerirea orașului Tg. Jiu și a m-rii Tismana. O corespondență preciza că în țară se aflau două stăpîniri: a turcilor în orașele Craiova și Cerneți; a „răbelașilor”, în satele dinspre păduri și de la munte, pe la minăstiri „la locuri tari”⁸. Un raport austriac relata că trupele turcești din Oltenia fiind bătute de răsculați, s-a trimis ordin lui silihtar aga la Pitești, „de a trece imediat Oltul cu oastea sa și cu aceea a lui Sava și de a opera în Oltenia în unire cu corpul pașei de la Vidin împotriva grupurilor de insurgenți aflătoare acolo”⁹. Știrile de mai sus ne dau posibilitatea să afirmăm că toate forțele active

¹ N. Iorga, *Studii și doc.*, vol. VIII, p. 145.

² Credem că e vorba numai de oamenii săi; deoarece după răscoală îl găsim pe Constantin Crăiniceanu refugiat la Lugoj și Caransebeș, unde în aprilie 1822 se afla înregistrat de autoritățile austriace ca fost conducător de rebeli (I. Borș, *Răscoala lui Tudor Vladimirescu și refugiații în jud. Caraș-Severin*, în „Transilvania”, LII, 1921, nr. 5, p. 374).

³ *Doc. răs.* 1821, vol. II, p. 220—221. Înainte de răscoală toți trei fuseseră căpitani de panduri spătărești și la începutul răscoalei fuseseră însărcinați de conducerea țării să opună rezistență lui Tudor Vladimirescu. (— I. N.)

⁴ N. Iorga, *Studii și doc.*, vol. VIII, p. 145; C. D. Aricescu, *Acte justificative...*, p. 46.

⁵ N. Iorga, *op. cit.*, vol. III, p. 115—116.

⁶ *Doc. răs.* 1821, vol. II, p. 222.

⁷ Hurmuzaki-Nistor, *op. cit.*, vol. XX, p. 665.

⁸ *Doc. răs.* 1821, vol. II, p. 242.

⁹ Hurmuzaki-Nistor, *op. cit.*, vol. XX, p. 668—669.

ale populației din Oltenia — în frunte cu pandurii îmbrăștiați pe la sate — s-au unit cu forțele organizate ale răsculaților pentru a opune o rezistență îndrăzită împotriva cötropitorilor turci.

La rîndul lor, răsculații aflați la m-rea Tismana aveau „metereze făcute în toate părțile”¹. Acoperirea aripei drepte a grupului principal aflat la m-rea Tismana, precum și a celui de la Tg. Jiu, era realizată prin detașamentele de panduri stabilite la satele Copăceni² și Slobozia³, într-o poziție de flanc.

Pentru ocuparea orașului Tg. Jiu din mîinile răsculaților, turcii au fost nevoiți să trimită acolo 5 000 de soldați, cu tunuri. Lupta a avut loc în ziua de 16 iulie 1821, în apropiere de Tg. Jiu, la satul Slobozia, iar cucerirea orașului s-a făcut după ce turcii au copleșit prin numărul lor forțele răsculaților. Cu această ocazie au fost luați mulți prizonieri dintre răsculați. A doua zi, la 17 iulie 1821, turcii au pornit din Tg. Jiu spre m-rea Tismana⁴. Tot la 17 iulie unul dintre agalele turcilor a fost trimis împotriva forțelor răscolate aflate la satul Copăceni⁵.

Nici după această lovitură puternică elanul ofensiv al răsculaților nu a fost înfrînt. Probele evidente sînt incursiunile făcute, după 17 iulie 1821, de către răsculații aflați la m-rea Tismana. Dumitrache Protopopescu relatează în memoriul său că după ce a sosit la m-rea Tismana, împreună cu cei 13 boiernasi, au alcătuit două cete, care au plecat la Starmina și la drumul olacului, pentru a ține calea turcilor. În prima ceată din care făcea parte și memorialistul se afla și Zota (Zotea, zis și Slotea grecul, arendașul moșiei Corzu); iar în cealaltă se afla căpitanul de panduri Mitroi. Ceata care a mers la Starmina a avut o ciocnire cu turcii. Cealaltă ceată, condusă de Zota, din care făcea parte și D. Protopopescu, a fost trimisă de Anastase Mihaloglu, în incursiune, tocmai la Corzu, unde aflaseră despre sosirea a zece turci. La apariția lui Zota cu ceata sa de arnăuți turcii s-au închis în casă și a început lupta, care a durat două-trei ceasuri. În ajutorul lui Zota, Mihaloglu a mai trimis pe căpitanul Matei Brăgarul „cu o sumă de panduri”. Pe de altă parte, Zota a cerut și ajutorul pandurilor aflați în satul Corzul, în frunte cu ceaușul Gheorghe Dascălu. Lui Zota fiindu-i teamă să nu vină și alți turci ca să-i impresoare, a trimis după ajutoare la satul Brăcleasa, unde se aflau vestitul căpitan de panduri Simion Mehedințeanu și logofețelul Șerban. Între timp, Zota și Ghiță Boiangiu, văzînd că turci nu se predau, au dat foc în dosul caselor. Pandurii s-au băgat în niște buți, cu care s-au rostogolit, pînă lingă case, de i-au dat și ei foc. Atunci s-au predat șapte turci; iar alți doi și un pandur turcesc au ars în foc⁶. Această incursiune a fost executată foarte rapid și, după cum am putut constata, s-a bucurat de sprijinul pandurilor aflați în satul Corzul și în împrejurimi.

1 C. D. Aricescu, *Acte justificative* . . . , p. 46.

2 *Doc. răscol. 1821*, vol. II, p. 234 (satul Copăceni se află situat la 11 km vest de Tg. Jiu).

3 *Idem*, p. 233 (satul Slobozia se află situat la 3 km sud-vest de același oraș).

4 *Idem*, p. 233 și 241.

5 *Idem*, p. 234.

6 C. D. Aricescu, *Acte justificative* . . . , p. 46; *Doc. răscol. 1821*, vol. III, p. 66—67.

După luptele de la Tg. Jiu și Slobozia, turcii, trecînd în calea lor prin satele Peștinar¹ și Porceni², au ucis în afară de panduri sau arnăuți, chiar și pe locuitorii de prin sate, din care cauză foarte mulți au plecat în bejenie spre Schela de la frontiera Transilvaniei³. Turcii, trecînd prin Brădiceni, au ars biserica⁴, în care împrejurare credem că pandurii și locuitorii au opus rezistență cotropitorilor. Probabil după lupta de la Tg. Jiu s-a retras la m-rea Arnota ceata de arnăuți pe care o aflăm acolo la 20 iulie 1821⁵.

Cu toate victoriile lor, ocupanții turci nu se simțeau stăpîni pe situație decît pe drumul parcurs de ei pe valea Jiului. Pandurii continuau lupta de partizani în regiunile păduroase și inaccesibile pentru operațiuni militare cu efective mari. În împrejurimile satului Degerați (jud. Mehedinți)⁶, pădurile erau pline de partizani și turcii nu îndrăzneau să se ducă acolo⁷. La Vîrciorova, pandurii au prins pe un vâtaf de plai, numit de turci și au ucis pe un pandur turcesc⁸.

Ultima luptă organizată a pandurilor și a altor forțe ale răsculaților împotriva turcilor a fost cea de la m-rea Tismana. Ea a avut loc în ziua de 20 iulie 1821, cînd apărătorii mînăstirii au fost siliți să o părăsească în fața mulțimii turcilor⁹. Memorialistul Protopopescu, care, după incursiunea de la Corzu, s-a înapoiat la Tismana, participînd și la această luptă împotriva turcilor, scrie că răsculații au plecat noaptea din mînăstire pe munte și la ziuă au ajuns la locul numit Gura Cloșanilor. El era împreună cu serdarul Chintescu, grămăticul lui Mihaloglu, pitarul Petre Strehăianu și Ioan Zoituzu, pe ultimul, ajungîndu-l turcii, l-au împușcat. Ceilalți au trecut granița pe la Scărișoara, fiind urmăriți foarte de aproape de către turci¹⁰. Cu acest prilej mulți panduri au trecut granița în Banat. Lui Mihaloglu, Hagi Prodan și Macedonschi, împreună cu oamenii lor, autoritățile austriace nu le-au permis să treacă frontiera, fiind nevoiți să se ascundă prin păduri¹¹. Credem că Papa Vladimirescu și Ghiță haiducul au fost prinși cu ocazia luptei de la Tismana, iar nu la Tg. Jiu, cum s-a afirmat pînă acum. Ambii, la sfîrșitul lunii august 1821, au fost trimiși la Vidin, împreună cu alți căpitani de rebeli¹². Probabil că în aceeași

¹ Situat la sud-vest de orașul Tg. Jiu.

² Situat la 9 1/2 km nord de același oraș.

³ *Doc. răs.* 1821, vol. II, p. 241.

⁴ N. Iorga, *Situația agrară...*, Buc., 1915, p. 321.

⁵ Acad. R.P.R., cărțile rom. vechi 111. Ex. II. Apr. (Mineiul Luna lui Aprilie legat împreună cu Martie. Episcopia de la Buzău 1698) prima foaie albă de la început. (*Semnalat subsemnatului de către Eleonora Alexiu*).

⁶ Situat la 27 km vest de Strehăia.

⁷ *Doc. răs.* 1821, vol. II, p. 237.

⁸ *Idem*, p. 244.

⁹ Acad. R.P.R., Cărțile românești vechi 139. S. V. ultima foaie albă, verso. (Noul Testament, București, 1703). *Semnalat subsemnatului de către Eleonora Alexiu*; C. D. Aricescu, *Acte justificative...*, p. 47.

¹⁰ C. D. Aricescu, *op. cit.*, p. 47.

¹¹ *Doc. răs.* 1821, vol. II, p. 245; Hurmuzaki-Nistor, *op. cit.*, vol. XX, p. 670—671.

¹² N. Iorga, *Izv. contemp.*, p. 215; *Doc. răs.* 1821, vol. III, p. 43, nota 1; „Rev. ist. rom.”, X (1940), p. 362—363 (— La 13 august 1821 Pavel Vladimirescu dă un înscris prin care făgăduiește să restituie lucrurile lui Lăudat Frumușanu); N. Iorga, *Studii și doc.*, VIII, p. 148

împrejurare a fost prins de turci și D. Girbea, pe care l-au expediat tot la Vidin, unde a și fost ucis ¹.

Tot la 20 iulie 1821, Diamandi cu oamenii săi, s-au predat turcilor la m-rea Cozia, în urma vicleniei lui Sava ². Pe ziua de 23 iulie/4 august a avut loc o luptă între turci și răsculați la Turnu Roșu, chiar lângă stîlpul de graniță ³. În scurt timp turcii reușiseră să ocupe aproape toate minăștirile întărite din județele Mehedinți și Gorj, inclusiv Tismana și Cozia. Căpeteniile răzvrătiților se risipiseră, pierzînd toate punctele de sprijin, în afară de trecătorile inaccesibile din munți ⁴. Cu toate acestea, locuitorii Olteniei, avînd în frunte pe panduri, au continuat să opună rezistență dușmanilor, folosind lupta îndîrjită de partizani. Aceștia au continuat să atace prin surprindere pe ocupanții turci, care se instalaseră în diferite localități.

O scrisoare relata din Orșova, la 2 august 1821, că dintre panduri „au mai rămas cîțiva ascunși în păduri și prin rîpi și îndată ce prind pe vreun turc, îl șiucid. Hărțuiele au loc mereu” ⁵. Tot în aceeași scrisoare se menționează că pandurii au ars trei sate, și anume: Țințăreni, Ionești și Broșteni, aflate în zona ocupată de turci. O altă corespondență, din 10 august 1821, menționează despre acțiunile pandurilor lui Ioan Magheru, sub conducerea a trei căpitani, care au atacat curtea sus-numitului de la moșia Birzeiu de Gilort (jud. Gorj), unde se instalaseră turcii ⁶. Datele de mai sus constituie proba cea mai evidentă a rezistenței populației din Oltenia pentru apărarea căminurilor lor. Astfel a luat sfîrșit răscoala din 1821 în această parte a țării, după care a urmat crunta și sălbatica ocupație turcească.

În concluzie, putem considera că lupta locuitorilor din Oltenia — în frunte cu pandurii — și cu celelalte forțe organizate ale răsculaților a continuat cu multă intensitate în ultima fază a răscoalei din 1821. Ei au rezistat cu multă energie atacurilor turcilor, acționînd, în special prin incursiuni și lupte de partizani, chiar și după nimicirea forțelor organizate ale răsculaților de către numeroasa oștire a Imperiului feudal otoman.

БОРЬБА НАСЕЛЕНИЯ ОЛТЕНИИ С ТУРКАМИ В ЗАКЛЮЧИТЕЛЬНЫЙ ПЕРИОД ВОССТАНИЯ 1821 г.

РЕЗЮМЕ

Автор рассматривает сопротивление, оказанное жителями Олтении туркам после второго сражения при Дрэгешань (7/19 июня 1821 г.). Он указывает на то, что

(„Cu puține zile înainte, fratele lui Totoc /Tudor Vladimirescu/ a fost dus la Vidin” — 31 august/12 septembrie 1821); Hurmuzaki-Nistor, *op. cit.*, vol. XX, p. 684.

¹ *Doc. răscoalei 1821*, vol. II, p. 294—295.

² *Idem*, vol. III, p. 423; N. Iorga, *Izv. contemp.*, p. 101—102, 218, 314, 375—376; Hurmuzaki-Nistor, *op. cit.*, vol. XX, p. 670—671.

³ Hurmuzaki-Nistor, *idem*, p. 670—671.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Doc. răscoalei 1821*, vol. II, p. 281.

⁶ *Idem*, vol. II, p. 288.

боевые действия крестьян были поддержаны пандурами, и борьба против захватчиков, вылившаяся в форму партизанских боев, не прекратилась даже после захвата турками последних укрепленных монастырей в уездах Мехединц и Горж, включая Тисману и Козию. Эти оборонительные действия населения Олтении для защиты своих домов и семей продолжались с большой силой до начала августа 1821 года.

LES LUTTES DES HABITANTS DE L'OLTÉNIE CONTRE LES TURCS AU COURS DE LA DERNIÈRE PHASE DE LA RÉVOLTE DE 1821

RÉSUMÉ

L'auteur analyse la résistance opposée aux Turcs par les habitants de l'Olténie après le deuxième combat de Drăgășani (7/19 juin 1821). Il montre que la résistance opposée aux envahisseurs dans les villages s'est poursuivie à l'aide des *pandours* et a adopté l'aspect d'une lutte de partisans, qui n'a pas cessé même quand les Turcs eurent conquis les derniers monastères fortifiés des départements de Mehedinți et de Gorj, y compris Tismana et Cozia. Ces actions de la population de l'Olténie en vue de défendre ses foyers ont continué avec vigueur jusqu'au début du mois d'août de l'année 1821.

DESPRE DATAREA VALULUI DE PIATRĂ DIN DOBROGEA ȘI LOCALIZAREA EVENIMENTELOR DIN NOTA TOPARHULUI GREC

DE

PETRE DIACONU

Valul de piatră¹, constând dintr-un zid gros de circa 1,75 m, își desfășoară lungimea prin mijlocul Dobrogei pe o distanță de 59 km — cuprinsă între Axiopolis (3 km sud de Cernavoda) și Constanța (fig. 1). Valul, dublat pe frontul său nordic de un șanț de apărare, este prevăzut din loc în loc cu castele (în total 26)². Traseul lui domină înspre nord o bună bucată de teren, în care sînt incluse și mlaștinile pîrîului Carasu.

Firește că, în lipsa unor observații atent înregistrate, nici pînă în ziua de astăzi nu s-a putut ajunge la un consens în ceea ce privește datarea și atribuirea lui etnică.

Hector de Béarn, călător francez, socotea pe la 1828 că valul ar fi fost zidit în vremea împăratului Traian³. Aceleiași epoci i-a fost atribuit de către Xavier Hommaire de Hell, alt călător francez, care a trecut prin Dobrogea pe la anul 1846⁴. Ion Ionescu de la Brad îl numea „valul lui Traian”, întrezărindu-se în aceasta o datare la sfîrșitul sec. I — începutul sec. II e.n.⁵. Mihai Sutzu credea că valul de piatră datează din tim-

¹ Vezi bibliografia la : Radu Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, București, 1938, p. 359—367; Dim. Krandjalov, *Валовете въ Добруджа и Бесарабия и прабългарската теория*, în „Годишникъ на университета Св. Клементъ — София, историко-филологически факултет”, XXXIX, 1942—1943, 167 p. extras; Eug. Comșa, *Cercetări și observații în legătură cu valurile din Dobrogea*, în SCIV, nr. 2, an. II, 1951, p. 237—338.

² Descrierea acestor castele o face Gr. Tocilescu, în *Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie*, București, 1900, p. 172.

³ După Ion Conea, *Hector de Béarn, un călător francez prin Dobrogea în 1828*, în „Analele Dobrogei”, IX, II, p. 194.

⁴ După Marin Rareș, *Xavier Hommaire de Hell, un călător francez în Dobrogea*, în „Analele Dobrogei”, XV, 1934, p. 64 și urm.

⁵ Ion Ionescu de la Brad, *Excursiune agricolă în Dobrogea*, traducere de V. Mihăilescu, în „Analele Dobrogei” nr. 1, an. III, p. 126. Ion Ionescu de la Brad, de altfel ca și Hector de

pul domniei lui Theodosie I, adică din ultimul pătrar al sec. al IV-lea ¹, iar C. Schuchhardt ² și Fabricius ³ îl puneau pe seama federațiilor barbari din sec. al IV-lea sau dintr-o vreme imediat următoare. Grigore Tocilescu l-a atribuit epocii lui Constantin cel Mare ⁴, în timp ce Radu Vulpe, bizuindu-se în special pe anumite piese arhitectonice folosite în val ca material de construcție, îl data în sec. V—VI, cu o preferință mai precisă pentru timpul domniei împăratului Anastasius ⁵. Cu câteva decenii în urmă, K. Scorpil socotea și el că valul de piatră a fost ridicat în epoca romană sau romano-bizantină ⁶.

În schimb, Iordan Venedikov a atribuit valul de piatră bulgarilor ⁷. În anul 1951, Eugen Comșa îl atribuia bizantinilor din sec. XI—XII ⁸, pornind de la descoperirea, în temeliiile castrului nr. VIII (după numerotarea lui Gr. Tocilescu) situat în dreptul gării Mircea Vodă, a cunoscutului bloc cu inscripția slavă din „anul 6451” — adică 943 după calendarul nostru ⁹. Pe deasupra, în sprijinul acestei datări, Eugen Comșa aducea descoperirea lângă gara Dorobanțul a unei cariere din care s-ar fi exploatat blocuri de piatră pentru a fi folosite în val, precum și descoperirea unei așezări cu ceramică tipică secolelor XI și XII ¹⁰. În anul 1957, același cercetător a revenit asupra valului de piatră, atribuindu-l de data aceasta și dinsul bulgarilor de la sfârșitul sec. al IX-lea sau începutul sec. al X-lea. Noua poziția în ce privește datarea valului i-a fost impusă lui Eugen Comșa de prezența în castelele valului, și alături de ele, a ceramicii caolinatate decorate cu linii incizate orizontal și a ceramicii caolinatate vopsite cu o culoare roșie sau brună în asocieri cu ceramica cenușie decorată cu linii lustruite; aceasta din urmă, socotită de amintitul cercetător ca aparținând tipului Saltovo-Maiatk, era datată în sec. IX—X.

Încheind sumara prezentare a celor mai de seamă opinii privind datarea valului de piatră, în cele ce urmează vom încerca în primul rând să precizăm, pe cât este posibil, limitele cronologice în care se încadrează epoca zidirii acestuia. În al doilea rând, în funcție de atribuirea etnică a valului, vom căuta să deslușim eventuala corelație dintre datarea lui și nota „toparhului grec”.

Béarn și Xavier Hommaire de Hell, vorbind despre valurile din centrul Dobrogei, se referă în special la valul de piatră.

¹ Mihail Sutz, în „Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie”, I, II, București, 1883, p. 179—181.

² C. Schuchhardt, *Die sogenannten Trajanswälle in der Dobrudscha*, Berlin, 1918, p. 62 și urm.

³ RE, s.v. *Limes*, col. 649.

⁴ Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 182.

⁵ R. Vulpe, *op. cit.*, p. 370—371. Astăzi R. Vulpe, renunțând la această datare, admite, sub rezerva cercetărilor viitoare, că valul a fost construit de protobulgari. Părerea și-a exprimat-o cu prilejul discuțiilor la comunicarea ținută de noi în cadrul Institutului de Arheologie, tratând subiectul de față.

⁶ După Fehér Géza, *Les monuments de la culture protobulgare et leurs relations hongroises*, în „Arch. Hung.”, VII, Budapesta, 1931, p. 16.

⁷ Iordan Venedikov, *Старобългарски окопи*, în „Отечество” IV, 39, 1917, p. 12.

⁸ Eug. Comșa, *op. cit.*, p. 233—238.

⁹ Damian P. Bogdan, *Добруджанская надпись 943 года*, în „Romano-Slavica”, I, 1958, p. 89—93.

¹⁰ Eug. Comșa, *op. cit.*, p. 237.

Inscripția de la Mircea Vodă are o importanță deosebită, fiindcă ea reprezintă un terminus *post quem*, sigur, pentru datarea valului de piatră.

O eventuală presupunere că inscripția din anul 943 putea fi realizată pe un bloc incastrat într-un zid mai vechi nu poate fi luată în seamă, fie numai și pentru faptul că în cazul acesta ea ar fi trebuit să se păstreze în întregime; or, pe blocul de piatră, despre care este vorba, nu se găsește decît un rest din inscripție, ceea ce înseamnă că acesta, înainte de a fi fost folosit ca material de construcție, fusese tăiat¹.

Prin urmare, anul 943 de pe inscripția de la Mircea Vodă se impune ca limită inferioară a încadrării cronologice a epocii zidirii valului. Cu alte cuvinte, valul de piatră, cel puțin în zona unde s-a găsit inscripția, se dovedește a fi fost construit după anul 943.

În stadiul actual al cercetărilor există anumite indicii privind și limita superioară a încadrării cronologice a valului.

Cercetările arheologice întreprinse, începînd cu anul 1957, pe dealul Tibișirul, situat pe teritoriul comunei Basarabi (r. Medgidia), au scos la iveală resturile unei mari cariere de unde s-au exploatat în vechime blocuri de cretă în formă paralelipipedică. Înăuntrul carierei, pe diferitele orizonturi de exploatare, se găsesc numeroase încăperi de locuit, chilii, bisericuțe, precum și o cameră funerară, toate amenajate prin scobire în pereții verticali ai masivului de cretă². Pe pereții carierei, dar mai ales pe pereții din interiorul încăperilor, se păstrau diferite semne și reprezentări de scene, în special zoomorfe. Alături de ele, în încăperi, de cele mai multe ori s-au găsit inscripții în caractere runice, chirilice și în cîte un caz în caractere glagolitice, grecești și arabe³. Inventarul arheologic este reprezentat cu deosebire prin ceramică de producție locală (nisipoasă cu linii incizate orizontal și cenușie cu linii lustruite) și vase de tradiție sau proveniență bizantină. Unele sînt smălțuite verde-oliv, iar celelalte poartă ca decor dungii late de vopsea roșie sau cafenie-brună⁴.

Pe baza ceramicii de producție locală sau bizantină, precum și pe baza caracterelor chirilice din inscripțiile slave, încăperile săpate în masivul de cretă de la Basarabi, deci și cariera pentru exploatarea blocurilor de cretă, se datează către sfîrșitul sec. al X-lea. Această datare se conturează și mai bine prin inscripția săpată deasupra intrării în biseri-

¹ La un examen atent al blocului se observă că atît tăietura pentru realizarea feței superioare, cît și tăietura de jos au afectat cîte un rînd din inscripție. Din primul rînd pe piatră nu se mai păstrează decît partea inferioară a literei chirilice < > și capătul de jos al unei haste. Ultimul rînd al inscripției a avut și el de suferit de pe urma tăierii blocului de piatră. Partea inferioară a literelor care compun acest rînd a fost înlăturată o dată cu tăierea blocului. În plus, piatra e ruptă din vechime și pe latura sa stîngă (vezi planușă la C(omșa), C(ostăchel), B(ogdan), *Inscripție slavă din Dobrogea din anul 943*, în „Studii” III, 1954, p. 122—134. De altfel presupunerea potrivit căreia inscripția putea fi realizată pe o piatră deja incastrată într-un zid nu poate fi luată în seamă, deoarece blocul cu inscripție provine din temelii unui zid (C.C.B., *op. cit.*, p. 122 și Eug. Comșa, *Cercetări și observații în legătură cu valurile din Dobrogea*, în SCIV, nr. 2, 1951, p. 237).

² I. Barnea, V. Bilciurescu, *Șantierul arheologic Basarabi*, în *Materiale*, VI, 1959, p. 541—563.

³ Inscripțiile cu caractere grecești și arabe au fost descoperite în cercetările din anul 1961. Informație I. Barnea.

⁴ I. Barnea și V. Bilciurescu, *loc cit.*, p. 550—552.

cuța dezvelită în anul 1957. Este vorba de inscripția cu anul 6500 (în calendarul nostru, anul 992)¹. Dacă se are în vedere că bisericuța se găsește într-unul din orizonturile târzii de exploatare a cretei, atunci se poate susține fără teamă de a greși că la Basarabi cariera își încetează existența în anul 992 sau în anii imediat următori².

De existența carierei de la Basarabi se leagă în mod necesar întrebarea : la ce au folosit blocurile de cretă ?

Întrebarea și-a găsit un răspuns în toamna anului 1958, când, cercetându-se la suprafață porțiunea de val dintre com. Basarabi și Valea Seacă, s-a constatat că acesta a fost amenajat, în această zonă, din cretă³. Observațiile de pe teren ne permit să socotim că tibișirul din val provine, cel puțin în parte, din cariera de la Basarabi. Și, cum această carieră își încetează existența în cursul ultimului deceniu al sec. al X-lea, avem suficiente temeuri de a vedea în anul 992 — amintit mai înainte — un terminus *ante quem* pentru datarea valului de piatră.

Din cele relatate pînă aici, reiese că valul de piatră a fost construit într-o epocă cuprinsă între anul 943 — data inscripției de la Mircea Vodă — și anul 992 — săpat deasupra intrării în bisericuța de la Basarabi.

Dat fiind că pînă la folosirea în val, ca material de construcție, a inscripției de la Mircea Vodă trebuia să treacă o oarecare vreme, se poate presupune că epoca de construire a valului de piatră se situează în a doua jumătate a sec. al X-lea.

Pentru restrîngerea și precizarea acestei epoci, de cea mai mare importanță va fi definirea vremii în care a funcționat cariera.

După cum s-a amintit deja, cariera și-a încetat existența în 992 sau în anii imediat următori.

Data de început a exploatării blocurilor de cretă este mai greu de precizat, deoarece orizonturile inferioare sînt departe de a fi fost explorate, arheologic, în întregime. Totuși, de pe acum sîntem în posesia cîtorva elemente care îndreptățesc presupunerea că exploatarea cretei nu a început cu mai mult de 15—20 ani înainte de 992. Aceasta este dovedită, credem noi, de prezența în orizonturile inferioare a ceramicii bizantine vopsite cu șlem roșu sau brun-cafeniu care, potrivit observațiilor de pînă acum, își face apariția — pentru scurtă vreme — în Dobrogea numai o dată cu revenirea stăpînirii bizantine la Dunărea de jos, în anul 972⁴. În funcție de aceasta, se poate admite că exploatarea carierei de

¹ Damian P. Bogdan, în *Materiale*, IV, 1957, p. 562—563; *idem*, *Grafitile de la Basarabi*, în „An. Univ. Parhon, seria științe sociale, istorie”, IX, 16, 1960, p. 31.

² Pentru o mai ușoară înțelegere a argumentării care urmează, vom socoti anul 992 ca dată de sfîrșit a epocii funcționării carierei.

³ Observația noastră a fost confirmată mai apoi și de I. Barnea. În săpăturile practicate în val, cu ocazia diferitelor lucrări agricole și viticole, se disting bolovani de cretă, iar într-un caz jumătatea unui bolovan paralelipipedic de cretă.

⁴ Această specie ceramică este cunoscută pînă acum în Dobrogea numai la Dinogetia-Garvăn, Capidava (vezi Gr. Florescu, R. Florescu, Petre Diaconu, *Capidava*, I, 173—178; R. Florescu, *Unele observații cu privire la ceramica decorată cu culoare roșie din așezarea târzie de la Capidava*, în SCIV, nr. 1, an. IX, 1958, p. 230—237), în castrele valului de piatră (vezi Eug. Comșa, *op. cit.*, p. 333) și la Popina, pe malul drept al Dunării, la vest de Siliștriu (vezi Jivka Văjarova, *Славяно-българската селище край село Попина, Силистренно*, Sofia, 1955, p. 44—45), iar în cîmpia munteană la Ileana-Podari, pe valea Moștiștei la est

cretă de la Basarabi a început cel mai devreme în anul 972 : cu alte cuvinte, epoca de funcționare a carierei s-a desfășurat în răstimpul 972—992, fapt dovedit într-o oarecare măsură și de inscripțiile chirilice, care, în ansamblul lor, prezintă particularități caracteristice mai degrabă sfârșitului sec. al X-lea și începutului sec. al XI-lea, decât primei jumătăți a sec. al X-lea¹.

În plus, inscripțiile din orizonturile inferioare nu se deosebesc de cele din bisericuța datată în anul 992, ceea ce înseamnă că între primele inscripții, adică cele mai vechi și ultimele, cele mai noi, nu s-a scurs un răstimp prea îndelungat².

Dacă exploatarea cretei de la Basarabi s-a făcut între anii 972 și 992, se înțelege că și construirea valului de piatră a avut loc în această vreme³.

Cărei populații sau puteri politice îi aparține valul de piatră ?

Valul are frontul îndreptat spre nord. Prin urmare, el este opera unei populații așezate la sud de linia Cernavoda-Constanța, care se apăra sau se temea de atacurile unei puteri politice din nordul Dobrogei.

În funcție de realitățile istorice existente la Dunărea de jos în ultimul pătrar al sec. al X-lea — constructorii valului de piatră nu pot fi decât bizantinii sau bulgarii. Dar, interpretarea observațiilor arheologice din Dobrogea de la sfârșitul sec. al X-lea, cât și interpretarea izvoarelor

---

de Bueurești (vezi VI. Zirra, *Cercetări feudale timpurii la Ileana-Podari*, în *Materiale*, V, 1959, p. 505). Datarea în sec. VIII—IX a acestei specii ceramice de către Jivka Văjarova, *op. cit.*, p. 48, datare la care astăzi cercetătoarea bulgară a renunțat, este folosită de R. Florescu, *op. cit.*, p. 134, pentru a atribui pe cea descoperită la Capidava unei vremi anterioare epocii lui Ioan Tzimiskes. Potrivit observațiilor noastre, ceramica din caolin, vopsită cu o culoare roșie sau cafenie-brună, se datează între anii 972 și circa 1000. Ea nu apare în nici un fel, în așezările și cimitirele din Dobrogea și Bulgaria, înainte de anul 972. Această specie ceramică este bizantină sau de cea mai autentică tradiție bizantină, care, din motive necunoscute încă, încetează de a mai exista în sec. al XI-lea. Probabil ca ea să fi fost produsă numai într-un anumit centru, distrus în jurul anilor 1000. Specia ceramică cu vopsea este cunoscută la Corint spre sfârșitul sec. al X-lea și în sec. al XI-lea (vezi Charles H. Morgan II, *Corinth, XI, The Byzantine Pottery*, Cambridge, 1942, p. 71, pl. XVII, c.f.i.) În ultimul timp o asemenea ceramică a mai apărut la Razgrad (vezi Sonia Gheorghieva, *Средновековната селище над развалините на античния град Абритуз* *Izvestia* — Institut. XXIV, Sofia, 1961, p. 24—25, iar în Dobrogea, la Rasova, pe malul Dunării (inf. A. Aricescu).

¹ Stamen Mihailov, în recenzia la raportul preliminar al lui I. Barnea și V. Bileurescu, publicată în „Археология”, 2, II, Sofia, 1960, p. 71, socotește că inscripția *АДЖИИ ЕСМА* prezintă caractere mai târzii decât sfârșitul sec. al X-lea.

² Damian P. Bogdan, *op. cit.*, p. 40—41, stabilește trei etape cronologice în desfășurarea scrisului de la Basarabi și, în consecință, datează inscripțiile între sfârșitul sec. al IX-lea și sfârșitul sec. al X-lea, căutând prin aceasta să fie în concordanță cu datarea pe criteriul arheologic, consemnată în primul raport de săpături (v. I. Barnea — V. Bilciurescu, *op. cit.*, p. 562). Damian P. Bogdan socotește că cele mai vechi inscripții sînt cele runice, urmînd apoi inscripțiile din rune amestecate cu semne glagolitice și chirilice. Numai că stabilirea acestor etape este infirmată de cercetările de la Basarabi efectuate în anii 1960—1961. Spre exemplificare, cităm cazul inscripțiilor în caractere chirilice, care sînt mai numeroase în bisericuța orizonturilor inferioare, decât în bisericuța din anul 992. Informație I. Barnea.

³ O altă de tîrzie datare a valului nu poate fi infirmată — așa cum credea Eug. Comșa (*op. cit.*, p. 331—333) de găsirea în castrul valului de piatră a ceramicii cenușii sau caolinată, deoarece ambele specii își continuă existența pînă în jurul anilor 1000 și încă mai tîrziu (vezi rapoartele preliminare privind săpăturile de la Dinogetia, în SCIV, nr. 1—2, 1953 și nr. 1—2, 1954).

literare privind aceeași regiune și aceeași vremuri nu ne îndreptățesc să socotim că valul este opera bizantinilor. Apoi, este greu de admis că bizantinii, ajunși la 972 aci, să se fi oprit pe linia Cernavoda-Constanța, când nimic și nimeni nu i-ar fi împiedicat să ajungă la gurile Dunării; de altfel, obiectivul principal al bizantinilor la Dunărea de jos era tocmai stăpînirea gurilor acestui fluviu — stăpînire pe care puteau să și-o exercite relativ ușor, în condițiile de atunci și cu ajutorul puternicei lor flote.

Presupunînd totuși că bizantinii ar fi construit valul de piatră, atunci nu ar putea fi precizată în nici un chip puterea politică inamică, stăpînitoare a regiunii de la nord de linia Cernavoda-Constanța, la sfîrșitul secolului al X-lea.

Prin urmare, rămîne să se admită că numai populația străromînă, bulgarii puteau construi la acea dată valul de piatră¹, fapt impus oarecum și de caracterul slavo-bulgar al complexului arheologic de la Basarabi.

Fîindcă identificarea constructorilor valului cu bulgarii contravine, pe de o parte, opiniei din istoriografia noastră contemporană potrivit căreia toată Bulgaria răsăriteană și întreaga Dobroge, începînd cu anul 972, sînt în continuă stăpînire bizantină timp de aproximativ două veacuri², iar pe de altă parte contravine și opiniei istoricilor bulgari, care neagă cu desăvîrșire orice fel de stăpînire bizantină în Bulgaria de nord-est între anii 976 — circa 1000³, se cuvine a vedea, fie și în treacăt, cum se prezintă realitatea istorică.

Se știe că, după înfrîngerea drujinelor lui Sviatoslav, Ioan Tzimiskes instaurează stăpînirea bizantină în toată Bulgaria nord-estică; în același timp, Bulgaria apuseană, condusă de cei patru comitopoli — David, Moise, Aaron și Samuel — rămînea mai departe independentă.

În Dobrogea, paralel cu schimbarea numelui orașului Dorostol în Theodoropolis⁴, Ioan Tzimiskes reface unele dintre castrele de pe malul dunărean și statornicește în ele garnizoane⁵.

Stăpînirea bizantină se menține în Dobrogea netulburată pînă în 976 — anul morții lui Ioan Tzimiskes. Începînd cu acest an, în Bizanț izbucnește o puternică răscoală, provocată după cît se pare de nemulțumirile țăranilor. Parakimomenul Vasile, tutorele tinerilor împărați

¹ În stadiul actual al cercetărilor nu poate fi stabilită vreo corelație între „valul dintre Dunăre și mare” menționat în Scanzia lui Isaiia (C. Jireček, *Das christliche Element in der topographischen Nomenclatur der Balkanländer*, Wien, 1897, p. 87) și valul de piatră dintre Cernavoda și Constanța. S-ar putea ca amintitul izvor, în măsura în care poate fi luat în seamă, să se refere mai degrabă la unul din cele două valuri de pămînt — existente tot în regiunea dintre Cernavodă și Constanța (cf. V. N. Zlatarski, *История на България през средните векове*, I, partea I, Sofia, 1938, p. 139).

² N. Bănescu, *Changements politiques dans les Balkans après la conquête de l'Empire bulgare de Samuel (1018). Nouveaux duchés byzantins; Bulgarie et Paristrion*, în BSH, X, 1923 (extras); *idem*, *La domination byzantine sur les régions du Bas-Danube*, în BSH, VIII, 1927; *idem*, *La question du Paristrion ou la conclusion d'un large débat*, recenzie, în „Byzantion”, VIII, 1, 1933, p. 277—308; *idem*, *Les duchés byzantins de la Paristrion (Paradounavon) et la Bulgarie*, București, 1946 — passim, vezi tot aici și restul bibliografiei.

³ V. N. Zlatarski, *op. cit.*, partea II, Sofia, 1927, p. 642 și urm.

⁴ Leon Diaconul, *Historia*, Bonn, 1828, p. 128.

⁵ Cedren, *Compendium Historiarum*, II, Bonn, 1839, p. 412.

Vasile al II-lea și Constantin al VIII-lea, face față cu greu miniei populare dirijate cu multă iscusință de Bardas Skleros.

Folosindu-se de aceste vremuri tulburi, populația autohtonă stră-romină și bulgară din părțile nord-răsăritene ale statului bulgar supusă administrației constantinopolitane, găsește acum prilejul să se elibereze pentru o vreme de stăpînirea bizantină și să se alătore Bulgariei apusene conduse de comitopoli ¹.

Din păcate, izvoarele nu ne dau în privința aceasta relatări directe și concrete. Totuși, Cedren ² menționează, în cronica sa, că atunci cînd bulgarii, după moartea împăratului Ioan Tzimiskes, renunță la stăpînire (bizantină), cei patru frați comitopoli încep să guverneze asupra lor și aceasta s-a întîmplat „*deoarece dintre apropiații după rudenie ai lui Petru, unii au fost secerăți de moarte, iar Boris și Roman, aduși în capitală, au rămas acolo*” ³.

S-ar putea obiecta că referirea lui Cedren privește Bulgaria apuseană, însă bulgarii din vestul Peninsulei Balcanice nu aveau cum renunța la stăpînirea bizantină din moment ce nu o cunoșteau nici atunci, în anul 976, și nici încă multă vreme după aceea. Prin urmare, rămîne de admis că izvoarele citate se referă numai la populația din teritoriile alipite Bizanțului la 972. Că așa stau lucrurile, reiese și din afirmațiile lui Zonaras că acum, în 976, „*ei (adică bulgarii) oferă celor patru frați puterea*” ⁴. Evident că este vorba tot de părțile răsăritene pentru că în Apus, regiune necucerită de Ioan Tzimiskes, cei patru frați — comitopoli — își asiguraseră stăpînirea încă din anul 969 ⁵. Pierderea, de către bizantini, în anul 976 a Bulgariei de nord-est este dovedită, în mod direct de data aceasta, de o altă informație a lui Cedren : la anul 1000 (în realitate 1001) ⁶, trupele imperiale conduse de Theodorokanos și Xifias cucerește Pliska, Preslavul Mare și Preslavul Mic ⁷, orașe care căzuseră în stăpînirea constantinopolitană încă din anul 972. Știut fiind că niciodată nu cucerești ceea ce deja îți aparține, relatările din cronica lui Cedren se explică numai prin aceea că aceste orașe se eliberaseră și ele o dată cu restul Bulgariei nord-estice, imediat după moartea împăratului Ioan Tzimiskes ⁸.

De menționat că regiunile bulgărești de la sud de munții Balcani nu s-au putut elibera ⁹.

Avînd în vedere existența valului de piatră, datat în ultimul pătrar al sec. al X-lea, este de presupus că în anul 976 nici Dobrogea de nord nu s-a putut elibera. Bizantinii au continuat să o stăpînească și după această dată, fapt confirmat și de dovezile arheologice. Astfel, în timp ce la Capidava și Garvăn-Dinogetia, așezări din nordul Dobrogei, nu se

¹ V. N. Zlatarski, *op. cit.*, p. 642—644.

² Cedren, *op. cit.*, p. 434.

³ *Ibidem*, p. 435.

⁴ Zonaras, *Epitome historiarum*, IV, Lipsca, 1871, p. 110.

⁵ V. N. Zlatarski, *op. cit.*, p. 642—644 — face o analiză profundă a acestor texte și ajunge la concluzii pe care ni le însușim în întregime.

⁶ V. N. Zlatarski, *op. cit.*, p. 716, nu acceptă data de 1000. consemnată de Cedren, ci 1001, dată impusă de cronica arabului Iahya.

⁷ Cedren, *op. cit.*, p. 452.

⁸ Vezi V. N. Zlatarski, *op. cit.*, p. 643.

⁹ *Ibidem*.

constată nici o întrerupere de viață în perioada dintre anul 972 și mijlocul sec. al XI-lea, în schimb, la Păcuiul lui Soare, în apropierea Silistrei, viața — întreruptă la scurtă vreme după ridicarea zidurilor cetății — își reia cursul normal la o dată în jurul anului 1000.

Stăpînirea bizantină în jumătatea de nord a Dobrogei, la sfîrșitul secolului al X-lea, este atestată, socotim noi, și de mult discutata „notă a toparhului grec”,

Ce este această notă și ce conține ea ?

Bizantinologul francez B. Hase găsea în anul 1815 în Biblioteca Națională din Paris un codex cu scrisori ale Sfîntului Vasile, Phalaris și Grigore din Nazianz — scrisori pe ale căror margini și spații libere se păstrau însemnările unui toparh, în limba greacă-bizantină. Ele au fost publicate de descoperitorul lor în comentariul la opera lui Leon Diaconul, întîi în anul 1819 la Paris¹ și mai apoi, în anul 1828 la Bonn².

Originalul acestor însemnări — cunoscute în literatura de specialitate ca „notă a toparhului got”, „tauric” sau „anonim” și, în ultima vreme, mai adesea, ca „nota toparhului grec” — s-a rătăcit între timp.

B. Hase, singura persoană care a văzut nota, a datat-o, potrivit criteriilor paleografice, la sfîrșitul sec. al X-lea — începutul sec. al XI-lea. Pentru învățatul francez nu exista nici o îndoială că nota era opera toparhului însuși. Convingerea sa pornea poate și de la faptul că în notă se găseau pe ici pe colo îndreptări făcute de aceeași mînă care scrisese textul.

Nota, redactată într-o limbă vie și colorată³, se împarte în trei fragmente distincte.

În primul dintre ele este relatată o călătorie de întoarcere acasă (πρὸς τὰ οἰκεία), îngreuiată de traversarea Niprului, ale cărui ape sînt învolburate de nesfîrșite sloiuri de gheață. După trecerea Niprului, operație efectuată numai în urma înghețării apelor, toparhul și suita sa poposesc cîtăva vreme în satul Borion; apoi ei se îndreaptă spre Mavrokastron.

În fragmentul al doilea, toparhul descrie situația precară a regiunii conduse de el — regiune tulburată de atacurile unei populații barbare. Reședința toparhului — κλήματα — seamănă mai mult cu un sat decît cu un oraș. De teama unor atacuri iminente, același toparh pune să se ridice la rezeală, într-o parte a orașului-reședință o cetățuie, construită din materialele existente, adică mai vechi.

În fragmentul al treilea se menționează că în cetățuia prevăzută cu șanț de apărare s-au pus lucrurile mai de preț, restul așezîndu-se în celălalt ocol al orașului. Profitîndu-se de cîteva momente de răgaz, se trece și la refacerea vechiului zid al reședinței. Acest fragment se încheie cu descrierea succintă a împrejurărilor care l-au determinat pe toparh să ceară protecția unui stăpînitor de la nord de Dunăre.

¹ A. Cazacu, *Cîteva considerații asupra fragmentelor așa-zisului Toparcha Gotticus*, în RI, XXX, 1944, p. 33.

² Leon Diaconul, *op. cit.*, p. 496—505.

³ K. Krumbacher, *Geschichte der byzantinischer Literatur*, München, 1897, p. 268—269.

De la publicarea notei de către Hase, numeroși au fost cercetătorii — în special ruși — care s-au ocupat cu localizarea celor relatate de toparh.

În timp ce F. I. Uspenski¹ opina că evenimentele din notă s-au petrecut în regiunea Donului inferior, P. T. Buracikov² le localiza la Nipru. Ambii istorici, neținând seama de datarea lui Hase, vedeau în stăpînitorul de la nord de Dunăre pe țarul bulgarilor Simion.

Alți cercetători, ca Miliukov și Honigmann, identificînd capitala toparhului cu Mavrokastron, au localizat regiunea acestuia la gura Nistrului³. Din textul notei însă reiese că reședința toparhului se numea κλήματα⁴ și nu Mavrokastron, acesta din urmă fiind pomenit în primul fragment ca punct de reper în călătoria de întoarcere acasă. Părerile lui Uspenski, Buracikov și Miliukov-Honigmann au rămas fără nici un ecou în lumea științifică.

Majoritatea cercetărilor din secolul trecut, dar și unii din vremurile noastre, au socotit că evenimentele consemnate în notă s-au petrecut în Crimeea⁵, așa cum credea de altfel și Hase⁶.

Această părere, susținută cu deosebită ardoare de A. Kunik⁷ și mai tirziu de elevul acestuia — F. Westberg⁸, se întemeia pe presupunerea

¹ F. I. Uspenski, *Византийские владения на северном берегу черного моря в IX-X вв.*, în „Киевская старина”, 25, 5—6, 1889, p. 253—294 — după M. V. Levcenko, în *Очерки по истории русско-византийские отношения*, Moscova, 1956, p. 294.

² P. T. Buracikov, *О записке готского топарха*, în *М.И.П.* 142, 1877, p. 199—255, după Levcenko, *op. cit.*, p. 294.

³ P. Miliukov, *Время и место действия записки греческого топарха*, în *Труды 8-25 археолог. съезда в Москве*, III, 1897, p. 278—289, după M. V. Levcenko, *op. cit.*, p. 295; N. Iorga, *Lucruri noi despre Chilia și Cetatea Albă*, în „An. Acad. Rom., Mem. sect. ist.”, seria III, V, 1925, p. 325—332; G. I. Brătianu, *Recherches sur Vicina et Cetatea Albă*, București, 1935, p. 99—100; Ernest Honigmann, *Studies in Slavic church History*, în „Byzantion”, XVII, 1944—1945, p. 159—161. De asemenea, vezi și A. J. Бертве-делгардъ, *К вопросу о местонахождении маврокастропа „Записки готского топарха”*, în „Записки Одесского Общества Истории древностей”, XXXIII, Odesa, 1919, p. 1—17 (extras). Acest autor însă situează Mavrokastronul din „nota toparhului” la răsărit de Nipru.

⁴ Ernest Honigmann, în *Die sieben Klimate und die Πόλις ἐπιστημοί*, Heidelberg, 1929, respinge identificarea Klimatei din nota toparhului grec cu un oraș. Aceași poziție vezi și la N. Bănescu, *Les premiers témoignages byzantins sur les Roumains du Bas-Danube*, în „Byzantinisch-neugriechische Jahrbücher”, 1922, p. 309. În ce ne privește, nu împartășim poziția lui E. Honigmann și, în consecință, ne raliem părerii unanim acceptată în ultima vreme, potrivit căreia κλήματα din nota toparhului desemnează numele unui oraș.

⁵ Printre istoricii mai de seamă, cităm pe: V. Köhne, *Beiträge zur Geschichte und Archæologie von Chersonesus in Taurien*, St. Petersburg, 1848, p. 220—222; S. A. Gedeonov, în *См. «Отрывки о варяшском вопросе»* în „Зап. Имп. Акад. Наук.” I, 1863, p. 66—70; A. Kunik, în *О записке Безьямляного Таврического (Анупутис Таврицис) Отчет 0 14—м, присужденный наград Уварова 25, IX, 1871, 2, p. 106—110; N. T. Lambin, *Поход Олега*, în *Ж.И.Н.П.*, iulie, 1873, p. 126; D. V. Повaiski, *Разыскания о начале Руси*, Moscova, 1882 — după M. V. Levcenko, *op. cit.*, p. 293. Dintre istoricii mai noi ne mulțumim a cita pe G. G. Litavrin, *Записка греческого топарха*, în *Из истории средневековой Европы (X—XVII)*, Moscova, 1957, p. 115, și D. L. Talis, *Русско-корсунские отношения в IX—X вв.*, în „Византийский временник”, XIV, 1956, p. 106.*

⁶ Leon Diaconul, *op. cit.*, p. 496.

⁷ A. Kunik, *op. cit.*

⁸ F. Westberg, *Die Fragmente des Toparcha Gothicus (Anonymus Tauricus) aus dem 10. Jahrhundert*, în V, 2, 1908 (1910), p. 227—286, după A. Cazacu, *op. cit.*

că în τὰ κλήματα pomenită de două ori în nota toparhului se ascunde numele unei cetăți din sudul Crimeei.

Cetatea și-ar fi căpătat numele de la κλήματα, denumire sub care sînt cunoscute în *De administrando imperio* a lui Constantin Porphyrogenetul niște ținuturi din sudul Crimeei.

Potrivit părerii istoricilor A. Kunik și F. Westberg, acțiunea din însemnări petrecîndu-se în Crimeea, toparhul ar fi trebuit să fie numai-decît got, deoarece în Crimeea secolului al X-lea încă mai trăiau goți, iar barbarii care-i atacau regiunea ar fi fost ruși sau chazari, în timp ce stăpînitorul de la nord de Dunăre, căruia i se solicitase ajutor, ar fi fost unul din cnejii kievieni.

Primul dintre istorici care a respins în mod hotărît o asemenea localizare a fost bizantinologul V. G. Vasilevski¹. Acesta — atrăgînd atenția că la cronicarii bizantini termenul de τὸ κλίμα scris adeseori sub influența latină τὸ κλήμα are diferite înțelesuri, precum : înclinația cerului față de pămînt (latitudinea), un loc jos lângă mare sau munte, o anume unitate administrativă mai mică decît thema etc. — admite că în nota toparhului τὸ κλήματα este numele unui oraș, dar că acesta nu trebuie căutat în Crimeea, unde o localitate cu un astfel de nume nu este atestată de Constantin Porphyrogenetul². În opera acestui împărat, klimatele din Crimeea sînt regiuni în care se găsesc castre : „... ἀπὸ δὲ χερσῶνος μέχρι βοσπόρου εἰσὶ τὰ κόστρα τῶν κλιματῶν”³.

În consecință, bizantinologul rus a redeschis problema identificării ținutului toparhului.

Toparhul relatează în primul fragment că, după un scurt popas în satul Borion de la gurile Niprului, el s-a îndreptat spre casă, luînd drumul Mavrokastronului, iar Mavrokastronul nu este altceva decît Cetatea Albă sau alt oraș, dar care, în orice caz, este așezat la vărsarea Nistrului. Un asemenea oraș este frecvent amintit aici de portulanele italiene din sec. XIII—XIV.

Ținînd seama de direcția de deplasare a toparhului, Vasilevski atrăgea deci luarea aminte că regiunea acestuia trebuie să fi fost situată la apus de Nipru și în nici un caz în Crimeea sau în altă parte, la răsărit de acest fluviu.

Mai mult decît atît, istoricul rus punea în adevărata lumină o altă informație a toparhului, consemnată de data aceasta în al treilea fragment al notei. Este vorba de pasajul în care toparhul se vede obligat a cere ajutorul unui stăpînitor de la nord de Dunăre. Dacă determinarea regiunii stăpînitorului de la nord de Istru s-a făcut în raport cu Klimata, atunci pasajul respectiv este de natură să sugereze că toparhul se afla la sud de Dunăre.

¹ V. G. Vasilevski, *Записки греческого монарха*, în *Ж.М.И.И.*, 185, 1876, p. 368—434 (după M. V. Levcenko, *op. cit.*, p. 293).

² După A. Cazacu, *op. cit.*, p. 37—38.

³ Constantin Porphyrogenetul, *De Themalibus et De administrando imperio*, Bonn, 1930. cap. 42, p. 180.

O dată făcută această demonstrație, rămînea de precizat în ce parte de la sud de Dunăre se afla ținutul toparhului. V. G. Vasilevski identificînd κλήματα din notă cu κλέμαδες — numele Transdiernei amintit în forma aceasta de Procopios în *De aedificiis* — plasa ținutul toparhului în zona Porților de Fier-Cazane.

Lăsînd la o parte faptul că însăși identificarea Transdiernei cu κλέμαδες nu este asigurată, localizarea propusă de V. G. Vasilevski nu poate fi acceptată din următoarele motive¹: în primul rînd, zona Porților de Fier-Cazane nu era în stăpînire bizantină în a doua jumătate a sec. al X-lea, epocă în care, după cum se va vedea mai departe, se datează evenimentele din notă; în al doilea rînd, κλέμαδες, adică Transdierna (Tekia de azi), este situată într-o regiune muntoasă, complet nepropice pentru dezvoltarea unor așezări. Chiar și astăzi, în această regiune așezările sînt extrem de rare și foarte depărtate unele de celelalte; în al treilea rînd, trebuie să se rețină că oricare ar fi fost motivele ce l-au determinat pe toparh ca, împreună cu o suită de-a sa, să se găsească la un moment dat la Nipru, apare nefirească peregrinarea lui într-o regiune atît de depărtată de Transdierna.

M. A. Șanghin a susținut că ținutul toparhului se află în sud-estul Bulgariei de astăzi, mai precis, în regiunea riului Mesta, acolo unde Constantin Porphyrogenetul situa la vremea sa κλίμα μεστικὸν καὶ Ακόντισμα².

Evident că nici această localizare nu poate fi acceptată dacă se are în vedere suma datelor cuprinse în notă. M. V. Levcenko atrage atenția că în ipoteza lui Șanghin rămîne de neînțeles de ce toparhul, stăpînind o regiune din sudul Bulgariei, mai are nevoie să solicite ajutorul unui stăpînitor de la nord de Dunăre, cînd acest ajutor putea fi cerut bizantinilor, care se găseau în imediata lui apropiere³.

Regiunea trebuie să fi fost situată undeva mai departe de Bizanț, pentru că numai așa s-ar putea explica lipsa grijii împărătești față de supușii toparhului; după cît se pare, aceștia nu sînt greci sîu, în orice caz, majoritatea lor este constituită din străini, fenomen mai frecvent în regiunile periferice ale Imperiului bizantin.

Ca atare, cîțiva cercetători au localizat ținutul toparhului în Dobrogea.

După știrea noastră, primul dintre istorici care a formulat o asemenea localizare a fost N. Bănescu⁴. Potrivit localizării propusă de N. Bănescu — cea mai apropiată de realitatea istorică —, prezența toparhului la Nipru, relatată în primul fragment al notei, nu mai apare atît de neînțeleasă în cazurile în care s-ar admite că reședința acestuia s-ar fi aflat la Tekia sau undeva în sud-estul Bulgariei.

¹ M. V. Levcenko, *op. cit.*, p. 328, combătînd localizarea propusă de V. G. Vasilevski, între altele, atrage atenția că este greu de admis ca κλέμαδες-ul iustinian să-și fi păstrat numele pînă în sec. al X-lea.

² M. A. Șanghin și A. F. Vișniakova, *Из комментария к „записке греческого топарха“* în „Византийский временник“ XIV, 1958, p. 102.

³ M. V. Levcenko, *op. cit.*, p. 330.

⁴ N. Bănescu, *op. cit.*, p. 309—310.

Bizantinologul sovietic M. V. Levcenko a ajuns mai târziu la aceeași localizare¹. N. Bănescu a datat evenimentele din notă în vremea expediției lui Sviatoslav², în timp ce Levcenko le-a datat în jurul anilor 1 000³.

Datarea propusă de Levcenko își găsește oarecum confirmarea într-unul din pasajele notei.

Toparhul, în momentul în care se pregătea să plece din Borion spre Mavrokastron, constata că: „prima dintre stele — Saturn — a apărut la apus și după dînsa s-a schimbat atmosfera. Iar aceasta (Saturn) se întîmpla să treacă la începutul Vărsătorului în timp ce soarele trecea prin semnele iernii”. Aci este vorba deci de intrarea planetei Saturn în constelația Vărsătorului.

Această informație, luată ca atare, nu ne spune nimic, deoarece planeta Saturn, avînd o mișcare de revoluție care durează 29 ani și 168 zile, intră în constelația Vărsătorului la aproape 30 de ani o dată. Totuși, observația toparhului, pusă în valoare cu ajutorul calculelor astronomice oferă posibilitatea unei datări cît se poate de exacte. Astronomul Seeboth a constatat că — potrivit calendarului nostru — Saturn a trecut prin constelația Vărsătorului la următoarele date cuprinse între sfîrșitul sec. al IX-lea și începutul sec. al XII-lea: 873—875; 903—904; 931—934; 961—963; 991—993; 1020—1052; 1081—1082 și 1109—1111⁴. Dintre toate aceste date trebuie să se rețină numai acelea care vin în concordanță cu observațiile paleografice ale lui Hase pe baza cărora nota se datează la sfîrșitul sec. al X-lea sau începutul sec. al XI-lea. Toparhul va fi făcut prin urmare observația sa astronomică în anii 961—963, 991—993 sau 1020—1022.

Dintru început însă anii 1020—1022, ca dată a observației astronomice, trebuie înlăturăți, fiindcă în sec. al XI-lea bizantinii stăpîneau cu eficacitate regiunile de la sud de Dunăre, fapt care ar goli de orice conținut nota, în măsura în care aceasta s-ar data în sec. al XI-lea.

De aceea rămîn a fi luați în seamă numai anii 961—963 și 991—993.

Însă evenimentele cuprinse în notă nu se puteau petrece în Dobrogea anilor 961—963; din însemnări rezultă că toparhul era grec, iar stăpînirea bizantină; or, nici izvoarele istorice, nici cele arheologice nu ne permit să vorbim despre o stăpînire bizantină, fie ea cît de precară, în Dobrogea anilor 961—963.

V. G. Vasilevski și M. A. Șanghin au încercat să transpună evenimentele în vremea expediției lui Sviatoslav în Peninsula Balcanică, văzînd în acest cneaz pe stăpînitorul de la nord de Dunăre care acordă protecția sa toparhului.

¹ M. V. Levcenko, *Ценный источник по вопросу русско-византийских отношений в X вв.*, în „Византийский временник” IV, 1951, p. 42—72 și în *Очерки по истории русско-византийских отношений*, Moscova, 1956, p. 340.

² N. Bănescu, *ibidem*.

³ M. V. Levcenko, *op. cit.*, p. 339. Localizarea și datarea lui Levcenko este însușită și de B. T. Clmpina, în *Apparition des états féodaux roumains*, în *Nouvelles études d'histoire*, 1955, p. 189, 7.

⁴ A. Cazacu, *op. cit.*, p. 34—35. Vezi și *Istoria Romîniei*, vol. II, 1961, p. 51.

Dar observația astronomică putea fi făcută numai între anii 961—963, în timp ce momentul Sviatoslav se situează în anii 969—972. Ivin-du-se această nepotrivire, M. A. Șanghin a căutat să o înlăture printr-o serie de calcule extrem de complicate, care însă s-au dovedit pînă la urmă a fi greșite. Plecînd de la observația că perioada de revoluție a lui Saturn, după știința grecilor, dura 30 de ani, iar nu 29 de ani și 168 zile, cît durează ea în realitate, Șanghin obține ca dată pentru nota toparhului, februarie 972; de aici, implicit, și legarea evenimentelor din notă de prezența lui Sviatoslav la Dunărea de Jos¹.

Recent însă, un alt bizantinolog sovietic, G. G. Litavrin², a atras atenția că toparhul a făcut observația astronomică direct și independent de catalogul astrologic grec, folosit de Șanghin. Deci momentul intrării planetei Saturn în constelația Vărsătorului trebuie calculat după datele astronomice contemporane; în felul acesta se obțin anii 961—963, 991—993, 1020—1022 etc. Așadar, nici anii 969—972 nu pot fi acceptați ca dată pentru nota toparhului.

În consecință, evenimentele din notă neputîndu-se data în anii 961—963, 969—972 și 1020—1022, rămîne de admis că observația astronomică a toparhului a putut fi făcută numai între anii 991—993; și cum ea datează primul fragment, înseamnă că evenimentele din celelalte două fragmente s-au petrecut într-o vreme imediat ulterioară³. De subliniat că datarea notei toparhului în anii 991—993 corespunde întrutotul și datării propuse de B. Hase.

Înșuşindu-ne datarea primului fragment din nota toparhului în anii 991—993, se înțelege că noi ne raliem părerii conform căreia evenimentele descrise în celelalte două fragmente se petrec la sud de Dunăre.

Faptul că evenimentele se petrec aci și nu în altă parte poate fi întrezărit și într-una din mărturiile toparhului privind populația barbară care îi ataca ținutul. Barbarii înrăiți și fără milă „*pentru că s-a inversat echitatea și dreptatea lor de mai înainte*” („*Ἀνατέτραπτο γὰρ τὸ πρὶν αὐτοῖς ἴσον καὶ δίκαιον*”)⁴, într-o anumită vreme *punînd cel mai mare preț* (pe echitate și dreptate) *au căpătat cele mai mari izbînzi și orașe și i popoare s-au alăturat lor de bună voie*” (ἔ δὴ περὶ πλείεστων τιμῶντες τὸ πρότερον τρόπαιά τε τὰ μέγιστα κατωρθώκεσαν, καὶ πόλεις καὶ ἔθνη αὐτεπαγγέλτως προσήεσαν αὐτοῖ)⁵.

Căreia dintre populațiile de la sfîrșitul sec. al X-lea, din vecinătatea nordică a Imperiului bizantin i se potrivesc cel mai bine relatările toparhului — decît bulgarilor? Deocamdată nu știm la ce fel de echitate și dreptate se referă el, dar măreția concretizată în izbînzi și în alăturarea de popoare și orașe este, după părerea noastră, o aluzie la Bulgaria din vremea lui Simeon.

Barbarii din nota toparhului, prin atacurile lor, golesc de populație „*mai mult de 10 orașe*” și „*nu mai puțin de 500 de sate*”. La sfîrșitul sec.

¹ M. A. Șanghin, și A. F. Vișniakova, *op. cit.*, p. 101.

² G. G. Litavrin, *op. cit.*, p. 116—117.

³ În ce ne privește, respectăm ordinea cronologică a evenimentelor povestite în notă.

⁴ Leon Diaconul, *op. cit.*, p. 501.

⁵ *Ibidem*.

al X-lea, unde pot exista atîtea orașe, decît la sud de Dunăre, adică tocmai în spațiul locuit de bulgari?

În aceeași ordine de idei este semnificativă asemănarea între descrierea făcută de Ioan Geometrul asupra vitregiilor din Bulgaria de la sfîrșitul sec. al X-lea și descrierea toparhului privind calamitatea cauzată de răzvrătirea barbarilor¹.

Așadar, barbarii care tulburau liniștea regiunii toparhului par a fi fost bulgarii, iar cît privește această regiune, ea trebuie să fi fost situată în Dobrogea, dar numai în jumătatea ei nordică. Asemenea localizare este sugerată, între altele, de referirile toparhului la capitala ținutului său.

Din notă rezultă că orașul-reședință se afla pe ruinele unei cetăți, lingă care s-a amenajat în grabă, din materiale vechi, o cetățuie. Zidul acesteia a fost înzestrat cu un șanț de apărare. După aceea profitîndu-se de un moment de răgaz, s-a trecut la refacerea vechiului zid de incintă.

O atare situație se întîlnește la Capidava. Aci, în colțul de sud-vest al așezării romane, se păstrează și astăzi ruinele unui castel al cărui zid de incintă este prevăzut cu un șanț de apărare. Acest castel, datat mai înainte în sec. al VI-lea², a fost construit în realitate, potrivit observațiilor noastre, în a doua jumătate a sec. al X-lea³. Tot la Capidava au fost reperate și resturile unui alt zid de incintă, de asemenea din sec. al X-lea, care, de data aceasta, marceau traseul vechiului zid din epoca romană. Corespondenței dintre mărturiile toparhului privind reședința sa și realitățile de la Capidava i se adaugă și constatarea că aci au apărut elemente de cultură materială (în special ceramică) bizantină sau de tradiție bizantină, într-o proporție mai mare decît în oricare altă așezare din Dobrogea de la sfîrșitul sec. al X-lea⁴.

Dacă identificarea capitalei toparhului cu Capidava nu depășește deocamdată cadrul unei ipoteze de lucru, în schimb localizarea ținutului acestuia în Dobrogea este reclamată de existența valului de piatră, construit de puterea politică bulgară împotriva bizantinilor din Dobrogea de nord, atestați acolo în ultima decadă a sec. al X-lea de nota amintită. Numai prezența bizantinilor în Dobrogea de nord precum și eventualele lor încercări de a recuceri ținuturile pierdute în anul 976, au putut fi factorii care au provocat zidirea valului de piatră. Valul de piatră este deci o expresie a rezistenței autohtone străromîne și bulgare împotriva bizantinilor.

Vasile al II-lea, în prima parte a domniei sale, a încercat să răpună această rezistență, dar încercările sale se vor solda, de cele mai multe ori, cu rezultate nescontate⁵.

¹ M. V. Levcenko, *op. cit.*, p. 332.

² Gr. Florescu-R. Florescu-P. Diaconu, *Capidava*, I, București, 1958, p. 72.

³ În săpăturile făcute de noi în acest loc în anul 1956, am constatat că temelia zidului de incintă străpunge nivelul sec. al VI-lea, iar berma șanțului de apărare este pavată cu material ceramic roman, dar și cu material ceramic din a doua jumătate a sec. al X-lea.

⁴ Interesant de subliniat că așezarea de la Capidava a fost și în epoca romană capitala unui *territorium Capidavense* (vezi Gr. Florescu-R. Florescu-P. Diaconu, *op. cit.*, p. 20-21).

⁵ V. N. Zlatarski, *op. cit.*, p. 666 și urm. *Ibidem*, p. 686-689.

În anul 986, anul înfringerii răscoalei lui Bardas Skleros, bizantinii au întreprins o expediție în direcția Philipopol-Serdica, terminată printr-un eșec total. Izvoarele nu ne dau nici o informație privind o eventuală expediție și în părțile răsăritene ale Bulgariei, în Dobrogea. Fapt cert este că bizantinii lasă curind în liniște teritoriile din Bulgaria; și aceasta, pe de o parte, din cauza noilor răscoale interne, iar pe de altă parte, din cauza pericolelor din afară: atacul kievienilor asupra Chersonului și invazia arabilor în Italia de sud.

Este de presupus că de aceste evenimente să se fi folosit bulgarii și străromânii din nord-estul Bulgariei și sudul Dobrogei, întărindu-și stăpînirea în acele părți prin continuarea construirii valului de piatră, care va fi fost început încă din anul 976.

Vasile al II-lea pornește, în anul 991, al doilea război împotriva bulgarilor — război care va dura 4 ani. Nici pentru vremurile acestea nu avem vreo relație privind Dobrogea — ceea ce nu trebuie să ne mire, dacă se are în vedere că Cedren-Skilitzes trec sub tăcere pînă și expediția din partea apuseană a Bulgariei.

Bizantinii părăsesc Bulgaria în anul 995, pentru a se îndrepta împotriva musulmanilor, care atacaseră părțile asiatice încă din anul 993.

Bulgarii folosesc această împrejurare și, sub conducerea lui Samuel, recuceresc cetățile pierdute, iar în anul 996 atacă Salonicul. În aceste vremuri, asistăm la o adevărată ofensivă bulgară.

Ofensiva bulgarilor de după anul 995 împotriva bizantinilor n-a cruțat, credem noi, nici Dobrogea de nord. Numai așa poate fi interpretată relatarea toparhului despre atacurile unei populații barbare, care voia să transforme ținutul într-o „pradă a Missilor”. În această situație și neputînd primi ajutorul bizantinilor — angrenați în războiul împotriva musulmanilor —, toparhul se vede obligat, la propunerea șefilor locali¹, să ceară ajutorul unui stăpînitor de la nord de Dunăre.

Cei mai mulți dintre istorici, indiferent de poziția pe care au avut-o față de localizarea și datarea evenimentelor din notă, au văzut în stăpînitorul de la nord de Dunăre pe unul din cneji kievieni. Drept dovadă se aducea prezența toparhului la Nipru, care, după părerea lor, se întorcea de la Kiev, unde se întîlnise cu cneazul respectiv. Într-o astfel de interpretare însă, istoricii s-au lovit de împotrivirea ordinii fragmentelor din notă. Și anume, în timp ce peripețiile la Nipru sînt relatate de toparh în primul fragment, hotărîrea de a cere ajutorul stăpînitorului de la nord de Dunăre, scurta întîlnire cu el și rezultatele acestei întîlniri sînt relatate în al treilea fragment. Pentru a înlătura această nepotrivire, s-a admis presupunerea lui B. Hase, cum că toparhul, apucîndu-se să descrie evenimentele pe care le-a trăit, întîi a relatat călătoria la cneazul kievian și abia pe urmă cauzele care au determinat această călătorie. Pe scurt, potrivit acestei opinii, ordinea fragmentelor din codexul de la Paris trebuie inversată: primul fragment ar fi în realitate ultimul.

În ce ne privește, plecînd de la constatarea că regiunea toparhului era situată în Dobrogea de nord, nu găsim nici un indiciu care ne-ar în-

¹ B. T. Cămpina, *op. cit.*, p. 190, vede în acești șefi locali anumiți aristocrați feudali.

dreptăți a identifica pe stăpînitorul de la nord de Dunăre cu vreunul dintre cnejii kievieni, fie el chiar Vladimir, așa cum credea M. V. Levcenko¹.

În primul rînd, reținem faptul că toparhul dacă va fi fost la Kiev, întorcîndu-se spre regiunea sa dunăreană, nu avea de ce traversa Niprul, deoarece orașul reședință al cnejilor era situat pe malul drept al amintitului fluviu².

Relatarea din primul fragment al notei privește întoarcerea dintr-o călătorie nu de la Kiev, ci de alt undeva, din părțile de răsărit ale Niprului — o călătorie care a precedat evenimentele povestite în celelalte două fragmente. Prin urmare, ordinea fragmentelor din codexul parizian trebuie admisă așa cum exista ea în realitate.

În al doilea rînd, toparhul a fost la un stăpînitor din vecinătate. Iată ce spune el : „... iar ei (supușii săi) fie pentru că sînt vecini cu acel care domnește la miazănoapte de Istru, împreună cu faptul că e puternic, cu oaste numeroasă și se mîndrește cu puterea sa de luptă și nedoesebiți în

¹ M. V. Levcenko, *op. cit.*, p. 331 și urm.

² M. V. Levcenko crede că nu e vorba de o trecere a Niprului, ci de o coborîre pe Nipru, *op. cit.*, p. 301. Textul însă nu ne oferă altă alternativă în afară de o traversare a Niprului (‘Ακωλύτως τε διαβίντες καὶ κατὰ τὴν κόμην γεγόμενοι τὴν βοριῶν) (vezi Leon Diaconul, *op. cit.*, p. 497). Traversarea Niprului de către toparh a fost folosită ca alt argument principal de istoricii care pun evenimentele din notă în Crimeea. Din moment ce este vorba de o trecere a Niprului, după o întoarcere de la Kiev — afirmau acești istorici — regiunea toparhului nu mai poate fi localizată la apus de numitul fluviu. În consecință, este vorba de Crimeea. În ultima vreme, G. G. Litavrin (*op. cit.*, p. 119), pentru a dovedi această teză, susține că toparhul a trecut Niprul pe la praguri, și nu pe la vărsare. El pleacă de la faptul că, în timp ce în literatura greacă, Niprul la vărsare era numit Borysthenes — ca și Dunărea la vărsare — Istros, în nota toparhului se menționează Danapris, denumire sub care este cunoscut la greci Niprul superior și mijlociu; așa că, dacă toparhul ar fi trecut Niprul pe la vărsare, el ar fi folosit denumirea de Borysthenes. În realitate, însă, în literatura istorică bizantină a sec. al X-lea, Niprul la vărsare este cunoscut și sub forma Δύναπρις (vezi spre exemplificare Constantin Porphyrogenetul, *op. cit.*, p. 180); cît privește Dunărea de jos, și aceasta era cunoscută, în aceleași vremuri, de bizantini sub forma Δύνουβις. În sensul acesta este suficient a aminti că în sec. al XI-lea regiunea de la vărsarea Dunării era organizată într-o temă cu numele de Paristrion sau Paradunavon (vezi N. Bănescu, *Les duchés byzantins ... passim*). În continuare, G. G. Litavrin încearcă să dovedească, fără succes însă, că Mavrokastron-ul poate fi altul decît cel de la vărsarea Nistrului. Pentru problema Mavrokastronului vezi Ernest Honigmann, *Studies in slavie church history*, în „Byzantion”, XVII, 1944, p. 159-161 și M. V. Levcenko, *op. cit.*, p. 306-316. La argumentarea lui Levcenko am mai adăuga că Idrisi în sec. al XII-lea amintește de un Armokastron (poate o metateză a lui Mavrokastron), pe care l plasează în Dobrogea (vezi C. Brătescu, *Dobrogea în sec. XII, Bergean, Paristrion*, în „An. Dobr.”, I, 1, 1920, p. 18), dar cum datele lui Idrisi, privind regiunile noastre, sînt foarte confuze, este probabil ca sub acest nume să se ascundă Mavrokastron — de la vărsarea Nistrului. La p. 121, G. G. Litavrin încearcă să lămurească și sensul expresiei „τὰ βόρεια του Ἰστρού”. După părerea lui, prin această expresie nu trebuie să se înțeleagă neapărat că stăpînitorul din notă a trăit în imediata vecinătate a Dunării, deoarece la istoricii vechi expresia de „la nord de Istru” sau „dincolo de Dunăre” se extindea și asupra unor populații care trăiau mult mai departe de acest fluviu. Dar exemplele aduse în acest sens nu sînt convigătoare. În afară de Eustathius, episcopul Thesaloniceului, care amestecă la un loc pe germani, sarmați, bastarni, alani, goți, tauri, chazari și agathyrși, ceilalți istorici greci citați de Litavrin se referă la populații care au trăit într-un fel sau altul la Dunăre. În plus, nu trebuie scăpat din vedere că istoricii amintiți de bizantinologul sovietic au trăit la sud de Dunăre, și ca atare, ei determinau direcția geografică în funcție de aceasta, în timp ce toparhul în măsura în care ar fi trăit în Crimeea, nu avea de ce numi pe cneazul kievian „stăpînitorul de la nord de Istru”.

năravuri (obiceiuri) au hotărât să încheie un tratat cu aceia și să se supună și toți au glăsuțit ca eu să îndeplinesc aceasta în interes obșteșc și am plecat pentru a salva cele ale noastre și am conferit cu dînsul cum nu se putea mai bine. Și sfîrșind cu aceasta într-o convorbire cît se poate de scurtă el a găsit chestiunea foarte importantă și mi-a încredințat din inimă toată puterea asupra Klematei și a mai adăugat o satrapie întreagă și din regiunea sa mi-a oferit importante venituri anuale”. Așadar, stăpînitorul de la nord de Dunăre — dominînd peste o populație ale cărei obiceiuri nu se deosebeau de obiceiurile supușilor toparhului — controla efectiv și ținuturile din imediata apropiere a regiunii acestuia. Numai așa se poate explica dăruirea către toparh a unei „satrapii”. Prin urmare, stăpînitorul de la nord de Istru nu poate fi cneazul kievian; la sfîrșitul sec. al X-lea pecenegii se așază temeinic în spațiul nord-dunărean și nord-pontic, închizînd pentru multă vreme accesul rușilor la gurile Dunării.

Este mai probabil ca acest stăpînitor să fi fost un peceneg — unul dintre aceia pe care bizantinii lui Vasile al II-lea îl vor fi folosit în luptele împotriva statului bulgar. Asemenea ajutoare pentru această epocă nu sînt consemnate în cronicile bizantine, dar ele pot fi presupuse, dacă se ține seamă de abilitatea tradițională a diplomației bizantine în ațîțarea unor populații împotriva altora ¹.

Ori care ar fi însă puternicul de la nord de Istru, deocamdată trebuie să se rețină că, în preajma anului 1000, stăpînirea toparhului este serios zdruncinată de încercările statului bulgar de a-i izgoni pe bizantini din această regiune.

Însă nu este mai puțin adevărat că în scurtă vreme, și anume în anul 1001, bizantinii reușesc să sfîrșime rezistența statului bulgar din aceste părți ale Peninsulei Balcanice. Acum ei recuceresc Bulgaria de nord-est și o dată cu aceasta sudul Dobrogei.

Se pare că, în efortul de ingenunchiere al Bulgariei de nord-est, un rol oarecare îl vor fi avut și forțele bizantine din nordul Dobrogei. Faptul că, la anul 1000, în cronică lui Cedren se vorbește de cucerirea, de către armată care venea din sud, a orașelor Pliska, Preslavul mare și Preslavul mic ², dar nu și de cucerirea Silistrei, permite să se enunțe ipoteza că acest din urmă oraș a fost smuls bulgarilor fie tot atunci, de către o armată ajutată de flotă, care venea însă din nordul Dobrogei, fie ceva mai înainte de momentul cuceririi amintitelor localități, dar tot de către o armată care avea baza de plecare în regiunea de la nord de valul de piatră ³.

¹ Asupra rolului pe care urmau să-l aibă pecenegii în alianțele bizantine, vezi Constantin Porphyrogenetul, *op. cit.*, p. 68—71. Aci este locul să menționăm că s-ar putea ca o parte a supușilor toparhului (cei care se aseamănă în obiceiuri cu locuitorii de la nord de Istru) să fi fost pecenegi, fapt care ar putea fi confirmat într-o oarecare măsură și de descoperirile arheologice (vezi Petre Diaconu, *Cu privire la problema căldărilor de lut în epoca feudală timpurie (sec. X—XIII)* în SCIV, nr. 3—4, VII, 1956, p. 430.

² Cedrenus, *op. cit.*, p. 452; M. V. Levcenko, *op. cit.*, p. 333, adaugă greșit și Dorostol în rîndul orașelor cucerite acum de bizantini.

³ S-ar putea admite și o a treia ipoteză, mai puțin probabilă, și anume, ca Dorostolul să nu fi fost recucerit de bulgari la 976 și în consecință, acest oraș să fi fost în continuă stăpînire bizantină, începînd din anul 972.

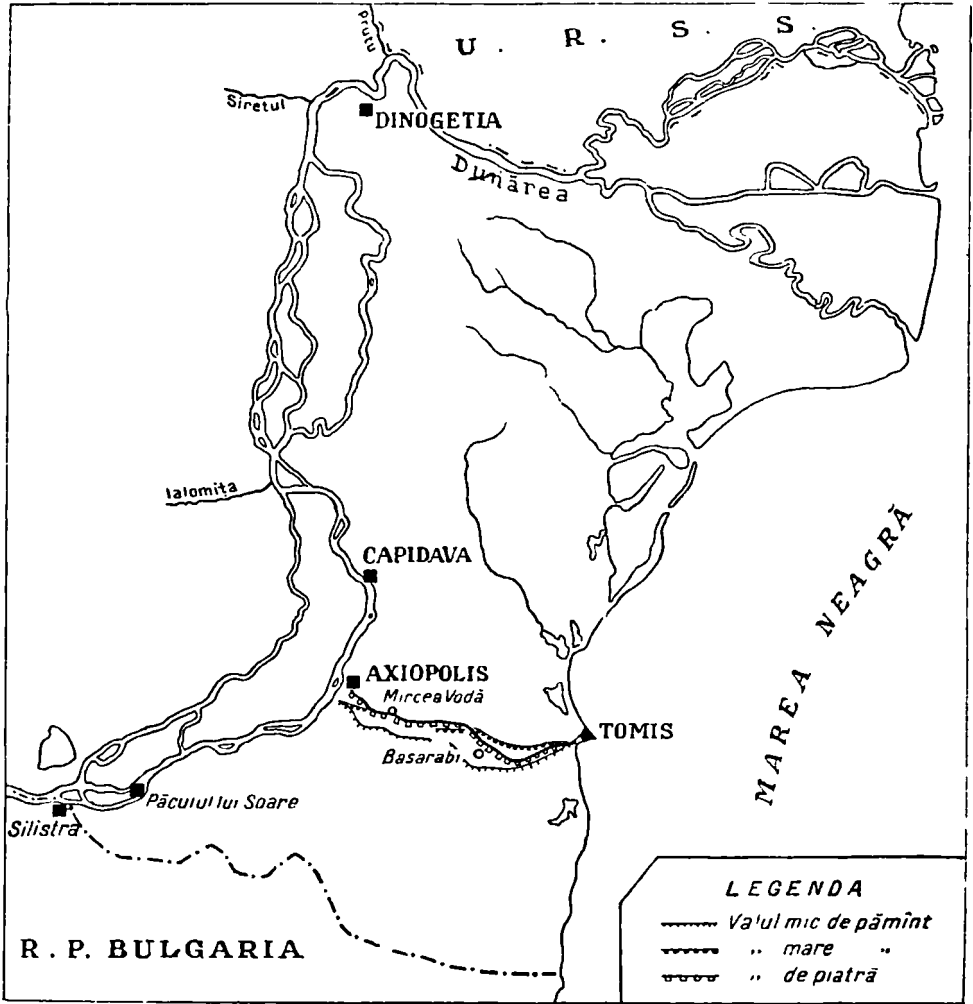

Fig. 1. — Valurile din partea de mijloc a Dobrogei.

Ajunghind la capătul studierii problemei, ne oprim asupra următoarelor concluzii : valul de piatră a fost construit în ultimele decenii ale sec. al X-lea de populația autohtonă, ca o pavază împotriva bizantinilor, prezenți fără întrerupere în Dobrogea de nord încă din anul 972. Stăpînirea bizantină în Dobrogea, la nord de linia Cernavoda—Constanța, este atestată pentru ultima decadă a sec. al X-lea de nota toparhului grec¹.

Evident, datînd valul în ultimul pătrar al sec. al X-lea și atribuindu-l statului bulgar, se nasc numeroase probleme a căror dezvoltare capătă un interes deosebit pentru istoria regiunilor de la Dunărea de jos. Fără a se neglija efortul disperat al statului bulgar din epoca de declin a primului țarat, efort canalizat spre înlăturarea pericolului bizantin, trebuie să se rețină și insistența bizantinilor de a stăpîni în orice chip regiunea gurilor Dunării.

Recunoașterea faptului că stăpînirea bizantină în nord-estul Bulgariei și sudul Dobrogei este întreruptă pentru scurtă vreme de revenirea stăpînirii bulgarilor nu exclude probabilitatea ca anumite cetăți dunărene de aci să fi fost păstrate de garnizoanele bizantine ajutate de propria lor flotă.

Aceste probleme însă, cît și altele de ordin social-politic izvorîte din conținutul notei toparhului depășesc cadrul obiectivelor propuse în articolul de față².

О ДАТИРОВКЕ КАМЕННОГО ВАЛА В ДОБРУДЖЕ И ОПРЕДЕЛЕНИИ МЕСТА СОБЫТИЙ, ОПИСАННЫХ В ЗАПИСКЕ ГРЕЧЕСКОГО ТОПАРХА

РЕЗЮМЕ

В работе приводятся археологические доказательства тому, что каменный вал с защитным рвом, возведенный между Черноводой и Констанцей, был построен в период между 972 и, примерно, 992 годами.

¹ Aci se cuvine a atrage atenția că în autorul notei (toparhul) noi nu vedem pe conducătorul bizantin al întregii regiuni a Dobrogei de nord, ci pe un șef local (care dispune numai de 100 călăreți și vreo 300 de pedestri).

² În momentul în care acest studiu se afla la tipărit am luat cunoștință de articolul lui C. Cihodariu, *Observații critice asupra „toparhului bizantin”*, publicat în „Studii și cercetări științifice”, Istorie, Iasi, anul XII, fasc. 2, 1961, p. 259—272. Autorul amintitului articol după ce ajunge la concluzia că evenimentele din nota toparhului se petrec în Dobrogea de nord, caută să dovedească că ele s-au consumat la mijlocul sec. XI și că „barbarii” care tulburau regiunea au fost pecenegii.

Lăsînd la o parte faptul că din cercetările arheologice reiese cu pregnanță caracterul durabil al stăpînirii bizantine de la mijlocul sec. XI în Dobrogea de nord, fapt care vine în contradicție cu datarea propusă de C. Cihodariu, este greu de admis ca un conducător local bizantin să ceară acuma ajutorul unui cneaz kieviau cînd acest ajutor putea fi cerut katepanului din Dorostol. În afară de aceasta nu vedem de ce toparhul a recurs la ajutorul de peste Dunăre în iarna lui 1150—1151, ci nu în 1147—1148, cînd pericolul peceneg era mai mare.

Исходя из того факта, что в 976 г. (год смерти Иоана Цимисхия) болгары северо-восточной Болгарии, подняв восстание, освободились от ига константинопольских греков, автор заключает, что болгарам удалось вновь отвоевать все территории, кроме севера Добруджи, где византийцы попрежнему оставались хозяевами.

Каменный вал, обращенный своим фронтом на север, был возведен болгарами именно для защиты от византийцев, находящихся на севере Добруджи. Таким образом, начальная дата постройки этого вала не может относиться ко времени раньше 976 года.

Присутствие византийцев в северной Добрудже в этот период, по мнению автора, подтверждается «запиской греческого топарха». Автор считает, что события, описанные в этой записке, датируемые концом X века, происходят именно здесь. В пользу этого предположения говорит между прочим и то, что описание столицы, данное топархом, подтверждается археологическим материалом из Капидавы.

Далее автор утверждает, что «варвары», нападавшие на этот край, были болгары царя Самуэла, поданные же топарха, по крайней мере частично, были печенеги. Что касается властителя на север от Дуная, к которому топарх обратился за помощью, то им не мог быть один из киевских князей; скорей всего это был какой-то вождь печенегов.

События, описываемые в «записке греческого топарха», показывают характер боев, имевших место на нижнем Дунае в конце X века. Около 1 000 г. эта борьба закончилась новым завоеванием всей северо-восточной части Болгарии византийцами.

DE LA DATATION DU MUR EN PIERRE DE LA DOBROUDJA ET DE LA LOCALISATION DES ÉVÉNEMENTS DONT IL S'AGIT DANS LA NOTE DU TOPARQUE GREC

RÉSUMÉ

Cet article présente des preuves archéologiques du fait que le mur en pierre, pourvu d'un fossé de défense, mur construit entre Cernavoda et Constantza, date de l'époque comprise entre les années 972 et environ 992.

En adoptant pour point de départ la constatation qu'en 976, année où Jean Tzimiscès est mort, les Bulgares de la Bulgarie du nord-est se sont révoltés et ont mis fin à la domination de Constantinople dans ces parages, l'auteur aboutit à la conclusion que les Bulgares avaient à ce moment réussi à reconquérir tous les territoires, à l'exception du nord de la Dobroudja, où les Byzantins continuaient à exercer leur domination.

Le mur en pierre dont le front est orienté vers le nord, a été construit par les Bulgares expressément contre les Byzantins du nord de la Dobroudja. Dans ce cas, la date où les travaux de construction du mur ont commencé se situe à une époque qui n'est pas antérieure à 976.

La présence des Byzantins dans le nord de la Dobroudja à cette époque est attestée, selon l'auteur, par la « note du toparque grec ». Autrement dit, on prétend que les événements dont il est question dans cette note, étant datés de la fin du Xe siècle, se sont passés là; ce fait est suggéré, entre autres, par la ressemblance frappante qui existe entre la description de la capitale que nous a donnée le toparque et les réalités archéologiques de Capidava.

Plus loin, l'auteur soutient que les « barbares » qui troublaient la paix de cette région étaient des Bulgares du temps de Samuel, et ses sujets, au moins pour une part, des Pétché-nègues: Quant au chef, établi au nord du Danube, dont on requiert l'appui, il ne peut être un des princes de Kiev, mais plutôt un chef pétché-nègue.

Les événements rapportés dans la « note du toparque » reflètent le caractère des luttes qui ont eu lieu le long du Bas Danube à la fin du Xe siècle. Aux environs de l'an 1000, les luttes prendront fin, dans cette région, par la reconquête de toute la Bulgarie du nord-est par les Byzantins.

ORGANE DE PRESĂ ALE P.C.R. ȘI DEMOCRATICE DIN PERIOADA 23 AUGUST 1944—6 MARTIE 1945

DE

T. NECȘA

Dezvoltarea științei și culturii socialiste în țara noastră a ridicat pe o treaptă superioară cercetările în domeniul istoriei patriei. Pentru a veni în ajutorul cercetării trecutului nu prea îndepărtat s-a întocmit această bibliografie care va ușura orientarea în perioada 23 August 1944 — 6 Martie 1945, perioadă de mare însemnătate istorică, care a hotărât trecerea poporului nostru spre democrație și pace.

Bibliografia cuprinde organele de presă ale partidului comunist și ale organizațiilor de masă democratice conduse de partid.

Greutăți mari s-au întâmpinat la întocmirea acestei bibliografii din cauză că evenimentele petrecute în această perioadă au oprit concentrarea tuturor organelor de presă democratice la Biblioteca Academiei R.P.R. Totuși considerăm că, cu lipsurile inerente, bibliografia este un bun început în domeniul muncii de depistare și identificare a organelor de presă democratice.

I. ORGANE DE PRESĂ ALE PARTIDULUI COMUNIST DIN ROMÂNIA

1. *Scînteia*. Organul Comitetului Central al P.C.R. București, anul I—II, nr. 1—160, 21 septembrie 1944 — 7 martie 1945. Apare regulat zilnic. 60 × 43 cm. Imprimeriile „Curierul” Buc. (nr. 1—2), Institutul de Arte Grafice „Eminescu SA” Buc. (nr. 3 din 23 septembrie — nr. 13 din 3 octombrie 1944), Imprimeriile „Curierul” Buc. (de la nr. 14 din 4 octombrie 1944). Lipsă nr. 80 din 10 decembrie 1944 (BARPR, Buc. — P IV 18541).

— Nr. lipsă se găsește la Bibl. Centrală de Stat (P IV 17).

— La 8 noiembrie 1944, nr. 49 are și un număr special închinat aniversării Marii Revoluții Socialiste din Octombrie.

Ediția de Capitală a ziarului este completată cu numerele din edițiile pentru Ardeal (A) și Provincie (P), din care sînt :

la Bibl. Academiei R.P.R. Buc.: nr. 36 din 27 octombrie, nr. 42 din 2 noiembrie, nr. 51 din 11 noiembrie, nr. 62 din 23 noiembrie 1944 (A) și nr. 30 din 21 octombrie 1944 (P);

la Bibl. Centrală de Stat (P IV 17): nr. 35 din 26 octombrie, nr. 36 din 27 octombrie, nr. 40 din 31 octombrie, nr. 42 din 2 noiembrie, nr. 44 din 4 noiembrie, nr. 46 din 6 noiembrie, nr. 53 din 13 noiembrie, nr. 54 din 14 noiembrie, nr. 59 din 19 noiembrie, nr. 70 din 1 decembrie, nr. 78 din 10 decembrie, nr. 81 din 12 decembrie, nr. 88 din 19 decembrie 1944 (A) și nr. 28 din 19 octombrie și nr. 29 din 20 octombrie 1944 (P);

la Bibl. Inst. de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.: nr. 36 din 27 octombrie, nr. 42 din 2 noiembrie, nr. 62 din 23 noiembrie 1944 și nr. 131 din 7 februarie 1945 (A) și nr. 30 din 21 octombrie 1944 (P);

la Bibl. Centrală ARLUS: nr. 145 din 21 februarie, nr. 154 din 3 martie 1945 (A) și nr. 43 din 3 noiembrie 1944 (P).

Colecțiile complete ale edițiilor de Capitală, Ardeal și Provincie se găsesc la Bibl. ziarului „Scînteia”.

2. *Cîmpul.* Oficinosul organizației județene Teleorman a P.C.R. Turnu-Măgurele, anul I—II, nr. 1—10, 15 octombrie 1944—7 martie 1945. Apare neregulat. 28 × 15 cm. Tip. „La Dodu” Ioan Nicolescu, Turnu-Măgurele (nr. 1 din 15 octombrie 1944), Tip. „Lumina” D. Pîrjol (de la nr. 2 din 31 octombrie 1944), Tip. „La Dodu”, I. Nicolescu (nr. 4 din 5 decembrie 1944), Tip. „Lumina” (de la nr. 5 din 12 ianuarie 1945), Tip. „La Dodu” — I. Nicolescu (nr. 7 din 4 februarie 1945), Tip. „Lumina” (de la nr. 8 din 13 februarie 1945), Tip. „La Dodu” I. Nicolescu (nr. 10 din 7 martie 1945). (BARPR, Buc. — P III 19624). [Informații locale]. Ziarul își continuă apariția și după 6 martie 1945.

3. *Cuget liber.* Constanța, anul I—II, nr. 1—141, 30 august 1944 — 7 martie 1945. Apare regulat zilnic începînd cu nr. 3 din 10 septembrie 1944. 50 × 35 cm. Tip. „Albania”, Constanța. (BARPR, Buc. — P III IV 18978).

Apare cu subtitlul: Ziar patriotic și cotidian al regionalei P.C.R. Constanța. Începînd cu nr. 2 din 8 septembrie 1944 schimbă subtitlul în: „Ziar de luptă patriotică”, iar de la nr. 44 din 25 octombrie 1944: „Cotidian de luptă patriotică”. [Informații locale]. Ziarul își continuă apariția și după 6 martie 1945.

4. *Desrobirea.* Ziarul Partidului Comunist din România. Secțiunea Galați. Începînd cu nr. 16 din 25 septembrie 1944 își schimbă subtitlul în: „Ziarul Organizației județene Covurlui a Partidului Comunist din România”, iar cu nr. 124 din 3 februarie 1945, în: „Ziarul Organizației Regionale Dunărea de Jos a Partidului Comunist din România”. Galați, anul I—II, nr. 1—153, 8 septembrie 1944—7 martie 1945. Apare regulat zilnic. 42 × 31 cm (pînă la nr. 17 din 27 septembrie 1944), 49 × 34 cm (nr. 23 din 4 octombrie 1944 — nr. 142 din 24 februarie 1945), 43 ×

32 cm (de la nr. 143 din 25 februarie 1945). Tip. „Naționala” L. Spector, Galați. Lipsă nr. 5—15, 18—22, 30, 47, 82, 94 din 1944, nr. 95—103, 105—110, 117, 132—134, 137—141 și 152 din 1945. (Bibl. Inst. de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.). [Informații locale]. Ziarul își continuă apariția și după 6 martie 1945.

5. *Erdélyi Szikra* (Scînteia Ardealului). A Kommunistak Romániai Pártja Eszakerdélyi Tartományi Bizottságának lapja (Organul Comitetului Regional pentru nordul Ardealului al Partidului Comunist din România). Cluj, anul I, nr. 1 din 8 martie 1945. Apare regulat zilnic. 48 × 31 cm. Tip. „Minerva” Cluj. (BARPR, Buc. — P III 19728). [Informații locale].

6. *Flacăra*. Organul Comitetului Județean Tutova al Partidului Comunist din România. Birlad, anul I—II, nr. 1—16, 19 noiembrie 1944—11 martie 1945. Apare neregulat. 48 × 31 cm. Tip. „N. Peiu” — Birlad (nr. 1 din 19 noiembrie 1944), Tip. „D. D. Lupașcu s-sori” — Birlad (nr. 2 din 23 noiembrie 1944), Tip. „N. Peiu” (de la nr. 3 din 26 noiembrie 1944), Tip. „Flacăra” — Birlad (de la nr. 7 din 17/23 decembrie 1944), Tip. „N. Peiu” (de la nr. 10 din 18 ianuarie 1945). (BARPR, Buc. — P. III 19781). [Informații locale]. Ziarul își continuă apariția și după 6 martie 1945.

7. *Înainte*. Ziarul organizației județene Brăila a Partidului Comunist din România. Brăila, anul I—II, nr. 1—143, 17 septembrie 1944—6 martie 1945. Apare zilnic regulat. 50 × 34 cm și 43 × 30 cm (nr. 50 din 15 noiembrie — nr. 57 din 21 noiembrie 1944). Tip. „Orghidan” și Tip. „Cuvîntul”, Brăila (începînd cu nr. 20 din 7 octombrie 1944). (BARPR, Buc. — P. III IV 18688). [Informații locale]. Ziarul își continuă apariția și după 6 martie 1945.

8. *Înainte*. [Organ al P.C.R.]. Începînd cu nr. 8 din 13 octombrie 1944 apare cu subtitlul: „Organul Comitetului Regional din Oltenia al Partidului Comunist din România”. Craiova, anul I—II, nr. 1—122, 9 septembrie 1944 — 7 martie 1945. Apare neregulat pînă la nr. 7 din 23 septembrie 1944, apoi regulat zilnic de la nr. 8 din 13 octombrie 1944. 49 × 36 cm (nr. 1—7), 48 × 29 cm (nr. 8—9), 42 × 30 cm (nr. 10—110), 49 × 34 cm (de la nr. 110 din 22 februarie 1945). Tip. „Grafica Modernă” (pînă la nr. 87 din 24 ianuarie 1945), Tip. „Ath. D. Gheorghiu-Iași” — Craiova (de la nr. 88 din 25 ianuarie 1945). Lipsă nr. 41, 52—56, 59, 68—69 din 1944, 71, 83, 85, 109 și 121 din 1945. (Bibl. Inst. de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.) [Informații locale]. Ziarul își continuă apariția și după 6 martie 1945.

9. *Luptătorul*. Organ al Comitetului județean Ilfov al Partidului Comunist din România. București, anul I, nr. 1—13, 6 septembrie — 15 octombrie 1944. Apare neregulat pînă la nr. 10 din 27 septembrie 1944, apoi regulat săptămînal de la nr. 11 din 1 octombrie 1944. 55 × 42 cm. Soc. Naț. de Editură și Arte Grafice „Dacia Traiană” (pînă la nr. 11 din 1 octombrie 1944); Institutul de Arte Grafice „Eminescu” S. A. Buc. (de la nr. 12 din 8 octombrie 1944). (BARPR, Buc. — P. IV 19052). [Informații din București și fostul jud. Ilfov].

10. *Luptătorul bănățean*. Organul Regionalei Banat al Partidului Comunist din România. De la nr. 54 din 16 noiembrie 1944 apare cu subtitlul: „Organul Comitetului Regional Banat al Partidului Comunist din România”. Timișoara, anul I—II, nr. 2—148, 12 septembrie 1944 — 7 martie 1945. Apare neregulat, apoi, regulat zilnic de la nr. 6 din 23 septembrie 1944. 43 × 30 cm (nr. 1—3), 47 × 31 cm (de la nr. 6 din 23 septembrie 1944). Soc. Naț. de Editură și Arte Grafice „Dacia Traiană” București (nr. 1—21 din 12 octombrie 1944), Editura Comitetului Regional din Banat al P.C.R. (de la nr. 22 din 13 octombrie — nr. 53 din 15 noiembrie 1944). Tip „Horia” — Timișoara (de la nr. 54 din 16 noiembrie 1944). Lipsă nr. 1, 4—5, 9, 25, 50—51, 74, 84, 102, 111, 134, 137 (BARPR Buc. — P III IV 18996).

— Lipsurile se găsesc la Bibl. Acad. R.P.R., Filiala Cluj — (P 3807) [Informații locale]. Ziarul își continuă apariția și după 6 martie 1945.

11. *România muncitoare*. Organul Partidului Comunist. Filiala Brăila. Brăila, anul I (1 număr), 3 septembrie 1944. 43 × 30 cm. Tip „Tiparul” Brăila. (BARPR, Buc. — P III 1500, v. 17). [Informații locale].

12. *Scînteia Ardealului*. Organul Comitetului Regional al Partidului Comunist din România pentru Nordul Ardealului. Cluj, anul I, de la nr. 1 din 8 martie 1945. Apare neregulat. 45 × 28 cm. Tip. Națională SA Cluj (BARPR, Buc. — P III 19334). Ziarul apare și după 6 martie 1945.

13. *Voința Tulcei*. Ziarul Organizației județene a Partidului Comunist din România. Tulcea, anul I, nr. 1—5 (5 numere), 5 noiembrie 1944 — 4 februarie 1945. Apare regulat săptămînal nr. 1—3 (5—19 noiembrie 1944), apoi, după o întrerupere, nr. 4—5 (14 ianuarie — 4 februarie 1945), apare neregulat. 50 × 33 cm. Tip. „Dunărea” V. Cazanegrea, Tulcea. (BARPR, Buc. — P. III 1500, v. 17). [Informații locale].

14. *Zori noi*. „Organul Regionalei Partidului Comunist Alba-Hunedoara”. Începînd cu nr. 15 din 15 februarie 1945 își schimbă subtitlul în: „Organul Comitetului Regional Alba-Hunedoara al P.C.R.”. Deva, anul I (1944) = nr. 1—8, anul II (1945) = nr. 1—24, 3 decembrie 1944 — 11 martie 1945. Apare neregulat. 43 × 30 cm. Tip. „Corvin” Deva (pînă la nr. 5 din 14 ianuarie 1945). Imprimeria județului Hunedoara (de la nr. 6 din 18 ianuarie 1945). (BARPR, Buc. — P III IV 19015). [Informații locale]. Ziarul își continuă apariția și după 6 martie 1945.

II. ORGANE ALE UNIUNII TINERETULUI COMUNIST

1. *Scînteia Tineretului*. Organ al Comitetului Central al Uniunii Tineretului Comunist. București, anul I—II, nr. 1—19, 5 noiembrie 1944 — 11 martie 1945. Apare regulat săptămînal. 63 × 43 cm. Imprimeriile „Curierul” București. (BARPR, Buc. — P IV 19331). Ziarul își continuă apariția și după 6 martie 1945.

III. ORGANE ALE SINDICATELOR

1. *Lupta CFR*. Organ săptăminal pentru apărarea intereselor salariaților CFR. Începînd cu nr. 12 din 4 februarie 1945 își schimbă subtitlul în : „Organ săptăminal al Uniunii Sindicatelor Unite a salariaților CFR“. București, seria II, anul I—II, nr. 1—17, 16 noiembrie 1944—11 martie 1945. Apare regulat săptămînal începînd cu nr. 2 din 26 noiembrie 1944. 58 × 43 cm, Imprimeria CFR Filaret — Buc. (BARPR, Buc. — P IV 19053). [Informații din viața muncitorilor ceferiști] Ziarul își continuă apariția și după 6 martie 1945.

2. *Nădejdea*. Organ de luminare și de luptă al muncitorilor dobrogeni. Apare sub îngrijirea Sindicatului Arte Grafice Constanța, anul III, nr. 1 din 5 martie 1945. Apare neregulat. 35 × 25 cm. Tip. „Albania” Constanța. (BARPR, Buc. — P III 19116). [Informații locale ale muncitorilor tipografi]. Ziarul își continuă apariția și după 6 martie 1945.

3. *Viața sindicală*. Organ al Mișcării Sindicale Unite din România. Începînd cu nr. 8 din 11 februarie 1945 apare cu subtitlul : „Organ săptăminal al Confederației Generale a Muncii din România”. București, anul I, nr. 1—12, (17) decembrie 1944—11 martie 1945. Apare regulat săptăminal. 62 × 43 cm. Soc. Naț. de Editură și Arte Grafice „Dacia Traiană” Buc. (nr. 1 din [17] decembrie 1944), Imprimeriile „Curierul” Buc. (de la nr. 2 din 24 decembrie 1944), (BARPR, Buc. — P IV 19442). [Informații sindicale]. Ziarul își continuă apariția și după 6 martie 1945.

IV. ORGANE ALE FRONTULUI PLUGARILOR

1. *Frontul Plugarilor*. Organ de luptă al plugărimii din România. București, anul I, nr. 1—31, 1 februarie — 7 martie 1945. Apare regulat zilnic. 55 × 44 cm. Soc. Naț. de Editură și Arte Grafice „Dacia Traiană” — București. Lipsă pag. 1—2 de la nr. 6, 9, 14, 30 și 31 (BARPR, Buc. — P. IV 18876). Lipsurile se găsesc la Bibl. Inst. de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R. [Informații privitoare la lupta țărănimii]. Ziarul își continuă apariția și după 6 martie 1945.

2. *Horia*. Organ oficial al Frontului Plugarilor din România. Regiunea Ardeal și Banat. Deva, serie nouă, anul II, nr. 1—10, 4 ianuarie — 10 martie 1945. Apare regulat săptăminal. 41 × 29 cm (nr. 1 din 4 ianuarie 1945), 43 × 30 cm (nr. 2 din 11 ianuarie 1945), 44 × 30 cm (nr. 3 din 18 ianuarie — nr. 7 din 17 februarie 1945), 42 × 29 cm (nr. 8 din 24 februarie — nr. 9 din 3 martie 1945), 43 × 30 cm (nr. 10 din 10 martie 1945). Tip. „Astra” — Deva (nr. 1 din 4 ianuarie — nr. 7 din 17 februarie 1945), Imprimeria județului Hunedoara (nr. 8 din 24 februarie — nr. 10 din 10 martie 1945), (BARPR, Buc. — P. III 19437). [Informații locale, în special privitoare la lupta țărănimii]. Ziarul își continuă apariția și după 6 martie 1945.

3. *Înfrățirea*. Organul Frontului Plugarilor din jud. Mureș. Tirgu-Mureș, anul I, de la nr. 1 din 4 ianuarie 1945. (BARPR, Filiala Cluj.—

P 3578). [Informații locale]. Ziarul își continuă apariția și după 6 martie 1945.

4. *Plugarii*. Gazeta Frontului Plugarilor din România. Regiunea Cluj. Cluj, anul I—II, nr. 1—27, 5 noiembrie 1944 — 8 martie 1945. Apare neregulat. 42 × 30 cm. Tip. „Minerva” S. A. Cluj. (BARPR, Buc. — P III 19184). [Informații locale]. Ziarul își continuă apariția și după 6 martie 1945.

5. *Plugarul*. Ziar al Organizației Frontului Plugarilor din jud. Teleorman. Turnu Măgurele, anul I, nr. 1 din 15 februarie 1945. Apare neregulat. 50 × 35 cm. „Ioan Nicolescu” Turnu Măgurele. Lipsă restul anului 1945. (BARPR, Buc. — P IV 20061). [Informații locale]. Ziarul își continuă apariția și după 6 martie 1945.

6. *Poporul*. Organ al Frontului Plugarilor Sibiu, Sibiu, seria II, anul I—II, nr. 1—14, 10 decembrie 1944 — 11 martie 1945. Apare, regulat săptăminal. Tip. „Progresul” Sibiu (BARPR, Buc. — P III 19228). [Informații locale]. Ziarul își continuă apariția și după 6 martie 1945.

V. ORGANE ALE UNIUNII PATRIOTILOR

1. *Lupta patriotică*. Organ săptăminal al Uniunii Patriotilor din Banat. Timișoara, anul I—II, nr. 1—11, 25 decembrie 1944—12 martie 1945. Apare neregulat pînă la nr. 3 din 11 ianuarie 1945, apoi regulat săptăminal de la nr. 4 din 21 ianuarie 1945. 47 × 31 cm (nr. 1 din 25 decembrie 1944 — nr. 8 din 18 februarie 1945 și de la nr. 11 din 12 martie 1945), 43 × 30 cm (nr. 9—10). Tip. „Litera” — Timișoara. (BARPR, Buc. — P III 19056). [Informații locale]. Ziarul își continuă apariția și după 6 martie 1945.

VI. ORGANE ALE F.N.D.-ULUI ȘI B.N.D.-ULUI

1. *Ardealul luptător*. Gazetă de luptă pentru libertatea și dreptatea poporului muncitor. [Apare sub conducerea Comitetului județean al Frontului Național Democratic, începînd cu nr. 5 din 5 decembrie 1944]. Alba-Iulia, anul I, nr. 1—8; anul II, nr. 1—6 ed. spec.; 25 octombrie 1944—7 martie 1945. Apare neregulat. 43 × 30 cm. Tip. „Sabin Solomon” Alba-Iulia (BARPR, Buc. — P III 19463). [Informații locale]. Ziarul își continuă apariția și după 6 martie 1945.

2. *Chemarea*. Organ al Frontului Național Democratic din jud. Dîmbovița. Tîrgoviște, anul I—II, nr. 1—9, 19 noiembrie 1944—11 martie 1945. Apare neregulat, apoi de la nr. 4 din 21/28 ianuarie 1945 regulat săptăminal. 48 × 32 cm (nr. 1—5), 43 × 30 cm (de la nr. 6 din 11/18 februarie 1945). „Noua” — Tip. Maria I. Negoescu — Tîrgoviște. Lipsă nr. 3 din dec. 1944. (BARPR, Buc. — P III—IV 19616). [Informații locale]. Ziarul își continuă apariția și după 6 martie 1945.

3. *Unirea democratică*. Organ al Blocului Național Democratic din jud. Argeș, Pitești, anul I, nr. 2 (1 număr) din 31 august 1944. Apare

neregulat. 43 × 30 cm. Tip. Traian Novacovici — Pitești. Lipsă nr. 1 (BARPR, Buc. — P III 1500, v. 17). [Informații locale].

4. *Vlașca liberă*. Organ al Frontului Național Democrat din jud. Vlașca. Giurgiu, anul I, de la nr. 26 din 7 martie 1945. Apare neregulat. 63 × 43 cm. Soc. Naț. de Editură și Arte Grafice „Dacia Traiană”, București. Lipsă nr. 1—25. (BARPR, Buc. — P IV 19454). [Informații locale]. Ziarul își continuă apariția și după 6 martie 1945.

VII. ORGANE ALE ARLUS-ULUI

1. *Veac nou*. Organ săptămînal al Asociației Romîne pentru strîngerea legăturilor cu U.R.S.S. București, anul I, nr. 1—15, 10 decembrie 1944—11 martie 1945. Apare regulat săptămînal. 44 × 31 cm (nr. 1 din 10 decembrie 1944), 49 × 34 cm (de la nr. 2 din 17 decembrie 1944). Imprimeriile „Curierul” București. (BARPR Buc. P II III IV 19319). [Informații privitoare la U.R.S.S.]. Ziarul își continuă apariția și după 6 martie 1945.

2. *Vestea nouă*. Organ al secției militare „ARLUS”. București, anul I, nr. 1—3, 25 februarie—11 martie 1945. Apare regulat săptămînal. 55 × 44 cm (nr. 1 din 25 februarie 1945), 63 × 44 cm (de la nr. 2 din 4 martie 1945). Soc. Naț. de Editură și Arte Grafice „Dacia Traiană” Buc. (BARPR, Buc. — P IV 19435). [Informații referitoare la Armata Roșie și războiul antifascist]. Ziarul își continuă apariția și după 6 martie 1945.

VIII. ORGANE ALE UNIUNII POPULARE MAGHIARE

1. *Világosság* (Lumina). Az erdélyi magyar dologzók lapja (Organul oamenilor muncii maghiari ardeleni). [Organul Uniunii Populare Maghiare (Madosz)]. Începînd cu nr. 25 din 1 februarie 1945 are subtitlul „Mindem a győzelemert”. Cluj, anul I—II, 1944 = nr. 4—59/1945 = nr. 1—53, 21 octombrie 1944 — 7 martie 1945. Apare regulat zilnic. 48 × 31 cm. Tip. „Minerva” Cluj. Lipsă nr. 1—3, 7 și 13 din 1944, nr. 6, 8, 10 și 12 din 1945. (BARPR, Buc.—P III 19002). [Informații locale]. Ziarul își continuă apariția și după 6 martie 1945.

IX. ALTE ZIARE DEMOCRATICE CONDUSE DE P.C.R.

1. *Bányavidéki Világosság*. (Lumina regiunii miniere). Baia Mare, anul I—II, 1944 = nr. 1; 1945 = nr. 1—8, 25 decembrie 1944—25 februarie 1945. Apare regulat săptămînal. 42 × 30 cm. Tip. „Szamosmenti” (pînă la nr. 7 din 18 februarie 1945), Tip. „Egyesült Szakszervezetek Tanácsa” Baia Mare (de la nr. 8 din 25 februarie 1945). (BARPR, Buc. — P. III 19014). [Informații locale].

2. *Chemarea Buzăului*. Buzău, anul I—II, nr. 3—12, 7 ianuarie—11 martie 1945. Apare regulat săptămînal. 49 × 35 cm. Tipografia și legătoria de cărți „Frații Dumitrescu” (pînă la nr. 10 din 25 februarie 1945), Tipografia și librăria „I. Călinescu” — Buzău (de la nr. 11 din 4 martie 1945). Lipsă nr. 1—2. (BARPR, Buc. — P. IV 19681). [Informații locale]. Ziarul își continuă apariția și după 6 martie 1945.

3. *Clopotul*. Organ de luptă antifascistă. Botoșani, seria II, anul I—II, nr. 1—47, 8 octombrie 1944—7 martie 1945. Apare regulat bisăptămînal pînă la nr. 39 din 22 februarie 1945, apoi neregulat pînă la 6 Martie 1945. 50 × 35 cm (nr. 1—2), 43 × 30 cm (nr. 3—14), 54 × 44 cm (nr. 15 din 30 noiembrie 1944), 60 × 44 cm (nr. 16—31), 50 × 35 cm (nr. 32 din 29 ianuarie 1945), 60 × 44 cm (nr. 33—35), 50 × 35 cm (nr. 36—47). Lipsă nr. 42 și 45. (BARPR, Buc. — P. IV 14598). [Informații locale]. Ziarul își continuă apariția și după 6 martie 1945.

4. *Cuvîntul național-democrat*. Lugoj, anul I—II, 1944 = nr. 1—85; 1945 = nr. 1—14, 19 septembrie 1944—23 ianuarie 1945. Apare regulat zilnic. 43 × 30 cm. Tip. Națională Lugoj (pînă la nr. 1 din ianuarie 1945), Tip. „Husvéth & Hoffer”, Lugoj (de la nr. 2 din 8 ianuarie 1945). Lipsă nr. 46 din 13 noiembrie 1944. (BARPR, Buc. — P. III 18568). Nr. lipsă se găsește la Bibl. Acad. R.P.R., Filiala Cluj — (P. 3321). [Informații locale].

5. *Cuvîntul poporului*. Turda, anul I—II, nr. 1—15, 10 decembrie 1944—11 martie 1945. Apare regulat săptămînal. 43 × 30 cm. Tip. „Cultura” — Turda. Lipsă nr. 6—14. (BARPR, Buc. — P. III 19617). [Informații locale]. Ziarul își continuă apariția și după 6 martie 1945.

6. *Descătușarea*. Organ de luptă democrată. Roman, anul II, nr. 27—34, 28 ianuarie—9 martie 1945. Apare neregulat de la începutul lunii octombrie 1945. 52 × 38 cm (pînă la nr. 28 din 1 februarie 1945), 50 × 35 cm (de la nr. 29 din 6 februarie 1945). Lipsă nr. 1—26. (BARPR, Buc. — P. IV 19722). [Informații locale]. Ziarul își continuă apariția și după 6 martie 1945.

7. *Drum nou*. Organ de luptă pentru libertate și progres. Brașov, anul I—II, nr. 1—144, 10 septembrie 1944—6 martie 1945. Apare neregulat pînă la nr. 3 din 21 septembrie 1944, apoi regulat zilnic. 48 × 33 cm. Tip. „Ioan Gött — fiul”, care de la nr. 14 din 4 octombrie 1944 își schimbă numele în „Drum nou”, tipografie a Comitetului Regional Brașov a P.C.R. (BARPR, Buc. — P. III 18544). [Informații locale]. Ziarul își continuă apariția și după 6 martie 1945.

8. *Flacăra*. Organ de luptă al muncitorilor și țăranilor din jud. Neamț. Piatra-Neamț, anul I, nr. 1 din 7 februarie 1945. Apare neregulat. 60 × 43 cm. Tip. „Gh. Asachi”, Soc. cooperativă. Lipsă pînă la nr. 73 din 6 august 1945. (BARPR Buc. — P. III IV 19776) [Informații locale]. Ziarul își continuă apariția și după 6 martie 1945.

9. *Ialomița liberă*. Săptămînal de orientare și luptă democratică. Călărași, anul I, nr. 1—5 (5 numere), 12 februarie — 12 martie 1945. Apare regulat săptămînal. 50 × 34 cm. Tip. „Minerva”, Călărași. (BARPR,

Buc.— P III IV 19017). [Informații locale]. Ziarul își continuă apariția și după 6 martie 1945.

10. *Igazság* (Adevărul). Baia-Mare, anul II, nr. 9—10, 4—11 martie 1945. Apare regulat săptămînal. 42 × 30 cm Tip. „Egyesült Szakszervezetek Tanácsa”, Baia-Mare (BARPR, Buc. — P III 19014).

Continuare la *Bányavidéki Világosság*, Baia-Mare. [Informații locale]. Ziarul își continuă apariția și după 6 martie 1945.

11. *Înainte*. Ziar de luptă democratică. Bacău, anul I—II, nr.1—16, 15 octombrie 1944— 8 martie 1945. Apare neregulat la început, apoi între nr. 4 din 26 octombrie — nr. 29 din 24 decembrie 1944 apare regulat de trei ori pe săptămîină și din nou pînă la nr. 34, neregulat. Începînd de la nr. 35 din 10 ianuarie — nr. 56 din 1 martie 1945, apare regulat de trei ori pe săptămîină, iar de la nr. 57 din 3 martie 1945 apare regulat zilnic. 60 × 43 cm. Tip. „Gutenberg” Bacău. (BARPR Buc. — P IV 18993). [Informații locale]. Ziarul își continuă apariția și după 6 martie 1945.

12. *Mediașul nou*. Organ de cultură și informații. Mediaș, anul I, nr. 1—2 (2 numere), 1—8 octombrie 1944. Apare regulat săptămînal. 43 × 30 cm. (BA RPR, Buc. — P III 1500, v. 18). [Informații locale].

13. *Moldova liberă*. Organ popular de luptă patriotică. Iași, anul I—II, nr. 4—135, 26 septembrie 1944—7 martie 1945. Apare regulat zilnic 42 × 30 cm (nr. 4 din 26 septembrie 1944), 60 × 42 cm (de la nr. 29 din 24 octombrie 1944), 56 × 39 cm (nr 34 din 29 octombrie 1944), 60 × 42 cm (nr. 35 din 31 octombrie 1944 — nr. 107 din 31 ianuarie 1945), 56 × 39 cm (nr. 108 din 1 februarie — nr. 115 din 9 februarie 1945), 60 × 42 cm (nr. 116 din 10 februarie — nr. 122 din 18 februarie 1945), 56 × 39 cm (nr. 123 din 19 februarie — nr. 127 din 24 februarie 1945), 60 × 42 cm (nr. 128 din 25 februarie — nr. 131 din 2 martie 1945), 56 × 39 cm (de la nr. 132 din 3 martie 1945). Atelierele tipografice Iași. Lipsă nr. 1—3, 5—28, 36—43, 46—62, 64—66, 69—70, 72—79 din 1944; 90—92, 94—97, 102, 106, 118, 134 din 1945. (BA RPR, Buc. — P IV 18999). [Informații locale]. Ziarul își continuă apariția și după 6 martie 1945.

14. *Patriotul*. Organ de luptă patriotică antifascistă. Arad, anul I—II, nr. 2—138, 26 septembrie 1944 — 7 martie 1945. Apare regulat zilnic. 42 × 30 cm (pînă la nr. 12 din 8 octombrie 1944), 49 × 32 cm (nr. 13 din 9 octombrie — nr. 71 din 15 decembrie 1944), 43 × 30 cm (nr. 72 din 16 decembrie nr. 74 din 18 decembrie 1944), 49 × 32 cm (nr. 75 din 20 decembrie 1944 — nr. 102 din 25 ianuarie 1945), 43 × 30 cm (nr. 103 din 26 ianuarie — nr. 117 din 11 februarie 1945), 49 × 32 cm (nr. 118 din 12 februarie — nr. 120 din 16 februarie 1945), 43 × 30 cm (nr. 121 din 16 februarie — nr. 129 din 25 februarie 1945), 49 × 32 cm (nr. 130 din 26 februarie 1945), 43 × 30 cm (de la nr. 131 din 27 februarie 1945), Tip. „Lovrov” (pînă la nr. 12 din 8 octombrie 1944), Tip. „Patriotul” — Arad (de la nr. 13 din 9 octombrie 1944). Lipsă nr. 1 din 24 septembrie 1944. (BARPR, Buc. — P III 18676). [Informații locale]. Ziarul își continuă apariția și după 6 martie 1945.

15. *Plugarul*. Organ săptămînal de luptă democratică. Beiuș, anul I, nr. 1—11, 1 ianuarie — 8 martie 1945. Apare regulat săptămînal. 42 × 30 cm. Tip. „Doina” Beiuș. (BARPR, Buc. — P III 19179). [Informații locale]. Ziarul își continuă apariția și după 6 martie 1945.

16. *Prahova democrată*. Ziarul de luptă al organizațiilor democratice din jud. Prahova. Ploiești, anul I nr. 1—9, 14 ianuarie — 11 martie 1945. Apare regulat săptămînal. 48 × 33 cm. Institutul de Arte Grafice „Lumina” Ploiești (pînă la nr. 2 din 21 ianuarie 1945), Tip. „Presa Noastră” a Sindicatelor Muncitorești Ploiești (de la nr. 3 din 28 ianuarie 1945). (BA RPR, Buc. — P III 19303).

— La nr. 8 din 4 martie 1945 sînt 2 numere deosebite cu aceeași dată. [Informații locale]. Ziarul își continuă apariția și după 6 martie 1945.

17. *Pravda* (Adevărul). Organ Slavenskog Antifașistiikog Fronta u Rumuniji (Organul Frontului antifascist slav din România). Timișoara, anul II, de la nr. 46 din 1 aprilie 1945. Apare regulat săptămînal. 46 × 31 cm. Tip. „Doina” — Timișoara. Lipsă de la nr. 1 din 15 octombrie 1944. (BA RPR, Buc. — P III IV 19277).

— Lipsurile se găsesc la BARPR, Filiala Cluj (P 3845). [Informații locale și din toată țara]. Ziarul își continuă apariția și după 6 martie 1945.

18. *Romînia liberă*. București, anul II—III, nr. 14—185, 29 august 1944 — 7 martie 1945. Apare regulat zilnic. 62 × 42 cm. Imprimeriile „Saturn” (pînă la nr. 15 din 30 august 1944), Soc. Naț. de Editură și Arte Grafice „Dacia Traiană” — Buc. (de la nr. 16 din 31 august 1944). Lipsă nr. 1—14, 17, 20, 32, 38, 45, 53, 56, 60, 64—65, 67, 78, 83—85, 87, 93, 103—104, 114—115, 119—120, 123—127 din 1944. (BARPR, Buc. — P IV 18539).

— La Bibl. Centrală de Stat (P IV 16) se găsesc nr. 32, 38, 45, 53, 60, 64—65, 67, 78, 83—85, 87, 93, 103—104, 114—115, 119—120, 124—127.

— La Bibl. Inst. de istorie a Partidului de pe lângă C.C. al P.M.R. se găsesc nr. 14, 17, 20 și 56, iar la Bibl. Centrală ARLUS, nr. 123. [Informații din întreaga țară]. Ziarul își continuă apariția și după 6 martie 1945.

19. *Romînia viitoare*. Sibiu, anul I, nr. 1—65, 15 decembrie 1944 — 7 martie 1945. Apare regulat zilnic. 47 × 31 cm. Tip. „Progresul” Sibiu. (BARPR, Buc. — P III 18864). [Informații locale și din întreaga țară]. Ziarul își continuă apariția și după 6 martie 1945.

20. *Severinul liber*. Gazetă săptămînală de luptă populară. Turnu-Severin, anul I, nr. 1—12, 11 decembrie 1944—11 martie 1945. Apare regulat săptămînal pînă la nr. 3 din 25 decembrie 1944, neregulat de la nr. 4 din 8 ianuarie 1945, iar de la nr. 11 din 4 martie 1945 iarăși regulat săptămînal. 47 × 31 cm. Tip. și leg. de cărți Ion N. Bojneagu — Turnu-Severin. (BARPR, Buc. — P III 19332). [Informații locale]. Ziarul își continuă apariția și după 6 martie 1945.

21. *Szabad Szó* (Cuvîntul liber) Timișoara, anul I—II, 1944 = nr. 1—48, 1945 = nr. 1—52; 1 noiembrie 1944 — 7 martie 1945. Apare

regulat zilnic. 44 × 30 cm (nr. 18, 28, 30, 31, 33, 36 și 39 din 1945), 44 × 32 cm (celelalte numere). Soc. Naț. de Editură și Arte Grafice „Dacia Traiană” Timișoara. Lipsă nr. 49 din 1944, nr. 1, 4–5, 8, 10, 13–15, 19, 21, 24–25, 27, 29, 32, 35, 40, 42 din 1945. (BARPR, Buc. — P III 18570). Lipsurile de găesc la BARPR, Filiala Cluj — (P 3861). [Informații locale]. Ziarul își continuă apariția și după 6 martie 1945.

22. *Szabad Szó* (Cuvântul liber). Dolgozók lapja (Organ muncitoresc). Tîrgu-Mureș, anul I–II, 1944 = nr. 1–40, 1945 = nr. 1–54, 4 noiembrie 1944 — 7 martie 1945. 45 × 31 cm. Tip. „Bolyai” — Tîrgu-Mureș. Lipsă nr. 12, 14, 16–17, 20–22, 25, 30, 31–35, din 1944, 2–3, 5–8, 23, 25–29, 34, 41–48 din 1945. (Bibl. Inst. de istorie a Partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.).

— Lipsurile se găesc la BARPR, Filiala Cluj — (P 3809). [Informații locale]. Ziarul își continuă apariția și după 6 martie 1945.

23. *Timișoara-er Zeitung* (continuare la *Temesvarer Zeitung*). Timișoara, anul 90–91, nr. 1–17, 27 septembrie — 15 octombrie 1944. Apare regulat zilnic. 47 × 31 cm. Tip. „Victoria” (pînă la nr. 7 din 4 octombrie 1944), Soc. Naț. de Editură și Arte grafice „Dacia Traiană” Timișoara (nr. 8 din 5 octombrie 1944), Tip. „Victoria” (de la nr. 9 din 6 octombrie 1944). Lipsă de la nr. 18. (BARPR, Buc. — P III IV 4923).

Lipsurile se găesc la BARPR, Filiala Cluj — (P 2003).

La BARPR, Buc. colecția reîncepe cu nr. 106 din 24 mai 1945, reluînd vechiul titlu: *Temesvarer Zeitung*. [Informații locale]. Ziarul își continuă apariția și după 6 martie 1945.

24. *Uj élet.* (Viața nouă). Demokraticus napilap (Ziar democratic). Oradea, anul I, de la nr. 140 din 13 iulie 1945. Apare neregulat, apoi regulat zilnic. 42 × 29 cm. Atelierele tip. „Viața nouă” — Oradea. Lipsă de la nr. 1 din 16 ianuarie — nr. 139 din 12 iulie 1945. (BARPR, Buc. — P III 19001).

Lipsurile se găesc la BARPR, Filiala Cluj — (P 3301).

Ediție în limba maghiară a ziarului „Viața nouă” — Oradea. Ziarul își continuă apariția și după 6 martie 1945.

25. *Viața nouă.* Organ de luptă democratică. Oradea, anul I, de la nr. 140 din 13 iulie 1945. Apare neregulat, apoi regulat zilnic. 41 × 28 cm. Atelierele tip. „Viața nouă” — Oradea. Lipsă de la nr. 1 din 16 ianuarie — nr. 139 din 12 iulie 1945. (BARPR, Buc. — P III IV 19000). [Informații locale]. Ziarul își continuă apariția și după 6 martie 1945.

În afară de bibliografie, mai redăm o serie de periodice democratice pe care am reușit numai să le identificăm, urmînd ca ulterior să completăm acest prețios instrument de lucru în domeniul științei istorice marxist-leniniste.

1) *Tineretul luptător.* Organ săptămînal al Uniunii Tineretului Comunist. Timișoara. Apare în septembrie 1944.

2) *Zorile.* Ziar local de luptă democratică [Organ al P.C.R.]. Focșani. Apare în ianuarie 1945.

ПЕЧАТНЫЕ ОРГАНЫ РУМЫНСКОЙ КОММУНИСТИЧЕСКОЙ
ПАРТИИ И ДЕМОКРАТИЧЕСКАЯ ПРЕССА В ПЕРИОД
23 АВГУСТА 1944 г.—6 МАРТА 1945 г.

РЕЗЮМЕ

Данная работа является попыткой составить библиографию печатных органов КПР, а также и демократических публикаций, издававшихся в период между 23 августа 1944 г. и 6 марта 1945 г., очень важный исторический период, в который осуществился переход румынского народа к народно-демократическому строю.

Наряду с печатными изданиями КПР в библиографию включены публикации Союза коммунистической молодежи, профсоюзов, а также таких организаций, как Фронт землепашцев, Патриотический союз, Общество румыно-советской дружбы и т.д. Эта библиография окажет ценную помощь исследователям вышеуказанного периода.

LA PRESSE COMMUNISTE ET DÉMOCRATIQUE AU COURS
DE LA PÉRIODE QUI VA DU 23 AOÛT 1944 AU 6 MARS 1945

RÉSUMÉ

Cet article représente une tentative de mise au point d'une bibliographie de la presse communiste et démocratique au cours de la période qui va du 23 Août 1944 au 6 Mars 1945, période extrêmement importante, pendant laquelle le peuple roumain a décidé l'adoption du régime de démocratie-populaire.

En plus des journaux et des revues du parti communiste roumain, cette bibliographie contient les publications de l'Union de la Jeunesse Communiste, celles des syndicats, ainsi que celles appartenant aux suivantes organisations : le Front des Laboureurs, l'Union Patriotique, l'A.R.L.U.S., etc. Cette bibliographie représente une aide précieuse offerte à ceux qui étudient la période mentionnée.

CERCETĂRILE DE ISTORIE UNIVERSALĂ ÎN U.R.S.S.*

Tinăra istoriografie sovietică, creată treptat după Marea Revoluție din Octombrie, a avut în fața ei ca sarcină principală reelaborarea științifică a trecutului istoric al popoarelor care au intrat în alcătuirea celui de-al doilea stat socialist din lume. Procedând în acest chip, istoricii sovietici nu îndeplineau numai o foarte importantă operă științifică, ci își aduceau și contribuția la construirea noii societăți, prin tot ceea ce istoria putea ajuta la înțelegerea prezentului și la formarea unor luptători conștienți pentru lichidarea vechii orânduiri. Dacă, militând astfel pentru realizarea unei societăți fără clase, ei îndeplineau o funcțiune de valoare universală, în același timp activitatea lor avea o valoare universală și în sensul că, pentru prima dată, se constituia o istoriografie, ca ansamblu de preocupări coordonate și statornic urmărite, pe baza de nezdruincinat a concepției și metodei materialismului istoric. Stadiul realizărilor individuale de opere istorice marxiste și al influențelor exercitate asupra istoriografiei burgheze era de data aceasta depășit, pe drumul deschis de Marx, Engels și Lenin pășind acum echipe tot mai numeroase și care investigau un câmp de cercetare tot mai înlins și mai sistematic explorat. În acest sens se poate afirma că erei istorice noi determinate de triumful revoluției proletare i a corespuns, în domeniul istoriografic, trecerea la istoria-știință, bazată pe legile de dezvoltare a societății.

Noua istoriografie sovietică nu se putea mărgini însă la studierea trecutului propriei patrii, sau, mai bine-zis, al numeroaselor patrii care începeau să formeze marea patrie sovietică. Ea era adusă în chip natural, de exigențe atât științifice cât și didactice, să cultive vastul domeniu al istoriei universale. Istoria marxistă este prin însăși esența ei istorie universală, căci ea concepe dezvoltarea omenirii ca un proces unic de trecere a societății pe trepte continuu suferitoare, indiferent de modalitățile concrete de realizare a acestui proces, de decalajele cronologice, de posibilitatea saltului peste o orânduire intermediară și chiar de aceea a regresului temporar. În concepția marxistă, un fenomen istoric nu poate fi înțeles în esența lui decât raportat la o sumă de fenomene similare, căci tocmai această raportare pune în lumină legătura care-i stă la bază. În același timp, nu există istorie locală care să se desfășoare în mod independent, prin simpla acțiune, circumscrisă ca modalitate de realizare, a

* În cursul călătoriei pe care am întreprins-o în U.R.S.S. în lunile iunie-iulie ale acestui an, între problemele urmărite a fost și aceea care a dat naștere cronicii de față. Peste tot unde am solicitat informații — la Secția de științe istorice a Academiei de științe a U.R.S.S., la Institutul de istorie de la Moscova și la secția acestuia de la Leningrad, la Institutul popoarelor Asiei și la Institutul de istorie de la Kiev — am fost întâmpinat cu cea mai mare bunăvoință, fapt pentru care mulțumesc și pe această cale.

unor legi de caracter general. Orice istorie locală se înscrie în contextul unei desfășurări istorice mai largi, care într-o bună măsură o condiționează și o explică, fără ca prin aceasta să rămână mai puțin la bază actul creator al factorului intern. Astfel, și pe o cale și pe alta, exigențele științifice ale istoriei marxiste duc la considerarea obiectului propriu de studiu ca istorie universală, în care numai necesitățile cercetării desprind porțiuni limitate geografic sau cronologic. Situația generală a studiilor istorice din momentul în care s-a format istoriografia sovietică impunea cu și mai multă urgență preocupările de istorie universală. Serierile clasicilor marxism-leninismului, pe care ea le prelua ca doctrină de bază, cuprindeau, într-adevăr, nu numai un vast corp de principii metodologice, ci și foarte prețioase indicații concrete într-un mare număr de chestiuni speciale — pe lângă, bineînțeles, acele probleme tratate de ei ca istorici. Existau, desigur, și un număr de cercetări marxiste anterioare. Trebuia, însă, reelaborat într-o înțelegere nouă ansamblul trecutului omenirii, sarcină care se impunea atât din exigențele științifice amintite, cât și din nevoi didactice de ordin general — de formare în cetățenii sovietici a unei noi viziuni a trecutului omenirii — în cadrul cărora cele ale învățămîntului interveneau cu o urgență particulară. Ce istorie se va preda în școlile de diferite grade — era o problemă care aștepta un răspuns imediat. Or, pentru realizarea acestei sarcini atât de vaste, în acel moment nu putea fi vorba de o colaborare între istoricii din diferite țări, de o împărțire a muncii între ei. Istoricilor sovietici le-a revenit astfel misiunea de a investiga variatele domenii ale istoriei universale și de a da totodată cei dinții acea viziune nouă a întregului, atât de necesară. Ținînd seama de stadiul elaborărilor parțiale, eră firesc caracterul provizoriu al primelor încercări de sinteză generală, ca și caracterul lor relativ elementar, îndeosebi de manuale de învățămînt.

În preocupările de istorie universală ale istoricilor sovietici un anumit loc trebuia recunoscut și tradițiilor pozitive ale vechii istoriografii a popoarelor din U.R.S.S., și în special ale istoriografiei burgeze ruse, pe care noua istoriografie înțelegea să le preia, dîndu-le o semnificație nouă și dezvoltîndu-le în mod creator. Istoriografia rusă din jumătatea a doua a secolului al XIX-lea și de la începutul secolului nostru s-a ilustrat în multe domenii ale istoriei universale, abordînd de multe ori problemele de pe poziții înaintate pentru acea vreme și reflectînd chiar, în anumite cazuri, o puternică influență a gîndirii marxiste. Unul dintre principalii istorici ai societății engleze medievale, P. G. Vinogradov, și-a desfășurat activitatea în Rusia înainte de a deveni istoric englez. Cartea lui M. M. Kovalevski *Dezvoltarea economică a Europei înainte de apariția economiei capitaliste* a făcut autoritate la vremea sa și este încă folosită. Singura monografie asupra perioadei de frămîntări revoluționare din Franța de la mijlocul secolului al XVI-lea — de la cartea lui Luce despre *Jacquerie* este cea a lui N. I. Radtig. În această vreme au început să apară și primele studii ale unor învățați care aveau să illustreze știința istorică sovietică, cum sînt E. V. Tarlé, V. P. Volghin, N. P. Grațianski ș.a.

O importanță cu totul deosebită a avut aportul științei ruse în domeniul bizantinisticii, în care opere cum sînt cele ale lui V. G. Vasilievski, J. A. Kulakovski, T. I. Uspenski sînt și astăzi indispensabile cercetătorilor. Periodicul bizantinistilor ruși, „Vizantiiskî vremennik”, cu cele 22 de volume apărute din 1894 pînă în 1917, a constituit una din publicațiile de bază ale disciplinei. Același lucru se poate spune și despre activitatea în orientistică, desfășurată de A. I. Harkavi, B. A. Dorn, V. Rosen, W. Barthold ș. a.

Din impulsuri atât de variate s-a format în Uniunea Sovietică un tot mai larg curent de cercetări de istorie universală. În mod treptat a crescut numărul domeniilor investigate, s-a conturat tematica și organizarea cercetărilor, s-a îmbogățit informația printr-un contact tot mai intim cu izvoarele și s-a maturizat interpretarea fenomenelor istorice. Un studiu asupra dezvoltării acestor cercetări în curs de aproape jumătate de secol, care să pună în lumină atât etapele lor, cât și sensul general pe care-l au în dezvoltarea științei istorice și a culturii contemporane, ar

fi fără îndoială de un deosebit interes. El întrece însă obiectivul foarte limitat al acestei cronici, care nu urmărește decât să pună la dispoziția cititorilor revistei „Studii” unele informații cu privire la organizarea actuală a cercetărilor, la orientarea lor generală și la lucrările mai semnificative realizate în ultimii ani sau în curs de realizare.

Mai înainte însă de a urmări aceste aspecte, trebuie amintit un fapt bine cunoscut, dar care nu trebuie uitat atunci când judecăm intensitatea efortului depus de știința sovietică în domeniul istoriei universale. Anume, că ceea ce în alte țări constituie istoria patriei, în Uniunea Sovietică, stat care cuprinde atâtea popoare și se întinde pe o mare parte a Europei și a Asiei, formează în sine o istorie de caracter universal, prin varietatea formelor istorice pe care le-a cunoscut acest imens teritoriu, prin importanța civilizațiilor care s-au născut aici din cele mai vechi timpuri pînă azi și prin numeroasele legături care au existat între diferitele lui zone și popoare. E de la sine înțeles că în același timp, această istorie complexă constituie ea însăși o însemnată parte a istoriei universale, în accepțiunea cea mai largă a cuvîntului.

★

O etapă nouă în dezvoltarea științei istorice în U.R.S.S. — și, în cadrul acesteia, în dezvoltarea studiilor de istorie universală — a fost deschisă prin sarcinile trasate de Congresul al XX-lea al P.C.U.S., cărora le-au urmat noile obiective fixate de Congresul al XXI-lea și importanțele hotărîri ale plenarelor C.C. al P.C.U.S. Intensificarea muncii istorice în această nouă etapă, ridicarea nivelului ei ideologic și teoretic, îndreptarea tot mai stăruitoare și mai activ coordonată către problemele care așteaptă cea mai urgentă și mai adîncită rezolvare au dus la rezultatele impresionante ce se oglîndesc în lucrarea colectivă, editată de Institutul de istorie al Academiei de științe a U.R.S.S. în cinstea celui de-al XXII-lea Congres al P.C.U.S.: *Știința istorică sovietică de la Congresul al XX-lea la Congresul al XXII-lea al P.C.U.S.* Un nou avînt în activitatea științifică a fost dat de epocalele hotărîri ale Congresului al XXII-lea, care, elaborînd noul program al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, a trasat totodată și sarcinile științei istorice în perioada construirii comunismului.

În momentul de față, o însemnată parte a activității istoricilor sovietici se îndreaptă către variatele domenii ale istoriei universale, în sensul definit mai sus pentru nevoile expunerii de ansamblu al fenomenelor istorice petrecute în afara teritoriului sovietic. Pentru a evalua intensitatea acestui efort, este suficient să spunem că în dările de seamă publicate în „Voprosli istorii” de către secretarul științific al Secției de științe istorice a Academiei de științe a U.R.S.S., cu privire la rezultatele principale ale activității desfășurate în institutele secției în anii 1960 și 1961¹, rezultatele obținute în istoria univeisală acoperă circa o treime din expunere. Lărgirea continuă a investigațiilor întreprinse în diferitele epoci și regiuni ale istoriei universale a cerut și moduri de organizare a cercetării tot mai complexe și mai adecvate scopului propus. Formele organizatorice în ființă astăzi sînt tocmai rezultatul acestui proces de creștere și caracterul lor deosebit de suplu le va îngădui încă perfecționări viitoare.

Instituțiile care se ocupă de istorie universală în U.R.S.S. sînt foarte numeroase. În fruntea lor stau institutele care își desfășoară activitatea sub conducerea directă a secțiilor Academiei de științe a U.R.S.S., și în primul rînd a secției de științe istorice. Sînt apoi institutele de istorie ale filialelor Academiei de științe a U.R.S.S., cele ținînd de academiile republicilor unionale, catedrele universitare de istorie universală, marile biblioteci — care de multe ori cuprind materiale documentare foarte importante —, muzee etc. Un aport considerabil

¹ Iu. V. Bromlei, *Основные итоги научной деятельности учреждений Отделения исторических наук АН СССР за 1960 год*, în „Voprosli istorii”, nr. 3, 1961, p. 112—129 și *idem*, *К итогам научной деятельности учреждений Отделения исторических наук АН СССР за 1961 год*, *ibidem*, nr. 4, 1962, p. 115—127.

În studiul culturii universale este adus de institutele de istoria artei, de filozofie și de literatură. Desigur că aportul fiecăreia din aceste instituții, în ansamblul cercetărilor de istorie universală, este foarte diferit ca greutate, dar adeseori în centre provinciale se întîlnesc, în cadrul unei versități sau al institutelor de istorie, mari specialiști în anumite probleme.

Fiind imposibil să cuprindem în aceasta cronică întreaga rețea a instituțiilor în a căror activitate intră și preocupările care ne interesează, sîntem siliți să ne oprim numai asupra celor mai importante dintre ele.

Secția de științe istorice a Academiei de științe a U.R.S.S. are în subordinea sa directă cinci mari institute în al căror profil intră problemele de istorie universală: 1) Institutul de istorie; 2) Institutul de slavistică; 3) Institutul popoarelor Asiei; 4) Institutul de arheologie și 5) Institutul de etnografie.

În Institutul de istorie al Academiei de științe a U.R.S.S. funcționează nouă sectoare consacrate cercetărilor de istorie universală, a căror organizare corespunde, pentru o parte dintre ele, marilor perioade istorice, iar pentru o altă parte, unor regiuni istorice sau categorii de fenomene care pricină un interes deosebit. Astfel, pe lângă sectoarele de istorie veche, medie, modernă și contemporană conduse respectiv de S. L. Utchenko, acad. S. D. Skazkin, B. F. Porșnev și N. I. Samurokov un sector, condus de Z. V. Udalțova, își dedică activitatea istoriei Bizanțului, iar altul, condus de N. A. Smirnov, istoriei religiilor și ateismului.

De curînd s-a constituit un sector nou, pentru istoria țărilor de democrație populară (în afara celor studiate la Institutul de slavistică sau la cel pentru popoarele Asiei), în cadrul căruia un grup de cercetători se ocupă de istoria Romîniei, în fruntea sectorului aflîndu-se I. A. Pisarev.

Un sector special de istorie universală condus de A. F. Miller are în sarcina să editeze *Istoria universală* în zece volume, al cărei redactor principal este acad. E. M. Jukov. În sfîrșit, cel de-al nouălea sector de istorie universală, aflat sub conducerea directorului Institutului de istorie, V. M. Hvostov, membru corespondent al Academiei de științe a U.R.S.S., este consacrat studiilor cu privire la relațiile internaționale și la politica externă a Uniunii Sovietice.

O activitate importantă desfașoară în domeniul istoriei universale secția din Leningrad a Institutului de istorie, care întrupește specialiști de renume și posedă fonduri documentare pri vind istoria Europei apusene, a căror editare în remarcabile condiții științifice va fi amintită mai departe.

Institutul de arheologie, ținînd seama de vastele sarcini pe care le are în explorarea în tînsului și atît de bogatului în vestigii teritoriu al Uniunii Sovietice, ca și de legăturile atît de strînse dintre activitatea de teren și cercetarea științifică, își consacră în chip deosebit activitatea elucidării trecutului popoarelor care au trăit sau trăiesc pe acest teritoriu fără a se limita însă la aceasta. Arheologi sovietici participă la campanii de săpături în alte țări. De curînd, Institutul de arheologie a organizat o expediție în Nubia ale cărei cercetări vor continua și care a obținut de pe acum rezultate interesante. Același institut — pentru a ne referi la cîteva exemple — a supus unei ample discuții, în cadrul unei conferințe unionale ținute în decembrie 1960, problema cetății antice și a participat la colocviul ținut la Praga în același an pe tema orașului slav. Se minarile arheologice romîno-sovietice, care au de pe acum o frumoasă tradiție, sînt și ele o formă de studiu care se integrează într-un plan mai larg de colaborare internațională.

O amploare tot mai mare o capătă cercetările Institutului de etnografie, care cuprinde în preocupările sale toate cele cinci continente, așa cum o arată și principala sa publicație din momentul de față, colecția „Popoarele lumii”. Cercetările Institutului de etnografie — efectuate în colaborare cu numeroase alte instituții sovietice și cu specialiști străini — aduc o contribuție foarte valoroasă nu numai la cunoașterea actualelor structuri etnice și a diferitelor forme

de cultură populară, ci și la lamurirea problemelor de etnogeneză sau, înlocuște, a aceloră legate de dezvoltarea societăților primitive. În afara colecției „Popoarele lumii” (redactor principal S. P. Tolstov, membru corespondent al Academiei de științe a U.R.S.S.), Institutul publică o serie de culegeri, dintre care amintesc, cu titlu de exemplu, „Culegerea etnografică slavă” (cu studii despre obștea sătească la bulgari și sârbi și despre locuința populară la slovaci) sau culegerile a căror pregătire a fost încheiată în 1961: „Culegerea americană” nr. 3, tratând despre „Contribuția populației băștinașe din America la cultura universală” și *Culegerea etnografică africană* închinată etnografiei, istoriei și limbii popoarelor din Guineea, Mali și Nigeria. În ajunul Congresului al XXII-lea al P.C.U.S., Institutul de etnografie a publicat culegerea *Cuba*, cu colaborarea unor personalități cubaneze. Trebuie de asemenea menționate hărțile etnografice pregătite de același institut, cum e, de pildă, harta popoarelor Africii, întocmită de V. B. Andrianov, cu înregistrarea a peste 200 de popoare și de grupuri etnice.

Institutul de slavistică și Institutul popoarelor Asiei sînt institute complexe, a căror activitate depășește domeniul științei istorice. Institutului de slavistică îi revine întregul timp al acestei discipline, cu problemele sale istorice, lingvistice, literare etc. Institutul popoarelor Asiei, cu cei 600 de cercetători ai săi, este unul din cele mai mari institute de cercetări științifice din Uniunea Sovietică. Activitatea sa îmbrățișează problemele de istoric, de economic, de limbă și de literatură. Din punct de vedere geografic, cercetările se extind asupra popoarelor Asiei și a aceloră ale Africii arabe, fiind organizate în secții pentru țările arabe, India și Ceilon, Asia de sud-est, China, Japonia, Mongolia etc. O secție specială este consacrată informării științifice. Institutul publică două reviste, una bilunară, „Popoarele Asiei și Africii”, și alta lunară, „Asia și Africa astăzi”. Institutul popoarelor Asiei are editura sa și o tipografie proprie, înzestrată cu caracterele tuturor scrierilor asiatice. Și aici, ca și la Institutul de istorie, foarte importantă este contribuția secției de la Leningrad, care posedă și un fond de manuscrise orientale de o mare bogăție.

Continental african — Africa neagră — care, rupînd lanțurile colonialismului, își creează sub ochii noștri o viață nouă, pune de asemenea probleme istorice de cel mai viu interes, în mare măsură ignorate pînă acum, sau tratate doar din punctul de vedere al statelor imperialiste. Istoria acestui continent este studiată în Institutul popoarelor Africii, instituție complexă ca și precedentă. Acest Institut a trecut de curînd sub autoritatea secției de științe economice a Academiei de științe a U.R.S.S., păstrîndu-și însă preocupările de cercetare istorică. În cadrul aceleiași secții funcționează și un institut pentru America latină, problemele istorice ale acestei vaste regiuni continuînd însă să fie tratate ca sediu principal al cercetării în sectoarele Institutului de istorie.

Un aport însemnat la studiul problemelor de istorie contemporană este adus și de institutele de Economie mondială și Relații internaționale.

Numărul mare al instituțiilor care se ocupă de cercetări istorice și varietatea lor tematică a impus secției istorice a Academiei de științe a U.R.S.S. un efort mereu sporit de coordonare și de dirijare a muncii istoricilor către problemele a căror dezlegare se dovedește mai urgentă. Unul din mijloacele cele mai interesante și mai susceptibile de dezvoltări ulterioare în ce privește organizarea muncii științifice este acela al constituirii — pe baza unui plan întocmit de secție — a unei serii de consilii științifice pe probleme fundamentale, alături ale istorici U.R.S.S., cît și ale istoriei universale. Aceste consilii științifice speciale au misiunea de a alcătui planurile generale de cercetare în problemele cărora le sînt consacrate, de a evita suprapunerile de plan între diferite instituții, de a indica teme noi de studiu. În componența consiliilor intră specialiștii cei mai autorizați din domeniul respectiv, membri ai Academiei de științe a U.R.S.S., ai academiilor republicane, profesori universitari etc. Astfel de consilii științifice funcționează în prezent, în domeniul istoriei universale, în problemele mișcării muncitorești internaționale și ale mișcării de

eliberare națională, ale slavisticii, ale istoriei țărilor din America latină sau ale genezei capitalismului. Una din sarcinile cele mai importante ale consiliilor științifice este organizarea de sesiuni, în care se dezbate cu o largă participare anumite aspecte ale temei cercetate. Consiliile științifice îngrijesc de asemenea publicarea studiilor efectuate sub controlul și îndrumarea lor. Astfel, acum se află sub tipar o culegere de studii privind geneza capitalismului.

După cum se știe, sistemul discuțiilor științifice, al confruntării opiniilor și colaborării largi la stabilirea unor puncte de vedere comune, temeinic fundamentate, este una din caracteristicile istoriografiei sovietice, valabilă deopotrivă atunci când e vorba de istoria universală. Sesiunile științifice organizate de secția de științe istorice, de institutele de cercetări sau de consiliile științifice speciale au adus în acest sens un aport considerabil. În cadrul unor asemenea sesiuni, ținute la diferite nivele, s-au definit de multe ori problemele cele mai urgente de studiat sau au fost comemorate evenimente însemnate. Astfel, împlinirea a 90 de ani de la nașterea lui V. I. Lenin, în 1960, a prilejuit punerea în lumină a importanței prezentate de opera întemeitorului statului sovietic în cercetarea marilor probleme ale istoriei universale și a principiilor metodologice care se desprind din studiul ei. Comemorarea a 140 de ani de la nașterea lui Fr. Engels, în același an, a dat loc, între altele, și unei sesiuni a comisiei istorice U.R.S.S.-R.D.G. În ianuarie 1961 s-a ținut sesiunea comună (cu participarea Academiei de științe sociale și a Institutului de relații internaționale de pe lângă C.C. al P.C.U.S.) închinată împlinirii a 40 de ani de la întemeierea Partidului Comunist Italian.

Importante dezbateri au avut loc în cursul ultimilor ani în cadrul Institutului popoarelor Asiei și al Institutului popoarelor Africii. În cel dintâi s-au discutat, de pildă, „Premisele dezvoltării socialiste a țărilor slab dezvoltate” și problema relațiilor agrare în țările Asiei. La Institutul popoarelor Africii au fost supuse discuției probleme ca aceea a granițelor etnice și coloniale pe continentul african, sau a locului și rolului autorităților tradiționale ale societății africane în trecut și în prezent. Anul trecut, în adunarea generală a Secției de științe istorice, au fost analizate starea actuală a cercetării istoriei Africii și sarcinile acestui domeniu de studii. În luna iulie anul acesta, la Institutul de istorie din Moscova a avut loc comemorarea a 250 de ani de la nașterea lui J. J. Rousseau; în același timp, reprezentanți ai științei sovietice participau la simpozionul de la Royaumont, în Franța.

O formă de organizare a cercetărilor de istorie universală, foarte semnificativă pentru dezvoltarea pe care au ajuns s-o cunoască și numărul mare al celor care li se dedică, este constituirea, pe lângă Institutul de istorie al Academiei de științe U.R.S.S., a unor grupe de studii pe țări. Astfel de grupe de studii s-au format pentru istoria Franței, Angliei, Italiei, Spaniei. Ele cuprind cercetători din diferite centre și diferite instituții (institute de cercetări, universități, muzee etc.), alături de istorici activând și istorici de artă, istorici literari etc. Grupele țin ședințe de comunicări, urmate de discuții, în care specialiștii prezintă rezultatele cercetărilor lor sau se dezbate probleme de un caracter mai general. Foarte numerosul grup de istoria Franței, condus până la moartea sa, acum câteva luni, de academicianul V. P. Volghin, a ținut în 1960 șapte astfel de ședințe la Moscova și șapte la Leningrad. În acest din urmă mare centru, grupul de istoria Italiei numără peste 20 de specialiști de la Institutul de istorie, Universitate, Ermitaj etc. Grupele de istoria Franței și istoria Angliei au organizat și colocvii cu participarea unor istorici din aceste țări, care au dat loc la confruntări de opinii pline de interes. Grupul de istoria Franței publică un „Anuar de studii franceze” („Franzuzkii eĵegodnic”), din care cel de-al treilea volum a apărut în 1961. Acest volum cuprinde în partea I-a un grup de studii privitoare la Babeuf și babuism — cu prilejul împlinirii a 200 de ani de la nașterea lui Babeuf —, iar în cea de-a II-a, o serie de articole ale căror teme merg din evul mediu până în perioada contemporană. Între colaboratori, cinci sînt de la Paris, unul de la Leipzig și unul de la New York; dintre cei din Uniune, trei sînt de la Leningrad, unul

de la Perm, unul de la Tbilisi și unul de la Rostov pe Don. Volumul se încheie cu o bibliografie a publicațiilor sovietice de istoria Franței din anul 1900, care numără în total — cu diferite categorii de scrieri — nu mai puțin de 177 de titluri.

Sînt în pregătire anuare asemănătoare pentru studiile de istoria Angliei, Spaniei și Italiei. În cursul anului trecut, s-a încheiat de asemenea pregătirea, la Institutul de istorie, a două volume ale unui „Anuar german”, închinat istoriei mișcării muncitorești din Germania.

În afară de publicațiile amintite pînă acum, specialiștii în istorie universală au la dispoziție numeroase periodice, care publică fie într-o bună măsură, fie chiar exclusiv studii din acest domeniu. Pentru a ne opri la cele mai importante, în afară de revista principală a istoricilor sovietici, „Voprosi istorii”, sînt de menționat cel puțin „Vestnic drevnei istorii”, „Srednie veka”, „Novaia i noveșiaia istoria”, „Vizantiiskii vremennic”, și, pentru problemele de cultură, „Vestnic istorii mirovoi kultur”. Anuarele universităților sovietice și ale altor instituții de învățămînt superior cuprind de asemenea de multe ori importante studii de istorie universală.

Din punctul de vedere al naturii lor, studiile de istorie universală întreprinse în U.R.S.S. au căpătat un caracter tot mai complex și în același timp mai echilibrat. Ele cuprind publicații de izvoare și cercetări asupra acestora, articole de interpretare pe teme limitate sau priviri sintetice, monografii, istorii pe țări sau pe regiuni geografice, pînă la sinteza în zece volume din *Istoria universală*, fără a se uita obligațiile față de publicul larg de cititori, căruia îi sînt destinate numeroase lucrări de popularizare științifică. O formă de publicație asupra căreia se cade să revenim este aceea a volumelor-culegeri de studii. Utilizată pe o scară largă în știința istorică sovietică, ea permite folosirea competenței unui mare număr de specialiști și îmbină în chip fericit lucrul colectiv și elaborarea individuală, asigurînd tratarea multilaterală a unor probleme de bază.

Publicațiile de izvoare ale istoriei universale și studiile asupra izvoarelor sînt în creștere numerică și în același timp de un nivel științific tot mai ridicat, tendință care se răsfrunge într-un chip foarte favorabil și asupra ansamblului cercetărilor, devenite tot mai aderente la texte și mai bogat informate. În opera de publicare a izvoarelor un loc însemnat îl ocupă și faptul că arhivele și bibliotecile din U.R.S.S. cuprind importante tezaururi în această privință, acumulate în cursul veacurilor.

Două colecții de izvoare privesc deaproape și istoria țării noastre. Una din ele este editată de Institutul de istorie, sub titlul de „Monumentele istoriei medievale a popoarelor din Europa centrală și răsăriteană”. Întocmită cu colaborarea specialiștilor din statele europene de democrație populară — între care și din țara noastră —, colecția și-a început apariția cu editarea unor izvoare din evul mediu timpuriu (Jordanes, Th. Simocatta, o enciclopedie agricolă bizantină din sec. al X-lea). În cursul acestui an vor apărea *Cartea prefectului și Istoria* lui Leon Diaconul. Alte importante izvoare bizantine (Ana Comnena, Sfranțes, Critobul, Ecloga etc.) sînt în pregătire. Colecția va cuprinde și o nouă ediție a cronicelor slavo-române, îngrijită de D. P. Bogdan.

Cea de-a doua publicație la care ne referem, inițiată de Institutul popoarelor Asiei (red. resp. A. S. Tveretnova), va purta titlul „Izvoarele orientale privind istoria popoarelor din sud-estul și centrul Europei”. Alcătuită de asemenea cu colaborarea specialiștilor din țările de democrație populară, ea va cuprinde ediții de texte, traduceri și studii asupra izvoarelor. Cel dintîi volum al seriei se află în curs de editare; volumul al II-lea, a cărui pregătire va fi încheiată la începutul anului viitor, va avea în sumarul său și un studiu despre „Izvoarele orientale ale istoriei Romîniei” de M. Guboglu. În același domeniu, foarte importantă este culegerea pregătită de regretatul orientalist sovietic B. N. Zahoder, cuprinzînd informațiile geografilor arabi și persani asupra Europei orientale.

Între izvoarele medievale privind istoria popoarelor slave, apărute sau în curs de apariție, sînt de amintit cea mai veche legislație slavă, probabil bulgară — *Legea pentru judecata oamenilor* (Закон судный людем) — în ediția acad. M. N. Tihomirov — L. V. Milov, *Cronica Galului anonim* (Inst. de slavistică), *Cronica husită* a lui Laurențiu din Bžczow (Inst. de slavistică, în colaborare cu Acad. de științe cehoslovacă) și *Cronica lui Helmold* (Inst. de slavistică). La Institutul popoarelor Asiei, A. S. Tveretina este editoarea unui volum de *Documente privind relațiile agrare în Imperiul otoman*. Institutul popoarelor Africii, la rîndul său, a început editarea unei colecții de „Izvoare antice și medievale privind etnografia și istoria Africii la sud de Sahara”.

O muncă foarte prețioasă se desfășoară în domeniul editării izvoarelor medievale ale Europei apusene. În 1961 a apărut volumul de *Acte ale Cremonei din sec. XIII—XVI* cuprinzînd 90 de documente inedite din arhiva secției de la Leningrad a Institutului de istorie (Actele cremoneze din sec. X—XIII, aflate în aceeași colecție, au fost tipărite în 1937). Publicarea acestui valoros fond de documente, îngrijită de V. I. Rutenburg și E. C. Scrzynskaia, este precedată de un studiu asupra istoriei Cremonei, de E. C. Scrzynskaia. Din aceeași arhivă provine registrul notarial din secolul al XV-lea (al notarului Bonizzi, din Fivizzano Verucula), cu circa 300 de acte, pregătit pentru tipar de V. I. Rutenburg și L. G. Katuskina, ca și statutele Muntelui de pietate din Gubbio (1464), a căror ediție, întocmită de V. I. Rutenburg, este de asemenea gata de imprimare. E. C. Scrzynskaia a întreprins împreună cu o tînără colaboratoare publicarea unui fond de 100 de documente padovane din secolul al XIV-lea. Foarte înaintate sînt lucrările pentru editarea registrelor contabile ale companiei florentine Niccolò da Uzzano (sec. al XIV-lea).

Pentru istoria Franței este de semnalat culegerea de *Noi documente privind istoria războaielor civile din Franța la mijlocul veacului al XVI-lea*, editată de Institutul de istorie. Importante publicații documentare au fost consacrate Comunei din Paris. Sub redacția acad. V. P. Volghin, E. A. Jelubovskaia, A. I. Molok, au apărut două volume de *Procese verbale ale ședințelor Comunei din Paris* însoțite de largi comentarii. Biblioteca Saltikov-Șcedrin din Leningrad a editat catalogul comentat al *Publicațiilor franceze din perioada comunei din Paris—1871*.

Material documentare importante s-au publicat sau se pregătesc pentru tipar în domeniul relațiilor externe ale Rusiei. Cu prilejul Congresului de la Stockholm a apărut volumul de documente privind *Relațiile economice ruso-suedeze în sec. al XVII-lea* (Inst. de istorie). Un alt volum de documente este consacrat *Relațiilor ruso-indiene în secolul al XVIII-lea*. Sînt în curs de definitivare volumele de documente, foarte bogate în materiale inedite, privind relațiile ruso-române în sec. XV — începutul sec. XVIII, pregătite de Academia de științe a U.R.S.S. (Institutul de istorie din Moscova) în colaborare cu Academia R. S. S. Moldovenească (Institutul de istorie de la Chișinău) și cu Academia R.P.R. (red. prof. Novoselski, V. Mohov și acad. A. Oțtea).

Un mare interes se acordă cercetărilor asupra manuscriselor și, în genere, punerii în valoare a materialului arhivistic și dezvoltării disciplinelor auxiliare ale istoriei, problemă în care joacă un rol deosebit Comisia arheografică de pe lângă secția de științe istorice, condusă de acad. M. N. Tihomirov. În octombrie 1960, într-o ședință lărgită a Comisiei arheografice la care participau reprezentanți ai marilor biblioteci din U.R.S.S., s-a hotărît întocmirea unui catalog general al manuscriselor — plin la sfîrșitul veacului al XIV-lea — aflate în depozitele publice din Uniunea Sovietică. La Erevan (R.S.S. Armenia) funcționează un institut special pentru cercetarea științifică a vechilor manuscrise. O muncă intensă se desfășoară în această direcție la Institutul popoarelor Asiei, pe care am mai avut ocazia s-o pomenesc. S-au publicat cataloage și descrieri de manuscrise arabe, curde, uigure etc., aflate în posesia acestui institut; de o cercetare specială s-au bucurat manuscrisele persane de dicționare ale limbii persane.

Studiile de lingvistică a popoarelor orientale aduc și ele un aport prețios la dezvoltarea cercetărilor istorice. Astfel este publicarea operei postume a orientalistului sovietic N. A. Nevski, *Filologia tangută*, în două volume, în redacția acad. N. I. Konrad. N. A. Nevski a reușit să deslușească semnificația a peste 5000 de semne ale scrierii tangute (statul tangut a fost distrus de Gingishan), făcând posibilă punerea în valoare a manuscriselor scoase la iveală prin săpăturile întreprinse de P. K. Koslov în deșertul Gobi, manuscrise aflate azi în secția de la Leningrad a Institutului popoarelor Asiei.

În ce privește manuscrisele apusene, foarte numeroase în bibliotecile din U.R.S.S. pentru toate perioadele, voi aminti cercetările întreprinse de T. Voronova asupra fondului de manuscrise din Franța din secolul al V-lea până într-al XVI-lea, în latină și franceză care au aparținut cunoscutei mănăstiri Saint-Germain des Prés (Paris) și se află azi în biblioteca Saltkov-Scedrin din Leningrad, ca și cele inițiate de L. S. Kатуșkina asupra scrisorilor inedite ale marelui erudit francez din veacul al XVII-lea, J. Mabillon, păstrate în arhiva secției de la Leningrad a Institutului de istorie.

Trecând acum la lucrările de interpretare, e ușor de înțeles că în această prezentare nu mă voi putea opri asupra producției curente, de articole de revistă, atât de interesantă de altminteri, ci voi fi nevoit să indic doar — și aceasta pe scurt și lacunar — direcțiile generale ale cercetării și principalele lucrări realizate în ultima vreme sau în curs de realizare.

Studiile sovietice de istorie universală îmbrățișează cele mai variate aspecte ale vieții istorice și toate orînduirile. În acest ansamblu este însă firesc să se pună accentul în clip deosebit pe anumite categorii de fenomene și perioade. Nu va fi pentru nimeni de mirare că ceea ce reține cu precumpănire atenția specialiștilor sînt transformările social-economice și formele luptei de clasă, iar din punct de vedere cronologic, istoria secolului al XIX-lea și mai ales a celui de-al XX-lea, atât de strîns legate de problemele de bază ale contemporaneității, de trecerea omenirii pe o parte tot mai mare a globului de la capitalism la socialism și comunism.

În acest context, este ușor de înțeles îndreptarea unui efort mereu sporit spre studierea istoriei popoarelor Asiei, Africii și Americii latine, a luptei lor împotriva colonialismului și imperialismului, ca și spre cercetarea tot mai adîncită a mișcării muncitorești din țările capitaliste ale Europei și din celelalte continente. Istoriografia sovietică închinată studiului istoriei universale înțelege astfel să-și aducă aportul în marea luptă a popoarelor pentru libertatea socială și națională. Din punctul de vedere al conținutului, pe de altă parte, se constată tendința continuă, stimulată atât de forurile de conducere, cît și de critica istorică, de părăsire a problemelor lipsite de importanță și a tratărilor de suprafață, de atacare a problemelor majore, în care materialul factual, cît mai abundent și mai precis stabilit, să fie doar baza necesară a pătrunderii către esența fenomenelor.

Pentru orientarea de ansamblu a cercetărilor istorice în Uniunea Sovietică și, în cadrul acestora, a studiilor de istorie universală — e util, cred, să ne oprim mai întâi asupra modului cum se reflectă ea în planul septenal al Institutului de istorie (1959 — 1965). Aici, temele de studiat se află grupate în următoarele mari capitole :

I. Istoria construirii socialismului și comunismului în U.R.S.S. ; II. Lupta contra ideologiei burgheze și istoria științei istorice ; III. Tradițiile revoluționare ale popoarelor din U.R.S.S. și problemele privind istoria patriei în perioada dinaintea Revoluției din Octombrie ; IV. Istoria construirii socialismului în țările de democrație populară ; V. Istoria mișcării muncitorești internaționale ; VI. Istoria relațiilor internaționale ; VII. Istoria țărilor capitaliste în perioada crizei generale a capitalismului ; VIII. Istoria societăților precapitaliste și geneza capitalismului ; IX. Istoria universală (volumele finale) ; X. Istoria religiei și ateismului.

Trecînd acum la cîteva indicații concrete asupra lucrărilor apărute recent sau în curs de apariție, pentru istoria veche putem semnală, de pildă, *Orașul Lagas* de acad. V. V. Struve,

Cercetări privind istoria relațiilor agrare în Egipt în sec. II—I î.e.n., de K. K. Zeliin și, de același, *Lupta socială și politică în Attica în sec. VI și la începutul sec. V î.e.n.*, *Grecia în perioada miceniană* de T. V. Blavașkaia, *Partea vestică a Asiei Mici în sec. I î.e.n.* de E. S. Golubțova; *Africa de nord în sec. IV—V e.n.* de G. G. Diliguenski. O importanță deosebită o prezintă seria de cercetări monografice asupra sclavajului în lumea antică, întreprinsă de Institutul de istorie, ca și problema crizei și prăbușirii republicii romane, studiată de același institut.

Un domeniu în care cercetările sovietice de istorie medie universală se dezvoltă în mare avânt este acel al istoriei Bizanțului. Între publicațiile recente se întâlnesc cărți ca *Studii asupra societății și culturii bizantine în sec. al VIII-lea și în prima jumătate a sec. al IX-lea* de E. E. Lipșiț, *Satele și orașele în Bizanț în sec. IX—X*, de A. P. Kajdan, *Bulgaria și Bizanțul în sec. XI—XII*, de G. G. Litavrin. Cu prilejul Congresului internațional de studii bizantine, ținut la Ohrida în sept. 1961, bizantinistii sovietici au publicat, sub titlul *Studii bizantine*, o culegere de articole tratând probleme de istorie social-economică. La sfârșitul acestui an se așteaptă apariția cărții lui B. T. Gorianov despre feudalismul bizantin în sec. XIII—XV. Sînt în pregătire, de către învățați de mare renume sau mai noi în cercetarea științifică, studii ample pe teme ca : societatea bizantină în secolul al VI-lea (Z. V. Udaltova), lupta ideologică în Bizanț în sec. XI—XII (A. P. Kajdan), statul bizantin în sec. XI—XII (G. G. Litavrin), Bizanțul și coloniile genoveze din Marea Neagră în sec. XIV—XV (E. C. Serzynskaia), relațiile slavo-bizantine în sec. VI—X (R. A. Nasledova), istoria agrară a Bizanțului în sec. X (K. A. Ossipova), istoria agrară a Bizanțului, Macedoniai și Serbiei în sec. al XIV-lea (K. V. Hvostova).

O serie de lucrări, apărute sau în curs de apariție, elucidează probleme de bază ale Europei apusene în perioada feudală. Astfel, culegerea de studii datorate cunoscutului medievist N. P. Grațiacieski, apărută în 1960 sub titlul *Din istoria social-economică a Europei apusene în evul mediu*, tratează în special problema relațiilor agrare. O sinteză a unor îndelungi cercetări asupra vieții urbane a fost dată în același an de regretata V. V. Stoklițcaia-Tereșkoviici în *Problemele de bază ale orașului medieval în sec. X—XV*. Tot atunci apărea și cartea lui I. A. Levițki *Orașele și meșteșugurile orașenești în Anglia în sec. X—XII. Satele din Catalonia în sec. X—XII* au fost studiate de L. I. Miliskaia. În studiu se află situația țărănimii germane în sec. IX—XI. Lupta țărănimii engleze în perioada revoluției burgheze din Anglia formează tema cărții lui G. I. Arhanghelski *Miscarea țărănească în Anglia în deceniile 5—6 ale sec. al XVII-lea*. De mare interes vor fi studiile asupra istoriei Renașterii timpurii, aflate în planul Institutului de istorie. O tratare largă a problemelor Europei în timpul războiului de 30 de ani se așteaptă de la prof. B. F. Porșnev, care a publicat în ultima vreme o serie de studii pe această temă și a susținut la Congresul de la Stockholm raportul tratând despre *Relațiile politice dintre Europa apuseană și Europa răsăriteană în perioada Războiului de 30 de ani*.

Foarte numeroase sînt studiile asupra istoriei Europei și Americii în epocile modernă și contemporană. Unele dintre ele, fie individuale, fie, mai des, colective, tratează o serie de probleme fundamentale pe o întregă perioadă, putînd fi considerate ca jaloane în vederea elaborării unor viitoare sinteze. Astfel e cazul cărții lui A. Z. Manfred, apărută în cursul anului trecut, *Studii asupra istoriei Franței în sec. XVIII—XX*, al culegerii de *Studii asupra istoriei Argentinei*, tipărită în același an, sau al celor două culegeri publicate în anul precedent, *Studii de istorie modernă și contemporană a S.U.A.* (red. G. N. Sevastianov) și *Studii de istorie modernă și contemporană a Mexicului* (red. M. S. Alperovici și N. M. Lavrov).

O atenție deosebită este acordată de specialiștii sovietici istoriei relațiilor internaționale și luptei de eliberare națională, domenii în care pot fi citate : A. M. Stanislavskaia, *Relațiile ruso-engleze și problemele Mării Mediterane la sfârșitul sec. al XVIII-lea și începutul sec. al*

XIX-lea; N.I.Karakov, *Rusia și mișcarea națională a popoarelor din Peninsula Balcanică în primele patru decenii ale secolului al XIX-lea, Lupta de eliberare a slavilor meridionali în anii 1875—1876 și Rusia* (în colaborare cu Academia de științe bulgară); V.N.Vinogradov, *Rusia și unirea principatelor Române*. Un loc de prim plan îl ocupă în cadrul studiilor privind istoria relațiilor internaționale lucrarea acad. F.A. Rotștein *Relațiile internaționale la sfârșitul secolului al XIX-lea*, apărută în 1960. *Mișcarea de eliberare a popoarelor sud-slave din Austro-Ungaria în anii 1905—1914* este tema tezei de doctorat a lui I.A. Pisarev, apărută anul acesta. Relațiile internaționale în perioada contemporană au dat loc la lucrări ca *Politica engleză de crearea blocurilor antisovietice (1924—1927)*, de S.V.Niconova, sau *Anglia și acordul de la München*, de V.G.Poliakov. Numeroase lucrări privind relațiile internaționale în această perioadă figurează încă în planurile Institutului de istorie de la Moscova, între care *Relațiile internaționale în timpul celui de-al II-lea război mondial*, în 3 volume. La Institutul de istorie de pe lângă Academia de științe din Kiev s-a încheiat lucrarea *Ucraina în relațiile internaționale și în lupta pentru pace (1917—1961)* și sînt în studiu temele „Politica imperialistă a S.U.A. în Europa în timpul celui de-al doilea război mondial”, „Criza sovietică și țările socialiste”, „Turcia în sistemul blocurilor militare agresive (1951—1960)”. Tot aici pentru perioada precedentă se studiază politica Franței în Mediterana orientala, de la sfârșitul sec. al XIX-lea pînă la primul război mondial (I. A. Boiev).

Efortul istoricilor sovietici ai perioadei moderne și contemporane se îndreaptă cu precădere către studiul formelor luptei social-politice și în primul rînd către cel al mișcării muncitorești și al luptei popoarelor împotriva fascismului și a imperialismului. Din bogatele rezultate ale acestui efort nu voi putea reține decît prea puține. *Mișcările de masă în Anglia și Germania la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea* sînt analizate în cartea apărută anul acesta a lui E.B. Cerneak. *Mișcarea împotriva sclavajului în ajunul războiului civil (1854—1863)* este titlul monografiei pregătite de M.N. Zaharov în cadrul Institutului de istorie de la Moscova. Același institut a publicat în 1961 lucrarea colectivă *Din istoria războiului civil din S.U.A.* Istoria Comunei din Paris, a ecoului și a consecințelor ei pe plan internațional, a fost înnoită în chip substanțial în cele două volume de largă colaborare — și cu participarea unor învățați străini — publicate la Moscova în 1961. O culegere de studii a fost consacrată mișcării chartiste din Anglia. În curs de apariție este lucrarea lui B.A. Rojkov, *Mișcarea muncitorească în Anglia în deceniul al VI-lea al veacului al XIX-lea*. Mișcarea muncitorească din aceeași țară, în timpul primului război mondial, este tratată în cartea lui M.M. Karlimer, iar în timpul crizei economice mondiale într-aceea a lui I.N. Undasnov. Mișcarea muncitorească din S.U.A. a fost studiată pentru anii 1919—1921 de S.A. Ovanesian, iar pentru perioada crizei economice din 1929—1933 de V.L. Malikov. Cu colaborarea unor istorici spanioli a apărut culegerea *Problemele mișcării muncitorești și antifasciste din Spania*. Două importante culceri de studii tratează despre *Revoluția din noiembrie în Germania și Imperialismul și lupta clasei muncitoare*, cea de-a doua fiind publicată în amintirea acad. F.A. Rotștein. În Institutul de istorie de la Moscova se pregătește *Istoria Internaționalei a II-a*, în 2 volume, iar la Kiev, *Lupta proletariatului internațional în apărarea Uniunii Sovietice (1924—1939)*. Tot la Kiev, în planul pe 1963, figurează lucrarea *Revoluția din Octombrie și dezvoltarea mișcării revoluționare din România în anii 1917—1921* (S.M. Parhoniuc, autorul cărții de curînd apărute *Nașterea României noi*).

Și mai grea este alegerea cîtorva exemple din mulțimea cercetărilor închinată în ultimii ani istoriei Asiei și Africii, și mai ales istoriei acestor continente în perioada contemporană. Pornind din evul mediu, întîlnim studii, publicate sau în curs de editare, ca *Imperiul Țin — primul stat centralizat din China*, de L.C.Perelomov, *Arabia de sud în sec. VI e. n.*, de A. G. Lundiu, *Hanatul djungar*, de I. I. Zlatkin, *Agricultura și relațiile agrare în Iran în*

sec. XIII XIV, de I.C. Petrușevski, *Sultanatul din Deli (sec. XIII—XV)*, de K.Z.Așrafian, *Sudanul de vest în sec. XV XIX*, de D.A.Olderogge, *Studii privind istoria social-economică a Japoniei (1740—1800)*, de A.L. Galperin. Culegerea *Orientul apropiat și mijlociu*, apărută în 1962 și închinată amintirii lui B.N. Zahoder (red. A.I.Falina), cuprinde și numeroase studii privind relațiile acestor regiuni cu Europa răsăriteană. Pentru secolul al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea pot fi amintite lucrările: *Economia și regimul social-politic al Arabiei de nord în sec. XIX și în prima treime a sec. XX*, de A.I. Persit, *Studii de istorie a Coreei în jumătatea a II-a a sec. XIX*, de G.I.Tiagai, *Politica colonială a Franței în Africa ecuatorială și în insulele Oceanului indian la sfârșitul sec. XIX*, de V.A.Subotni, *Revoluția Sinhai din China* (culegere de articole), *Expansiunea engleză în Iran (1914—1920)*, de A.I. Dinkevici. Numeroase culegeri de studii, individuale sau colective, sînt dedicate istoriei contemporane a unor țări asiatice sau africane: Iranului (G.M. Petrov), Ceilonului (E.D. Talmud), Tailandei (N.S. Luțkaia). Altele tratează problemele de bază din ultima perioadă a istoriei contemporane, ca *Afganistanul după cel de-al doilea război mondial*, de R.T. Ahramovici, director adj. al Institutului popoarelor Asiei, *Nepalul după cel de-al doilea război mondial*, de I.B. Redko, sau *Popoarele Nigeriei în lupta pentru independență după cel de-al doilea război mondial*, de L.N. Pribtkovski. Relațiile agrare în Turcia în perioada contemporană au fost studiate de V.P. Moiseev, iar dezvoltarea industriei capitaliste din aceeași țară de către M.N. Rozaliev, *Mișcarea țărănească în Japonia după cel de-al doilea război mondial* este tratată în cartea cu acest titlu a lui V.A. Popov.

O serie de volume colective, pregătite de Institutul popoarelor Asiei, urmăresc politica colonialistă dusă de S.U.A. după cel de-al doilea război mondial. Din această serie, în 1960 a apărut volumul *Politica S.U.A. în Orientul apropiat și mijlociu* (S.U.A. și țările CENTO), iar în 1961, alte două volume: *Politica S.U.A. în Orientul arab și Politica S.U.A. în țările Asiei de sud*. Numeroase alte studii sînt consacrate politicii statelor imperialiste și luptei popoarelor împotriva colonialismului. De un interes deosebit sînt lucrările închinete istoriei construirii socialismului în țările Asiei, ca *Studii privind construcția socialistă în R.P.D. Coreană*, sau *Republica Populară Mongolă, 1921—1961*.

Un capitol important în cadrul cercetărilor de istorie universală întreprinse în Uniunea Sovietică îl formează cele consacrate gândirii social-politice și în special istoriei doctrinelor socialiste. În cursul ultimilor ani, acad. V.P. Volghin, căruia i s-a acordat în 1961 premiul Lenin pentru vasta sa operă privind gândirea socialistă înainte de Marx, a adăugat două noi volume la lunga serie a lucrărilor sale anterioare: *Comunismul utopic francez și Saint Simon și saint-simonismul*. Anul acesta a apărut, în publicațiile Institutului de istorie din Moscova, culegerea de studii *Istoria doctrinelor socialiste* (redactor principal B.F. Porșnev), la care și-au dat contribuția pe lângă învățații sovietici și un număr de specialiști din Anglia, Germania și Italia. În curs de apariție este cel de-al doilea volum al lucrării de mari proporții întreprinse de acad. A.M. Deborin, *Doctrinile social-politice din epoca modernă*, tratînd despre „Evoluția gândirii social-politice în Germania din sec. al XVII-lea pînă în I-a jumătate a sec. al XIX-lea.”

O muncă foarte susținută se depune în Uniunea Sovietică pentru elaborarea unor istorii generale pe țări. Volumul al III-lea din *Istoria Cehoslovaciei*, publicat, ca și precedentele, de Institutul de slavistică, tratează istoria contemporană a acestei țări (1917—1960). Același institut a pregătit de asemenea *Istoria Iugoslaviei*, în două volume (redactor al vol. II, I.V. Bromlei), mergînd din cele mai vechi timpuri pînă în 1945. În Institutul de istorie sînt în curs de lucru *Istoria Ungariei*, *Istoria Albaniei*, precum și *Istoria României*, în două volume, cu colaborarea Academiei R.P.R. Apariția acesteia din urmă va fi precedată de o *Istorie modernă și contemporană a României*, într-un volum (autori: V.N. Vinogradov și peri

oada modernă și A.A. Iazkova perioada contemporană, cu o introducere asupra evului mediu de F.A. Grekul). Tot în Institutul de istorie se află în pregătire *Istoria Bizantului*, în 3 volume, din care cel dintâi, mergând din sec. al IV-lea pînă la mijlocul sec. al VII-lea, va fi gata pînă la sfîrșitul acestui an (red. general și redactor al vol. I : Z.V. Udaļova ; redactor al vol. II — mijlocul sec. al VII-lea — sec. al X-lea : A.P.Kajdan ; redactor al vol. III — sec. al XIII-lea 1453 : G.G. Litavrin). Institutul popoarelor Asiei a editat *Istoria modernă a Indiei* îmbrățișînd perioada de la mijlocul veacului al XVII-lea pînă la 1917 (red. K.A. Antonova, N.M. Goldberg și A.M. Osipov) și va publica în anii următori *Istoria veche a Indiei și Istoria Indiei în evul mediu*.

În sfîrșit, ajungem la sinteza generală în 10 volume, *Istoria universală*, bine cunoscută cititorilor noștri prin traducerea în limba română a primelor ei volume (traducerea în limba greacă a acestei opere urmează deapropo publicarea ei în limba rusă ; a apărut și vol. I în traducerea germană ; alte traduceri sînt de asemenea în curs). Volumul al VII-lea (de la Comuna din Paris la Marea Revoluție din Octombrie) a apărut în 1960, iar volumul al VIII-lea (1917 — 1923) în 1961 ; este în curs de tipărire volumul al IX-lea (1924 — 1939) și se pregătește cel final al acestei prime tratări marxiste a întregii istorii universale. Nu poate fi trecută cu vederea nici o altă publicație de vaste proporții, care va constitui o prețioasă mină de informații, anume *Enciclopedia istorică sovietică*, editată de Secția de științe istorice a Academiei de Științe a U.R.S.S. împreună cu Editura de stat „Enciclopedia Sovietică”. Cel dintâi volum al acestei enciclopedii, apărut în 1961, a fost urmat în vara aceasta de un al doilea.

Am lăsat la urmă, pentru semnificația lui deosebită, un domeniu tot mai mult explorat de istoricii sovietici : istoria științei istorice. Analiza orientărilor din istoriografice și a legăturii lor cu lupta social-politică dintre clase și păturile societății din diferite perioade, combaterea ideologiei burghize în domeniul istoriografic, rolul gînditorilor înaintați în dezvoltarea științei istorice și aportul învățaților ieșiți din sinul popoarelor Uniunii Sovietice la progresul acestei științe sînt aspecte ale cercetării pe care le găsim permanent prezente în planurile științifice ale tuturor institutelor istorice. Am amintit la începutul acestei prezentări volumul colectiv *Știința istorică sovietică de la Congresul al XX-lea la Congresul al XXII-lea P.C.U.S.*, tipărit, în cinstea celui de-al XXII-lea Congres al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice ; cel de-al doilea volum al ei, apărut anul acesta tratează în chip deosebit contribuția științei istorice sovietice în acest interval cu privire la „Istoria Europei și a Americii”. În ajunul Congresului a apărut de asemenea culegerea editată de Institutul popoarelor Asiei, *Împotriva falsificării istoriei Orientului*. Același Institut a pregătit și culegerea *Împotriva falsificării istoriei colonialismului*, în curs de apariție. Un aport considerabil la cunoașterea pozițiilor istoriografiei din țările capitaliste și a substratului lor de clasă a fost adus de volumul publicat în 1961 de secția de la Leningrad a Institutului de istorie, *Critica istoriografiei burghize contemporane* (red. principal L. O. Vainstein). La începutul acestui an, în redacția prof. L. V. Cerepnin, V. T. Pașuto și M. M. Strange, a apărut culegerea *Critica concepțiilor burghize asupra istoriei Rusiei în perioada feudală*. În cele 13 studii pe care le cuprinde sînt analizate critic principalele aspecte ale istoriei medievale ruse, așa cum apar ele în scrierile istoriografiei din țările capitaliste, îndeosebi de după cel de-al doilea război mondial. V. T. Pașuto împreună cu V. I. Salov și A. L. Horoșkevici au cercetat în mod deosebit problemele istoriei Uniunii Sovietice în istoriografia vest-germană (*Împotriva falsificării istoriei patriei noastre în istoriografia vest-germană*). În 1960, a apărut lucrarea lui E. B. Cerniak, *Mișcarea muncitorească în istoriografia burheză*. În același an apăreau, editate de Institutul popoarelor Asiei, volumul al V-lea din *Studii de istorie a orientalisticei ruse și 40 de ani de arabistică în U.R.S.S.*, de G. S. Șarbatov. De asemenea, în volumul al II-lea din *Studii de istorie a științei istorice*, referitor la jumătatea a II-a a secolului al XIX-lea, se studiază

și aportul istoricilor ruși din această vreme în problemele de istorie universală. În momentul de față, la Institutul popoarelor Asiei se pregătește un nou volum de studii asupra orientalisticii ruse și se începe elaborarea volumului I al lucrării *Conceptiile principale ale istoriografiei burgheze despre Asia și critica lor* (red. acad. F. V. Struve); volumul al II-lea al acestei culegeri de studii este planificat pentru anul 1964. La Leningrad, prof. L. O. Vainștein, cunoscut printr-o bogată activitate în domeniul istoriografiei, termină anul acesta redactarea unei istorii a istoriografiei medievale apusene (Italia, Franța, Anglia și Germania).

Oricât de incompletă ar fi această prezentare, nădăjduiesc că ea a reușit să dea cititorilor mai puțin informații o idee despre amploarea și complexitatea efortului oamenilor de știință sovietici în domeniul istoriei universale. Prezenți în toate problemele majore ale dezvoltării istorice, cu un accent deosebit asupra celor ale secolelor al XIX-lea și al XX-lea, ei au știut să impună prestigiul științei istorice sovietice în întreaga lume și să facă astfel ca limba rusă să devină tot mai mult o limbă necesară oricărui cercetător istoric. E drept că astăzi, în ce privește orientarea științifică de bază, situația nu se mai prezintă nicidecum ca în urmă cu o jumătate de veac. Școli istorice marxiste, cu realizări foarte valoroase, s-au format în toate țările de democrație populară, iar difuzarea tot mai largă a ideilor marxism-leninismului în întreaga lume, ajutată puternic de marile realizări ale Uniunii Sovietice și ale țărilor socialiste, a făcut să apară în multe țări capitaliste o istoriografie marxistă, astăzi în plină dezvoltare. Formarea unei istoriografii marxiste de caracter mondial prin participarea internațională la elaborarea ei nu a scăzut însă rolul științei istorice sovietice în domeniul istoriei universale. Uniunea Sovietică continuă să reprezinte centrul principal al studiilor marxiste de istorie universală, înzestrat cu cel mai mare număr de cercetători, cu producția cea mai bogată și de o înaltă valoare științifică.

★

Realizările științei sovietice în câmpul larg al istoriei universale nu pot rămânea fără a ne face să medităm ceva mai stăruitor asupra perspectivelor acestei discipline în țara noastră. Dacă am încerca să stabilim un bilanț asemănător pentru știința noastră istorică — ținând seama, fără îndoială de deosebirile de proporții care se impun în chip firesc — acest bilanț nu ar fi desigur cu totul negativ, dar în orice caz, încă este insuficient. Secția de istorie universală din Institutul de istorie al Academiei R.P.R., trecând dincolo de faza cercetării istorice a relațiilor dintre țara noastră și țările vecine, a început să atace probleme privind un spațiu geografic mai larg, în care e cuprinsă și țara noastră. În periodicele publicate de Academia R.P.R. și de universități sînt tratate sporadic și chestiuni de istorie universală. Un aport care trebuie ținut în seamă este adus de asociațiile slavistilor, orientaliștilor și specialiștilor în studii clasice, care-și au publicațiile lor, unde sînt incluse și studii de istorie. De curînd a luat ființă o asociație pentru promovarea studiilor de bizantinistică. În colecția „Pagini de istorie universală” s-a tipărit o serie de lucrări de popularizare științifică, dintre care unele de o frumoasă ținută. Ar fi deci nedrept să vorbim de o absență a noastră în câmpul acestor preocupări. Într-o judecată de ansamblu, pe de altă parte, trebuie ținut seama și de faptul că în fața istoricilor romîni a stat mai întîi sarcina urgentă a redactării istoriei patriei pe baze noi, alături ca informație cit și ca concepție. Realizările obținute de ei într-un răstimp relativ scurt — a căror sinteză se găsește în paginile volumelor din *Istoria Romîniei* — sînt cu adevărat demne de elogi. Acum, însă, cînd redactarea acestei prime sinteze marxiste a istoriei Romîniei se apropie de sfîrșit, este momentul să reflectăm și asupra perspectivelor de dezvoltare a studiilor de istorie universală. Intensificarea lor și obținerea unui grad de eficiență mai înalt se impun în chip riguros, alături pentru necesitățile învățămîntului nostru universitar, care nu poate fi cu adevărat viu decît în măsura în care

e hrănit de cercetări originale, cât și pentru întreținerea unui climat favorabil studiilor de istoria patriei, care snt dateare, într-un anumit sens, să se „universalizeze” tot mai mult. Ea se impune, de asemenea, și pentru prestigiul științei noastre istorice peste hotare. Nu trebuie uitat nici că avem în acest sens o tradiție, care trebuie dusă mai departe, dîndu i-se un sens nou și o vigoare nouă: numele lui Nicolae Iorga, întemeietorul ei, este pomenit foarte des în reuniunile internaționale.

Nu e locul aici și nu e în căderea noastră să intrăm în amănuntele măsurilor care ar fi util să fie luate. Este evident însă că mai întli se impune întocmirea unui plan de ansamblu privind dezvoltarea studiilor de istorie universală, care să înmănușeze eforturile manifestate astăzi oarecum sporadic, să le canalizeze și să le coordoneze țelurile. Acest plan, menit să definească mai întli care snt sectoarele unde aportul românesc ar putea fi obținut în condiții mai favorabile, va trebui să pornească de la însăși baza materială a studiilor, de la înzestrarea bibliotecilor noastre, prin achiziții urmărite sistematic, cu colecțiile de izvoare necesare oricărei investigații. Al doilea capitol privește cadrele de cercetare. Este necesară creșterea lor numerică și înprospătarea lor cu elemente tinere, bine pregătite ideologic și în domeniul specialității și cu un larg orizont intelectual. Sporirea numărului de tineri, aleși cu cea mai deplină rigoare, care să fie trimiși spre a-și desăvîrși formația pe lîngă maeștrii disciplinelor respective din țările prietene, ar putea asigura, într-un număr nu prea mare de ani, aceste nevoi de cadre. Pentru cercetătorii formați, ar fi de asemenea extrem de utilă înlesnirea sistematică — realizabilă prin lărgirea preocupărilor de istorie universală în cadrul acordurilor culturale ale Academiei R.P.R. — a contactului cu marile biblioteci. Oricît s-ar dezvolta de rapid resursele bibliotecilor noastre, ele nu vor putea oferi cercetătorilor mijloacele de informare pe care le pune la dispoziție, de pildă, Libloteca Lenin din Moscova.

Vine, în sfîrșit, problematica însăși a cercetătorilor, care va depinde de sectoarele a căror dezvoltare se urmărește, de situația cadrelor și de măsura în care baza materială necesară se găsește asigurată. Numai urmărirea armonică a tuturor acestor elemente poate da studiilor de istorie universală, în țara noastră, vigoarea nouă pe care le-o dorim cu toții.

M. Berza

CERCETĂRI ÎN ARHIVELE DIN R. P. UNGARĂ

În Arhivele de Stat din Budapesta se găseşte un material important pentru cercetarea istoriei medievale şi moderne a Transilvaniei. Aici se află arhivele centrale ale guvernului transilvănean, palatinatului, ministerelor ale autorităţilor ce-şi avuseseră sediul la Budapesta, Cluj, Sibiu etc. Consultarea acestor fonduri se impune tuturor cercetătorilor care se ocupă cu istoria Transilvaniei înainte de unirea cu România. Istoricii burghezi români n-au consultat, decât într-o măsură foarte redusă, materialul arhivelor din Budapesta — o lipsă pe care istoriografia noastră marxistă caută să o înlăture.

După eliberare, mai ales începând cu anul 1953, cercetătorii români au făcut călătorii de studii în Ungaria, iar istoricii maghiari în România. În cadrul acestor schimbări, şi autorul prezentării de faţă a fost de mai multe ori în Ungaria — în trei rânduri, în 1958, 1961 şi 1962, stînd de fiecare dată cîte o lună la Budapesta pentru a strînge material documentar privind revoluţia din 1848 în Transilvania.

Cercetările ne-au fost mult uşurate prin existenţa unor registre, cu indicaţii destul de cuprinzătoare, pentru actele guvernului transilvănean, precum şi pentru multe fonduri ale ministerelor din 1848. Astfel, am putut parcurge zeci de mii de titluri (numai fondul „Gubern. Trans. în Politicis are în anul 1848 peste 12 000 de înregistrări de acte), cerînd să văd mii de dosare. În cele trei luni cît am lucrat la Budapesta am indicat peste 10 000 de pagini pentru microfilmare — aceste microfilme se găsesc azi la Institutul de istorie din Cluj şi pot fi consultate de cercetătorii noştri. Ele vor fi folosite din plin şi la întocmirea corpusului de documente privind revoluţia din 1848 în Transilvania, operă în 10 volume, ce urmează să apară începînd cu anul 1963.

Deoarece documentele vor fi publicate în ordine cronologică, am ţinut să colectăm atît la Budapesta, cît şi în deplasările colaboratorilor Institutului de istorie din Cluj la Bucureşti şi în Transilvania, mai întîi cele ce se referă la primăvara şi vara anului 1848. Am găsit un material extrem de bogat în fondul Gub. Trans. Praesidialia, precum şi cel numit „in Politicis”, în actele prezidiale ale Ministerului de Interne, Ministerului Cultelor şi Instrucţiunii Publice, în actele Ministerului Justiţiei (secţia penală, urbarială), în fondul arhivei palatinatului etc. În Arhiva istorică militară (Hadorténelmi Levéltár) am cercetat şi am primit microfilme din fondurile armatei imperiale din principatul Transilvaniei, ale comandamentului cetăţilor Timişoara, Arad etc.

Materialul microfilmă la Budapesta conţine date inedite, deosebit de importante, care pun într-o lumină nouă evenimentele revoluţionare din 1848 în Transilvania. Deosebit de con-

cludente sînt rapoartele fișșpanilor (clrmuitorilor comitatelor) către guvernul transilvănean și ungar; ele oglindesc avîntul revoluționar al masei încă din primăvara anului 1848. Astfel, fișșpanul comitatului Tîrnavei, disperat că nu poate opri valul de oameni ce se îndreaptă spre adunarea de la Blaj, reproduce în romînește cuvintele țărănilor romîni: „de nor frige, de nor fierbe, noi tot om mere la Blaj, cu maghiarul și sasul împreună”. Se vede clar că în primăvara anului 1848 masele țărănești, fără deosebire de naționalitate, erau unite în lupta lor împotriva feudalilor; avem mărturie că țărani maghiari au ars „Triparitium”-ul lui Verboczy ce conținea legile de asuprițe a poporului de jos. Între cei arestați și judecați de autoritățile nemeșesti pentru „excese agrare” și „tulburări” sînt, alături de țărani romîni, și țărani maghiari.

Deosebit de interesante sînt manifestele, proclamațiile ce circulau în primăvara anului 1848 între romîni. Istoriografia burgheză știa din literatura memorialistică romînă și maghiară de existența lor, dar nu avea textul lor original. Astfel se cunoștea o singură copie, intrată recent în posesia Bibliotecii Academiei R.P.R., a manifestului lui Bărnăuțiu, iar un alt manifest important, adresat „Fraților romîni”, se cunoștea numai dintr-o traducere ungurească. În materialul guvernului transilvănean am găsit o serie de copii atât din manifestul I. Bărnăuțiu, Aron Pumnul etc.; autoritățile comitatensă au pornit o adevărată vînațoare după aceste manifeste, le confiscau și înaintau guvernatorului. Avem acum mai multe exemplare din toate manifestele acestea, scrise cu mîna, unele cu litere cirilice, altele cu litere latine; urmează să le confruntăm pentru a stabili textul original, iar filologii vor studia limba și ortografia textelor.

Autoritățile transilvănene socoteau orice activitate romînească suspectă și primejdioasă; ele confiscau și corespondența particulară romînească și o înaintau guvernului. Scrișorile confiscate și astfel păstrate sînt deosebit de semnificative și reflectă adîncile frămîntări ale intelectualității revoluționare romîne. În materialul microfilmăat acum se găsesc adrese și scrisori ale lui Etti mie Murgu, Avram Iancu, Papiu, Dragoș, Al. Vlad, Sig. Pop și alții. Deosebit de importante sînt adresele mai multor conducători romîni în frunte cu Cipariu din 30 august (către ministrul de interne ungar Szemere) și din 19 sep. 1848 (către ministrul președinte Batthyány), în care acești conducători pledează pentru o colaborare frățească romîno-maghiară în baza recunoașterii drepturilor naționale. Se cunoștea pînă acum (descoperirea s-a făcut în primăvara aceasta, de către cercetători din Cluj în manuscrisele din arhiva Blaj) numai un concept al lui Cipariu, de conținut similar; era nedatată, incomplet (lipsea o filă) — acum avem textele finale, înaintate guvernanților maghiari. E semnificativ că și în scrisoarea lui Buteanu, din mai 1848, se spune textual: „maghari, de ar fi oameni de treabă, ar putea să deie mîna frățească cu noi, să ne recunoască ca națiune politică”. S-au confiscat și poezii romînești scrise cu mîna, care îndeamnă la luptă națională. În dosarul Ministerului de Interne, conținînd actele de condamnare la moarte a juristului Bătrîneanu (septembrie 1848) se raportează că acest tînăr a strigat înainte de execuție: „să trăiască Dacia Romînă” (cuvintele sînt scrise în raport în romînește). Amănuntul acesta e o dovadă grăitoare a gradului înalt de conștiință națională a tineretului romîn din Transilvania în 1848.

Materialul microfilmăat conține rapoarte, scrisori confidențiale ale conducătorilor politici maghiari, ce vădese impresia zguduitoare a adunării de la Blaj din 3/15 mai. Unul din corifeii mișcării reformiste, contele Bethlen János-senior scria alarmat ministrului de justiție ungar, Deak Ferencz: „8/10 părți (80%, deci afară de romîni și sași o parte însemnată a locuitorilor maghiari) din populația principatului Transilvaniei e împotriva uniunii cu Ungaria”. Sînt documente care arată că aristocrația maghiari, îngrozită de perspectiva că-și vor pierde stăpînirea politică și economică, au insistat ca în principatul Transilvaniei să se facă o altă lege electorală, să nu se adopte legea ungară care fixează, precum se plînge baronul Wesse-

lényi, un cens „Ingrozitor de scăzut“. Ei zădărnicesc, cu toate mijloacele, ca intelectualii români ardeleni să fie aleși — afară de cazuri excepționale — deputați, nu admit ca acești intelectuali să ocupe nici chiar posturi modeste în administrație.

Sute de plîngeri înaintate de țărani români și maghiari arată că în decursul verii 1848 proprietarii încercau să eludeze legea deziobăgării, ocupau sesii (loturi de pământ) urbariale sub titlul că ar fi părți din pământul domnesc, alungau pe jeleri de pe pământul folosit, sileau pe țărani la robote, aduceau pe capul lor execuții militare. Se poate urmări pas cu pas cum au ajuns țărani și o mare parte a intelectualilor români spre toamna anului 1848 la convingerea că numai o ridicare generală, înarmată, îi poate scăpa de asuprirea socială și națională a nobilimii proprietare. Deosebit de interesant e raportul din 4 oct. 1848 al generalului comandant Puchner asupra delegației romine ce s-a prezentat la el după cea de-a treia adunare de la Blaj, „Țăranii — scrie Puchner — și-au expus în cuvinte simple plîngerile lor, cum sînt siliți la munci, spunînd că ar fi jeleri, cum sînt batuți, amenințați cu moartea, pentru că nu vreau să se supună recrutării. Dacă pușinii maghiari (e vorba de nobili — *n.n.*), cari trăiesc în această țară — spun țărani — ne prigonesc așa de grozav, ce vor face ei atunci, dacă țara s-ar uni cu Ungaria unde sînt cu mult mai mulți“. Alte documente vorbesc și de împotrivirea țărănilor maghiari, nu numai a românilor, împotriva recrutării din septembrie, neavînd nici țărănimia maghiară, fost iobagă, încredere în administrația nemeșească care stătea în fruntea treburilor. Se raportează de către autorități că țărani pretind să se ardă toate titlurile nemeșești și de donații domnești de pămînturi, „căci numai atunci — spun țărani — va fi egalitate“.

Am microfilmât o serie de rapoarte ale consulului austriac și ale delegatului ungar Szöllösy Nagy Ferencz asupra mersului revoluției din Țara Românească. Trimisul ungar a reușit să intre în relații prietenești cu unii conducători ai revoluției. Anexează rapoartelor sale, spre informare, proclamații, gazete apărute la București, între altele trei numere din gazeta „România” publicată în limba germană de revoluționarii români. Bibliografia românească nu aveau pînă acum cunoștință de existența acestei gazete apărute la București.

Arhiva de stat din Budapesta posedă o colecție de peste un milion de microfilme. E un material ale cărui piese originale se găsesc în arhive străine și care astfel, fiind microfilmate, stă la dispoziția cercetătorilor din Budapesta; numai din arhivele din Viena au fost microfilmate aproape 300 000 pagini. În acest material am găsit rapoarte despre activitatea lui Bălcescu la Londra, despre un articol apărut la Londra, scris de Bălcescu, adrese către Ministerul de Externe și al Poliției în care se propune suprimarea „Gazetei de Transilvania”, deoarece redactorul ei, G. Barițiu, propagă idei revoluționare etc. La o nouă deplasare se vor putea face copii după aceste microfilme, ceea ce nu înseamnă că s-ar putea renunța la o cercetare de luni de zile a arhivelor din Viena, absolut necesară pentru a parcurge materialul ce privește istoria țărilor române în anii revoluționari 1848—1849.

Procurarea materialului privind revoluția din 1848 în Transilvania nu constituie decît un început în munca noastră. Va trebui să se procedeze la alegerea și microfilmarea întregului material important pentru istoria Transilvaniei găsit la Budapesta și Viena. E o sarcină capitală a științei noastre istorice.

De un an, cercetători ai Institutului de istorie din Cluj, ai secției din Sibiu, ai bazei din Țirgu-Mureș, împreună cu unii colaboratori externi din Arad, Sibiu, București, depistează și microfilmează materialul din arhivele românești privitor la revoluția din 1848 în Transilvania. Astfel, înglobînd și materialul ce se va procura din Viena, se va pune baza unei colecții de microfilme, cu pretenția de a fi cea mai bogată în materia aceasta. Ea trebuie să fie păstrată la Cluj, unde sînt cei mai mulți cercetători care pot să o utilizeze.

Un colectiv numeros pregătește la Cluj manuscrisul *Corpus*-ului (de 10 volume) de documente privind revoluția 1848 în Transilvania. Primul volum va fi predat Editurii Academiei R.P.R. în trimestrul întâi al anului 1963, îndată ce va fi procurat, prelucrat și încadrat materialul din Arhivele din Viena.

Este de datoria noastră să arătăm că atât colegii de la Institutul de istorie al Academiei R.P.U., cât și arhivarii de la Arhiva de Stat, în special tovarășul Trócsányi Zsolt, mi-au oferit tot concursul pentru ca cercetările să dea maximum de randament.

V. Chereșteșiu

MUZEE DE ISTORIE ÎN REGIUNEA BUCUREȘTI

În cadrul revoluției culturale ce se desfășoară în R.P.R., muzeele cunosc o largă dezvoltare devenind importante instituții de depistare, conservare și prezentare științifică a celor mai prețioase vestigii legate de istoria poporului nostru.

Regiunea București, cea mai întinsă regiune a patriei, a moștenit de la regimul capitalist o situație grea în problema muzeelor. Cu excepția instituțiilor muzeale din București, nici una din reședințele fostelor județe din cîmpia munteană (Teleorman, Vlașca, Ialomița) nu posedă o unitate muzeală. În afara unei modeste acțiuni de colecționare a pieselor arheologice desfășurată la Oltenița, în nici un alt oraș al actualei regiuni nu a existat o preocupare mai susținută pentru stringerea și salvarea monumentelor istorice locale. În anii puterii populare au luat ființă în orașele regiunii București patru unități muzeale: Muzeul de istorie și științele naturii din Giurgiu înființat în anul 1950, Muzeul regional Călărași în 1951; Muzeul de istorie din Alexandria în 1952 și Muzeul raional Oltenița în 1957. Toate aceste unități muzeale au profil istoric (la Muzeul din Giurgiu funcționează și o secție de științe naturale), propunându-și să prezinte evoluția societății omenești de pe teritoriul orașului, al raionului sau al raioanelor în care își desfășoară activitatea, din cele mai îndepărtate vremuri pînă în timpul orînduirii feudale, iar Muzeul din Alexandria încearcă să ilustreze acest proces istoric pînă în zilele noastre. Desfășurînd o activitate rodnică, îndeosebi în domeniul cercetărilor arheologice, în colaborare cu Institutul de arheologie al Academiei R.P.R., muzeele regiunii București, sprijinite de organele regionale și raionale, au înregistrat o importantă creștere a patrimoniului muzeal reușind, cum este cazul mai ales la muzeele din Călărași și Giurgiu, să prezinte o interesantă evoluție a societății omenești pe aceste meleaguri în timpul orînduirii comunei primitive, a perioadei feudalismului timpuriu etc.

Dată fiind importanța deosebită a colecțiilor acestor muzee vom proceda la o succintă prezentare a fiecărei expoziții de bază, oprindu-ne atenția, îndeosebi, asupra pieselor sau a grupelor de piese mai reprezentative.

Muzeul de istorie și științele naturii din Giurgiu este amenajat într-un imobil plăcut. După vizitarea primelor trei săli, în care este redată în mod interesant evoluția universului și a vieții pe pămînt precum și piese faunistice din cîmpia munteană, vizitatorul pătrunde în prima încăpere a expoziției istorice consacrată epocii paleoliticului și neoliticului. În vitrinele acestei săli este expusă o bogată colecție de unelte din silex datînd din paleoliticul inferior și superior, descoperite la Giurgiu și Malu Roșu. Un exponat deosebit de valoros îl constituie vatra de la Malu Roșu, în jurul căreia se găsesc unelte finite și bucăți de silex fără ca prelucrarea lor să fi fost terminată. Importanța acestei piese este incontestabilă țînînd seama de faptul că

ea dovedește existența în cîmpia munteană a unor locuri de confecționare a uneltelor din silix adus din sudul Dunării ¹.

În câteva vitrine sînt expuse unelte microlite descoperite la Drăghiceanu-Slobozia, topoare, lame din silix, pumnale ș. a. de la Tanglru, ceramică gumelnișeană. Sala a doua, consacrată în întregime neoliticului, prezintă într-o dispunere științifică și estetică vitrine cu unelte de producție din silix și corn de cerb, greutăți de plasă, strecurători, vase, reprezentări din lut zoomorfe și antropomorfe etc. Pe o hartă în relief, care depășește cu mult raza actualului raion Giurgiu, sînt notate localitățile în care au fost făcute descoperiri arheologice.

Sala a treia, mult mai mare decît celelalte, conține exponate din epoca bronzului pînă la retragerea armatelor romane din nordul Dunării. Într-o succesiune cronologică sînt aranjate securi și topoare datînd din epoca bronzului descoperite la Oinac, ceramică aparținînd culturii Glina III, vase hallstattiene, o urnă funerară de la Daia, vase grecești, statuete, opaite etc. (acestea din urmă nefiînd descoperite în raza de activitate a muzeului). Într-o vitrină de mijloc sînt expuse monede grecești, macedonene, dacice, romane și bizantine. A doua epocă a fierului este redată prin cîteva unelte din fier, fragmente de vase din lut, fructiere, cupe deliene ș. a. Pentru a fi reprezentată perioada stăpînirii romane (106—271 e.n.), expoziția Muzeului din Giurgiu cuprinde materiale de construcție, fragmente de amfore, vase de la Durastorum. Un text explicativ menționează totuși localitățile: Petroșani, Traian, Băneasa aflate în apropierea orașului unde au fost descoperite urmele unor castru romane.

Sala a patra începe cu o hartă a regiunii București pe care sînt trecute principalele căi de pătrundere a popoarelor migratoare. În două vitrine sînt expuse materiale ceramice, datînd din sec. al IV-lea, de la Căcaleți și Gogoșari, precum și fragmente de vase din cultura Dridu-Bucov de la Gogoșari.

Un spațiu destul de restrîns este rezervat secției feudale în cadrul căreia sînt expuse cîteva fragmente de vase decorate prin tehnica zgraffitto (sec. XIV—XV), sulije, bombarde, cuie din fier, găsite cu ocazia cercetărilor arheologice de la Cetatea Giurgiului din anul 1955 ș. a. ². Secolele următoare ale orînduirii feudale sînt prezentate prin cîteva ulcioare, străchini, pipe, cu totul comune. Într-o vitrină sînt puse vase orientale din aramă, monede din sec. XVII—XIX și cîteva tipărituri de cult din sec. XVIII—XIX.

Ultima sală a Muzeului este consacrată expunerii de diferite săbii, hangere, pistoale orientale și mai puține occidentale, binecunoscute, majoritatea datînd din sec. XVIII—XIX.

Pentru o cît mai ușoară înțelegere a exponatelor și a temelor tratate sînt folosite în fiecare sală tablouri mari executate într-o tehnică modernă, precum și texte de perioadă.

Muzeul regional Călărași. Recent restaurat, inobilul corespunde exigențelor muzeitice creînd un spațiu larg, o luminozitate normală, un circuit clar. Expoziția de bază este organizată în 11 săli, fiecare dintre acestea avînd scrisă cu litere mari tema ce o conține. Încă din holul spațios și plăcut amenajat vizitatorul întîlnește o hartă pe care este trecut teritoriul unde își desfășoară activitatea această unitate muzeală (actualele raioane Călărași, Fetești, Lehliu, Slobozia, malul drept al Dunării). Numeroase descoperiri arheologice făcute de personalul muzeului sînt menționate pe această hartă. Tot în hol nouă vitrine fac o succintă prezentare a principalelor etape ale evoluției societății omenești pe teritoriul din partea de SE a Cîmpiei Muntene începînd din neolitic pînă în sec. XVIII. Sînt expuse vase din lut reprezentative și desene în tuș negru pe sticlă mată care își propun să redea scene mai caracteristice ale societății omenești în diferite

¹ *Istoria Romniei*, vol. I, Ed. Acad. R.P.R., 1960, p. 22.

² I. Barnea, Paul Cernovodeanu și C. Preda, *Șantierul arheologic Giurgiu*, în *Materiale*, vol. IV, p. 219—239.

etape. O vitrină de mijloc cuprinde publicații mai vechi și mai noi referitoare la rezultatele cercetărilor arheologice din actuala zonă de activitate a Muzeului¹.

Sala I, intitulată „Procesul de devenire a omului”, conține câteva unelte din piatră cioplită descoperite la Malu Roșu (r. Giurgiu), resturi osteologice ale unor animale ce au populat la începutul cuaternarului actuala cîmpie a Bărăganului, mulate redind diferitele etape ale transformării calotei craniene a mai multor pitecantropi ș.a. Cîteva desene și două citate din lucrarea lui Fr. Engels, *Originea familiei, a proprietății private și a statului* completează această sală.

Sala a II a, consacrată epocii neolitice (culturile Boian și Gumelnița Ariujd), cuprinde obiecte de deosebită valoare științifică printre care se remarcă două mari vase, pictate bicrom, pentru păstrat cereale aparținînd purtătorilor culturii Gumelnița.

Sălile III IV redau într-o succesiune interesantă o bogată gamă de realizări ale omului în cadrul culturii Gumelnița. Sînt înfățișate unelte din silex de la Grădiștea Ulmilor, vase, rîșnițe, grlu carbonizat, fusaiole, obiecte din os găsite la Cunești, reprezentări zoomorfe și antropomorfe din lut, podoabe din os, lut, aramă etc.

În sala a V a sînt expuse puținele materiale din epoca bronzului descoperite la Măgureni (Călărași) și Rasa. Primei epoci a fierului îi este consacrată sala a VI-a. Printre exponatele mai importante se remarcă fragmente din placa-grătar a unui cuptor de olar găsit la Dorobanțu, urna și inventarul unui mormînt de incinerare de la Vărăști ș.a.

Sala a VII a cuprinde urme materiale din cea de-a doua epocă a fierului. Cultura materială a geto-dacilor este bogat redată prin unelte de producție din fier, obiecte ceramice de la Grădiștea Coslogeni, Ulmu, Piscul Coconilor, Potcoava, urne de incinerare de la Dorobanțu, Grădiștea Călărași, monede macedonene emise în timpul lui Filip II și Alexandru cel Mare, găsite în raza de activitate a muzeului.

În sala a VIII a, în care se redă perioada sclavagismului roman, sînt prezentate unelte de producție, materiale de construcție ale castrelor romane de la Durostorum și Pirjoaia, tipare și opaițe, sticlărie romană, bijuterii, statuete ș.a. Sînt numeroase cărămizile cu stampila legiunii a XI a Claudia, a cărei garnizoană era la Durostorum².

Epocii prefeudale și feudalismului timpuriu îi este rezervată sala a IX a. Descoperirile din această perioadă fiind numeroase (Independența³, Potcoava, Ccaacu, Ulmu, Cacomeanca, Coslogeni, Satu Nou⁴) au permis alcătuirea unei săli bogate cu variate piese deosebit de prețioase. Sînt expuse vase din lut, obiecte din mormintele de inhumație aparținînd culturii Sîntana de Mureș descoperite la Independența⁵, inventarul unui mormînt gotic din sec. al IV-lea, de la Vlad Țepeș, piepteni de os, fibule, numeroase obiecte de podoabă și altele. Sec. X — XIII sînt prezentate prin unelte de fier, rîșnițe, greutăți de plasă, materiale de construcție de la lăcuiri lui Soare, Capul Dealului.

Sala a X-a cuprinde secția feudală a muzeului. Fără a prezenta o expunere tematică, această sală conține puține exponate și dintre acestea majoritatea fără o importanță deosebită.

¹ V. Pirvan, *Getica. O preistorie a Daciei*, București, 1926; V. Cristescu, *Les stations préhistoriques du lac de Boian*, în „Dacia”, II (1925), p. 249—303; Dorin Popescu, *Les feuilles de Cunești*, în „Dacia”, V—VI (1935—1936), p. 109—120; *Șantierul arheologic Garvăn (Dinogefia)*, în *Materiale*, vol. IV, p. 195—209 (extras); *Săpăturile de la Satu Nou* (r. Adamelisi, regiunea Dobrogea) raport privind săpăturile din 1956, în *Materiale*, V, p. 535—542 (Extras).

² *Istoria Romîniei*, vol I, p. 520.

³ *Ibidem*, p. 688, 690—694.

⁴ Bucur Mîtreș și Niță Angheliescu, *Săpăturile de la Satu Nou* (r. Adamelisi, reg. Dobrogea), *Materiale*, vol. V, p. 535—540; *idem*, *Materiale*, vol. VI, p. 579—592; B. Mîtreș, *Șantierul arheologic Satu Nou, necropola feudală timpurie nr. 1*, în *Materiale*, vol. VII, p. 551—561.

⁵ Bucur Mîtreș și Niță Angheliescu, *Săpăturile de salvare de la Independența* (r. Călărași), în *Materiale*, vol. VII, p. 495—501.

Mai semnificative par câteva bucăți de teracotă plată, nesmălțuită, reprezentând scena uciderii balaurului găsite la Piuș-Pietrei și Bucu, ceramică locală din sec. XVIII—XIX ș.a. Ultima sală a Muzeului regional Călărași a fost destinată prezentării celor mai noi și mai reprezentative descoperiri arheologice și piese achiziționate. Între exponatele prezentate în această sală se află cele două mînere ale cazanului hunic din satul Boșneagu, comuna Dorobanțu, r. Călărași, descoperite în anul 1958¹, două urne din sec. al X-lea, dintre care una decorată prin lustru și alta prin incizie, găsite la Dorobanțu și respectiv Satu Nou ș.a. Referitor la circulația monetară în epoca feudală, expoziția cuprinde un tezaur din sec. al XVI-lea de la Cuza Vodă, un tezaur de monede austriece, maghiare, spaniole din sec. XVI—XVII de la Brncoveni, taleri și acele turcești din sec. XVIII—XIX de la Vidra ș.a. Cîteva arme de panoplie, vase bavareze și inventarul unui mormînt din sec. al XIX-lea de la Ceacu completează interiorul ultimei săli a Muzeului regional Călărași.

Muzeul rațional Oltenița, mult mai modest decît cele anterior prezentate, este organizat într-un local restrîns. Cele trei săli care-i stau la dispoziție adăpostesc o interesantă colecție de obiecte datînd din timpul orînduirii comunei primitive, din perioada prefeudală, precum și cîteva piese din sec. XIV—XV de la șantierul Coconi. Datorită spațiului insuficient, și uneori nejudicios folosit, piesele muzeistice sînt aglomerate fără a da posibilitatea unei scoateri în valoare a exponatelor mai reprezentative. În sala I, în afara cîtorva vitrine ocupate cu diferite roci strînse de pe întreg teritoriul patriei (?), se află o vitrină cu numeroase resturi de animale cuaternare. Un citat din lucrarea *Capitalul* de K. Marx², și o prezentare generală a paleoliticului pe teritoriul Romîniei completează exponatele acestei încăperi. În sala a II-a sînt prezentate obiecte aparținînd culturii Boian descoperite la Oltenița, Spantov, Chirnogi³, precum și interesante manifestări ale purtătorilor culturii Gumelnița⁴. Sînt expuse în cîteva vitrine topoare, lame-cuțit, răzuitoare din silex, săpăligi, ciocane, dălțițe din corn de cerb, un depozit de 18 undrele de aramă, ceramică, precum și o bogată colecție de figurine antropomorfe și zoomorfe din os și lut. Primele două vitrine ale sălii a III-a conțin aceeași categorie de obiecte descoperite la Căscioare, Sultana etc. Epoca bronzului și prima epocă a fierului sînt modest redată cu cîteva obiecte ceramice de la Glina și Căscioare. Din cea de-a doua epocă a fierului datează o urnă de incinerare și două cești găsite într-un mormînt dacic de la Chirnogi, inventarul unui mormînt descoperit într-un tumul la G.A.C. „8 Martie”—Chirnogi, opaite geto-dace de la Radovanu, monede ș.a. Exponate deosebit de interesante aparțin inventarului funerar al unor morminte sarmatice descoperite la Ulmeni și Renie (Oltenița). Ultima parte a expoziției cuprinde vase din lut găsite în cimitirele de inhumație din sec. al IV-lea e.n. de la Mitreni și Tatina, vase de tip Dridu-Bucov, precum și un modest lot de unelte din fier și vase găsite cu ocazia cercetărilor efectuate în așezarea sătească fortificată de la Coconi⁵. Alături de cîteva texte inestetice și generale, o

¹ B. Mitrea și N. Anghelescu, *Fragmente de cazan hunic descoperite în SE Munteniei*, în SCIV, an. XI (1960), nr. 1, p. 155—158. Acest cazan, ca și cele de la Desa, r. Calafat și Hotăreni, r. Vinju Mare, serveau probabil la acțiuni de cult. V. *Istoria Romîniei*, vol. I, p. 703.

² K. Marx, *Capitalul*, Ed. politică, Buc., 1960, p. 209. În muzeologia sovietică se recomandă ca, în cazul folosirii citatelor din lucrările lui Marx, Engels, Lenin, să se arate și opera din care a fost luat textul respectiv, fapt neîntîlnit la Muzele regiunii București. Al. Mihailevskaia, *Organizarea și tehnica expoziției de muzeu*, Buc., 1954, p. 164.

³ Majoritatea materialului expus poate fi datat în perioada mijlocie, tîrzie și finală a culturii Boian.

⁴ Măgura Gumelnița — de la care s-a dat denumirea unei culturi materiale datînd din neoliticul tîrziu și a cărei arie de răspîndire ocupă aproape întreaga Muntenie, Dobrogea, sudul Dunării și o parte din regiunile sudice ale Moldovei — se află în apropierea Olteniței, fapt care ar merita să fie menționat și în muzee.

⁵ N. Constantinescu, *Observații asupra satului fortificat din Țara Românească în secolele XIV—XV (Așezarea de la Coconir. Oltenița)* în SCIV, an. XIII (1962), nr. 1, p. 59—76.

hartă a raionului Oltenița, pe care sînt înscrise descoperirile arheologice pînă în anul 1959, completează materialul auxiliar al expoziției.

Muzeul de istorie din Alexandria este organizat într-un imobil cu un spațiu cu totul insuficient tematicii pe care și-o propune. Expoziția, așa cum se înfățișează în prezent, este o încercare nereușită de a reda procesul de apariție și dezvoltare a societății omenești din paleolitic pînă în zilele noastre pe teritoriul actual al raionului Alexandria. Fiind lipsită de exponate de bază, reprezentative și avînd un spațiu mic expoziția nu reușește să prezinte decît momentele dispersate, parțial tratate, fără a putea urmări firul logic al evoluției modului de producție. Muzeul este organizat în trei încăperi (un hol și două camere). În prima sală sînt expuse două vitrine, una cu diferite oase de mamut și bouri, iar cealaltă cu mulaje ce redau evoluția diferitelor specii de pitecantropi. În sala următoare este expusă o interesantă colecție de unelte din sillex datînd din paleoliticul inferior găsite în comuna Adămești pe terasa rîului Vedea, precum și fragmente de vase din neolitic și epoca bronzului. În vitrinele următoare se găsesc unelte din fier geto-dace, monede imperiale romane, precum și interesante urne de incinerare dintr-un cimitir din sec. IX-X de la Alexandria. Tot acest material este însoțit de cîteva texte și desene redînd diferite unelte, îndeletniciri ale geto-dacilor ș.a. Orînduirea feudală începe cu o panoplie de arme din sec. XVIII-XIX, precum și cu cîteva copii după planul întocmit pentru viitorul oraș Alexandria de către arh. Moritz von Ott în 1834 (copia datează din 1935), sau după o schiță a terenului respectiv alcătuită după hărțile topografice rusești și austriace executate între 1790-1836. Un lot de documente ocupă apoi atît vitrinele cît și pereții tratînd probleme legate de obștea din Mavrodin și Zimnicea. Este expus înscrisul zimnicenilor din 1 ianuarie 1833 care cuprinde lista depunătorilor de bani pentru cumpărarea moșiei Brezoaia, știri despre moșia Băcăieni pe care „s-au clădit noul obștesc oraș Alexandria“, documente privind lupta țărănilor pentru a se stabili în oraș în pofida opoziției marilor boieri ș.a. Deosebit de importantă este „Ekstrucția“, legea orașului, precum și cele cîteva file din finalul hrisovului domnesc de întemeiere a orașului Alexandria dat în 1840 și întărit cu stampila în ceară roșie a lui Alexandru vodă Ghica. Un mic lot de documente ilustrează evenimentele din 1848, prezența armatelor rusești în orașul Alexandria în 1850, sărbătorirea zilei de 24 ianuarie ș.a. Cîteva exponate, cu un conținut puțin important, amintesc de răscoala din 1907 în raionul Alexandria precum și luptele purtate de armatele ruso-romîne împotriva trupelor germane în noiembrie 1916. Ultima sală încearcă pe baza unor fotografii minuscule și uneori ne semnificative, a cîtorva produse agricole (spice de grîu, boabe de porumb, fasole ș.a.), materiale semifabricate și mulaje didactice de animale domestice și fructe să redea transformările petrecute în anii puterii populare în raionul Alexandria.

★

Exceptînd ultima instituție muzeală prezentată, toate celelalte muzee ale regiunii București au reușit să-și organizeze, cu unele inerente lipsuri, expoziții tematice interesante privind primele orînduiri ale societății omenești de pe teritoriul lor de activitate. Fără a știrbi cu nimic rolul unei activități pasionate a restrînselor colective de muzeografi din regiunea București, trebuie să subliniem că mai sînt necesare importante lucrări de colecționare, organizare și prezentare a pieselor muzeistice în expozițiile de bază. Una din problemele generale ale muzeelor din Călărași, Giurgiu și Oltenița este repațizarea cît mai judicioasă a spațiului de expunere. Afîndu-se într-o etapă de început a activității lor aceste muzee folosesc spațiul în raport cu materialul pe care îl posedă creîndu-se astfel inegalități în tratarea unei epoci sau perioade istorice. Astfel, la Călărași și Giurgiu, în timp ce orînduirii feudale li este rezervată cîte o cameră, epoca neolitică ocupă trei și respectiv două săli. La Muzeul raional Oltenița materialele culturilor Boian și Gumelnița reprezintă circa 40% din întreaga expoziție. Acest mod de alcătuire

a expozițiilor a fost în bună măsură impus de folosirea aproape în exclusivitate a exponatelor provenite din cercetările arheologice. În cele trei muzee atât temele legate de orînduirea comunei primitive, cît și cele ce se referă la epoca feudală sînt tratate pe baza singurului gen de exponat, obiectul arheologic. Acest fapt știrbește atât valoarea științifică, cît și rolul cultural-educativ al expozițiilor respective. La Muzeul de istorie din Alexandria, sala a II-a este înțesată de materiale bidimensionale, îndeosebi documente însoțite de transcrierea integrală și de etichete. Astfel, o bună parte din suprafața de expunere este ocupată cu ramele în care sînt copiate textele fiecărui document în parte, metodă în general folosită în muzeografie numai în cazul existenței unor texte deosebite.

Experiența muzeologiei contemporane a dovedit necesitatea întrebuițării în muzee a unui lot cît mai variat de exponate, precum și a unor materiale științifice auxiliare. În stadiul actual de organizare muzeele regiunii București puteau însoți materialul expus cu citate din lucrările unor scriitori greci, în care sînt narate fapte petrecute în imediata vecinătate a malului stîng al Dunării¹, relatări din cronicile interne și străine, stampe, documente, planuri ș.a. Completarea expoziției cu unele fotografii de pe șantierul arheologic, cu planuri de săpături ar înlesni înțelegerea valorii exponatelor. Organizarea, chiar într-o fază incipientă, a secțiilor feudale, fără a se ține seama de documentele scrise, de stampe și gravuri nu poate da rezultatele cele mai bune. Desenul modern din sala feudală a Muzeului din Giurgiu nu poate suplini lipsa menționării izvorului din 1368 în care este amintită pentru prima oară așezarea Giurgului² sau a celui din 23 septembrie 1403³ documentele turcești precum și interesantele stampe referitoare la evenimentele din toamna anului 1595⁴, lucrările lui Adolphe Kunike⁵ M. Bouquet⁶, Raffet⁷ diferite planuri⁸ ș.a. În care sînt redată aspecte ale cetății și orașului. Materialele expuse în prezent nu reușesc să înfățișeze procesul continuu dezvoltării a activității meșteșugărești, importanța cetății Giurgiu în cadrul luptelor antiotomane, rolul acestui punct întărit în perioada existenței raialei turcești ș.a. Aceleași lipsuri se întîlnesc și la Muzeul regional Călărași și la cel din Oltenița unde prezența documentelor, a stampelor, a planurilor este inexistentă. Tratarea unilaterală a secțiilor feudale a făcut ca vizitatorul să nu poată întîlni în aceste muzee nici o indicație referitoare la începuturile tîrgurilor respective, deși aceasta putea constitui o temă de bază în cadrul fiecărei expoziții.

Unele lipsuri se constată și în ceea ce privește folosirea materialelor științifice auxiliare (hărți, grafice, schițe) al cărui rol de a ajuta pe vizitator „să înțeleagă mai profund corelația și interdependența fenomenelor”⁹ este în unanimitate recunoscută. Cu excepția Muzeului regional Călărași, în care fiecare temă mai importantă este însoțită de o hartă, celelalte muzee folosesc prea puțin acest gen de exponat. La Muzeul de istorie din Alexandria poate fi întîlnită o singură hartă cuprinzînd răspîndirea culturilor agrotehnice în raza raionului (?), deși unele teme, cum sînt răscoalele țărănești din 1888, 1907, care au frămîntat și așezările din această

¹ Arrianus, *Anabasis*, I 3—4, apud. *Ist. Romîniei*, vol. I, p. 228.

² P. P. Panaitescu, *Interpretări romînești*, Buc., 1947, p. 198.

³ Hurmuzachi, *Documente*, I₂, Buc., 1890, p. 824, nr. DCLII.

⁴ *Pannoniae historiae chronologica*, 1596, p. 106 ; 121.

⁵ Adolphe Kunike, *Album*, ap. N. A. Constantinescu, *Cetatea Giurgului*, Anal. Acad. Rom., seria II, tom. XXXVIII, pl. IV.

⁶ A. Billecoq, *Album Moldo-Valaque au guide politique et pitoresque à travers les Principautés du Danube*, Paris, 1848.

⁷ Raffet, *Voyage dans la Russie Méridionale et la Crimée par la Hongrie, la Valachie et la Moldavie exécuté en 1837 sous la direction de M. Anatole de Demidoff*.

⁸ N. Docan, *Memoriu despre lucrările cartografice privitoare la războiul din 1787—1791*, Anal. Acad. Rom., seria II, tom. XXXIV (1912). Mem. Secț. Ist., p. 1325—1330. Originalul planului ridicat de ofițerii ruși în 1829 se află în posesia muzeului fără a fi totuși expus.

⁹ *Bazele muzeologiei sovietice*, Buc., 1957, p. 18.

zonă¹ impuneau aceste materiale auxiliare. Secția „construirea socialismului” este lipsită de o hartă cu principalele unități industriale, S.M.T., G.A.S., G.A.C., precum și de grafice din care să rezulte superioritatea muncii în colectiv a ogoarelor după metodele cele mai înaintate agrotehnice, creșterea nivelului de trai al țărănimii muncitoare ș.a. O lacună serioasă care dăinuie în muzeele din regiunea București este lipsa de etichete de obiect. La Călărași și Giurgiu vitrine întregi nu au nici o legendă, exponate de mare valoare istorică fiind lipsite de indicațiile referitoare la utilizarea și locul descoperirii lor. Situația aceasta poate duce la unele concluzii greșite sau la neînțelegerea rolului unor piese expuse. Muzeologia contemporană consideră pe bună dreptate că „pentru percepția justă a expoziției are o însemnătate excepțional de mare etichetajul, adică adnotările în legătură cu diferite exponate”², fapt de care va trebui să țină seama și colectivele de muzeografi ai regiunii București.

Experiența de zi cu zi a dovedit că „forța propagandei muzeale cu ajutorul expoziției este în funcție de nivelul ei științific”³. Deși în ansamblu muzeele din Călărași, Giurgiu și Oltenița au ținut seama de exigențele muzeologice, reușind să prezinte un lot numeros de piese într-o succesiune științifică, se mai constată unele lacune în respectarea cronologiei, a datării unor exponate, în alcătuirea textelor de sală, a hărților ș.a. La Muzeul din Giurgiu un text este intitulat „Epoca aramei și bronzului. Ginta patriarhală (1700—600 î.e.n.)”, deși ultimele cercetări au dovedit că „pe teritoriul României nu se poate vorbi de o «epocă a cuprului»”⁴ și că epoca bronzului este aceea care începe cu circa 1700 ani î.e.n. și ține până pe la jumătatea sec. al XI-lea (1150) î.e.n.⁵ când se trece la prima epocă a fierului. La același muzeu, epoca țirzie a bronzului și prima epocă a fierului sînt plasate între anii 600—100 î.e.n. (?) când s-a precizat că Hallstattul se încheie în regiunile de la sud de Carpați pe la 450 î.e.n.⁶ Folosirea unei cronologii incerte poate fi întâlnită și la Muzeul raional Oltenița, unde cultura Gumelnița este datată la „jumătatea mileniului III până la jumătatea mileniului II î.e.n.” când este unanim acceptat că neoliticul țirziu, în cadrul căreia s-a dezvoltat și această cultură materială, durează între circa 2800—1900 î.e.n.⁷, iar tabelul sinoptic al cronologiei și culturilor epocii neolitice publicat în *Istoria României* precizează că cultura Gumelnița se plasează între 2700—2000 ani î.e.n.⁸.

Textele generale care însoțesc exponatele la muzeele de istorie ale regiunii București, cu excepția Muzeului regional Călărași, conțin serioase lacune, fiind necesară grabnica lor schimbare. Fără a trece la o mai amplă analiză a conținutului lor ideologic și științific, considerăm că aceste exponate nu numai că nu reușesc să întregască justa înțelegere a temelor tratate, dar aduc și unele serioase prejudicii. O atenție deosebită va trebui acordată întocmirii legendei și a ținerii la zi a hărților arheologice. La redactarea legendelor respective sînt menționate laolaltă culturile Boian și Gumelnița, cu epoca bronzului, prima epocă a fierului ș.a. fără a se face o distincție între epocile istorice și culturile materiale din cadrul unor epoci. Unele mici lipsuri s-au ivit în legătură cu materialul ilustrativ și a datării unor exponate. Astfel, la Muzeul din Giurgiu, în sala consacrată neoliticului (sala a II-a), deasupra vitrinei cu unele de producții este expus un mare tablou care înfățișează un bărbat arînd cu plugul tras de doi boi; or, cercetările istorice de pînă acum au precizat că folosirea plugului de lemn cu mijloace

¹ *Răscoala țărănilor din 1888*, Ed. Acad. R.P.R., 1950; M. Roller, *Răscoala țărănilor din 1907*, Ed. de Stat, 1948.

² *Bazele muzeologiei sovietice*, p. 196.

³ *Ibidem*, p. 4.

⁴ *Istoria României*, vol. I, p. 75.

⁵ *Ibidem*, p. 137.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*, p. 53.

⁸ *Ibidem*, pl. V.

de tracțiune animală poate fi datată în epoca bronzului ¹. La Muzeul de istorie din Alexandria, un desen înfățișează ca ocupații ale populației locale geto-dace fierăria și prelucrarea lemnului, pe când izvoarele scrise și descoperirile arheologice confirmă ca indeletniciri de bază ale populației băștinașe agricultura și creșterea vitelor. Unele observații se pot face și în legătură cu datarea pieselor, în special a celor feudale. Astfel, un toporaș din fier expus în sala feudală a Muzeului din Călărași laolaltă cu obiecte din sec. al XVI-lea este identic cu piese de același gen găsite la Dămăroaia și Bucureștii-Noi și date în sec. X—XI ².

Datarea unor arme, materiale ceramice de la muzeele din Călărași și Giurgiu trebuie de asemenea revizuită în raport cu unele precizări obținute pe șantierele arheologice de la Păcuiu lui Soare, Coconi, București, Tirgșor ș.a.

Deși înființate de curând, muzeele din Călărași, Giurgiu și Oltenița, și mai puțin cel din Alexandria, au reușit să obțină importante succese care constituie o prețioasă garanție a dezvoltării lor pe viitor. O mai strânsă legătură cu cercetătorii institutelor de istorie ale Academiei R.P.R., precum și cu colectivele de muzeografi din Capitală poate ajuta muzeografia din regiunea București la o lărgire a cîmpului lor de activitate și la transformarea acestor unități muzeale în instituții cu un crescînd rol științifico-educativ.

Panait I. Panait

15 ANI DE ACTIVITATE A INSTITUTULUI DE STUDII ROMÎNO-SOVIETIC

În anul 1947, preocupați de răspîndirea științei sovietice în țara noastră, mai mulți oameni de știință entuziaști, printre care academicienii : dr. C. I. Parhon, prof. Traian Savulescu, prof. P. Constantinescu-Iași, dr. Hortolomei, prof. S. Stoilov, dr. St. Nicolau, prof. E. I. Jădărău și alți oameni de știință, au luat inițiativa înființării Institutului de studii romîno-sovietic. Desfășurată la început în cadrul A.R.L.U.S.-ului, activitatea Institutului a fost sprijinită și îndrumată permanent de partid și guvern.

Din anul 1951, Institutul a trecut sub egida Academiei R.P.R., orientîndu-și activitatea în direcția unei mai mari specializări în domeniul informării și documentării științifice. Astăzi Institutul are cinci secții : tehnică, științele naturii, științe sociale, medicină și informare științifică. Biblioteca, frecventată anual de peste 10 000 cititori, a fost reprofilată astfel încît ea poate pune la dispoziția cititorilor 2573 titluri de periodice, 77 titluri de ziare și 45 235 exemplare traduceri efectuate în cadrul Institutului.

Institutul organizează atît cu cadrele sale, cît și cu oamenii de știință specialiști, conferințe și simpozioane pentru cunoașterea temeinică a realizărilor științei și culturii sovietice. O formă importantă de strîngere a legăturilor științifice și de cunoaștere reciprocă o constituie organizarea consfătuirilor științifice comune romîno-sovietice. O astfel de consfătuire a fost organizată și în domeniul istoriei în anul 1958 cu tema : relații istorice romîno-ruse și romîno-sovietice ³.

Institutul desfășoară o largă activitate editorială, făcînd să apară un număr de 75 de publicații cu 319 apariții anuale în tiraje de mii de exemplare. Cele mai cunoscute dintre acestea, apărute încă din 1946 sub egida atunci a Institutului de cultură romîno-sovietic, sînt „Analele romîno-sovietice”.

¹ *Istoria Romîniei*, vol. I, p. 117.

² *Bucureștii de odinioară*, Ed. științifică, 1959, pl. XXXIII/9,11.

³ *Studii privind relațiile romîno-ruse și romîno-sovietice*, Ed. Acad. R.P.R., București, 1958.

Pentru dezvoltarea istoriografiei marxiste din țara noastră, cunoașterea lucrărilor istoricilor sovietici a avut o mare importanță. „Analele romîno-sovietice” au apărut în prima formă între anii 1946—1948 ca o singură publicație. În cele 18 numere din acei ani, istoria și-a găsit un spațiu important între celelalte discipline științifice.

În anii 1949—1952 „Analele romîno-sovietice” și-au înmulțit apariția, fiind editate pe specialități. În acești ani au apărut 11 numere din „Analele romîno-sovietice” seria istorie-filozofie.

Actuala serie, a III-a, apare în forma de „Analele romîno-sovietice”, istorie, din anul 1953, înregistrînd pînă acum peste 40 de numere în care au văzut lumina tiparului mai mult de 250 articole din istoriografia sovietică, aproape 100 de recenzii și alte materiale de informare, precum și 25 de articole originale ale autorilor romîni și 20 de recenzii ale acestora asupra cărților sovietice. Profilul revistei a fost alcătuit în funcție de problemele care stau în fața științei istoriei în legătură cu sarcinile pe care le au de rezolvat în activitatea lor cercetătorii și toți cei care lucrează în acest domeniu. Problemele istoriei moderne și contemporane s-au bucurat de o atenție deosebită, mai ales: istoria celui de-al doilea război mondial, critica istoriografiei burgheze, demascarea falsificatorilor istoriei contemporane, istoria clasei muncitoare și a mișcării muncitorești internaționale, istoria mișcărilor de eliberare națională, istoria modernă și contemporană a unor țări necuropene.

„Analele romîno-sovietice” apar acum în 16 serii după disciplinele științifice respective în tiraje de mii de exemplare, aducînd în mod operativ la cunoștința specialiștilor din țara noastră realizările și mersul cercetărilor sovietice în tehnică, medicină, științele naturii, științele sociale, artă, literatură.

Institutul editează un „Buletin de informare științifică” cu apariție săptămînală, o sinteză prețioasă a noutăților științifice sovietice din toate domeniile, apreciată an de an tot mai mult nu numai de cercetătorii științifici și specialiști, cît și de mase tot mai largi de intelectuali din țara noastră. Din anul 1958 apare un „Buletin de informații” în limba rusă, acum tipărit în 4 serii: tehnică, științele naturii, medicină, științe sociale, care publică rezultatele științei romînești, bucurîndu-se de o caldă primire și apreciere în lumea științifică din U.R.S.S.

Pentru a completa informarea oamenilor de știință din țara noastră Institutul întocmea începînd cu anul 1951, fișe rezumative ale articolelor apărute în diverse reviste științifice din U.R.S.S. Din anul 1953 locul acestora a fost luat de o nouă publicație periodică: „Revista de referate” (editată în 13 serii) din toate domeniile științei.

Punînd materiale sovietice, traduse, la dispoziția cercetătorilor științifici din cadrul Academiei R.P.R. și din institutele departamentale, cadrelor didactice universitare și din învățămîntul mediu, specialiștilor din producție și institutelor specializate, Institutul de studii romîno-sovietic este un factor activ în orientarea muncii științifice, ajutînd la rezolvarea acelor teme care decurg din sarcinile trasate prin directivele de partid.

DISERTAȚII

În ziua de 25 iunie 1962 în fața Consiliului științific al Facultății de filozofie a Universității din București a avut loc susținerea publică a disertației aspirantului *Emil Bildescu* intitulată: *Din istoricul legăturilor revoluționare romîno-bulgare. 1909—1916*. Lucrarea cuprinde șase capitole: Cap. I Problema balcanică la începutul secolului al XX-lea; Cap. II Ajutorul internaționalist romîno-bulgar; Cap. III Lupta partidelor socialiste din România și Bulgaria

pentru întărirea prieteniei romino-bulgare și pentru apărarea păcii în Balcani împotriva politicii aventuriste de cucerire dusă de burghezie în perioada 1912—1913; Cap. IV Colaborarea romino-bulgară în cadrul conferințelor socialiste interbalcanice; Cap. V Legăturile revoluționare romino-bulgare în perioada primului război mondial; Cap. VI Asigurarea unei păci trainice în Balcani o problemă actuală.

Referenți științifici oficiali au fost acad. prof. P. Constantinescu-Iași; Titu Georgescu, candidat în științe istorice de la Institutul de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.; N. Copoiu, candidat în științe istorice de la Institutul de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.

Consiliul științific al Facultății de filozofie a Universității din București a hotărât să acorde aspirantului *Emil Bildescu* titlul științific de candidat în științe istorice.

★

În ziua de 27 iunie 1962 în fața Consiliului științific al Școlii superioare de partid „Ștefan Gheorghiu” de pe lângă C.C. al P.M.R. a avut loc susținerea publică a disertației aspirantului *Manguș Enache* intitulată: *Lupta Partidului Comunist Român pentru reorganizarea mișcării sindicale în perioada luptei pentru instaurarea puterii populare (23 August 1944 - 6 martie 1945)*. Lucrarea cuprinde 3 capitole: Cap. I Lupta Partidului Comunist Român pentru organizarea clasei muncitoare în sindicate unite în vederea întăririi rolului ei conducător în revoluție; Cap. II-Sindicatelor unite — principalul ajutor al P.C.R. în mobilizarea clasei muncitoare pentru trecerea în viață a lozincii „Totul pentru front, totul pentru victorie!”, pentru redresarea economiei naționale și democratizarea țării; Cap. III Contribuția sindicatelor unite la lupta partidului comunist pentru instaurarea puterii populare.

Conducătorul științific al aspirantului a fost prof. univ. Victor Rață, iar referenți științifici oficiali: Gh. Zaharia, director adjunct al Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.; Popescu Nicolae, candidat în științe istorice, Institutul de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.; A. Loghin, conf. univ., Universitatea „Al. I. Cuza”-Iași; V. Liveanu, candidat în științe istorice, Institutul de istorie al Academiei R.P.R.

Consiliul științific al școlii superioare de partid „Ștefan Gheorghiu” de pe lângă C.C. al P.M.R. a hotărât să acorde aspirantului *Manguș Enache* titlul științific de candidat în științe istorice.

CRONICĂ

La Roma, în luna septembrie, a avut loc al VI-lea Congres al Uniunii internaționale a științelor istorice și preistorice (U.I.S.P.P.). La Congres au luat parte reprezentanți a 80 de țări. Din R.P. Română, la Congres au participat prof. univ. Petrescu-Dîmbovița de la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași și Maria Comșa, șefă de sector la Institutul de arheologie al Academiei R.P.R.

★

La invitația Prezidiului Academiei R.P.R. ne-a vizitat țara Ernest Labrousse, profesor la Sorbona, directorul Institutului de istorie economică și socială a Franței, membru corespondent al Academiei R.P.R.

D-sa a conferențiat în sala Institutului de istorie al Academiei R.P.R., în ziua de 19 septembrie a.c., despre „Țăranii în revoluția franceză”, iar la 22 septembrie a.c. a vorbit despre „Orientări noi în istoriografie, privind problemele economice în Franța”.

Asistența, formată din academicieni, profesori, cercetători, a ascultat cu interes cele două conferințe.

★

Între 17—23 septembrie a.c. a avut loc la Viena al IV-lea Congres internațional de epigrafie greacă și latină. Țara noastră a fost reprezentată la acest Congres de acad. C. Daicoviciu și prof. D. M. Pippidi.

★

În zilele de 3—6 octombrie 1962, în localul Școlii superioare de partid „Ștefan Gheorghiu” de pe lângă C.C. al P.M.R. a avut loc un seminar cu cadrele din domeniul muncii ideologice, organizat de Direcția de propagandă și cultură a C.C. al P.M.R. și Ministerul Învățământului. Au participat cadre didactice de la catedrele de științe sociale din învățământul superior, cadre didactice din învățământul mediu, directori și șefi de catedre de la școlile și cabinetele regionale de partid, cercetători științifici, activiști de partid, propagandiști. Au luat, de asemenea, parte academicieni, scriitori, oameni de artă și alte cadre din domeniul muncii ideologice.

În cadrul seminarului s-au prezentat expuneri pe următoarele teme: probleme actuale ale realizării planului de 6 ani; despre dezvoltarea agriculturii și creșterea producției vegetale și animale; probleme ale muncii organizatorice și ale muncii politico-educative a partidului; unele probleme teoretice ale economiei socialiste; aplicarea matematicii în economie; cu privire la economia capitalismului contemporan în etapa actuală; statul democrat-popular și dezvoltarea democrației socialiste; căile de dezvoltare a țărilor care și-au cucerit recent independența națională; noile descoperiri ale științelor naturii și filozofia marxist-leninistă.

În jurul expunerilor au avut loc dezbateri. De asemenea, au fost dezbătute problemele predării economiei politice și a socialismului științific în învățământul mediu și superior, precum și metodele și formele de muncă ale cabinetelor de partid.

În concluzie au fost subliniate sarcinile în domeniul propagandei de partid și al predării științelor sociale în învățământul de stat, potrivit indicațiilor C.C. al P.M.R.

★

La invitația prezidiului Academiei R.P.R. în ziua de 9 octombrie a sosit în Capitală prof. Pierre Demargne, membru al Institutului Franței, directorul Institutului de artă și arheologie al Universității din Paris, secretar general al celui de al 8-lea Congres internațional de arheologie clasică.

În timpul șederii în țară oaspetele a vizitat regiunea Dobrogea, precum și cetățile dacice și alte obiective istorico-arheologice și a ținut conferințe axate pe probleme de specialitate.

Ț. KRISTANOV, ST. MASLEV, I. PENAKOV, *Dr. Ivan Seliminski Kato ucitel, lekar i obșestvenik* (Doctorul Ivan Seliminski pedagog, medic și activist social)

Editura Academiei de Științe a Bulgariei, Sofia, 1962, 466 p.

Doctorul Ivan Seliminski a fost una din personalitățile cele mai reprezentative a strălucitei pleiade de intelectuali luptători pentru eliberarea națională a Bulgariei și renașterea ei culturală. O însemnată parte din activitatea consacrată acestor nobile scopuri el a desfășurat-o pe teritoriul țării noastre, unde a găsit adăpost și unde s-a bucurat de un prestigiu deosebit în rândurile numeroasei emigrații bulgare. În felul acesta monografia despre Seliminski, publicată recent la Sofia de către acad. prof. Țvetan Kristanov și doctorii Stojan Maslev și Ivan Penakov, reprezintă o contribuție și la cunoașterea legăturilor revoluționare și culturale dintre români și bulgari în sec. al XIX-lea.

Trebuie să recunoaștem dintru început strădania autorilor de a încadra activitatea multilaterală a doctorului Ivan Seliminski în complexul relațiilor social-economice, culturale și politice care s-au dezvoltat la mijlocul secolului trecut în această parte a Europei, în legătură cu eforturile depuse de popoarele balcanice de a scutura jugul otoman. De aceea în lucrare abundă referințe cu privire la mișcărilor de eliberare din Grecia, Serbia și România în prima jumătate a secolului trecut.

Seliminski însuși a trăit pe rând în fiecare din țările amintite, luând parte în 1821, ca șef al unui detașament de răsculați, la insurecția din Peloponez, urmându-și mai târziu studiile medicale la Atena, călătorind la Belgrad și locuind (cu multe întreruperi) din 1831 și până la sfârșitul vieții (1867) în România.

Doctorul Ivan Seliminski a fost unul din promotorii concepțiilor democrat revoluționare în gândirea social-politică bulgară. El s-a remarcat prin convingerile sale filozofice materialiste (fără să fi putut însă depăși limitele mecaniciste, proprii materialismului premarxist). Cercetind concepțiile lui Seliminski asupra dezvoltării sociale, se poate observa că primează tendințele naționaliste și convingerea în necesitatea transformărilor revoluționare. El a fost și un propagandist pasionat al metodelor pedagogice moderne și pentru aplicarea lor în învățământul bulgar. Toate aceste aspecte sînt amănunțit analizate de către autorii monografiei. Ei atrag însă atenția și asupra unor erori de apreciere comise de istoricii mai vechi, nelămuriri cu concepția științifică marxistă. De deosebit interes pentru noi sînt bogatele paragrafe privind perioada petrecută de doctorul Ivan Seliminski în țara

noastră, paragrafe în care sînt utilizate documente arhivistice inedite, cît și lucrările istoricilor romîni.

Seliminski a funcționat între 1831-1840 ca institutor la școlile bulgare din București, Roșiorii de Vede și Bereasca (Novi-Sliven), de lngă Ploiești, ocupîndu-se totodată de organizarea politică și ridicarea nivelului cultural al populației în mijlocul căreia își ducea munca. După o îndelungată călătorie la Atena și apoi la Paris, unde a luat legătura cu cercurile revoluționare și radicale, s-a reîntors în România. Aici a ocupat slujbe medicale la Brăila, Călărași, precum și în alte localități cu o numeroasă populație bulgară. În toată această vreme el a contribuit la intensificarea activității societăților culturale și, în general, a mișcării de reînnoire națională bulgară. În perioada războiului Crimeii, doctorul Ivan Seliminski, prieten statornic al poporului rus, a fost principalul organizator al detașamentului de voluntari bulgari.

Monografia conține un capitol special consacrat relațiilor dintre romîni și bulgari în timpul vieții lui Seliminski. În această parte a lucrării autorii au căutat să concentreze datele cunoscute și mai puțin cunoscute în legătură cu dezvoltarea legăturilor frățești dintre cele două popoare pînă către 1870. Ei au mai consimțat extinderea contactelor dintre revoluționarii romîni și bulgari odată cu pătrunderea ideologiei socialiste și intensificarea luptei pentru realizarea independenței naționale, ceea ce a prilejuit ridicarea pe o treaptă nouă, mai înaltă, seculara colaborare și solidaritate dintre cele două popoare.

Lucrarea mai conține un bogat material factual, rezultat mai ales din folosirea izvoarelor bibliografice și arhivistice bulgare. Ar fi de dorit ca și cercetătorii noștri să aducă contribuția lor la cunoașterea mai deplină a vieții și a operei doctorului Ivan Seliminski, dînd la iveală date inedite conținute în bogatele

arhive din Republica Populară Romînă. Începutul a și fost făcut. Într-o recentă comunicare, prezentată la Societatea de istorie a medicinei din București, doctorul V. Șerbănescu și V. Molin au semnalat un interesant document din arhiva Direcției generale a serviciului sanitar: o autobiografie a lui Ivan Seliminski prezentată la cererea autorităților sanitare în perioada domniei lui Alexandru Ioan Cuza.

Se mai pot face fără îndoială și alte completări referitoare la activitatea medicală în România a acestui medic progresist. Semnalăm cîteva date privind activitatea doctorului Seliminski ca medic al județului Brăila pe vremea războiului Crimeii.

Cu toate că monografia cercetată a rezervat un capitol deosebit activității lui Seliminski ca medic al județului Ialomița, semnalăm, ca o completare, un raport al său înaintat administrației sanitare din București în problemele administrative ale serviciului sanitar al județului. Interesul acestui raport este în legătură cu cererea lui Seliminski prin care încerca să obțină pentru necesitățile serviciului — numirea unui chirurg și a unui „scriitor pentru verificarea cancelariei serviciului medical“, cît mai ales cu numeroasele informații pe care le prezintă cu privire la greutățile împlinite în calitate de medic al județului Ialomița.

Monografia savanților bulgari conține și un interesant material iconografic, legat în parte și de activitatea lui Seliminski în România.

Studiul recent despre doctorul Ivan Seliminski se înscrie printre acele lucrări care oferă numeroase informații și sugestii aceluia care se preocupă de istoria Balcanilor la mijlocul secolului trecut, de personalitățile progresiste care au luat parte la eliberarea de sub stăpînire turcească a patriei lor, despre tradițiile legături romîno-bulgare din amintita perioadă.

Acad. P. Constantinescu-Iași

* * * *Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea*, vol. I,
Țara Românească

Edit. Academiei R.P.R., București, 1961, 960 p.

Acest volum de documente face parte din colecția publicată de Institutul de istorie al Academiei R.P.R., și a fost îngrijit de un comitet de redacție compus din V. Mihordea, Ș. Papacostea, Fl. Constantiniu. Cuprinde 725 de documente, începând cu anul 1700 și sfârșind cu anul 1800. Data cu care începe publicarea este justificată ca fiind termenul final al corpusului de *Documente privind istoria României*, în curs de desăvârșire. Prin „relații agrare” editorii înțeleg raporturile dintre stăpînii moșiilor și țărani care lucrau pe moșiile lor, în cadrul orînduirii feudale și al epocii destrămării feudalismului. Se anunță, în introducere, continuarea colecției printr-un volum similar privitor la relațiile agrare în Moldova, în aceeași epocă, precum și prin urmărirea acelorași relații în documentele din prima jumătate a sec. al XIX-lea.

Numărul documentelor din această epocă, privind relațiile agrare, publicate pînă acum era redus, foarte redus față de numărul mare al ineditelor. Afară de volumele de documente din arhivele din Viena editate de C. Giurescu, *Materiale privitoare la istoria Olteniei sub austriaci*, (3 volume), precum și de așa-zisa *Istorie a rominilor* a lui V. A. Ureche (XIII volume), care privește epoca dintre anii 1774-1821, nu avem colecții mai mari care să formeze o bază documentară sigură pentru cercetătorii problemelor sociale ale istoriei noastre în sec. al XVIII-lea.

Afară de cîteva piese de mare importanță (de exemplu, actul reformei sociale a lui Constantin Mavrocordat în Țara Românească din 1746) care au fost republicate după originale, volumul cuprinde numai documente inedite. Fondurile principale de documente din care s-au extras actele cuprinse în volum sînt Arhivele Statului din București, Biblioteca Academiei R.P.R., Biblioteca Muzeului Bru-

ckenthal din Sibiu (cu acte privitoare la stăpînirea austriacă în Oltenia) și alte cîteva fonduri, din care s-a scos un număr mai redus de documente. Pe baza acestui material se pot înnoi cunoștințele noastre de pînă acum asupra istoriei sociale a Țării Românești în sec. al XVIII-lea; de altfel, documentele din acest volum au fost folosite de cercetătorii Institutului de istorie încă înainte de apariția lor de sub tipar, pe baza textelor copiate de colectivul care studiază „destrămarea feudalismului” în țara noastră. Din cercetările apărute pînă acum folosind aceste documente se poate constata ușor posibilitatea unei înnoiri a cunoștințelor privitoare la subiect (Șerban Papacostea, *Contribuție la problema relațiilor agrare în Țara Românească, în prima jumătate a veacului al XVIII-lea* în *Studii și materiale de istorie medie*, III, 1959, Fl. Constantiniu, *Situația clăcașilor din Țara Românească în perioada 1746-1774*, în „Studii”, nr. 3, an XII; precum și capitolele care tratează despre situația socială a Țării Românești în sec. al XVIII-lea, din *Istoria României*, volumul III, apărut deocamdata sub formă de machetă).

În scurta introducere a volumului, scmnata de V. Mihordea, se pun în lumină principalele rezultate noi pentru cunoașterea istoriei relațiilor agrare în Țara Românească aduse de documentele publicate, dintre care relevăm: persistența și importanța rumnicii în prima jumătate a sec. al XVIII-lea, pînă la eliberarea șerbilor prin reforma lui Constantin Mavrocordat, care astfel apare ca o adevărată biruință a țărănilor dependenți, apoi zapisele de învoielii agrare date de țărani liberi așezați pe moșiile mănăstirești și boierești, publicarea așezămintelor domnești pentru fixarea de către stat a obligațiilor țărănilor față de stăpînii moșiilor, așezăminte în parte editate acum pen-

tru înțlia oară. De asemenea, se relevă actele pe baza cărora se poate urmări cuantumul clăcii în diferitele faze ale sec. al XVIII-lea și mai ales importanța dovezilor documentare privitoare la lupta țăranilor pentru libertate și împotriva aservirii. Este foarte justă concluzia lui V. Mihordea de la p. 11 : „se poate constata (pe baza actelor publicate *nn.*) că politica de reforme a domnilor fanarioți, atribuită în trecut ideologiei iluministe, a fost generată în fapt de realitățile interne. Atitudinea țăranilor împotriva exploatării fiscale și agrare a fost un factor determinant în geneza politicii de reforme”.

Facem rezeve asupra unor explicații date în introducere : răscumpărarea libertății unor rumâni, cu banii vistieriei, în preajma reformei lui Constantin Mavrocordat, este, după V. Mihordea, o acțiune pregătitoare a domnului, „pentru a accelera procesul de lichidare a rumânicii” (p. 8). Domnul nu putea să răscumpere pe toți rumânii cu banii vistieriei, și nici nu avea interes s-o facă. Stăpînirea se afla într-o situație grea între fuga masivă și nesupunerea țăranilor și presiunea boierilor tinzînd să nu fie pîgubiți. Răscumpărarea rumânilor mănăstirii Bistrița, în 1746 (doc. nr. 290) s-a făcut cu banii vistieriei pentru că egumenul și călugării au declarat că „mănăstirea nu se folosește nimica de dînșii” (de rumîni), deci stăpînirea lor nu mai era rentabilă. Domnul a făcut atunci o danie mănăstirii sub forma de avansare a banilor necesari pentru eliberarea rumânilor, păstrînd tradiția „miluirii” mănăstirilor domnești. Mănăstirile și boierii care aveau influență la domnie au încercat să se despăgubească de pierderea venitului de pe urma rumînilor, care nu mai voiau să lucreze, căpătînd în schimbul lor bani de la vistierie, dar mișcarea țăranilor pentru eliberare (prin fugă și nesupunere) a devenit așa de generală, încît cu asemenea paliative nu se mai putea face față pierderilor suferite de stăpîni și s-a recurs la eliberarea generală, păstrîndu-se pentru boieri unele avantaje, care au mai putut fi salvate (clăca de 12 zile pe an).

De asemenea, interpretarea dată fixării clăcii în Oltenia, în timpul celor douăzeci de ani ai stăpînirii austriace, la o zi pe săptămînă, nu ni se pare a „reflecta sporirea masivă a obligațiilor de clacă” în această vreme, ca urmare a intrării comerțului de grîne din Oltenia „în condițiile pieței libere” (p. 7). Austria era un stat cu administrație centralizată, cîrmuirea Habsburgilor nu se putea împăca și învoi cu situația ca relațiile agrare să fie variabile după moșii și locuri, ci avea nevoie de o unificare legală și generală. Fixarea clăcii în cuantumul amintit poate fi rezultatul legiferării unei situații de fapt ; în orice caz nu avem dovezi documentare despre cuantumul de zile de clacă pretins de boieri țăranilor sub regimul anterior al muncii nelimitate, la dispoziția stăpînitorilor, ca să putem declara că sub austriacii s-ar fi produs o creștere masivă a zilelor de clacă. Dimpotrivă, fuga satelor întregi și nesupunerea ce se constată în preajma „eliberării” rumânilor din 1746, arată că în toată țara chiar și sub regimul monopolului turcesc, munca gratuită și nelimitată a țăranilor pentru stăpîni devenise de nesuferit. Altfel nici nu ne putem închipui motivele care au dus la reforma din anul 1746. Ca element de comparație putem folosi afirmația vizitatorului catolic Marc Bandini în Moldova, în 1646, care afirmă categoric că la acea dată sătenii din Terebeș, vecinii episcopicii catolice de la Bacău, erau ținuți să muncească pentru stăpîn „una sau două zile pe săptămînă” (*singulis septimanis una vel allera die inseviant*).

Firește că semnalarea aperturilor noi ale colecției de documente, în forma foarte sumară din introducere, nu epuizează toate chestiunile privitoare la relațiile agrare din Țara Românească în sec. al XVIII-lea care apar acum într-o lumină nouă.

Una dintre aceste probleme, care urmează să fie studiată pe baza documentării noi ce avem acum la îndemînă, este aceea a legării de glie a țăranilor eliberați prin reforma lui Constantin Mavrocordat din 1746. Din documentele publicate în volum rezultă că „eliberarea” n-a avut ca rezultat restabilirea drep-

tului de strămutare al foștilor rumâni. Constantin Mavrocordat poruncise ca „nici un om dintr-un sat într-altul de acum înainte să nu să mute”¹. Chiar în 1772 mănăstirea sf. Ioan capătă carte din partea divanului ca să adune pe toți țărani fugari, de pe oriunde fi va găsi și să-i aducă înapoi pe moșia mănăstirii (doc. nr. 434, cf. și nr. 458).

Interesant de urmărit este și ecoul stîrnit între țărani de reforma socială a lui Constantin Mavrocordat: ei au înțeles și au încercat s-o aplic ca o eliberare totală de orice obligații feudale față de stăpînii moșiilor. Numărul documentelor care reprezintă porunci domnești cu măsurile de luat împotriva țăranilor care, după eliberare, nu vor să mai facă nici cele 12 zile de clacă prevăzute în reformă este destul de mare. Caracteristică este porunca din 2 mai 1772 a divanului banatului Craiovei către țăranii din Bogdănești, moșia mănăstirii Arnota: „dupe ce v-ați văzut scăpați de supt jugul robiei, v-ați sculat acum să stăpîniți și moșia cu sîla” (doc. nr. 432).

De asemenea și răscumpărarea în bani a nuncilor agricole la care erau obligați țăranii ridică o problemă destul de bogat reprezentată în colecție, anume aceea a avantajului pe care îl aveau stăpînii de moșii de pe urma acestei transformări. În prima jumătate a secolului, înainte de reforma din 1746, se vede cum stăpînii preferă răscumpărarea clăcii în bani (doc. nr. 96, 246, 249, 257, 277). În schimb, în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea se poate constata că stăpînii de moșii cer de la domn porunci adresate țăranilor, prin care să se interzică plata în bani în locul dijmei și a clăcii. Documentul nr. 516 din 1780: egumenul de la mănăstirea Dealului arată că „mănăstirea trebuință avînd de lucru zlotul de casă (adică răscumpărarea clăcii cu un zlot de fiecare casă — n.n.) nu poate primi”; doc. nr. 518, tot din 1780, egumenul de la Dealul cere domnului să revină asupra hotărîrii de a se acorda țăranilor

dreptul de a răscumpăra claca cu cîte un zlot de casă. La fel, în 1786, egumenul de la mănăstirea Hurez cerînd țăranilor de la Baia de Fier să clăcuiescă pentru mănăstire, „au strigat toți de față într-un glas că clacă nu fac, fără numai zlot de casă dau și ne fac să primim și fără voia noastră zlot” (doc. nr. 578). Este evident că la un moment dat, în ultimele decenii ale sec. al XVIII-lea, prețul grînelor a crescut, precum și posibilitatea de desfacere a produselor moșiei. Un galben de casă, suma stabilită prin urbariile domnești din prima parte a secolului, care nu se mai puteau modifica, reprezenta acum mai puțin decît prețul ce se putea lua pe grîncele produse de pe urma celor 12 zile de clacă anuală ale țăranilor.

Între formele de relații agrare care anunță începuturile capitalismului în țările române este și arendașia, care apare în cîteva acte din colecție. În 1776 se prevede pentru satle mănăstirii Găiseni, „cînd egumenul va vrea să vînză venitul moșiei la altă parte, decît acela să aibă sâtenii protimisîs” (doc. nr. 468), adică la arendarea moșiei țăranii de acolo să aibă întăicîtare față de arendașii veniți din afară (vezi și doc. nr. 554 din 1786).

În această epocă, la sfîrșitul secolului, opunerea țăranilor față de stăpînii feudali care cereau tot mai mult se accentuează. Teama stăpînirii și a membrilor clasei stăpînitoare de eventuale răscoale țărănești își face loc în documentele publicate. În 1784 (doc. nr. 549), episcopul de Rîmnic scrie egumenului mănăstirii Bistrița, care ceruse țăranilor de pe moșia mănăstirii de la Costești și „zlotul de casă și clacă și dijmă” și îl sfătuiește să fie mai moderat, să renunțe la pretențiile care „s-au făcut fără orînduială”, „să fii blagoslovit a ne asculta, ca să nu să rupă ața întinzîndu-o prea mult”.

★

Din punctul de vedere al metodei editării textelor, publicarea acestui volum de documente pune o serie de probleme. Spre deosebire de colecția de documente medicvale a Institutului de istorie (*Documente privitoare*

¹ N. Iorga, *Studii și documente*, VI, p. 217.

la istoria României), care reprezintă o adunare completă, un corpus, colecția pe care o prezentăm presupune o alegere, deoarece în sec. al XVIII lea numărul documentelor este așa de mare, repetirile de cazuri similare așa de frecvente, înfapt se impune editorilor să culcăgă dintre miile de documente, nu numai pe acelea care răspund problemei cercetate (relațiile agrare), dar chiar în cadrul ei este nevoie să se facă o deosebire între actele importante, folositoare cercetătorilor, și cele care reprezintă simple formule de repetiție. Firește că documentele nu au întotdeauna, în privința cuprinsului, un aspect unic bine determinat: sînt multe acte care, pe lîngă reflectarea relațiilor agrare, cuprind și chestiuni fiscale, judiciare, administrative etc. Editorii au procedat din această cauză la unele suprimări parțiale din textele unora dintre documentele publicate. Alegerea documentelor pentru colecție este în genere judicioasă. S-au strecurat în volum și cîteva acte cu un caracter mai mult fiscal, al căror loc era mai de grabă în volumul în pregătire privitor la fiscalitate, dar numărul acestora este foarte redus (doc. nr. 84, 92, 152, 389 — ultimul privitor la țiganii robi).

Transcrierea textelor din alfabetul cirilic în cel latin corespunde cu normele în general adoptate pentru colecțiile de documente editate de Institutul de istorie (păstrarea inconsecvențelor din text, corectarea greșelilor în note, întregirea tacită a prescurtărilor și a desinențelor, acolo unde lipsesc, folosindu-se parantezele numai pentru întregirile nesigure, transcriere fonetică interpretativă și nu transliterație). Cuvintele slavone, ca și formulele de cancelarie în limba slavonă, rămășițe ale vechii cancelarii slavone, au fost transcrise cu alfabet latin. Socotim însă că soluția editorilor de a trimite la glosar pentru explicarea acestor formule nu este potrivită. Ea s-ar fi putut aplica numai cuvintelor izolate, nu și frazelor. Într-o formulă ca aceasta: *Daval gospodstvo mi siiu povelanii gospodstva mi*, sînt cinci cuvinte slavone, dintre care unul repetat la nominativ și apoi la genetiv și nu toate sînt trecute în glosar (de ex.: *siiu*). Ar fi

fost mai bine ca aceste formule, puține la număr, să fie trecute într-un tablou, cu traducerea lor în românește.

Fiecare document este precedat de un rezumat (care se repetă și la tabla de materii). Acest fel de a proceda ușurează mult munca cercetătorilor. Observăm numai că nu este recomandabil să se publice rezumate separate pentru părțile unui document, întrerupîndu-se textul cu mai multe rezumate (de ex. doc. nr. 700). Sau considerăm anxele la documente ca acte separate, sau, dacă sînt publicate sub același număr de ordine ca actul de care depind, rezumatul ar fi trebuit unificat.

Rezumatele documentelor sînt în genere clare și cuprind esența actelor. Numai în puține cazuri ele dau naștere la confuzii. Astfel, doc. nr. 95: „Ioan Mavrocordat domnul Țării Românești poruncește vameșilor de la Climpina și lui Ion vîtaf de plai să prindă pe rumînii mănăstirii Margineni, fugiți în Tranșilvania, care au pus stăpînire pe o turmă de oi a mănăstirii”. Cititorul se va întreba, cum pot dregătorii domnului muntean să prindă pe niște oameni ce se află peste graniță? Din text se vede că porunca se referă la chezașii acelor rumîni, în caz cînd aceștia nu se vor întoarce în țară. Unele regeste reprezintă o interpretare și nu un rezumat al documentului: nr. 609, în rezumat: „Lista locuitorilor clăcași din Comarnic...”; în text: „Izvodu de rumîni din satul Comarnicul”; la nr. 674, în rezumat se vorbește de o circumșă și o moară „date în seama clăcașului Ion Fianu”, dar în text se vorbește de „un om anume Ion Fian”, fără determinare socială. De altfel, în acea epocă (1794) nu se folosea curent termenul social, clăcaș.

Indicele de locuri este reunit cu cel de persoane, cu identificarea geografică a locurilor și cu definirea persoanelor pe baza conținutului. Este însă regretabilă lipsa unui indice de instituții sociale, administrative și, în genere, de denumiri legate de viața feudală (nume de monete, de categorii sociale, de demnități, de instrumente etc.). Tocmai pentru că acest volum este închinat unei probleme sociale, relațiile agrare, ar fi fost

necesar un indice, care ar fi ușinat cercetătorilor studiul acestor relații în sec. al XVIII-lea, împreună cu problemele anexe.

Indicele de locuri și persoane, alcătuit cu colaborarea tov. S. Caracaș, este complet și alcătuit științific, cu identificările corecte, care adesea necesită o muncă îndelungată și migăloasă. Vom remarca o singură scăpare: la litera *θ* sub numele de persoane, sînt trecute trei „nume”: „Oce Daniil din Godinești” (trimiterea la p. 702 este greșită, trebuie indicată p. 703) „Oce Inochentie coșaș, Oce Ionichie coșaș”. Mai întîi „Oce Daniil” nu este din Godinești, el apare la sfîrșitul unei liste privitoare la dijma finului din Godinești, moșia mănăstirii Tismana, într-o însemnare a arhimandritului mănăstirii, în care spune că a primit banii dijmei de la „Oce Daniil”, care i-a adunat. Acest Daniil, era deci un dregător al mănăstirii. De asemenea, „Oce Inochentie” și „Oce Ionichie” nu erau coșași, cum spune indicele, ci din text rezultă că ei au primit bani cuvenîți aceleiași mănăstiri. Este clar că *Oce* nu este un nume propriu și nu trebuia trecut în indicele de persoane, ci el înseamnă „părintele” și se referă la călugări din mănăstirea Tismana.

Glosarul cuprinde cuvintele arhaice, precum și cele slavonești intercalate în textele românești. În acest glosar s-au strecurat un număr de greșeli, pe care le indicăm mai jos: *arhon* nu înseamnă domn, ci boier (domn se zice *avtentis*, pe grecește, în epoca fanarioșilor); *blagoiavlenie* este un cuvînt ce a rezultat din completarea greșită a unui cuvînt slavonesc,

care trebuia citit: *bohoiavlenie*, învirea lui Dumnezeu, adică bobotează; *davah* nu înseamnă „a da”, ci *am dat*; *fușări, fășurie* nu înseamnă „a înșela, înșelăciune”, ci părtinire, a părtini; *hălăduiri* nu înseamnă „așezări, locuri de întemeiat gospodării”, ci locuri de adăpost, de refugiu; *ipac* nu este un singur cuvînt, așa cum e trecut în glosar, ci este format din două cuvinte slavone, *i pac*, și *iardși*; *năpastă* nu este „dare extraordinară, încasare arbitrară” ci darea care cade asupra altor oameni sau sate, pentru că cei ce trebuiau să plătească au fugit și suma a rămas necompletată; *pisah* nu este „a scris”, ci *am scris*; *prociit* este o prescurtare, care trebuia completată, *prociitoh* am citit; *rece* nu este „spusă”, ci „a spus”, *receh* nu este „a spus”, ci *am spus*: *loliko* nu înseamnă „astfel”, ci atât (*loliko pisah gospodstvo mi*, de tradus: *atîta am scris domnia mea*, adică nu mai sînt necesare discuții sau alte ordine); *treapdă* nu înseamnă „amendă, gloabă”; cuvîntul are sensul de „alergare”, de unde prin derivare, *taxă pentru deplasarea slujbașilor domnești*, plătită de cei care au provocat-o.

Sîntem convinși că această colecție va deschide posibilitatea unor studii fundamentale asupra istoriei sociale și economice a țării române în sec. al XVIII-lea, care pînă acum era puțin cunoscută tocmai din cauza lipsei de informații amănunțite.

P. P. Panaitescu

* * * *Критика новейшей буржуазной историографии*,

Сборник статей, Изд. Академии Наук СССР, Москва-Ленинград, 1961, 444 р;

Principiul leninist al coexistenței pașnice a statelor cu orînduiri social diferite, principiu care stă la baza politicii externe a statelor socialiste față de țările capitaliste, nu numai că nu exclude, ci dimpotrivă presupune întă-

rirea luptei împotriva ideologiei burgheze con-temporane reacționare ¹

¹ Congresul al XXII-lea al P.C.U.S., Ed. politică, București, 1962, p. 446.

În ultimii ani au fost publicate în U.R.S.S. o serie de culegeri consacrate criticii diferitelor concepții și teorii istorice, filozofice, economice și sociologice burgheze contemporane ¹.

Unul din importantele sectoare ale acestei ascuțite lupte ideologice o constituie lupta împotriva teoriei și concepțiilor istoriografice burgheze contemporane. În fața istoricilor marxști stă sarcina combaterii concepțiilor antimarxiste, antiștiințifice și a demascării falsificării istoriei de către scribii capitalului monopolist din țările apusene.

În literatura istorică burgheză din ultimul timp din ce în ce mai mult prevalează lucrările cu caracter propagandistic, care sub masca „apărării democrației burgheze” și a „moralității creștine” duc o luptă înverșunată împotriva marxism-leninismului, împotriva ideilor și mișcărilor progresiste ale contemporaneității.

Influența nefastă a teoriilor contemporane pseudoștiințifice asupra cercetărilor istoriografice concrete se manifestă sub forma modernizării trecutului, în încercările de a reabilita cele mai odioase regimuri și teorii, în apologia celor mai reacționare personalități istorice, în ponegrirea maselor populare și a luptei lor desfășurate de-a lungul veacurilor, în ponegrirea revoluției socialiste și a construcției socialismului și comunismului. Pentru acestea istoricii burghezi reacționari se folosesc de cele mai variate metode de falsificare a adevărului, de la trecerea sub tăcere în mod

premeditat a unor fapte esențiale pînă la născociri din cele mai reacționare.

Pe lângă denaturarea premeditată a istoriei — arată autorii în introducerea la acest volum — deseori se întâlnesc în lucrările unor oameni de știință burghezi bine intenționați greșeli sau prezentarea unilaterală a evoluției istorice. Și aceste greșeli și interpretări eronate trebuie să fie supuse criticii ascuțite și consecvențe din partea istoricilor marxști-leniniști.

Volumul nu-și propune să analizeze evoluția întregii istoriografii burgheze contemporane. Au fost alese însă câteva probleme din domeniul istoriei universale în care apar cel mai evident trăsăturile acestei istoriografii. Principala atenție este concentrată asupra istoriografiei burgheze contemporane din S.U.A. și R.F.G. Este cunoscut faptul că în S.U.A. și R.F.G. ideile „războiului rece” și a luptei împotriva marxism-leninismului se bucură de sprijinul cel mai efectiv din partea cercurilor conducătoare reacționare legate de capitalul monopolist.

Volumul *Critica istoriografiei burgheze contemporane* a fost pregătit de către un colectiv de specialiști de la Filiala din Leningrad a Institutului de istorie al Academiei de științe a U.R.S.S. sub redacția lui O. L. Veinștein (redactor responsabil), S. S. Volk, M. P. Viatkin, D. P. Kallistov și A. A. Fursenko. Culegerea constă din patru părți.

În prima și cea mai importantă parte a lucrării se face o critică ascuțită istoriografiei burgheze din S.U.A. și R.F.G. privind istoria societății sovietice, demascându-se falsificarea de către istoricii reacționari americani și vestgermani a istoricii statului sovietic și a politicii sale. T. S. Alexandrova și G. L. Sobolev abordează problemele construcției socialiste în U.R.S.S. În literatura burgheză din America. Autorii arată că în condițiile trecerii de la capitalism la socialism, trecere ce constituie conținutul principal al epocii noastre, ideologii burgheziei de frica succeselor socialismului se străduiesc să ponegrească societatea socialistă. În acest scop, în S.U.A. au fost înființate după cel de-al doilea război mondial și numite

¹ Dintre aceste culegeri amintim următoarele mai importante: *Против фальсификации истории*. Сборник Института истории АН. СССР sub redacția lui V. G. Truhanovskii, 1959; Culegerea *Средние Века* nr. 18 (1960) este consacrată aproape în întregime criticii istoriografiei burgheze în domeniul medievisticii; *Против буржуазных концепций и ревизионизма в зарубежном литературоведении*, sub redacția lui A. G. Dementiev, Moscova, 1959; *Критика современной буржуазной философии и ревизионизма*, Catedra de istoria filozofiei a Academiei de științe sociale de pe lângă C.C. al P.C.U.S., Moscova, 1959; *Критика современных буржуазных экономических теорий*, Moscova, 1958 și altele.

centre de cercetare a istoriei Uniunii Sovietice și a celorlalte țări ale comunității socialiste mondiale, centre finanțate de capitalul monopolist. Dând o caracterizare succintă a acestor „centre de cercetare”, autorii volumului de față arată felul în care scribii capitalului monopolist din S.U.A. încearcă să falsifice politica internă a statului sovietic în diferitele etape ale dezvoltării sale. Autorii articolului demască netenienicia și caracterul vădit dușmănos al falsificărilor privind politica P.C.U.S. În perioada N.E.P.-ului, politica partidului de industrializare și transformare socialistă a țării. În opoziție cu falsificările burgheze care încearcă să contrapună politica N.E.P.-ului politicii de industrializare și transformare socialistă a țării, Alexandrova și Sobolev demonstrează că în realitate industrializarea și realizarea planului cooperatist elaborat de V. I. Lenin sînt părți componente ale N.E.P.-ului. Ei arată că politica N.E.P.-ului cuprinde întreaga perioadă de trecere pînă la construirea bazei economice a socialismului. Autorii arată că politica burgheziei și a moșierimii din Rusia de dinainte de Revoluția din Octombrie a dus țara la un dezastru economic, că Rusia se afla în fața catastrofei naționale, iar în cadrul sistemului mondial imperialist se pregătca împărțirea și transformarea ei în colonie de către monopoliiști din țările avansate. Marea Revoluție Socialistă din Octombrie a fost în același timp evenimentul care a salvat țara de catastrofa națională și a deschis perspectiva mărețelor transformări epocale pe calea construirii socialismului și comunismului. Orînduirea socialistă și-a dovedit superioritatea, față de capitalism în toate domeniile vieții sociale și economice.

În articol autorii se ocupă pe larg cu analiza critică a diferitelor lucrări publicate în S.U.A. de către istoricii burghezi, lucrări referitoare la istoria, caracterul și conținutul întrecerilor socialiste, precum și la problemele industrializării și transformării socialiste a agriculturii, demascînd diferite teorii reacționare lansate de acești istorici burghezi.

În fața afirmației calomnioase susținute de unii istorici americani reacționari, conform

căreia marile transformări și succese în domeniul dezvoltării industriei și agriculturii n-ar urmări decît scopuri politice și strategice, autorii trec în revistă folosind un material statistic bogat preocuparea permanentă a P.C.U.S. și a Guvernului Sovietic pentru ridicarea continuă a nivelului de trai material și cultural al oamenilor sovietici. Sînt foarte semnificative cifrele care reflectă succesele obținute de Țara Sovietică în acest domeniu. Realizările obținute de U.R.S.S în domeniul ridicării nivelului material și cultural al poporului demonstrează că pentru prima dată, în Țara Sovietică, scopul producției a devenit nu goana pentru profit ci omul cu necesitățile lui, satisfacerea nevoilor mereu crescînde a întregii societăți.

R. S. Galenin face în studiul său o analiză critică profundă istoriografiei americane contemporane despre unele aspecte ale relațiilor sovieto-americane în primii ani ai puterii sovietice. Materialul prezintă un deosebit interes nu numai pentru specialiști, ci și pentru un cerc mai larg de cititori, întrucît aduce noi și interesante fapte cu privire la politica de coexistență pașnică dusă de V. I. Lenin în relațiile sovieto-americane. Sînt prezentate pe larg propunerile Guvernului Sovietic condus de V. I. Lenin privind îmbunătățirea relațiilor sovieto-americane în toate domeniile relațiilor externe. Se subliniază atenția acordată de V. I. Lenin primei misiuni economice sovietice care urma să plece în S.U.A., și să prezinte propunerile Guvernului Sovietic în domeniul relațiilor economice sovieto-americane. În lumina faptelor analizate apare cu atît mai falsă teza unor istorici americani contemporani cum că linia politică a statului sovietic în relațiile sovieto-americane ar fi numai o manevră tactică a diplomației sovietice.

În articolul semnat de A. R. Dzenis-kovici se face o amplă analiză critică lucrărilor unor istorici burghezi din Franța privitoare la pacea de la Brest-Litovsk.

Unul din articolele cele mai interesante din această primă parte îl constituie studiul

semnat de A. L. Vekser și L. F. Skliarov, în care sînt demascate denaturările istoriei luptei de clasă în perioada de trecere la noua politică economică. Este cunoscut faptul că spre sfîrșitul perioadei războiului civil și în perioada de trecere la noua politică economică lupta de clasă în Rusia Sovietică s-a ascuțit. În această perioadă au avut loc o serie de răscoale chiaburești, răscoala marinarilor din Kronstadt, unele greve în uzine etc. Istoriografia burgheză din R.F.G. și S.U.A. crută să prezinte toate acestea drept expresie a nemulțumirii masei față de puterea sovietică. Istoricii burghezi ignorează cu totul faptul că toate aceste evenimente au fost provocate de împotrivirea dușmanului de clasă, de clasele și păturile alungate de la putere de către proletariat. Este bine cunoscut că mișcările țărănești în gubernia Tambov, ca și în alte gubernii, care au avut loc în primăvara anului 1921, au fost provocate de elementele capitaliste de la sate, de chiaburime. În acest sens, autorii aduc noi și convingătoare argumente.

Un alt aspect al denaturărilor istoriografiei burgheze apusene în tema tratată constă în aceea că acești istorici trec cu vederea faptul că în timpul războiului civil au avut loc schimbări importante în structura de clasă a societății sovietice, în structura de clasă a proletariatului și în speță în compoziția de clasă a muncitorilor din uzine și a marinarilor din porturi, dar mai ales la Kronstadt. Autorii studiului, bazîndu-se pe un material faptic bogat, arată că masele largi ale poporului au sprijinit puterea sovietică, fapt ce a asigurat victoria asupra tuturor încercărilor dușmanului de clasă de a răsturna puterea sovietelor. Acest fapt esențial istoricii burghezi din S.U.A. și R.F.G. însă nu-l amintesc atunci cînd scriu despre aspectele ascuțirii luptei de clasă în Rusia Sovietică în 1921—1922.

Partea a doua a volumului este consacrată criticii istoriografiei burgheze în unele probleme ale istoriei moderne și contemporane. Un interes deosebit, dintre cele șapte studii cuprinse în această parte, îl prezintă articolul semnat de cunoscutul medievalist și istoriograf sovietic O.L. Veinștein despre Leopold

von Ranke și istoriografia burgheză contemporană. După ce se arată că în cercetările istoriografice burgheze figura lui Ranke ocupă un loc central, autorul studiului analizează concepțiile istorice, poziția de clasă a lui Ranke — ideolog al claselor dominante din Germania secolului trecut. Proslăvirea războiului ca o lege veșnică ce-ar acționa între popoare și state și, în legătură cu aceasta, primul politicii externe în procesul istoric-universal; europocentrismul exagerat și proslăvirea „civilizației apusene” ca unică valoare cultural-istorică; sublinierea unității lumii apusene și contrapunerea acestei lumi Răsăritului, ridicarea în slăvi a politicii colonialiste și a teoriei rasiale despre superioritatea popoarelor romano-germane asupra celorlalte popoare a lumii, dușmănia față de mișcările populare în general și față de mișcările revoluționare și revoluție în special — iată trăsăturile de bază ale concepției istorice ale lui Ranke. Tocmai aceste concepții explică de ce Leopold von Ranke este atît de prețuit și elogiât de istoricii burghezi reacționari din Apus. La toate acestea trebuie adăugat — arată O.L. Veinștein — idealismul subiectiv și misticismul caracteristic lucrărilor lui Ranke. Interesul față de concepțiile reacționare ale lui Ranke reprezintă în același timp o trăsătură semnificativă în dezvoltarea istoriografiei burgheze din Apus; acest interes demonstrează și el criza și sărăcia gîndirii istorice burgheze.

V. I. Rutenburg, specialist în istoria medievală a Italiei, scrie un articol despre conținutul reacționar al istoriografiei clericale contemporane. Un interes deosebit reprezintă concluzia autorului despre legăturile strîns ce există între istoriografia clericală și reformism.

Despre falsificarea istoriei revoluției din Germania în 1918—1919 în istoriografia burgheză și reformistă este titlul articolului semnat de V. I. Billik. În mod special se oprește autorul asupra lucrărilor lui F. Meinecke care prezintă în mod denaturat atît cauzele și caracterul revoluției din Germania, cît și, mai ales, rolul sovietelor muncitorilor

și soldaților. Istoriografia burgheză și reformistă din Germania Occidentală încearcă să reabiliteze în fața maselor trădarea social-democraților de dreapta în timpul revoluției.

V. S. Dial în, în articolul său intitulat *Istoriei burghezi din Germania Occidentală despre căderea Republicii de la Weimar*, arată că încercarea istoricilor burghezi de a nega sau minimaliza rolul nefast al capitalului financiar german în lichidarea Republicii de la Weimar și instaurarea dictaturii fasciste este o trăsătură caracteristică istoriografiei burgheze din Germania Occidentală.

Unul din cele mai interesante studii din partea a doua a cărții este cel cu titlul: *Problemele istoriei militarismului german în istoriografia burgheză*, semnat de P.A. Nikolaev. Autorul arată că în problemele istoriei militarismului german există în istoriografia burgheză contemporană trei curente principale.

Curentul în fruntea căruia se află istoricul reacționar G. Ritter din R.F.G. — susține că militarismul prusac nici în timpul lui Frederic al II-lea, nici în timpul lui Bismarck nu ar fi reprezentat o forță agresivă, că după primul război mondial Germania ar fi dus o politică de pace, că în timpul celui de-al doilea război mondial generalii hitleriști ar fi organizat „mișcarea de rezistență” și că Bundeswehrul condus de aceiași generali și înzestrat cu arme atomice și rachete ar fi „apărătorul civilizației apusene”.

Cel de-al doilea curent condus de J. W. Wheeler-Bennett, istoric din Anglia, critică politica militarismului german, demască rolul nefast al generalilor și diplomaților germani și amintește ororile săvârșite de Wehrmachtul hitlerist sub directă conducere a generalilor hitleriști.

În sfârșit, cel de-al treilea curent, în fruntea căruia se află istoricul american Robert Strausz-Hupé, încearcă să împacă primele două curente și în orice caz de a scoate din istorie faptele care compromit militarismul german, „fundamentalul” cu ajutorul unei asemenea falsificări „necesitatea

integrării Europei” și reînarmarea Germaniei Occidentale.

Concepția lui Ritter este caracterizată de autor drept concepția ideologului oligarhiei financiare germane și a iunkerimii, idealizarea regimului prusac militar-feudal. Apologia deschisă a Wehrmachtului a provocat profunde indignări nu numai a forțelor înaintate ale societății capitaliste, dar chiar unii istorici burghezi cu vederi conservatoare din Anglia și alte țări capitaliste au întâmpinat această apologie cu protest.

Ascuțirea contradicțiilor dintre diferenții istorici burghezi din țările capitaliste a provocat în rândurile unor cercuri politice reacționare și a unor istorici aflați în slujba acestora îngrijorare. Astfel, Robert Strausz-Hupé, directorul Institutului de cercetare a politicii externe de pe lângă Universitatea din Pensilvania, s-a ridicat împotriva discuțiilor controversate în probleme istorice actuale care — după părerea lui „duc direct sau indirect la recunoașterea justeții tezei marxist-leniniste despre manifestarea luptei de clasă și în domeniul relațiilor internaționale”. Iată cum trădează înșiși istoricii burghezi frica lor față de triumful concepției marxist-leniniste.

P. A. Nikolaev aduce o serie de date foarte interesante despre criza profundă și decăderea cercetărilor în domeniul istoriei moderne și contemporane în țările capitaliste. El se referă la consfătuirile bilaterale dintre istoricii din R.F.G. și din alte țări capitaliste. La aceste consfătuiri se duc trgugieli asupra modului cum și în ce fel trebuie să se scrie manualele și lucrările de istorie. Încă în 1951 între istoricii din R.F.G. și unii istorici reacționari din Franța a fost încheiată o convenție în care se angajau istoricii francezi să renunțe la teza despre politica agresivă a unor cercuri din Germania în ultima sută de ani față de Franța. S-a propus istoricilor din Franța să prezinte războiul franco-prusac din 1871 drept o consecință a pretențiilor exagerate ale lui Napoleon al III-lea, să renunțe la teza caracterului imperialist a politicii cercurilor dominante din Germania față de Franța în anii 1871-1914 și să promo-

veze teza despre „caracterul pașnic” al politicii externe germane din această perioadă. Mai mult, s-a propus istoricilor din Franța ca în lucrările lor să nu vorbească de rolul nefast al forțelor sociale care au adus pe Hitler la putere. Această înțelegere dintre istoricii reacționari pe seama popoarelor și a adevărului istoric a fost inclusă chiar în convenția franco-germană din 1954. Asemenea „înțelegeri” au fost încheiate și cu unii istorici reacționari din Anglia, Belgia și S.U.A. La consfăturarea istoricilor din R.F.G. și S.U.A. s-a hotărât ca istoricii din S.U.A. să renunțe la aprecierea cuceririi Austriei de către Germania hitleristă drept un act de agresiune ci că ei vor prezenta acest act agresiv împreună cu cucerirea de către hitleriști a Regiunii Sudeților drept o acțiune care ar fi izvorât din interesele naționale ale Germaniei, iar în manualele de istorie din R.F.G. se va arăta că cele două războaie mondiale ar fi fost pierdute de Germania exclusiv numai din cauza subaprecierii potențialului militar al S.U.A. Mai mult, în R.F.G. există un Institut al manualelor internaționale, care dă de fapt indicații cum și în cel fel trebuie scrisă istoria. Nu de mult în materialele acestui institut au fost publicate ample înstrucțiuni despre felul în care trebuie să fie tratată problema militarismului german în manuale. Astfel se scrie istoria contemporană de către istoricii burghezi reacționari. Aceste fapte dovedesc foarte elocvent decăderea și criza profundă a istoriografiei burgheze.

Articolele semnate de K. B. Vinogradov și A. A. Fursenko fac o analiză critică a istoriografiei burgheze din R.F.G. și S.U.A. privind unele aspecte ale politicii coloniale a Marii Britanii și a S.U.A. în sec. al XX-lea.

Ultimele două părți ale lucrării cuprind studii despre istoriografia burgheză apuseană privind unele probleme ale istoriei medii și antice. Astfel, I.P. Șaskolski analizează lucrările adepților teoriei normaniștilor contemporani despre valoarea de documentare a letopisețului rusesc *Povestea vremurilor de demult*. I. P. Șaskolski arată în articolul său că în ultimii ani A. Stender-Petersen și

H. Paszkiewicz, principalii susținători ai teoriei normaniste printre istoricii burghezi din Apus, încearcă să dovedească că în însăși alcătuirea acestui letopiseț folclorul variag ar fi jucat un rol determinant. Aceste teorii absurde, cum și teza despre identitatea înțelesului termenelor *variag* și *rus*, găsesc în lucrarea lui Șaskolski o ripostă științifică bogat argumentată.

A. D. Liublinskaja, cunoscuta specialistă în istoria medievală a Franței, în articolul său *Concepția burgheză contemporană a monarhiei absolute* prezintă o sinteză critică interesantă a diferitelor curente în istoriografia burgheză contemporană privind problema monarhiei absolute. Autoarea își concentrează atenția asupra lucrărilor și concluziilor prezentate de către istoricii burghezi la Congresul internațional al istoricilor de la Roma din 1955 (comunicarea prezentată de R. Mousnier și F. Hartung), precum și asupra unor lucrări mai noi publicate după 1955 în diferite țări apusene. A. D. Liublinskaja arată că înlocuirea analizei științifice a conținutului monarhiei absolute, cu diferite doctrine care au apărut încă în sec. al XVI-lea și al XVII-lea constituie una din trăsăturile de bază a celor mai noi lucrări burgheze despre monarhia absolută. În articol se acordă o mare atenție rolului luptei de clasă ca unul din factorii apariției monarhiei absolute, demascându-se teoria reacționară care susține că monarhia absolută ar fi constituit o formă statală situată deasupra claselor.

Cît privește critica istoriografiei burgheze contemporane referitoare la unele probleme ale antichității, culegerea cuprinde trei articole semnate de A. I. Dovatur, D. P. Kallistov și M. E. Serghienko.

A. I. Dovatur în articolul *Problemele istoriei democrației din Atena în literatura străină contemporană* atrage atenția asupra principalului neajuns al lucrărilor istoricilor burghezi din Apus în abordarea diferitelor aspecte ale dezvoltării democrației antice, și anume: ocolirea problemelor social-economice. Dovatur arată că în unele lucrări burgheze noțiunile de istorie social-economice ale antichității sînt înlocuite cu categorii ale dezvoltării societății capitaliste contemporane. Prin

această metodă unii istorici burghezi încearcă să dovedească caracterul veșnic al capitalismului. Ignorarea studierii istoriei social-economice și a frământărilor sociale în societatea antică duce la înțelegerea unilaterală a procesului istoric și scade valoarea lucrărilor burgheze de cercetare, arată în încheierea articolului său A. I. Dovatur.

În articolul semnat de D. P. Kallistov sînt analizate cele mai noi lucrări burgheze referitoare la căderea Republicii romane.

Articolul *Agricultura Italiei antice în interpretarea unor oameni de știință burghezi* semnat de M.E. Sergheenko este consacrată

criticii interpretării unilaterale de către T. Frank și R.C. Carrington a paragrafului 7 din capitolul I a lucrării lui Cato, *Agricultura*.

Prin bogata informație științifică, prin nivelul său teoretic ridicat, prin tematica sa variată și prin actualitatea problemelor atacate, acest volum prezintă un deosebit interes nu numai pentru specialiști, dar și pentru un public mai larg de cititori. Tocmai de aceea considerăm ca binevenită inițiativa publicării în limba română a principalelor studii din această culegere¹.

Lidia Demény-Meșcova

* * * *Куба. Studii istorico-etnografice*

Изд. Академии Наук СССР, Moscova, 1961, 598 p.

Avîntul luptei de eliberare națională a popoarelor din America-Latină constituie unul dintre evenimentele importante ale epocii noastre. Un prim rezultat al acestei lupte este victoria revoluției populare din Cuba. Omenirea progresistă manifestă un interes deosebit pentru istoria luptei de eliberare a poporului cuban.

În condițiile în care popoarele asuprite s-au ridicat împotriva colonialismului și reacțiunii, studierea istoriei luptei eroice a poporului cuban pentru libertate și independență prezintă un deosebit interes politic și științific. Pe această linie se înscrie și lucrarea pe care o recenzăm. Cartea, apărută sub redacția lui A. V. Efimov și I.R. Grigulevici, este o culegere de articole pregătite de un colectiv de cercetători ai Institutului de etnografie „N.N. Mikluho-Maklai” al Academiei de științe a U.R.S.S.

De remarcat că, alături de materialele istoricilor sovietici, în culegere sînt prezente și articole semnate de unii dintre conducătorii revoluției populare din Cuba: Blas Roca, Ernesto Che Guevara, Juan Marinello, precum și de etnografii cubani A. N. Jimenes

și M. Rivero de la Calle. Lucrarea este împărțită în trei capitole: 1. Revoluția cubană; 2. Din istoria Cubei; 3. Cultura Cubei.

La sfîrșitul cărții este inclusă o listă bibliografică a lucrărilor mai importante editate în U.R.S.S., privind istoria Cubei.

După cum se afirmă în prefață, prezenta culegere constituie în literatura sovietică de specialitate o primă încercare de a trata cele mai importante momente din trecutul și prezentul istoriei poporului cuban.

Cuba, numită de latino-americani și „Perla Antilelor”, a fost locuită din timpuri străvechi. Profesorul etnograf cuban M. Rivero de la Calle, reluînd în discuție problema populației băștinașe din Cuba, demonstrează că în insulă s-a dezvoltat o veche civilizație ai cărei purtători au fost triburile indiene. Deși informațiile literare și arheologice privind viața și obiceiurile populației indigene sînt, după părerea etnografului cuban, puține, contradictorii sau insuficient studiate, autorul consideră totuși ca un bun cîștigat

¹ Cf. „Probleme de Istorie” I.S.R.S., an. 1962, nr. 4.

rezultatele cercetărilor întreprinse pînă acum, în baza cărora s-a putut stabili că în arhipelagul Antilelor Mari, din care face parte și Cuba, au existat două culturi principale, ai cărei purtători sînt indienii cunoscuți sub numele de guanahatabei și cei numiți sibonei și taini, originari din bazinul Amazonelor.

Analizînd organizarea socială a indienilor din Cuba, autorul împărtășește părerea lui F. Pichardo Moya, care consideră că aceștia se aflau fie în stadiu de dezvoltare al orînduirii gentilice, fie într-un stadiu de dezvoltare în care elemente ale orînduirii gentilice erau predominante.

În studiul *Despre soarta primilor locuitori ai insulei*, autorul sovietic A. D. Drizdo se ocupă de una dintre problemele cele mai discutate în istoriografie, și anume aceea privind numărul populației indigene înainte și după cîmpirea Cubei de către colonizatorii spanioli. A. D. Drizdo găsește oportună abordarea acestei probleme, întrucît socotește că de aceasta „este strîns legată istoria tîrîbirii coloniale a Cubei, istoria exterminării singeroase a populației băștinașe de către conchistadori” (p. 192). În studiul său, autorul sovietic ajunge la concluzia că, dintre părerile emise în problema numărului indienilor, cea mai apropiată de adevăr este aceea exprimată de B. Las Casas, care a evaluat numărul populației băștinașe la sfîrșitul sec. al XV-lea la circa 200 000 de oameni.

Pentru înțelegerea cauzelor care au dus într-un timp scurt la dispariția în masă a populației băștinașe este necesar să relatăm unele dintre constatările autorilor sovietici și cubani privind măsurile și metodele de organizare întreprinse de spanioli, imediat după cucerirea insulei, în vederea consolidării puterii lor coloniale, consecințele exploatării indienilor, precum și lupta acestora împotriva cîmpitorilor. Astfel, studiul etnografului cuban A. N. Jimenes¹ arată că, după cîmpirea Cubei, autoritățile spaniole

au trecut la împărțirea pămînturilor insule între conchistadori, au început să folosească munca indienilor în condiții de sclavi.

În studiile lor, atît A. N. Jimenes, cît și A. D. Drizdo și M. Rivero de la Calle conchid că lupta indienilor împotriva cîmpitorilor a început încă din momentul instaurării puterii coloniale spaniole în Cuba și că aceasta a îmbrăcat cele mai variate forme, dintre care cea mai frecventă era răscoala.

Exploatarea inumană a indienilor, foametea, epidemiile, executarea în masă a răsculaților au avut ca urmare exterminarea, pe la mijlocul sec. al XVI-lea, aproape a întregii populații băștinașe a insulei. Dacă în momentul debarcării lui Diego Velasquez în 1511 — scrie M. I. Mohnacev² — indienii din Cuba numărau aproximativ 200 000 de oameni, în 1537 numărul lor s-a redus la circa 5 000 de oameni (p. 205), continuînd să scadă-an de an.

Reducerea treptată a populației indiene, precum și slaba productivitate a muncii au determinat pe colonizatori să aducă în insulă negri din Africa, deoarece „munca unui negru era mai productivă decît munca a 4 indienii” (p. 209). Din datele prezentate de M. I. Mohnacev rezultă că din 1562 pînă în 1774 în Cuba au fost aduși aproximativ 75 000 de negri-sclavi, iar în următorii 15 ani, încă aproximativ 16 000.

Sclavii negrii s-au răscolat deseori de-a lungul celor trei secole de dominație spaniolă — ca urmare a exploatării crîncene pe plantații și în fabricile de prelucrare a zahărului și tutunului.

Dintre răscoalele sclavilor negri amintite de autori, o deosebită amploare a cunoscut-o răscoala din 1795, condusă de Nicolas Morales, și aceea din 1812 de sub conducerea lui José Antonio Aponte.

Dar lupta cubanilor pentru libertate nu s-a limitat numai la acțiunile indienilor și sclavilor negri; ea a cuprins și păturile înstărite și sărace ale populației creole. Lupta

¹ A. N. Jimenes, *Revoluția cubană*, p. 21.

² M. I. Mohnacev, *Cu privire la formarea națiunii cubane*, p. 203.

accasta a fost generată de cauze și țeluri diferite. Proprietarii funciari creoli erau nemulțumiți de politica comercială a metropolei, care transformase Cuba într-una dintre cele mai importante surse pentru stoarcerea de bogății imense.

Tendența Spaniei de a eterniza exploatarea colonială a Cubei, cît și inexistența celor mai elementare drepturi politice au fost tot attea cauze care au provocat ura maselor muncitoare cubane față de regimul instaurat în țară de colonialiștii spanioli. Mișcarea cultivatorilor de tutun din anii 1717 și 1723 împotriva introducerii monopolului asupra tutunului este apreciată de Mohnacev ca „o expresie a accentuării contradicțiilor economice și sociale dintre Cuba și Spania” (p. 209).

Revoluția burgheză din Franța de la sfîrșitul sec. al XVIII-lea, lupta pentru independență a coloniilor engleze din America de Nord, precum și războiul pentru independență al coloniilor spaniole din America au exercitat și ele o mare influență asupra formării spiritului revoluționar și dezvoltării conștiinței politice a poporului cuban. „Zguduirile politice care au cuprins Spania după revoluția franceză, lupta celorlalte colonii spaniole pentru despărțirea de metropolă, protestul crescînd al cubanilor împotriva exploatării — toate acestea au provocat un șir neîntrerupt de comploturi și răcoale împotriva dominației spaniole” scrie A. N. Jimenes (p. 23—24).

Lupta neîntreruptă a poporului cuban împotriva cotropitorilor a zdruncinat din temelii bazele coloniale spaniole. Astfel, în condițiile unei puternice crize economice și sociale — scrie A. N. Jimenes — a izbucnit primul război de eliberare, cunoscut în istorie sub numele de Războiul de 10 ani (1868—1878), care a grăbit într-o măsură însemnată crearea unității economice și comunității culturale, a contribuit la creșterea rapidă a conștiinței naționale a poporului cuban (p. 224). Fără a se intra în amănunte legate de desfășurarea războiului, autorii A. N. Jimenes și M. I. Mohnacev evidențiază în

studiile lor lichidarea sclaviei ca una dintre cele mai importante cuceriri obținute de poporul cuban în acest război.

În istoria luptei de eliberare națională, perioada cuprinsă între anii 1880—1884 se caracterizează prin acumularea și pregătirea de forțe pentru o nouă explozie revoluționară. Încălcarea de către guvernul spaniol a promisiunii de a acorda Cubei autonomie deplină a constituit pretextul izbucnirii în 1895 a războiului de eliberare națională condus de José Marti, Maximo Gomez, ș.a.

E. B. Ananova și M. A. Okuneva, în studiul lor *Colonialismul S.U.A. și Cuba în sec. al XIX-lea — începutul sec. al XX-lea*, demonstrează faptul că S.U.A. au considerat întotdeauna Cuba drept cel mai accesibil obiectiv al expansiunii lor. În acest scop, arată autorii, S.U.A. au încercat în repetate rînduri, fără succes, să cumpere Cuba de la Spania (1842, 1854 etc.) sau să acapareze insula pe calca armelor (1849, 1850, 1851). Victoriile reputeate de armata de eliberare a cubanilor asupra cotropitorilor spanioli în războiul izbucnit în 1895 însemnau pe lîngă lichidarea jugului spaniol și o amenințare directă a pozițiilor imperialiștilor americani în economia Cubei. De aceea S.U.A. au hotărît să se amestece în luptă jucînd rolul de „aliat” al insurgenților cubani, pentru izgonirea Spaniei și crearea în Cuba a unui regim care să corespundă intereselor lor.

În asemenea împrejurări a izbucnit războiul hispano-american din 1898, care, după cum se știe, este considerat primul război imperialist pentru reîmpărțirea lumii. Rezultatul acestui război a fost ocuparea Cubei și transformarea ei într-o colonie a S.U.A.

E. B. Ananova și M. A. Okunova, insistînd mai mult asupra perioadei cît a durat regimul de ocupație american, relevă că, în condițiile creșterii indignării generale a maselor populare cubane împotriva politicii fățiș colonialiste a S.U.A. față de Cuba și a condamnării acestei politici de către opinia publică mondială, cercurile guvernante din S.U.A. au recurs, în scopul liniștirii spiritelor, la tot felul de manevre, declarînd printre

altele că sînt gata să recunoască „independența” Republicii Cuba. Dar evenimentele care au urmat au demonstrat exact contrariul. În 1960, în Cuba au avut loc alegeri pentru Adunarea Constituantă, care a elaborat în 1901 proiectul de constituție. La 12 iunie 1901, Adunarea Constituantă, sub presiunea cercurilor conducătoare din S.U.A., a fost nevoită să includă în constituția cubană așa-numitul „amendament Platt” prin care se limita suveranitatea Cubei și se acorda S.U.A. dreptul de intervenție în Cuba. Expri-mînd esența „amendamentului Platt”, A. N. Jimenes scrie că „Republica Cuba a continuat să rămî-nă în domeniul economic o colonie, iar în domeniul politic o semicolonie a S.U.A.” (p. 331).

Ulterior, „amendamentul Platt” a fost pus la baza tratatului permanent pe care S.U.A. l-au impus Cubei în mai 1903, deschizînd astfel monopolurilor nord-americane largi posibilități de acaparare a pozițiilor-cheie în economia Cubei. Asigurîndu-și controlul asupra Cubei, Statele Unite au organizat pe insulă, în 1902, alegeri prezidențiale, în urma cărora a fost ales președinte Estrada Pallma.

Pentru înăbușirea mișcării de eliberare, imperialiștii din S.U.A. au recurs, în baza „amendamentului Platt”, la intervenție armată și ocuparea țării în 1906—1909, 1912, 1917—1922.

Autorul sovietic E. L. Nitoburg, în articolul său *Mișcarea de eliberare în Cuba la sfîrșitul deceniului al 3-lea — începutul deceniului al 4-lea al sec. al XX-lea*, analizează cauza intensificării mișcării muncitorești și țărănești, care și-a găsit expresia în crearea în 1925 a Partidului Comunist din Cuba și a Confederației naționale a muncitorilor din Cuba; în condițiile creșterii avîntului muncitoresc — remarcă E. L. Nitoburg — monopoliiștii din S.U.A. au hotărît să aducă în fruntea guvernului cuban „un om tare”, în stare să se răfuiască rapid cu mișcarea revoluționară.

„Omul forte” a fost găsit în persoana generalului de rezervă senatorul Gerardo

Machado. Acesta a deținut funcția de președinte între anii 1925—1933. Sub pretextul „luptei împotriva comunismului”, Machado a instaurat în țară un regim de dictatură militară, dar care, cu toate străduințele, n-a putut opri procesul de revoluționarizare a maselor. În anii crizei economice mondiale, Cuba a devenit arena a nenumărate greve în cursul cărora revendicările economice s-au împletit cu cele politice. În august 1933, sub conducerea comuniștilor, a izbucnit greva generală care s-a transformat într-o răscoală armată populară. La 12 august, dictatura lui Machado a fost răsturnată, dar cu participarea trimisului S.U.A. în Cuba, Welles, puterea a fost preluată de guvernul contrarevoluționar Cespedes, care a făcut tot ce i-a fost în putință pentru a menține regimul colonial.

Amestecul deschis al S.U.A. în treburile interne ale Cubei a fost cauza unui nou avînt al mișcării antiimperialiste. În același timp s-a activizat mișcarea antiimperialistă studențească sub lozincă „Cuba pentru cubani”. În septembrie 1933, în urma unei lovituri de stat condusă de Directoratul studențesc în care un rol important l-au avut soldații, guvernul Cespedes a fost răsturnat. Referindu-se la caracterul puterii instaurate în Cuba, autorul precizează că „puterca a trecut din mîinile partizanilor regimului semicolonial în mîinile național-reformiștilor și social-reformiștilor”. Prezentînd împrejurările în care a ajuns la putere guvernul Grau San Martin (1933—1934), autorul subliniază că acesta a fost primul guvern din istoria Cubei venit la conducerea țării împotriva voinței imperialiștilor din S.U.A. Guvernul Grau San Martin a reușit să se mențină la putere timp de patru luni. Prin măsurile progresiste inițiate în politica internă, acest guvern și-a asigurat într-o oarecare măsură sprijinul maselor. Prețuitînd necesitatea constituirii unui guvern, chipurile, capabil să stabilească „ordine” în Cuba, S.U.A. au organizat răsturnarea guvernului Grau San Martin și înlocuirea lui cu guvernul Mendicta-Batista, care a instaurat în țară un regim de dictatură

militară și care se deosebea de dictatura lui Machado numai prin aceea că a adăncit dependența Cubei de monopolurile nord-americane.

În 1934, trecînd la noi forme de expansiune în America Latină, S.U.A. au inaugurat în politica externă așa-zisul principiu al „bunei vecinătăți”. Aplicarea acestui principiu la Cuba și-a găsit expresia în anularea „amendamentului Platt”, deoarece în condițiile în care viața economică și politică a acesteia fusese în deplin aservite capitalului nord-american, acesta încetase de a mai fi o condiție absolut necesară pentru menținerea controlului american asupra Cubei. Anularea „amendamentului Platt” n-a însemnat însă și renunțarea la baza maritimă de la Guantánamo, precum și la alte privilegii în Cuba.

Analizînd unele aspecte ale luptei clasei muncitoare cubane de la sfîșitul deceniului al treilea — începutul deceniului al patrulea al sec. al XX-lea, luptă dusă împotriva dominației imperialiștilor din S.U.A. și tiraniilor guvernelor marionetă instaurate de acestea, autorul afirmă că „în acești ani mișcarea antiimperialistă de eliberare a poporului cuban s-a ridicat pe o treaptă și mai înaltă ... concretizată în creșterea conștiinței de clasă și a capacității de organizare a clasei muncitoare care a devenit forța conducătoare a mișcării antiimperialiste și revoluționare” (p. 403).

Este suficient să amintim evenimentele politice care au avut loc în Cuba într-un singur an (1934): numeroase greve și acțiuni de masă conduse de Partidul Comunist din Cuba, schimbarea a 3 președinți și 10 cabinete guvernamentale, reorganizarea parțială a cabinetului de 33 ori; inițierea a două comploturi în armată, a unei răscoale în flotă și a unei încercări de lovitură de stat din partea opoziției burgheze, a unui atentat asupra președintelui, a trei atentate asupra lui Batista, a unor atentate asupra ambasadorului S.U.A. în Cuba.

Guvernele marionetă care s-au succedat la cîrma țării în timpul președinților Batista (1940—1944), Grau San Martín (1944—1948) și Carlos Prío Socarrás (1948—1952) au dus o politică reacționară pe linia ofensivei împotriva cuceririlor democratice și a nivelului de viață al maselor muncitoare.

Criza politică creată în țară, ca urmare a politicii reacționare dusă de guvernele pro-americeane, era pe cale să fie rezolvată de jos prin forța maselor muncitoare, ceea ce ar fi însemnat o amenințare a intereselor monopoluștilor americani. În afară de aceasta, imperialiștii din S.U.A., intenționînd să facă din Cuba un cap de pod pentru menținerea și intensificarea influenței lor asupra întregii regiuni a Mării Caraibilor, la 10 martie 1952 au organizat o lovitură de stat prin care au adus la putere pe marioneta lor Fulgencio Batista.

Z. A. Petrova, referindu-se la dictatura lui Batista, o caracterizează ca „fiind cel mai antidemocratic regim din istoria Cubei” (p. 418).

Sintetizînd concluziile cuprinse în articolele lui Z. A. Petrova și A. N. Jimenes privitoare la dictatura lui Batista se poate desprinde următoarea idee, și anume: infiltrarea și atotputernicia capitalului american în toate domeniile fie că este vorba de viața economică, politică, socială și chiar de viața culturală a țării. În aceste condiții era și firesc ca dictatura lui Batista să nu se bucure de nici cel mai mic sprijin din partea maselor populare. Acestea au înțeles că singurul mijloc de salvagardare a demnității umane și naționale este lupta revoluționară împotriva odioasei dictaturi a lui Batista care, așa cum spunea Jimenes, a înscris „o pagină neagră în istoria Cubei” (p. 28).

Partidul socialist-popular a fost singurul partid de opoziție care a desfășurat o muncă uriașă consecventă pentru mobilizarea păturilor largi populare la luptă împotriva dictaturii proimperialiste și pentru crearea unui front unic al maselor. A. N. Jimenes, analizînd desfășurarea evenimentelor din Cuba după instaurarea dictaturii lui Batista, con-

sideră ca atacul armat din 26 iulie 1953, condus de eroul revoluției cubane Fidel Castro asupra cazărnii „Moncada” din Santiago de Cuba, marchează „Inceputul ultimului război de eliberare din Cuba”.

Îșuarea acestei răscoale armate nu a însemnat nicidecum sfârșitul războiului de eliberare, ci, dimpotrivă, dezvoltarea lui pe linie ascendentă, culminând cu victoria revoluției populare de la 1 ianuarie 1959. Autorul cuban A. N. Jimenes, în articolul său *Revoluția cubană*, aduce date interesante legate de etapele luptei de partizani, care a început în decembrie 1956, o dată cu debarcarea pe țărmul provinciei Oriente a unui grup de tineri cubani, în frunte cu Fidel Castro. Înfruntând greutăți uriașe, în anii următori lupta de partizani, căreia comuniștii cubani i-au acordat un mare sprijin, s-a transformat într-un adevărat război revoluționar la care au participat cele mai largi pături sociale ale poporului: țărani, muncitori, funcționari, studenți, intelectuali, mica burghezie de la orașe și o parte a burgheziei naționale mijlocii. Victoriile repurtate de armata revoluționară de eliberare din munții Sierra Maestra, din provinciile Camagüey, Las Villas, Pinar del Rio sînt expresia sprijinului unanim al poporului cuban pentru obținerea independenței naționale și eliberării sociale. Răsturnînd la 1 ianuarie 1959 regimul proimperialist al dictatorului Batista, poporul cuban — subliniază A. N. Jimenes — a făcut primul pas important pe calea spre libertate, democrație și independență. Pentru consolidarea cuceririlor revoluției și a lichidării depline a bazei social-economice a reacțiunii și imperialismului din țară, guvernul revoluționar care s-a format a inițiat și tradus în viață o serie de măsuri dintre care mai importante au fost reforma agrară¹, naționalizarea marilor întreprinderi industriale etc.

Victoria poporului cuban, scrie V. G. Spirin în articolul său *Imperialismul S.U.A. dușmanul independenței Republicii Cuba*,

¹ V. I. Leonova, *Anul reformei agrare*, p. 90.

a provocat o nouă neliniște și furie în sînut cercurilor imperialiste din S.U.A., deoarece se tem ca exemplul Cubei să nu fie urmat și de celelalte popoare din America Latină. Evenimentele, de altfel cunoscute, care au avut loc după victoria revoluției populare din Cuba demonstrează cit se poate de clar că imperiaștii din S.U.A. n-au renunțat nici pînă în prezent la planurile lor de a lichida cuceririle revoluției, recurgînd în acest scop la cele mai variate mijloace și metode, de pildă: agresiunea economică, comploturi și chiar agresiunea armată.

În ciuda greutăților economice și politice întreținute de S.U.A., revoluția populară din Cuba, bucurîndu-se de simpatia și sprijinul lagărului socialist, precum și al tuturor popoarelor iubitoare de libertate, a schimbat și schimbă într-un timp rapid fața țării

Ernesto Che Guevara remarcă în articolul său *Unele observații asupra revoluției* că sub lozincă „Pușca, nunca și învătătura” simbolul noii Cube, poporul cuban sub conducerea Organizațiilor revoluționare integrate în frunte cu Fidel Castro, pășește cu încredere și hotărîre pe calea construirii societății noi socialiste.

În ciuda faptului ca în unele articole, într-o măsură mai mare sau mai mică, sînt evidente unele repetări a unor probleme deja tratate în alte articole din culegere, lucrarea, prin caracterul științific de tratare și modul de rezolvare al problemelor puse în discuție, este o realizare de valoare, înscriindu-se în literatura de specialitate ca una dintre lucrările utile. Considerăm că în culegere ar fi fost necesară prezența unui material sau chiar două în care să se trateze cele mai importante evenimente petrecute în perioada anilor 1935—1952 — mai cu seamă sub raportul luptei maselor muncitoare împotriva colonialiștilor americani și a regimului de tiranie instaurat de aceștia, pentru drepturi democratice și constituționale, pentru eliberare socială și națională.

Avînd în vedere interesul crescînd al poporului nostru față de evenimentele care au loc în țările Americii Latine, și mai ales

față de cele din Cuba, recomandăm traducerea acestei culegeri, creîndu-se în felul acesta posibilitatea pentru masele largi de cititori de a avea la îndemînă o carte care

se impune prin rîgurozitate științifică și documentară.

N. Nicolescu

* * * *The New Cambridge Modern History*

Cambridge, Cambridge University Press, 1957—1958. Vol. I (The Renaissance, 1493—1520), 532 p.; vol. II (The Reformation, 1520—1559), 685 p.

Primele două volume ale noii colecții de istorie modernă editată de Universitatea din Cambridge tratează perioada cuprinsă între anii 1493—1559, împărțită în două subperioade: Renașterea (1493—1520), vol. I și Reforma (1520—1559) vol. II.

Situîndu-se pe o poziție caracteristică istoriografiei burgheze, autorii diferitelor capitole se ocupă pe larg de istoria politică, rezervînd un spațiu destul de restrîns istoriei social-economice, atît de interesantă și de bogată în elemente noi în această perioadă. De asemenea, întinse capitole sînt rezervate istoriei culturii și artei. Astfel, în multe privințe noua colecție nu se depărtează prea mult de concepția antiștiințifică care a stat la baza alcătuirii vechii colecții de istorie universală întocmită de Universitatea din Cambridge, concepție constînd în trecerea pe planul doi a factorului social-economic, principalul determinant al dezvoltării istorice.

Dintre capitolele primului volum reținem pe cel dedicat istoriei Imperiului romano-german sub Maximilian. Autorul arată că în viața societății germane de la sfîrșitul sec. al XV-lea s-au petrecut mari schimbări. Au apărut o serie de mari case de bancă, reprezentînd capitalismul în ascensiune. Firme ca cea a Függerilor controlau minele de cupru din Ungaria iar cea a Höchstetterilor minele din Tirol. Începe să se organizeze pe plan capitalist producția metalelor prețioase și a celor destinate scopurilor industriale. În orașe, vechile corporații de mici producători decad, în vreme ce noile invenții determină

apariția a noi categorii de muncitori specializați. Aceste noi categorii de muncitori, reprezentînd începuturile proletariatului industrial, s-au aflat de la început într-un puternic antagonism cu păturile bogate ale burgheziei urbane. Autorul se oprește însă la această apreciere fără a căuta să adîncească studiarea gravelor contradicții ivite în orașul german ca urmare a accentuării diferențierii sociale. Mari transformări social-economice sînt apoi semnalate de capitol și în mediul rural. Aici, din cauza nevoii crescînde de bani, nobilimea mărește obligațiile țăranilor aserviți și li lipsește tot mai mult de străvechile drepturi comune. Jaful și violența sînt aplicate pe scară largă, din care cauză la fiecare zece ani sudul Germaniei e zguduit de războaie țăărănești, asupra cărora, autorul, tributîr concepției burgheze — reacționare și antiștiințifice — de omitere a tratării luptei de clasă, nu face decît o mențiune fugare.

La istoria politică a imperiului, capitolul se ocupă pe larg de încercările infructuoase ale lui Maximilian de a da statului său eterogen organe de guvernămînt centralizat. Măsurile inițiate nu au fost însă eficiente, fapt care a dus la eșecurile din Italia și la opoziția Țărilor de Jos. De altfel, un alt capitol al volumului dedicat Țărilor de Jos se ocupă de rezistența acestora în vederea apărării autonomiei față de încercările de autoritate ale imperiului. Deosebit de active au fost orașele flamande: Gand a oprit exportul de grînci iar Brugges a ridicat un fort pe Schelda pentru

a împiedica legăturile imperiului cu mările port al Anversului.

Acțiunea de centralizare a statului feudal este tratată și în capitolul care se ocupă de Franța. Aici se subliniază că în această perioadă de sfârșit a sec. al XV-lea s-a făurit scheletul administrativ al monarhiei vechiului regim. Organul suprem al statului a devenit „Le conseil du roi”. Finanțele și armata, cei doi factori principali ai statului, au ajuns sub controlul nemijlocit al regelui. Date interesante se prezintă în capitol și asupra transformărilor din economia agrară a Franței. Autorul capitolului arată că războiul de 100 de ani cu calamitățile sale a cauzat depopularea a regiuni întregi în care plecarea sau plecarea locuitorilor a determinat, pe lângă ajungerea locurilor respective în paragină, și dispariția obligațiilor feudale legate de acestea. Odată cu stabilizarea politică, locurile părăsite au fost iarăși ocupate, dar în condiții noi. Seniorii, pentru a le pune în valoare, au acordat unele concesii țăranilor veniți să se așeze pe aceste locuri, considerându-i nu șerbi, ci arendași. Tot acum, în rândurile țăranimii apare o pătură înstărită, formată din cumpărătorii pământurilor disponibile, pe care s-a trecut la o agricultură mixtă, mult mai rentabilă decât vechea agricultură dominată de sistemul monoculturii. Tabloul agrar al Franței e însă incomplet. Autorul nu spune nimic despre ceea ce s-a întâmplat cu marea majoritate a țăranimii franceze formată din arendași săraci și cei care încă nu s-au eliberat complet de servituțile feudale.

Tot în acest capitol sînt înfățișate și schimbările importante produse în orașul francez. Comerțul și industria cunosc o perioadă de mare înflorire. Apare și ia o dezvoltare remarcabilă fabricarea mătăsii și industria imprimeriei. Pe plan social, diferențierea dintre meșterii patroni și lucrători se accentuează. Izbucnesc ciocniri de clasă violente din cauza patronatului, ai cărui reprezentanți acaparează conducerea municipală pentru a apăra numai interesele celor

avuți. Muncitorii, la rândul lor, se grupează în asociații în vederea unei mai bune organizări a luptei împotriva exploatării. Cercetarea istoriei sociale se oprește însă aici, autorul evitînd — ca orice istoric burghez — să intre mai amănunțit în studierea luptei de clasă cu multiplele ei aspecte.

Forme deosebite de dezvoltare se întâlnesc în economia spaniolă din această perioadă. În capitolul consacrat Spaniei, autorul arată că creșterea oilor continua și la sfârșitul sec. al XV-lea să fie susținută de stat în detrimentul agriculturii. „Mesta” — corporația națională a crescătorilor de oi — continua să fie atotputernică din punct de vedere economic. Ea era unul din principalii creditori ai Coroanei, și Carol al V-lea nu o dată s-a adresat acestei organizații. Creșterea intensă a oilor prin intermediul „Mestei” a determinat și existența unui comerț cu lână foarte dezvoltat spre Flandra și Italia.

În ce privește orașele spaniole, capitolul arată că unele din acestea, foarte înfloritoare în secolele trecute, ca Barcelona și Valencia, în a doua jumătate a sec. al XV-lea decad. După 1500 însă cunosc o oarecare învioreare datorită privilegiilor comerciale prinrite în Africa de nord, ca urmare a cuceririi de către catalani a o serie de orașe africane ca Oran, Alger, Tripoli.

Foarte frământată în anii 1450—1500 este istoria socială a Spaniei. La Barcelona se ascut contradicțiile dintre cetățenii bogași și micii negustori și meseriași. În provincie, mișcările țăărănești împotriva feudalilor devin tot mai frecvente. Mari tulburări sociale au loc în 1458 cu prilejul devalorizării monedei. În 1462—1472 negustorii din Barcelona pornesc așa-numita „revoluție catalană” împotriva lui Ioan al II-lea, fratele lui Ferdinand de Aragon. Răscoala se încheie cu un tratat prin care regele garantează libertățile orașenescii.

Tot în legătură cu istoria Spaniei poate fi privit și capitolul care se ocupă de expansiunea iberică în lumea nouă.

Autorul acestui capitol subliniază că scopul cuceririi Americii a fost colonizarea și nu comerțul. Se urmărea asigurarea aprovizionării metropolei cu metale prețioase de către o colonie organizată de sine stătător, întreținându-se singură și constituind totodată o bază pentru noi expansiuni. Din punct de vedere administrativ însă, coloniile trebuiau să fie provincii subordonate guvernului central. Conchistadorii în schimb tindeau să întemeieze un fel de așezări statale legate de regele Spaniei doar printr-un simplu omagiu de vasalitate. Regalitatea spaniolă, care a centralizat statul și a supus pe granzi n-a admis însă ca în noile ei colonii să se formeze o nouă aristocrație, independentă de ea. De aceea a intervenit cu energie și a nimit proprii ei guvernatori.

Exploatarea coloniilor spaniole e tratată în volumul al II-lea. Pentru continuitatea expunerii privind istoria Spaniei o vom prezenta aici. Sistemul folosit a fost cel al „encomiendei”, aplicat cu mult înainte în teritoriile cucerite de la mauri, în insulele Canare și în Indiile de vest. În Mexic, sistemul a căpătat o definiție mai precisă și o extindere mai mare. O „encomienda” era formată din unul sau mai multe sate de băștinași acordate „comendate” unui spaniol „encomendero”. În teorie, acesta trebuia să asigure protecția locuitorilor, să participe la apărarea provinciei și să numească clericul. Locuitorii aveau îndatoriri mult mai concrete: ei dădeau alimente, material de îmbrăcăminte și prestau muncă forțată pentru întreținerea stăpînului spaniol și a gospodăriei sale. Teoretic, indienii erau liberi, drepturile asupra pămînturilor lor fiind inalienabile. Practic însă, dreptul lui „encomendero” de a impune la muncă forțată pe băștinași a deschis calea răului tratament al acestora. De asemenea, neplata tributului atrăgea după sine vânzarea pămîntului satului debitor, astfel că inalienabilitatea pămîntului băștinașilor devine o ficțiune. Spaniolii, deși puțini la număr, au „encomiendas” vaste. Cortez, de exemplu, dispunea de o „encomienda” cu 23 000 capi de familie care îi

plăteau redevențe. În afară de băștinași, al căror număr era în scădere din cauza exploatareii deosebit de crâncene și a exterminării în masă, spaniolii au început să folosească sclavi negri aduși din coloniile portugheze de pe coastele Africii. Între Africa și America — arată autorul capitolului — a început astfel un intens comerț cu oameni care a durat secole la rînd și care a constituit una din cele mai rușinoase pete ale colonialismului. Reținem însă la acest capitol că în prezentarea destul de detaliată a exploatareii coloniilor spaniole nu se arată exploatarea sferoasă la care erau supuși băștinașii. Exterminările în masă a satelor și triburilor nu puteau fi decât acțiuni de represalii ale primilor colonialiști împotriva rezistenței băștinașilor la exploatare și asuprire. Autorul, plasându-se pe poziția teoreticienilor contemporani ai colonialismului care caută să ascundă rolul nefast al acestuia în viața popoarelor subjugate, a evitat la rîndul său să se ocupe de tratarea acestei probleme, tratare care ar fi constituit o demascare a sălbăticiilor colonialismului chiar de la începuturile sale.

Revenind la alte capitole ale primului volum, remarcăm tratarea superficială a istoriei Europei centrale și de răsărit. Istoria Ungariei, Cehoslovaciei, Poloniei și Rusiei este expedită într-un singur capitol, care se ocupă mai mult de aspectele politice, în vreme ce pentru istoria Imperiului otoman e rezervat un capitol întreg. Cîteva considerații de istorie social-economică se fac doar la Polonia și Ungaria, la aceasta din urmă menționându-se și răscoala lui Gheorghe Doja. În ce privește informația și concluziile care stau la baza acestui capitol, ele sînt tot cele vechi, furnizate de istoriografia burgheză, bibliografia capitolului neconținînd nici una din lucrările istoriografiei marxiste referitoare la problemele tratate în capitol. Ca un exemplu tipic de concluzie inexactă, menționăm că în capitolul din volumul al II-lea, care continuă expunerea istoriei Rusiei începută în volumul I, politica lui Ivan al IV-lea, care a întărit și a extins statul rus, e considerată ca un eșec. Lucrările istorio-

grafiei marxiste din Uniunea Sovietică și din țările Europei centrale și de răsărit, documentate și cu interpretări după cele mai riguroase criterii științifice, sînt străine autorilor capitolelor respective.

În sfîrșit, în volumul I ample capitole sînt consacrate renașterii culturale de la sfîrșitul sec. al XV-lea și începutul sec. al XVI-lea. Se urmărește dezvoltarea artei, culturii, științei, se tratează pe larg apariția și progresele ideilor umanismului. În aceste capitole însă se face vădită concepția metafizică — proprie istoriografiei burgheze — care nu ține seamă de faptul că dezvoltarea formelor de suprastructură este în strînsă legătură cu dezvoltarea social-economică. Formele de suprastructură sînt prezentate ca fenomene istorice de sine stătătoare, fără nici o legătură cu condițiile economice și sociale care le-au determinat și în mijlocul cărora au apărut.

Al doilea volum al colecției e consacrat istoriei perioadei reformei. Unul din primele capitole ale volumului tratează transformările social-economice din Europa din prima jumătate a sec. al XVI-lea. Autorul se ocupă de emanciparea țăranilor din unele țări din vestul Europei, ca Anglia și Franța, de investițiile făcute în agricultură și de pătrunderea crescîndă a cerealelor pe piață. În ce privește Germania, capitolul subliniază că acolo s-a produs procesul opus emancipării. Pentru a face față marilor cheltuieli pe care le comportau produsele industriale, seniorii germani aservesc și mai mult pe țărani, încărcîndu-i în mod excesiv la toate cele trei forme ale rentei feudale.

Referitor la istoria economică urbană, autorul capitolului menționează dezvoltarea meșteșugurilor, apariția unor noi industrii și creșterea volumului afacerilor comerciale. Relevă de asemenea și importante schimbări survenite în comerțul internațional ca urmare a descoperirilor geografice. Centrul de greutate al comerțului internațional se mută din Marea Mediterană în Oceanul Atlantic, iar Anvers devine primul port al Europei,

port de unde plecau și veneau principalele linii maritime ale vremii și unde se încheiau cele mai mari tranzacții comerciale.

Toate aceste transformări social-economice s-au oglindit pe plan suprastructural în mișcarea de reformă religioasă. În capitolul consacrat caracterizării generale a perioadei reformei semnalăm o serie de considerente juste asupra acestei perioade atît de frămîntate din istoria Europei anilor 1520—1550. Ocupîndu-se de anabaptism, autorul capitolului subliniază că acest curent — cel mai radical al reformei — s-a răspîndit mai ales în păturile de jos, deoarece conținea elemente deosebit de puternice de protest social, care oricînd puteau da naștere la răscoală. Instaurarea unei conduceri revoluționare și democratice la Mînster, ca și războiul țărănesc german din anii 1524—1525, în care învățăturile anabaptiste au jucat un rol de frunte, au constituit un serios avertisment pentru clasa dominantă. Autorul arată că represiunile sîngeroase și contrareforma au fost principalele măsuri prin care feudalii au căutat să stăvilească marile mișcări populare care cuprinseseră Europa în prima jumătate a sec. al XVI-lea. Acei prinți feudali care au aderat la reformă nu au făcut-o pentru a promova revoluția socială. În concepțiile predicatorilor și conducătorilor reformei nu era nimic democratic.

De asemenea, unele considerente juste se fac și în capitolul tratînd reforma în Germania. Autorul subliniază că doctrina lui Thomas Mûnzer a constituit un apel pentru instaurarea acelei dreptăți care va fi total călcată în picioare în timpul acțiunilor de represalii. Radicalismul lui Mûnzer e caracterizat ca o expresie fidelă a nemulțumirii maselor populare împotriva nedreptăților sociale. În schimb moderatismul lui Luther, recomandările sale de supunere față de autoritatea civilă oglindeau aversiunea profundă a principalului predicator al reformei față de mișcările violente ale maselor. Această aversiune va izbucni într-o serie de scrieri pline de ură la adresa țăranilor participanți la războiul țărănesc din Germania.

Desigur capitolele care se ocupă de anabaptism și reforma în Germania ar fi cîștigat în valoare dacă autorii ar fi tratat mai aprofundat războiul țărănesc și aplicarea reformei la Münster. Dar, acestor două evenimente, cele mai importante și mai semnificative ale reformei în Germania, nu li s-au rezervat decât trei pagini. Aceasta ilustrează faptul că pe lângă unele puncte de vedere juste în legătură cu reforma, autorii s-au dovedit a fi tributari concepțiilor istoriografiei burgheze de a nu recunoaște importanța primordială a ruptei de clasă. Astfel, unele explicații, în general juste, ale marilor frământări sociale din Germania anilor 1520—1530 nu au fost însoțite de tratarea adîncită, pe care ar fi meritat-o aceste frământări.

Dintre celelalte mișcări de reformă din Europa, în afară de mișcărilor de la Zürich, Strassburg și Geneva, în general cunoscute, reținem tratarea mai amplă de care s-a bucurat reforma în țările nordice, pînă acum mai puțin cunoscută.

În Danemarca, reforma a fost sprijinită de regele Cristian al II-lea (1513—1523). Autorul capitolului arată că regele Danemarcei urmărea ca prin adoptarea reformei să realizeze o întărire a pozițiilor coroanei în detrimentul bisericii și nobilimii. În vederea acestui scop el a căutat să-și alăture burghezia și păturile țărănești. Autorul însă nu ne dă explicația adoptării acestei politici, nu ne spune care anume erau condițiile economice și politice interne ce au determinat regalitatea daneză să aibă o poziție ostilă bisericii și nobilimii. În continuare, capitolul se ocupă de perioada de frământări, deschisă de politica lui Cristian al II-lea. Biserica și nobilimea inițiază o mișcare împotriva regelui silindu-l să fugă în Țările de Jos. Frederic I, care a urmat la tron, promite să sprijine privilegiile bisericii și să persecute pe predicatorii reformei. Izbucnesc atunci puternice răscoale țărănești în Spania și Țutulanda, țărani refuzînd să dea dîjmele bisericii și să îndeplinească celelalte obligații feudale. În dieta din 1527 episcopii cer reînnoirea privilegiilor bisericii și pedepsirea țăranilor. Regele aprobă prima cerere, iar

în privința celei de-a doua, pețiru a nu se produce noi tulburări, se mărginește să dispună ca țărani să continue a-și da dîjmele către biserică. În același timp, pentru a mai potoli valul revoltei populare, hotărăște scoaterea laicilor de sub autoritatea episcopilor. Tulburările însă nu se potolesc, nici la sate, nici la orașe. Nobilii aleg atunci un nou rege, pe Cristian al III-lea. Acesta demite pe episcopi, secularizează averile bisericii și exclude pe clerici de la conducerea treburilor publice. Această întorsătură plină de interes a evenimentelor nu e explicată de autor. El nu arată de ce anume nobilii n-au mai acționat în comun cu biserica? Oare nu au acceptat reforma pentru a pune mîna pe întinsele domenii mănăstirești și pentru a nu mai împărți conducerea statului cu clerul? Sînt întrebări la care autorul nu răspunde, preferînd să se mărginească la o simplă expunere a faptelor.

În Suedia, perioada reformei a avut de asemenea o desfășurare care atrage atenția în mod deosebit. Gustav Vasa, regele ales în 1523 după războiul de independență împotriva Danemarcei, a căutat să ducă o politică de întărire a autorității regale. Pentru aceasta, poziția bisericii ca stat în stat trebuia distrusă și surplusul ei de proprietăți confiscat. În 1527 însă, politica regală a avut de făcut față unei situații social-economice și politice deosebit de grele: pe de o parte răscoala țărănească din Dalecarlia, iar pe de altă parte cererea Lübeck-ului pentru plata datoriilor contractate în timpul războiului cu Danemarca. În același an, în dieta convocată pentru a dezbate situația grea a regatului, cu toate contradicțiile dintre rege și cler, se promite sprijin regelui pentru înăbușirea răscoalei țărănești care punea în pericol averile bisericii și ale nobilimii. Biserica a mai făgăduit și un ajutor financiar, condiționat însă de reînnoirea privilegiilor și de acceptarea de către rege a sancțiunii papale pentru schimbările făcute de el în rîndurile clerului. Condițiile bisericii nu sînt primite și nobilii se alătură regelui. Între timp acesta abdică. Abdicarea e însă temporară, constituind doar o manevră.

Gustav revine pe tron, desființează privilegiile bisericii și îi confiscă domeniile, care vor ajunge în mâinile nobilimii. Așa se explică alianța încheiată între regalitate și nobilime pentru aplicarea reformei în Suedia.

În mod destul de just e explicată, în capitolul consacrat Angliei, reforma din această țară. Autorul arată că, în Anglia, ruptura de Roma s-a făcut pentru rațiuni care n-aveau nimic comun cu religia și credința. Marile domenii ale bisericii erau de mult vizate de noua clasă de gentry care le lua în arendă și care voia acum proprietatea deplină asupra lor. De asemenea, biserica în forma ei catolică era considerată prea scumpă, atât datorită remunerației mari a preoților, cât și datorită taxelor percepute pentru folosul acestei instituții. La fel ca și în alte părți, reforma a fost însoțită și în Anglia de puternice răscoale țărănești. Autorul menționează răscoala din Cornwall și răscoala din Norfolk (1549) condusă de Robert Ket împotriva sistemului „enclosures” și a rentelor arbitrare. Autorul ar fi trebuit să se ocupe mai pe larg de aceste răscoale și de legătura lor cu reforma. Într-adevăr, el arată că, spre deosebire de nobilime, țărănimea vedea în reformă o armă ideologică de luptă împotriva exploatării. Se oprește însă la acest considerent fără a face un studiu mai adâncit al poziției maselor populare din Anglia față de reformă.

Alt capitol al volumului este consacrat Italiei, papalității și contrareformei.

Autorul capitolului se ocupă de politica papei Iuliu al II-lea care voia să facă din Italia un mare stat ecleziastic. În legătură cu teza unora din istoricii catolici, susținând că prin contrareformă papa a salvat unitatea religioasă a Italiei și prin aceasta a pus bazele unității politice, autorul adoptă o poziție opusă, atrăgând atenția că în realitate lucrurile au stat cu totul altfel. El nu explică însă această afirmație foarte justă de altfel —, ci se mărginește să citeze unele din ideile conducătorilor Risorgimento-ului în legătură cu unitatea Italiei. În sfârșit, în capitol se mai arată că nici Italia cu toate măsurile

Curiei papale — n-a rămas străină ideilor reformei. Acolo au acționat valdesianii, un grup moderat oscilând între catolici, luterani și calvini, pe de o parte și anabapțiști pe de altă parte. Valdesianii nu au avut însă influență în mase, ei fiind mai mult o mișcare cu caracter aristocratic. În ce privește contrareforma, considerăm că autorul ar fi trebuit să sublinieze rolul ei reacționar, de frinare a progresului gândirii și științei. Prin contrareformă feudalitatea, cu sprijinul ideologic al bisericii catolice, a căutat să-și păstreze pozițiile economice, sociale și politice, puternic zdruncinate de valul înnoitor care cuprinsese Europa în perioada renașterii.

Istoria Franței în perioada reformei e înfățișată într-un capitol separat. Pătrunderea ideilor reformei în această țară a fost sprijinită de marile centre continentale: Meaux, Tours, Bourges, Troyes, Montpellier, orașe cu o viață economică deosebit de înfloritoare. Ar fi prezentat un deosebit interes o analiză din partea autorului a legăturii dintre viața economică înfloritoare a acestor centre urbane și primirea favorabilă care se făcea reformei în interiorul lor. De asemenea, ar fi trebuit explicate și cauzele pentru care reforma era bine primită de o parte a burghezicii franceze. Mai departe, capitolul se ocupă cu schimbările petrecute în anii 1540—1560. În aceste decenii, Franța se întoarce către regiunile maritime. Orașele porturi se înviorază datorită noului comerț din Oceanul Atlantic. Ideile reformei pătrund și în aceste orașe; dintre ele, La Rochelle va deveni centrul protestant cel mai important al Franței. Provinciile din interior însă s-au dovedit ostile reformei. Champagne și Burgundia au căzut sub influența marii familii feudale de Guise și împreună cu Lorena au devenit coridorul contrareformei care pleca din Italia și Spania spre Țările de Jos. Nu se explică însă cum provinciile continentale au devenit antiprotestante. Cercetarea condițiilor social-economice din aceste provincii și compararea lor cu marile orașe, favorabile protestantismului, ar fi arătat autorului că

biserica catolică și feudalitatea, în acțiunea lor de combatere a noilor idei, au căutat să se sprijine pe acele regiuni a căror populație era mai înapoiată atât din punct de vedere economic, cât și politic.

Expunerea istoriei imperiului în timpul domniei lui Carol Quintul ocupă un capitol destul de întins. De la început Carol e caracterizat ca ultimul împărat medieval care a vrut să unifice lumea catolică. Imperiul însă nu exista decât în persoana împăratului, iar încercările de centralizare ale acestuia s-au lovit de rezistența provinciilor care opuneau vechile lor privilegii de autonomie. Din punct de vedere economic imperiul e prezentat de autor ca o formație politică lipsită de unitate. Provinciile cu o economie dezvoltată, ca Țările de Jos, stau alături de altele cu o economie înapoiată, ca cele spaniole. Apoi, politica economică a împăratului era lipsită de perspective; ea nu avea în vedere decât necesitățile imediate ale tezaurului imperial, în permanență solicitat de războaiele lui Carol. În ce privește politica fiscală a lui Carol Quintul, autorul arată că acesta era mereu în căutare de mijloace pentru a sloarce noi impozite. Au avut loc serioase tulburări, ca cele din Spania în 1520, unde o serie de orașe s-au răscolit, formând o jurnă în frunte cu Toledo, sau răscoala din 1539 a orașului Gand, care a refuzat să se supună noilor taxe. În legătură cu răscoala mai întinsă din Spania autorul menționează participarea din ce în ce mai activă a elementelor radicale și populare, participare care amenința ca răscoala să se extindă și la sate. În cele din urmă însă răscoala a fost înăbușită din cauza trecerii de partea regelui a conducătorilor moderați aparținând nobilimii urbane. Privind această răscoală și sfârșitul ei de pe pozițiile obiectiviste ale istoriografiei burgheze, autorul nu analizează și nici nu subliniază atitudinea trădătoare a conducătorilor nobili ai răscoalei; aceștia, de teama revendicărilor prea radicale ale maselor s-au aliat cu regele pentru apărarea aceluiași interes de clasă, făcând astfel să crească

puterea forței represive. Ocupându-se în continuare de istoria Spaniei sub Carol Quintul, autorul arată că îndecosebi în această țară impozitele grele, ca celebra „alcabala”, descurajau pe cei din rândurile păturilor mijlocii, care făceau comerț. În ce privește nobilii spanioli — granzii și hidalgos —, aceștia aveau aversiune față de orice activitate productivă, mai mult decât oricare alți nobili din Europa. De asemenea, marile cantități de argint aduse din Peru, în loc să fie folosite la investiții cu caracter economic, serveau la plata bancherilor străini care finanțau războaiele împăratului. Tot în Spania, situația economică grea se complica și datorită înapoierii agriculturii cauzată de atotputernicia „Mestei”. Aceasta, bucurându-se de sprijinul coroanei, căreia îi puneia la dispoziție credite, își permitea să răpească întinse suprafețe cultivabile pentru a le face pășuni. Autorul subliniază că exportul de lână spaniolă spre Flandra a îmbogățit pe producătorul flamand, dar în același timp a sărăcit într-un mod nemaipomenit pe țaranul spaniol. Acesta se dovedea incapabil să cumpere chiar și produsele manufacturiere de o calitate mai slabă ca cele produse în orașele spaniole. La rândul lor, orașele spaniole nu înfloreau din cauza lipsei de produse agricole alimentare și industriale și din cauza lipsei de interes a celor care, câștigând de pe urma metalelor prețioase aduse din colonii, nu făceau investiții în comerț și industrie. Orașele spaniole erau mai mici decât cele flamande sau italiene și industria lor nedezvoltată nu putea concura cu cea străină. Cercetarea lipsei de unitate economică a imperiului cu consecințele care decurgeau din aceasta ar fi trebuit aprofundată, analizându-se premisele și condițiile în care a început prima revoluție burgheză din Europa: revoluția Țărilor de Jos. Autorul avea tot dreptul să facă această cercetare, chiar și numai din motivul că din punct de vedere cronologic volumul al II-lea merge până în anii 1559—1566.

Un alt capitol se ocupă de istoria Imperiului otoman în perioada 1520-1566. Se înfățișează numai politica de cuceriri a acestui stat, lipsind total analiza condițiilor interne din Imperiul otoman și a sistemului său economic întemeiat pe piadă.

Culturii în prima jumătate a sec. al XVI-lea îi sînt consacrate paginile unui întins capitol. Se arată marel rol jucat de invenția tiparului, creșterea cererii de cărți, dezvoltarea istoriografiei, a filozofiei, marile progrese înregistrate de literatură în proză, în poezie și în teatru. De asemenea, se prezintă avîntul luat de știință: dezvoltarea matematicii, a științei navigației, a geografiei, a cartografiei, a astronomiei cu teoriile lui Copernic și Tycho Brahe, apoi dezvoltarea fizicii, a mecanicii, a staticii, a opticii, a medicinei, precum și apariția unor noi discipline științifice ca fiziologia, biologia, botanica și zoologia. La rîndul lui, și sistemul de învățămînt progresează: școlile încep să se elibereze de tutela bisericii, ele devin din ce în ce mai laice. Autorul capitolului remarcă în mod just că sec. al XVI-lea apare din punct de vedere al științei și culturii ca un secol de contradicții între misticism și mecanicismul incipient, între conservatism și tendința de a merge înainte. Aici facem observația că autorul ar fi trebuit să adîncească cercetarea luptei care începe să se ascute între ceea ce e nou și ceea ce e vechi în gîndire și în știință. Această luptă se dădea în fond între idealism și materialism, și ascuțirea ei se datora marilor cuceriri făcute de știință în sec. al XVI-lea. De asemenea, se impunea a fi cercetată și legătura strînsă dintre dezvoltarea economică în această perioadă și dezvoltarea culturală, știut fiind că potrivit învățăturii materialismului istoric — dezvoltarea economică determină și condiționează dezvoltarea culturală. Din cauza acestor lipsuri, generate de concepțiile idealiste și obiectiviste ale istoriografiei burgheze, în capitolul amîntit — valoros prin materialul său informativ și unele interpretări cultura din prima jumătate a sec. al XVI-lea apare desprinsă de ambianța social-economică a epocii.

În afara capitolului rezervat culturii, mai menționăm și paginile dedicate dezvoltării gîndirii politice în prima jumătate a sec. al XVI-lea. În aceste pagini, autorul analizează îndeosebi concepțiile lui Thomas Morus și Machiavelli, din care reținem în special unele considerații destul de juste asupra operei *Utopia* a lui Morus, văzută ca o reflectare a unor realități îngrozitoare din Anglia sec. al XVI-lea.

Referitor la istoria țării noastre e de observat că în cele două volume se fac unele mențiuni privind în special lupta antiotomană a Moldovei și Țării Românești. Astfel, se amintește marea expediție otomană din 1462 în Țara Românească, se vorbește foarte pe scurt despre luptele lui Ștefan cel Mare cu turcii, despre pierderea Chiliei și Cetății Albe, despre raporturile pașnice și războinice ale Moldovei cu Polonia, despre relațiile lui Ștefan cu țarul Rusiei, despre încercarea lui Petru Rareș de a rezista presiunii otomane și despre marea expediție a lui Soliman Magnificul din 1538 împotriva Moldovei. De asemenea, se fac mențiuni și asupra istoriei Transilvaniei, în vremea lui Ioan Zápolya. Considerăm însă că aceste mențiuni sînt cu totul insuficiente față de importanța participării românești la marile evenimente internaționale din acea vreme. Față de tratarea cu lux de amănunte a o mulțime de episoade puțin semnificative din istoria Europei apusene, lupta îndelungată și adesea victorioasă a lui Ștefan cel Mare împotriva expansiunii otomane putea să se bucure de o mai mare atenție. La fel și încercarea lui Petru Rareș de a se opune celei mai mari forțe militare din acea vreme: armata lui Soliman Magnificul.

În general noua colecție de istorie modernă de la Cambridge se remarcă printr-o abundență factologică. Analiza cauzelor social-economice care stau la baza faptului istoric, cuprinzînd uneori considerații destul de juste, e în general sumară, autorii preferînd să pună accentul pe istoria politică și culturală. Marjele

răscoale țărănești și urbane din această perioadă sînt tratate foarte pe scurt, iar adeseori numai menționate, fără să se cerceteze cauzele și desfășurarea lor. În conformitate cu concepția și poziția istoriografiei burgheze, autorii diferitelor capitole caută să se ocupe cît mai puțin de factorul dinamic al istoriei, care e lupta de clasă. De asemenea, în amplele capitole privind cultura — extrem de abundente în tot felul de date și fapte — lipsește o studiere a legăturilor existente între fenomenul

cultural din această perioadă și condițiile economice și sociale care au determinat acest fenomen. Astfel, noua colecție, deși aduce o serie de contribuții pozitive la lămurirea unora din interesantele probleme ale acestei perioade istorice atît de frămîntate, în multe privințe continuă să se mențină pe linia concepției tradiționale și retrograde a vechii colecții, editată la începutul secolului nostru.

S. Columbeanu

Studii și materiale de istorie modernă, vol. II

Academia R.P.R., Institutul de istorie. Redactori responsabili : N. Adăniloale
și Dan Berindei. Ed. Academiei R.P.R., București, 1960, 332 p.

Editarea unor volume cuprinzătoare privind perioadele istoriei medii, moderne și contemporane a României constituie o inițiativă binevenită și utilă în istoriografia noastră. Volumele apărute până acum cuprind materiale, studii, note, comunicări etc. în care, pe baza unei documentații ample, se fac comentarii și interpretări juste, aprofundate asupra problemelor abordate.

În cadrul acestor preocupări se înscrie și volumul II de *Studii și materiale de istorie modernă*, care este alcătuit din două părți : „studii” având șase materiale, și „note și documente”, alte șase materiale, privind toate fapte și momente din istoria României cuprinse în perioada dintre răscoala lui Tudor Vladimirescu și cel de-al doilea deceniu al secolului al XX-lea.

După cum se știe, în periodizarea istoriei României s-a ajuns ca epoca „modernă” să cuprindă intervalul dintre anul revoluționar 1848 și 23 August 1944. În prezentul volum au fost incluse studii și materiale privitoare la stări și fapte dintre anii 1821 și 1848. Această epocă a destrămării relațiilor feudale și a apariției relațiilor capitaliste aparține, conform noii periodizări, orfnduirii feudale ¹.

¹ *Istoria României*, vol. I, Ed. Academiei R.P.R. (București), 1960, p. X.

Se impunea deci, ca într-o notă introductivă să se fi explicat criteriile potrivit cărora au fost incluse în prezentul volum articolele în discuție.

Primul din cele șase studii ale volumului este intitulat *Evoluția raporturilor agrare din Țara Românească după răscoala lui Tudor Vladimirescu până la Regulamentul organic (1822—1831)*, de S. Columbeanu. Este de subliniat grija cu care autorul și-a selectat și compartimentat materialul. Credem însă că s-a exagerat compartimentarea, alunecându-se spre o metodă prea didactică, dar care, pare-se, i-a ușurat autorului expunerea și analiza materialului.

Studiul constituie o interesantă încercare de reliefare a trăsăturilor esențiale, cu semnificația lor social-istorică, ale stărilor social-economice dintre 1822 și 1831. În această vreme au loc importante schimbări în economia agrară feudală intrată sub presiunea tot mai accentuată a dezvoltării relațiilor de producție capitaliste. Între cele două forme de relații de producție se dă acum o luptă înverșunată. Răscoala de la 1821 a impulsionat această luptă, ba chiar a accentuat-o, prevestind izbînda modului de producție capitalist. Finalul luptei avea să

vină mai tirziu, întrucât subliniază autorul studiului — „pătrunderea capitalismului în agricultură se făcea extrem de greu și încet” (p. 1). Această situație face ca relațiile feudale să persiste mult timp în economia agrară. Totuși, o bună parte din moșieri trece la exploatarea pământului pe baza unor forme incipient capitaliste; dar valorificarea întinselor lor terenuri — în parte necultivate pînă la acea dată — se face prin înăsprirea regimului bazat pe clacă și dijmă (deoarece „munca salariată și progresul tehnic caracteristice unei agriculturi capitaliste vor pătrunde foarte încet”¹), prin arendarea moșiilor mai ales unor negustori de la orașe, mici boieri, mici dregători, și chiar străini. De aici a decurs și faptul că elemente ale clasei burgheze, atrase în circuitul economiei agrare, au folosit pe lângă forme noi, incipient capitaliste, și formele feudale care le asigurau satisfacerea intereselor lor.

La începutul studiului se enunță teza mult discutată în ultimul timp în istoriografia noastră — despre „o rennoire a iobăgici”. Ulterior însă, autorul nu mai amintește nimic în acest sens. Abia la pag. 19 se vorbește, în legătură cu noțiunea de „rumni”, despre a doua formă de aservire „de la începutul veacului al XIX-lea”. Socotim că pe baza datelor cuprinse în studiu se puteau face unele considerații — poate nu lipsite de interes — asupra problemei enunțate.

Capitolul „Situația agriculturii în Țara Românească în 1822—1831” expune factorii care pot fi luați în considerare în cercetarea acesteia: demografia rurală, producția agricolă, modul de exploatare a pământului și alți factori (războaie, epidemii, secetă) care au putut avea repercusiuni asupra agriculturii. Autorul constată că, resimțindu-se o acută

lipsă a brațelor de muncă, abia 1/6 din suprafața arabilă a țării era cultivată. În schimb, creșterea vitelor se practica pe scară largă, ponderea vitelor și a produselor animaliere fiind preponderentă (în 1833 reprezenta 50% din valoarea totală a exportului față de 16,7% a agriculturii).

Referitor la regimul de exploatare a moșiilor, autorul arată că arendarea acestora era larg răspîdită; dar nici boierii, care locuiau mai mult la orașe, nici arendașii nu acordau prea multă atenție ameliorării tehnicii cultivării pământului.

Dacă putem sublinia străduința autorului de a trage unele concluzii asupra situației agriculturii Țării Românești în perioada cercetată, atragem totodată atenția că în ce privește creșterea vitelor și ponderea lor în exportul țării trebuia să se insiste asupra rolului avut în viața economică a țării, prin comercializarea lor și pe piața internă. Se mai putea arăta că această comercializare, fie pe piața internă, fie pe cea externă, a constituit inițial una din căile de acumulare a capitalului în general, și în special a celui comercial, proces istoric ce se intensifică între anii 1831 și 1859.

Autorul consacră analizei rentei trei capitole consecutive („Renta în muncă — Clacă”; „Renta în produse — Dijma” și „Renta în bani”). În legătură cu accepția dată clăcii și cu lupta înverșunată ce avea loc între țărani clăcași și „proprietarii” de moșii, autorul putea evidenția faptul că în toate documentele se avea grijă să se stipulze ideea că feudalul este „proprietarul” pământului, pentru ca astfel niciodată țărani clăcași să nu ridice cumva pretenția, sprijinită pe vreun înscris, că și ei au drept de proprietate (după cum se vede chiar și din textele reproduce la pag. 17, asemenea acte sînt totdeauna, cu mici variante, redactate la fel).

În orice caz, credem că definirea clăcii, ca și delimitarea „drepturilor” și „obligățiilor” unei clase sau alteia nu se pot face cu rigurozitate, datorită „argumentelor” aduse

¹ A. Oțetca, *Le second asservissement des paysans roumains (1746—1821)*, Ed. Academiei R.P.R., București, 1955, p. 1 (extras); *idem, Considerații asupra trecerii de la feudalism la capitalism în Moldova și Țara Românească, în Studii și materiale de istorie medie*, vol. IV, Ed. Academiei R.P.R. (București), 1960, p. 326 și urm.

în apărare de stăpînii de moșii, ca și schimbării conținutului clăcii de la o epocă la alta.

Referitor la categoriile clăcașilor, autorul semnalează existența muncitorilor agricoli salariați, ceea ce atestă pătrunderea capitalismului în agricultură prin cel mai important element al său — munca salariată, care însă va rămîne mult timp doar în stadiu incipient.

În continuare se subliniază că față de tendința ocrotirii ca, de pildă, în cursul domniei lui Grigore Dimitrie Ghica, de a ușura obligațiile feudale ale clăcașilor din teama ca aceștia să nu fugă de pe moșiile domnești, boierimea, în totalitatea ei, a ripostat prompt și vehement. ceea ce l-a făcut pe domn să renunțe la intențiile sale. Boierii căutau să mărească volumul muncilor obținute prin clacă. De aceea, între anii 1822 și 1831 conflictele dintre clăcași și stăpînii de moșii se intensifică. Situația țărănimii clăcașe cunoaște, așadar, o nouă agravare în urma desființării monopolului turcesc asupra produselor cerealiere, care iau acum tot mai mult drumul pieții europene.

Considerăm că la capitolul despre dijmă s-ar fi putut da unele date și face unele considerații în legătură cu obligațiile impuse clăcașilor în vederea procurării de vite stăpînilor de moșii, vite care luau și ele drumul comerțului.

În ultimul capitol despre rentă, se tratează problema plătirii în bani a obligațiilor feudale impuse clăcașilor de boieri. Analiza problemei este făcută sub două aspecte: primo — cînd înșiși clăcașii vor să-și achite în bani obligațiile; secundo — cînd transformarea în bani a acestor obligații este cerută de stăpînii de moșii sau de arendașii lor. Autorul ajunge la concluzia „că practica transformării dijmei și a clăcii în bani s-a urmat tot timpul, și înainte și după 1822” (p. 35).

În legătură cu această problemă, relevăm ideea subliniată de autor că în rîndurile clăcașilor are loc acum un proces de diferențiere socială — în trei categorii: „frunte, mijloc, coadă” — după puțința sau imposi-

bilitatea de a se achita în bani de obligațiile în muncă sau produse.

Bazat pe documente, autorul relevă diferite aspecte ale constrîngerii extraeconomice, practicată de stăpînii de moșii și arendași, cu concursul nelipsit al aparatului feudal de stat. La toate acestea se adăugau numeroase cazuri de impuneri spoliatoare și acționări în judecată pentru plata birului. O dată cu eșavarea sarcinilor feudale și implicit a asupririi suferite de țărani clăcași în această perioadă, se intensifică și riposta lor prin diverse forme de rezistență și de luptă, problemă succint abordată de autor în capitolul „Lupta țărănimii clăcașe împotriva exploatării”. Răzvrătirile și acțiunile antif feudale nu s-au curmat după înăbușirea răscoalei din 1821. Ele au stăruit continuu, ca, de pildă, acțiunea de după anul 1825 a celor doi foști panduri, Simion Mehedințeanu și Ghiță Cuțui, care au izbutit să stîrnească un început de răscoală în nord-vestul Olteniei.

Capitolul final al studiului, cel de „Concluzii”, subliniază, în lumina expunerii făcute, trăsăturile esențiale și semnificative ale vieții social-economice din Țara Românească în anii 1822-1831. Revenind asupra tezei celei de-a doua forme a iobăgicii, amintită la începutul studiului, autorul se limitează însă din nou tot la o rezolvare enunțiativă, încercînd să-și expună clar părerea. Pe de altă parte, deși a adunat un material documentar deosebit de interesant, nu și-a adîncit totdeauna analiza și interpretarea, ci s-a mărginit ca, după cîteva fraze generalizatoare, să reproducă datele și informațiile adunate în urma documentării.

La studiul *Despre organizarea și activitatea Eteriei în Rusia înainte de răscoala din 1821*, semnat de Nestor Camariano, se arată că este extras dintr-o lucrare al cărei titlu nu-l cunoaștem, întrucît nu s-a menționat în nota respectivă. După largi investigații documentare, autorul a izbutit să culegă unele date și informații noi privitoare la înființarea Eteriei și atitudinea Rusiei față de activitatea acesteia, la sistemul ei de organizare,

organul de conducere (eforiile), procedura și criteriile de alegere a conducătorului suprem al Eteriei.

În istoriografia noastră nu existau pînă acum informații mai amănunțite despre o serie de societăți grecești, avînd un caracter mai pronunțat sau nu revoluționar, cum au fost „Hotelul de limba greacă”, înființat la Paris în 1809, „Societatea filomuzelor” la Viena, în 1814, și alte două societăți: „Leon” și „Fenix”, care au fost înființate în 1816 la București unde au și activat. Alte informații asupra acestora nu aflăm în restul studiului; probabil că acestea sînt cuprinse în altă parte a lucrării din care este extras studiul de față.

În legătură cu înființarea și mai ales cu activitatea desfășurată de Eterie, se spune că Ioan Capodistria, care se număra printre primii demnitari ai țarului Alexandru I al Rusiei și în care eteriștii își puneau deplină încredere, avea o atitudine pasivă față de scopurile și activitatea Eteriei. Strîns legat de interesele țariste în complexul politico-diplomatic european al vremii, Ioan Capodistria tindea să subordoneze planurile Eteriei celor ale guvernului țarist. Și cum țarul dezaproba orice acțiune revoluționară în Europa, mișcarea eteristă era implicit condamnată. Doar Alexandru I, secondat de Metternich, a fost inițiatorul congreselor de la Troppau (Opava) și Leybach (Ljubliana) (1820—1821), unde s-au stabilit măsurile pentru înăbușirea revoluției, oriunde putea ea izbucni în țările europene. Atitudinea Rusiei țariste față de Eterie era deci dictată de hotărîrile pe care ea le luase la aceste congrese.

Socotim că autorul putea face o relatare mai amplă asupra activității Eteriei în angrenajul politic și diplomatic al epocii, angrenaj de care înșiși conducătorii eteriști țineau seamă și în funcție de care ei își fixau planurile de luptă antiotomană.

Autorul relevă că, în activizarea și răspîndirea planurilor eteriste, un rol deosebit l-a jucat „Societatea greacă comercială a iubitorilor de muze și de oameni”. Programul acesteia prevedea pe față ajutorarea pe plan

cultural și economic a grecilor, dar patru paragrafe secrete precizau adevăratul scop al societății: strîngerea de fonduri bănești pentru realizarea eliberării Greciei.

Procedura alegerii conducătorului suprem și ajutoarelor lui este descrisă și explicată de autor cu claritate. Credem însă că ar fi fost important să se aprofundeze analiza compoziției sociale a rîndurilor Eteriei, rolul jucat de diversele categorii de membri în realizarea planurilor acesteia, după stratul social din care proveneau. Firește că o dată cu înscrierea și inițierea în tainele conspirației eteriste nu se producea — și nici nu se putea produce — o nivelare a importanței membrilor proveniți din rîndurile unui popor care cunoștea diferențierea social-economică. Și acest lucru e cert, întrucît se știe că funcțiile importante ale Eteriei au fost deținute tot timpul de reprezentanți ai aristocrației grecești sau ai burgheziei comerciale bogate. Semnalăm că, fiind dislocat dintr-o lucrare mai mare, studiul recenzat a rămas în multe locuri inexplicit, deoarece părțile care-l completau nu-s cunoscute de cititori. Înțelegerea de ansamblu a acestor date și informații interesante se va realiza în momentul cînd autorul va încredința tiparului lucrarea ce o are pregătită despre — probabil — mișcarea eteristă și activitatea ei pe teritoriul celor trei țări române.

O tratare cvasi-exhaustivă a problemei abordate face S. Iancovici în studiul intitulat *Materiale privitoare la haiducia lui Tunsu și Grozea*. Din analiza faptelor celor doi haiduci, autorul deduce că în țările române haiducia a avut un mai pronunțat caracter antifeudal decît național, antiotoman: „Noua istoriografie bulgară și istoriografia sovietică au subliniat rolul haiduciei în lupta națională de eliberare de sub jugul otoman și importanța ei ca formă de mișcare anti-feudală a țărănimii. *La noi primează această din urmă latură a haiduciei*” (subl. noastră — Al. V.). Nu putem considera ca fiind conformă realității istorice această enunțare. Dacă în cursul sec. al XIX-lea acțiunile haiducești au fost generate în special de condițiile social-economice grele în care trăiau masele

populare și de exploatarea claselor asuprite din țările române, nu trebuie uitat faptul că, mai ales în jurul raialelor otomane de pe teritoriul țării, țărani au avut mult de luptat contra incursiunilor de jaf și pustiire ale bandelor turcești. În secolele anterioare însă, când dominația otomană s-a exercitat cu putere, haiducia se desfășura atât pe plan național, cât și pe plan social, pentru ușurarea oprimirii la care era supusă țărănimea. Acordarea de prioritate unei sau altei laturi e greu de făcut. Generalizarea ni se pare hazardată, deoarece caracterul răzvrătirii maselor prin haiducie se schimbă de la o epocă istorică la alta, în funcție de condițiile social-economice și politice.

Merită a fi relevată grija cu care autorul urmărește să pună în lumină două idei principale: prima — acțiunile haiducilor Tunsu și Grozea și ale cetelor lor nu ar fi putut lua atîta amploare și dura ani de zile dacă masele asuprite nu le-ar fi acordat tot timpul sprijinul lor; a doua, infirmarea denumirii denigratoare de „tîlhari” dată haiducilor, pe care clasele dominante și autoritățile de stat se străduiau s-o acrediteze. Și acest fapt este pregnant ilustrat de autor pe baza studierii acțiunilor întreprinse de cei doi haiduci cu cetele lor. Deși întregul aparat polițienesc al statului, toate autoritățile, erau puse în stare de alarmă, clasele exploatare nu au reușit să scape de coșmar și să lichideze cele două cete de haiduci decât prin viclenie, înșelăciune și momirea unor denunțatori cu mari sume de bani.

O interesantă relatare, prilejuită de trimiteria lui Grozea la ocazia 'elegerii, face autorul asupra închisorilor și condițiilor inumane în care erau ostinși să-și ducă viața deținuții.

În concluzii, autorul arată că la originea acțiunilor haiducești au stat totdeauna „nedreptatea socială, exploatarea și samavolnicia celor de la putere”, că numai sărăcia „i-a împins pe toți acești oameni (pe haiduci — n.n.) să recurgă la mijloacele de luptă izolată cu arma” (p. 145); acțiunile haiducești luau amploare în perioadele în care aveau loc transformări social-economice și politice,

haiducia integrîndu-se în complexul formelor și mijloacelor de rezistență sau de luptă a țărâinii contra întetirii exploatare și asupririi, cum s-au petrecut lucrurile în timpul Regulamentului organic.

Studiul lui S. Janovici se înscrie ca o contribuție pozitivă în luminarea acestui aspect — eroic, iar nicidecum „tîlhăreșc” — din istoria poporului român.

Studiul *Aspecte ale mișcării țărănești în timpul revoluției de la 1848 în țara Românească*, de A. Stan, încearcă să aducă noi date și interpretări despre lupta țărâinii, pornind de la „temeiul principiilor agrare proclamate de revoluție”, și ținînd seama de faptul că „împroprietărea ar fi însemnat transformarea radicală a vechilor raporturi dintre clăcași și stăpînii de moșii” (p. 155). Autorul își propune totodată să combată afirmațiile istoriografiei burghize care a căutat să acrediteze ideea că programul agrar al revoluției din 1848 mai mult ar fi dăunat decât ar fi folosit, că masele țărănești n-au avut nici un rol în decursul acestei revoluții.

În primul capitol se face o privire retrospectivă asupra conflictului dintre clăcășime și boierime, ajuns acut în ajunul și în timpul evenimentelor anului 1848, și anume dreptul de proprietate asupra pămîntului, drept pe care Regulamentul organic, „constituția scrisă cu singele rumînilor”, l-a consfințit în favoarea stăpînitorilor de moșii. Mai mult, autorul își extinde retrospectiva istorică asupra diferenței dintre situația țărănilor dinainte și de după perioada în care a fost deliberat și legiferat Regulamentul organic. În baza acestei extinse comparații autorul își putea continua concluzia, arătînd că, nereușindu-se să se aducă vreoa schimbare în acest sistem agrar și, ca atare, neizbutindu-se să se amelioreze cu nimic condițiile de trai ale țărâinii, implicit a fost subminată baza socială a revoluției, întrucît clasa țărănilor era cea mai numeroasă și putea oricînd să treacă fără rezerve la apărarea cuceririlor revoluționare înfăptuite.

Această concluzie este grăitor demonstrată de autor în capitolul următor. Consen-

fiind faptul că aripa radicală a revoluției își punca în mod deosebit problema atragerii masive a țărănimii în lupta ce trebuia desfășurată pentru „neapărată trebuință” a împroprietăririi acesteia, autorul relevă opoziția manifestată de celelalte grupuri și curente din conducerea revoluției. Totuși, întrucât împilările suferite de-a lungul vremurilor au creat un climat de permanentă frământare care s-a contopit cu starea revoluționară care cuprinsese întreaga țară, țăraniile au fost în mod firesc atrași pe făgașul revoluției.

Dacă, la începutul revoluției, rezolvarea problemei agrare în favoarea maselor muncitoare a fost pusă chiar în miezul ei, desfășurarea ulterioară a evenimentelor, ca și a dezbaterilor în jurul acestei probleme arzătoare n-au dus decât la eludarea ei din programul revoluționar. Prin crearea Comisiei proprietății, sub presiunea frământărilor țărănimii și a insistențelor aripii radicale (Bălcescu, Ion Ionescu de la Brad și alții), s-a reactualizat discutarea problemei agrare. Guvernul provizoriu, ai cărui membri erau în majoritate adversari ai împroprietăririi, a făcut însă să eșueze și această încercare. Boierimea și acea parte a burghezicii care i se raliase au încercat să facă o spărtură în frontul revoluționar: țărănimia să fie îndepărtată de la susținerea prin luptă a revoluției. În acest timp, masele țărănești nu recunoșteau nici un fel de obligație feudală, ba, în câteva locuri, trecuseră chiar la înstăpânirea pământurilor pe care le lucrau, și uneori chiar la alungarea reprezentanților aparatului de stat și ai proprietarilor sau arendașilor care-i forțau să presteze muncile agricole.

Aceste aspecte ale luptei maselor țărănești în timpul evenimentelor anului revoluționar sînt larg tratate în capitolul „Lupta împotriva obligațiilor feudale”. Lupta țărănilor se concentra cu deosebire asupra desființării clăcii și dijmii. Trebuie relevat însă că acțiunile clăcașilor sînt relatate izolat, rupte de mersul general al evenimentelor revoluționare. Țăraniile au trecut la acțiuni violente, ca ripostă dată asupra proprietarilor care și în aceste vremuri căutau să-și țină sub as-

cultură. Atacurile directe contra feudalilor, avuțiilor lor și uneltelor boierești, fie de pe moșiile boierești, fie din aparatul administrativ, dovedesc că țăraniile nu se mai temeau de represalii: revoluția începuse să le sădească în minte demnitatea de om și conștiința justetei revendicărilor lor.

Aspecte ale înăbușirii mișcării țărănești sînt descrise pe bază documentară în capitolul ultim al studiului — „Rezistența țărănilor după 13 septembrie 1848 și represiunea”. Din expunerea autorului reiese că aproape nu a existat plasă sau sat în care clocotul revoluționar ce cuprinsese țărănimia să nu se fi făcut simțit. Stăpînii de moși, arendașii și oamenii lor nu se reîntorceau decât în furgoanele și în spatele trupelor intervenționiste. Multe luni după căderea Guvernului provizoriu, satele au continuat să moacă sub o formă sau alta de luptă. Pentru a menține vechiul regim, cu greu reinstaurat, și pentru a stăpîni situația, clasele dominante au trebuit să recurgă la crunte represalii contra țărănilor. Dar revenirea la vechiul sistem social-economic și politic era numai aparentă. Anii următori vor impune o serie de schimbări care vor anula dreptul deplin de stăpîn al boierilor. Semnificativă și concludentă este în acest sens însăși fraza finală a studiului: „Dar ideea de libertate nu putea fi înlăturată din mintea țărănilor, așa cum credeau boierii. Cele ce au urmat au demonstrat practic că succesul clasei feudale ce dispunea de privilegii nu putea fi decât efemer”.

Studiul *Revoluția din 1848—1849 în Transilvania și Ungaria văzută de John Paget*, întocmit de Cornelia C. Bodea, aduce o serie de știri și date despre romîni din Transilvania înainte și în timpul evenimentelor revoluționare ale anului 1848. Informațiile sînt culese din scrierile și însemnările lui John Paget, care, călătorind pe aici prin 1835—1858, și-a notat impresiile. După 1840, căsătorindu-se cu baroneasa Polixenia Wes-selenyi-Bánffy, se stabilește în Transilvania și în 1846 devine cetățean maghiar. În această nouă postură, el are prilejul să cunoască în

deaproape situația din Transilvania și Ungaria, iar reflecțiile lui sînt consemnate în special în manuscrisul achiziționat de Biblioteca Academiei R.P.R., conținînd „observații cu caracter general, social, politic, militar despre revoluția din 1848—1849 în Transilvania și Ungaria”. Acestea sînt extrem de interesante, întrucît ele poartă amprenta de impresii autentice ale unui contemporan, dar de pe pozițiile de clasă ale nobilimii liberale care se îngrozea de revoluția socială, și nu accepta sub nici un motiv, nu numai emanciparea națională, dar nici măcar „politica de apropiere față de celelalte naționalități pe care o preconiza aripa de stînga” a revoluției maghiare (p. 195).

După schițarea sumară a biografiei lui John Paget, autoarea analizează succint vederile și poziția acestuia în lumina primului său contact cu realitățile social-economice și politice din Transilvania și Ungaria. El condamna sistemul de rentă în muncă practicat aici și propunea, conform concepțiilor liberalismului burghez, o serie de măsuri pentru îmbunătățirea stării țăranilor iobăgi. Dar credincios concepțiilor sale de clasă, reacționare, el condamna în același timp orice tendințe și planuri de emancipare socială a țăranimii sau de eliberare națională a popoarelor din cuprinsul Imperiului habsburgic.

Capitolul „Poziția lui Paget în anii 1848—1849” adîncește analiza concepțiilor lui politico-sociale în lumina celor ale nobilimii liberale, care se dovedea mai pregătită decît burghezia maghiară de a prelua conducerea revoluției. Nobilimea maghiară tindea la independența națională a Ungariei, dar refuza să recunoască orice drept în acest sens celorlalte naționalități, de aici și opoziția întransigentă față de curentele revoluționare care preconizau transformări de natură social-economică în societatea acelei perioade. Aceste concepții sînt ilustrate în studiu pe baza și în lumina participării lui J. Paget la diversele campanii ale armatei revoluționare maghiare. În timpul peregrinărilor lui cu regimentul în care se înrolase, J. Paget a fost înspăimîntat de acțiunile maselor

populare pentru izbînda revoluției și în special de atacurile întreprinse contra nobililor și moșilor lor. El devine un adversar neîmpăcat al eliberării naționale și sociale a naționalităților din Imperiul austriac, întrucît „temîndu-se de republică”, vedea salvarea clasei sale de la dezastru doar prin „menținerea relațiilor cu Austria” (p. 200).

Astfel, în rezolvarea problemei sociale, J. Paget deplînge ruina nobilimii, după emanciparea țăranilor și mai cu seamă a celor „valahi”, împotriva cărora nobilimea căuta să folosească țăranimea maghiară ca pe un aliat. Dar această alianță era iluzorie, deoarece țăranii romîni și maghiari au acționat împreună împotriva nobililor.

Interesante informații sînt spicuite din scrierile lui J. Paget referitor la problema colaborării romîno-maghiare în timpul evenimentelor din anul 1849, relevîndu-se atitudinea lui dușmănoasă „față de orice încercare de colaborare romîno-maghiară”. Apoi se dau noi date despre poziția diferitelor curente și grupări din rîndul conducătorilor revoluționari romîni și maghiari. Se vede că și în această problemă nobilimea și burghezia reacționară maghiară, deși luptau să obțină drepturi social-politice depline, negau în schimb celorlalte popoare din Imperiul habsburgic, romîni, slovaci, croați etc., asemenea drepturi. J. Paget s-a opus cu înverșunare acțiunilor lui Bălcescu și ale altor frunțași revoluționari romîni pentru coordonarea forțelor în vederea zdrobirii armatelor imperiale austriace sau țariste.

Menționăm strădania continuă a autoarei de a discerne informații utile din noianul labirintic al notațiilor reacționarului John Paget. Extragerea informațiilor nu s-a făcut în mod simplu, ci ele au fost explicate judicios în complexul evenimentelor. Însă analiza și demascarea, în special în capitolul ultim, a atitudinii grupului reacționar din sfîrul revoluției maghiare s-au făcut prin contrapondere greșeli și poziții nejuste și la grupurile conducătoare ale revoluției romîne din Transilvania. Insistența în acest sens credem că nu a fost suficient

cintărită. Apoi, era necesar ca referirile și caracterizările făcute de J. Paget evenimentelor și acțiunilor revoluționare să fi fost explicate mai detaliat în lumina situației politice europene, cu implicațiile de interes ale unor țări ca Rusia, Imperiul otoman și Franța; în special Franța revoluționară urmărea cu atenție desfășurarea revoluției în centrul și sud-estul european, întrucât orice victorie a acesteia slăbea forțele contra-revoluționare și posibilitatea unei eventuale intervenții în Franța.

Ultimul studiu, al lui Dan Berindei, intitulat *Mihail Kogălniceanu, prim-ministru al Moldovei, și emigrația maghiară (1860—1861)*, se ocupă în bună măsură tot de mișcarea revoluționară națională anti-habsburgică din Transilvania și Ungaria și de poziția politică a proaspăt întemeiatului stat național român față de ea.

În studiul său, autorul dezvăluie interesul pe care-l acordau fruntașii politici din Principatele Unite Române, în special foștii revoluționari de la 1848 și militanții ai Unirii, evenimentelor politice din Imperiul habsburgic, interes determinat de două importante motive. Nu le era indiferentă situația românilor din Transilvania, situație care putea lua întorsături neprevăzute în cursul precipitării unor evenimente politico-revoluționare. De altfel, temeiul acestui interes a fost dezvăluit — e adevărat, mult mai târziu — de însuși M. Kogălniceanu, atunci șeful guvernului din Moldova: încheierea de convenții cu conducerea emigrației maghiare în care să se stabilească și să se perfecteze „relațiunile între România și Ungaria, privitoare la Transilvania indeosebi”¹. Apoi, regimul de guvernare din timpul domniei lui Al. I. Cuza s-a străduit să contracareze orice tendință a Imperiului austriac privitoare la Principatele Unite. Acest imperiu în primul rând se dovedise și persista să rămână dușman nempăcat al înjghebării unui stat național român la granițele sale estice. În

¹ M. Kogălniceanu, *Interpelațiunea privitoare la expulzarea românilor de peste Carpați, adresată guvernului*, București, 1866, p. 5.

al doilea rând, formarea statului român însemna un nou obstacol în fața tendinței expansioniste habsburgice spre Orient, mai ales spre dominația gurilor Dunării.

Autorul nu vorbește în studiul său despre aceste contradicții existente în acea vreme în raporturile politice și economice dintre Principatele Unite Române și Imperiul habsburgic, dar problemele sînt suficient oglinzite în cuprinsul studiului. Notăm că este elocvent ilustrată abilitatea diplomatică a lui M. Kogălniceanu și Al. I. Cuza în implicațiile survenite pe plan politic european generat din cauza ajutorului acordat mișcărilor întreprinse de emigrația revoluționară din Transilvania și Ungaria. Sprijinul pe care statul și poporul român îl acordau pe teritoriul țării noastre trecerii și găzduirii revoluționarilor din și spre Transilvania și Ungaria, ca și armelor procurate de emigrația maghiară, au prilejuit Imperiului austriac acuzația că Principatele Unite Române încălcaseră principiul strictei politici de neutralitate. Al. I. Cuza și în special M. Kogălniceanu au trebuit să recurgă cu tact la o serie de combinații politice pentru ca țara să nu fie implicată într-un conflict diplomatic european, fapt care putea avea grave urmări asupra situației interne și externe încă neconsolidate a statului român.

În acest sens, Dan Berindei putea să amplifice în studiul său — de altfel bine înțeles și cu o legătură logică judicioasă în tratare — informațiile necesare lămuririi depline a activității desfășurate în complexul politico-diplomatic european de cei doi conducători de stat în ceea ce privește ajutorarea emigrației maghiare.

★

Partea a doua a volumului, intitulată *Note și comunicări*, cuprinde materiale cu anexe inedite. Valoarea și importanța acestora sînt subliniate de comentariile care le însoțesc.

Primul material este cel al lui Ion Neacșu. Pe baza a cinci documente inedite, emanând de la administrația militară rusă din țările române în războiul dus în 1828—1829 contra

Imperiului otoman și referitoare la voluntarii balcanici, printre care și români. Autorul culege *Cteva date interne privind voluntarii polcovnicului I. P. Liprandi din războiul ruso-turc (1828—1829)*. Articolul se înscrie ca o nouă contribuție la prezentarea unor aspecte din istoria relațiilor româno-ruse în prima jumătate a sec. al XIX-lea.

Tot în cadrul relațiilor româno-ruse, în special din domeniul cultural-științific, se înscrie și nota semnată de V. Mihordea: *Cteva mărturii privitoare la relațiile ruso-române în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, fiind însoțită de XIV documente care datează din perioada 1853—1877, extrase din dosarele Arhivei Ministerului de Externe.

Interesantă ni se pare comunicarea făcută de Marta Anineanu intitulată: *Din activitatea diplomatică a lui Vasile Alecsandri. Corespondență inedită, 1859—1862*, în care se relevă aspecte din începuturile diplomației statului național român. Problema este exemplificată prin activitatea depusă pe acest tărâm de frații Alecsandri, Vasile și Iancu, cărora le-a fost dat „Unul în situația de ministru de externe, celălalt în cea de corespondent... să facă față primelor complicații diplomatice de la începutul domniei lui Cuza” (p. 258). Atât unul cât și celălalt au trebuit să rezolve chestiuni politice în orbita relațiilor țării noastre cu Franța și statul italian al Piemontului și Sardiniei — respectiv cu Napoleon III și contele de Cavour.

În ampla comunicare intitulată *Un episod din lupta țărănimii putnene împotriva exploatarea moșierescă. Nesupunerea de la Vultur, din anul 1883*, cu XI anexe cuprinzând două petiții ale țăranilor, iar restul adrese și referate ale autorităților referitoare la acest conflict, Nichita Adăniloia a studiat succint procesul de spoliere a pământurilor răzășești în ținutul Putna de-a lungul aproape a întregului secol al XIX-lea, făcând o susținută investigație documentară. Autorul a urmărit natura raporturilor dintre țărănime și moșierime în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, ca și rolul aparatului administrativ și polițienesc, folosit cu prisosință pentru

a-i constrânge pe țărani să execute muncile prevăzute în legea tocmelilor agricole, sau să-i reprime brutal când rezistența și acțiunile lor deveneau mai dârze. Autorul concludă că episodul vulturenilor „reprezintă un caz tipic de exploatare odioasă a țărănimii sub paravanul legii de învoicel agricole” (p. 293).

Comunicarea *Ecoul răscoalei din 1907 în Bulgaria*, de Nicolai Jecev (Sofia), cuprinde interesante informații despre răsunetul acestei răscoale în țara vecină și importante aprecieri contemporane bulgare asupra caracterului și amploarei evenimentelor din România acelei vremi. Autorul a cules informațiile respective din presa bulgară a timpului, în special din ziarul centrale. O dată cu caracterizarea conținutului articolelor din aceste ziare, autorul face și o serie de considerații asupra poziției partidelor cărora le aparțineau ziarele, ca și asupra atitudinii claselor sociale din Bulgaria față de răscoala din 1907. Aceasta a găsit înțelegere și apreciere pozitivă doar în rândul presei muncitorești și socialiste din Bulgaria, ca „Rabotniceska borba”, „Proletarii” și în special ziarul „Rabotniceski vestnik” care era organul Partidului Social-Democrat Muncitoresc Bulgar (tesniaci) și al Uniunii sindicale generale muncitorești.

Credem că ar fi folositor a se solicita lui Nicolai Jecev continuarea culegerii de date și informații asupra răscoalei din 1907 din arhivele, lucrările și articolele existente în R. P. Bulgaria.

Importante informații cuprinde și comunicarea Coraliei Fotino: *Unele date socio-economice în Arhiva Creditului Funciar rural*, arhivă care cuprinde documente și acte din secolele XV—XX, în mare majoritate din ultimele două secole, referitoare mai cu seamă la conflictele iscate între țărani și moșieri de aplicarea reformei agrare din 1864, sau de învoicelile agricole, la împrumuturile acordate moșierilor, planuri de moșii, tabele de clăcași împrumptăriți, testamente etc. Autoarea subliniază stăruitor că în menționata arhivă se găsesc sumedenie de documente care atestă gradul de înrăutățire a con-

dițiilor de trai ale țăranilor, ca și procesul de spoliere, spre sfârșitul sec. al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea, a micii proprietăți agrare și frecvența concentrare a pământurilor în mari latifundii. Actele amintitei arhive conțin totodată numeroase știri despre lupta țăranimii pentru obținerea de pământ, în special în perioada posterioară răscoalei din 1907. În concluzie, autoarea subliniază că fondul arhivei Creditului funciar rural oferă importante date celui care studiază probleme ale relațiilor agrare în sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea.

★

Din recenzarea cuprinsului celui de-al doilea volum de *Studii și materiale de istorie modernă* reiese cu prisosință valoarea pe care o prezintă. Este regretabil însă faptul că în acest volum nu a fost inclus nici un material referitor la problemele de istoria clasei muncitoare și a mișcării muncitorești.

Ar fi necesar ca, în limita posibilităților, să se dea un sprijin mai statornic apa-

riției regulate a volumelor acestei serii-colecții privitoare la istoria României. S-a creat un decalaj prea mare între aparițiile volumelor. Al doilea volum a văzut lumina tiparului la trei ani de la editarea primului! Acest decalaj de apariție face să scadă interesul celor dornici în cercetarea și procurarea unor atari lucrări.

De asemenea, considerăm că ar fi necesar ca volumele următoare să capete caracterul unor monografii istorice, prin includerea de studii și materiale axate în jurul aceleiași probleme importante din istoria noastră modernă, dar tratând-o sub toate aspectele și domeniile și pe toată aria geografică-istorică a României. Astfel, s-ar imprima fiecărui volum o unitate și tematică intrinsecă, iar aportul în problematica istoriografiei noastre ar spori considerabil. Premisele succesului în acest sens s-au și conturat de altfel în cele două volume apărute pînă acum.

Al. Vasile

„Исторически Преглед”

Academia Bulgară de Științe, Institutul de istorie, Sofia, nr. 1—6/1960

În anul 1960 revista și-a păstrat aceleași rubrici tradiționale: articole teoretice, studii propriu-zise, comunicări, recenzii și cronică. Incidental au apărut rubricile: „Discuții” (în nr. 6) și „Lecții și consultații” (în nr. 4). De asemenea, revista a publicat rar materiale documentare (în nr. 3 și 6)

În cursul anului 1960 dintre cele 24 de articole și comunicări publicate 11 se referă la orînduirea feudală, 2 privesc istoria modernă a Bulgariei, iar restul de 11 tratează probleme de istorie contemporană.

Studiile și comunicările privitoare la orînduirea feudală din istoria Bulgariei cuprind secolele XIII—XIX. Relațiile bulgaro-bizantine formează obiectul a două articole semnate de P. Petrov. În primul (nr. 1,

p. 83—90), autorul examinează *Relațiile bulgaro-bizantine în a doua jumătate a secolului XIII*. Petrov se oprește în special la perioada 1260—1270, analizează în adîncime un document dat de Bela al IV-lea la 8 aprilie 1269 și stabilește pe baza acestuia că înțelegerea dintre Bulgaria și Bizanț în privința căsătoriei lui Constantin Asan cu Maria Paleolog și a retrocedării de către bizantini a cetăților Anhiolo și Mesemvria a avut loc în a doua jumătate a anului 1269.

Al doilea articol, de o întindere mai mare (nr. 4, p. 26—51) privește *Înfrîngerea latinilor la Adrianopol în 1205 și importanța sa istorică*. Se expun pe larg încercările lui Ioniță-Kaloian de a stabili relații bune cu cavalerii cruciatei a IV-a, refuzul acestora și pregăti-

rile de război — diplomatice și militare. Bătălia de la Adrianopol este prezentată detaliat pe bază de izvoare. Importanța istorică a acestei victorii constă în faptul că ea a pus capăt expansiunii Imperiului latin, a dat o lovitură decisivă planurilor papale în Balcani și a făcut posibilă mai târziu refacerea Imperiului bizantin.

V. Mutafchieva, cercetătoare a aspectelor stăpînirii otomane în Bulgaria, își continuă studiile sale publicînd în nr. 1 al revistei un articol intitulat *Arendarea veniturilor statului în Imperiul otoman în secolele XV-XVII și dezvoltarea relațiilor bănești*. Problema principală care a preocupat pe Mutafchieva a fost dezvoltarea relațiilor bănești. Din nefericire, materialul documentar referitor la aceste relații este cu totul redus, ei referindu-se mai mult la comerțul extern. Deși numeroasele documente turcești din această vreme reflectă mai ales activitatea unor instituții de stat și nu conțin date asupra schimbului de mărfuri, ele oferă bogate mărturii pentru studierea unui sector unde capitalurile locale s-au implicat cu organizarea administrativă-financiară a imperiului, și anume la arendarea veniturilor statului. Analizînd izvoarele din acest punct de vedere, autoarea prezintă nu numai complicatul sistem otoman de arendare a veniturilor statului, ci și funcțiile pe care le-au exercitat capitalurile bănești în Bulgaria în dată după căderea ei sub jugul otoman. Mutafchieva arată formele, manifestările și rezultatele arendării veniturilor statului otoman din sec. al XV-lea și pînă la jumătatea sec. al XVII-lea, bazîndu-se pe un bogat material documentar și ilustrînd admirabil teza lui Marx că: „...în formele asiatice, capitalul cămătăresc poate dăinui multă vreme fără a genera altceva decît decădere economică și corupție politică”. De remarcă însă că acel Mircea, de care amintește un document turcesc folosit de Mutafchieva, n-a fost voevodul Moldovei, ci Mircea Ciobanul, domn al Țării Românești.

Deși problemele renașterii bulgare au fost studiate de numeroși istorici bulgari încă înainte de 1944, ele nu au putut fi rezol-

vate just din cauza metodologiei greșite a istoriografiei burgheze. Prof. T. Vlahov dă în articolul său *Renașterea în orașul Kukuș* un model de studiu privind această problemă de pe poziții științifice marxist-leniniste. Cititorul poate vedea clar, în prezentarea faptelor, descompunerea relațiilor feudale și dezvoltarea celor capitaliste, baza economică a luptei împotriva clerului fanariot și contribuția maselor populare la lupta pentru autodeterminarea național-religioasă. Foarte interesante sînt mărturiile celor doi călători ruși care au vizitat orașul în anul 1858—1859.

Dintre toate articolele și comunicările care privesc orînduirea feudală, ce durează în Bulgaria pînă la eliberarea sa de sub jugul otoman (1878), după care relațiile capitaliste se dezvoltă liber, cele care ne interesează cel mai mult pe noi sînt articolele profesorului Al. Burmov.

După 9 septembrie 1944, istoricii țării vecine și prietene au dat o mare atenție problemelor legate de luminoasa epocă a renașterii Bulgariei. Cu toate studiile apărute pînă acum au rămas totuși destule probleme insuficient lămurite. E de ajuns să ne gîndim la dezvoltarea mișcării național-revoluționare din timpul lui Levski și Karavelov, la concepțiile ultimului, sau la activitatea diferitelor organizații revoluționare și Comitete ale bulgarilor din emigrație. Acestea au fost motivele pentru care cunoscutul istoric Al. Burmov, profesor la Universitatea din Sofia, de curînd ales membru corespondent al Academiei Bulgare de Științe, a abordat problema „Comitetului Central Secret Bulgar” de la București, problemă care, în parte, ne interesează și pe noi.

În legătură cu înființarea și activitatea acestui Comitet există o întreagă literatură memorialistică. I. Kasabov, P. Kisimov și alți fruntași ai emigrației bulgare din București ne-au lăsat o serie de însemnări, care, alături de bogăția informației, suferă în totalitatea lor de acel subiectivism firesc la izvoare de această natură. Deși o serie de momente din istoria „Comitetului Central Secret Bulgar” au fost de mult studiate și lămurite, totuși

sînt încă numeroase aspecte, fie în legătură cu esența sa de clasă, fie în legătură cu ideologia și tactica sa, aspecte care — constată Burmov — nu au fost prezentate just chiar de acei istorici care s-au situat pe poziții ideologice juste. Considerînd că în actuala etapă de dezvoltare a istoriografiei bulgare lămurirea acestor probleme este necesară, Burmov a alcătuit un studiu mai larg care urma să apară în trei numere consecutive ale revistei — respectiv nr. 2, 3 și 4. Într-adevăr, prima parte a studiului privind formarea și prima perioadă a „Comitetului Central Secret” din București a apărut în nr. 2, a doua parte privind cea de-a doua perioadă din istoria Comitetului s-a publicat în nr. 3, urmînd să mai apară cea de-a treia parte referitoare la ideologia și tactica Comitetului și la aprecierea importanței lui în dezvoltarea înșcării revoluționare bulgare.

În cele două articole ale sale, Burmov reușește să înlătore unele greșeli factice ale istoriografiei burghize, să precizeze o serie de aspecte asupra cărora existau încă îndoieli și, bazat nu numai pe literatura memorialistică, ci și pe materiale de arhivă nefolosite încă, să aducă destule elemente noi care îmbogățesc și completează datele de care dispunem pînă acum în privința activității acestui comitet. Astfel, în diferitele tratate de istorie a Bulgariei se afirmă că în tratativele dintre romîni și bulgari, Rakovski ar fi pus anumite condiții pe care Brătianu și Rosetti nu le-au primit, pe cînd în realitate partea romînească a fost aceea care a renunțat la colaborarea cu cunoscutul revoluționar bulgar. Se stabilește apoi, după o analiză a situației, că cel care a jucat rolul principal la înființarea Comitetului a fost Iv. Kasabov și nu Atanasie Andreev, se precizează că sub pseudonimul D. Brancov se ascundeă Kisimov, se pun într-o lumină mai clară eforturile făcute de N. Gherov, vice-consulul rus de la Plovdiv, de a compromite Comitetul în fața Rusiei țariste etc. Analizînd datele din menționatele memorii, Burmov acordă o atenție exagerată acestora față de alte izvoare. Astfel, bazat pe memoriile, el admite un oarecare rol pe care l-ar fi jucat Ion Brătianu în tratativele romîno-bulgare

în perioada 15 februarie—30 martie 1866, cînd de fapt Brătianu lipsea din țară și nu putea participa, în consecință, la atare tratative. Există și o altă dată greșită, relativă la Alexandru Cuza, care s-a strecurat aici. Cu toate acestea, cele două articole ale prof. Burmov reprezintă o contribuție valoroasă la istoria „Comitetului Central Secret Bulgar”.

Documente istorice pentru vecinii noștri sînt și impresiile de călătorie ale unor romîni, care au trecut prin Bulgaria în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În comunicarea sa *Călători romîni prin Bulgaria acum un veac*, N. Jecev extrage pasajele mai importante din notele de drum ale lui Bolintineanu (*Călătorie pe Dunăre și în Bulgaria*, București, 1858), D. Raletii (*Suvenire și impresii de călătorie în Romînia, Bulgaria, Constantinopol*, Paris, 1858) și Cezar Bolliac (*De la Rusciuk la Varna*). Ultimele sînt note publicate în ziarul „Trompeta Carpaților” și reproduse în suplimentul romînesc al ziarului „Svoboda” (1871) ca și de ziarul „Otecestvo”, organe ale emigrației bulgare din Romînia. Foarte interesante sînt și comentariile care însoțesc aceste note.

Dintre celelalte comunicări referitoare la orînduirea feudală, menționăm pe cea a lui N. Kondov, care dovedește că în Bulgaria cultura porumbului nu are o vechime mai mare de 200—250 de ani, înlăturînd părerea greșită potrivit căreia această cultură ar fi pătruns aici din cel de-al treilea deceniu al sec. al XVI-lea.

Rubrica „Discuții” nu apare decît o singură dată, și anume în nr. 6, publicîndu-se aici interesantul studiu al lui V. Anghelov intitulat *Dezvoltarea și caracterul feudalismului în sec. XIII—XIV în Bulgaria*. Este o lucrare temeinică, bazată pe izvoare și în care se expun clar și documentat problemele de bază ale acestei teme. De altfel autorul, cunoscut medievist, a tratat aceeași problemă, extinzînd-o însă și asupra Serbiei, în comunicarea sa făcută la Congresul Internațional al istoricilor de la Stockholm (*Zur Frage des Feudalismus auf dem Balkan im XIII. bis zum XIV. Jahrhundert*, Sofia, 1960).

Problemele de istorie modernă ocupă un loc mai restrâns. Un studiu mai amplu este acela al lui K. Ghenov, care prezintă *Pregătirea, realizarea și apărarea unirii Rumeliei Orientale cu principatul Bulgariei în anul 1885* (nr. 4, p. 3—25), act istoric care a dus la creșterea rolului jucat de Bulgaria în Peninsula Balcanică. Semnalăm apoi documentatul articol al L. Kirkova, care tratează *Luptele în-vățătorilor bulgari împotriva educației religioase în școli* (nr. 4, p. 58—69).

Numeroase sînt însă articolele și comunicările care tratează probleme de istorie contemporană. O importanță deosebită o are comunicarea lui P. Topalov, *Nașterea mișcării muncitorești și comuniste în Tracia apuseană* (1901—1920) publicată în nr. 2 al revistei (p. 66—81). Autorul, care a luat el însuși parte la unele din evenimentele ce le prezintă, arată împrejurările în care au luat ființă primele comitete naționale (bulgare, grecești și turcești) ale muncitorilor din industria tutunului, la Xanti, în anul 1904, comitete ce fuzionează în anul 1906 cu acel Comitet General care a pregătit greva din 1907. În septembrie 1913 a luat ființă, tot la Xanti, primul cerc marxist din Tracia apuseană, iar o lună mai târziu Asociația muncitorilor din industria tutunului: „Zaștita” (Apărarea). Se arată apoi cauzele care au determinat crearea organizației muncitorești social-democrate independente, care a fuzionat îndată cu partidul muncitoresc social-democrat (Socialiștii tesniaci), încheind cu prezentarea luptei acestui partid în anii 1918—1920 în Tracia. Articolul este o contribuție de seamă la istoria mișcării muncitorești din Balcani.

Influența lui Lenin în Bulgaria în timpul primului război mondial și în timpul crizei revoluționare este titlul unui interesant studiu semnat de D. Tișev. Autorul arată că deși legăturile dintre Lenin și socialiștii tesniaci din Bulgaria au fost destul de strîns în primii ani ai războiului, grație mai ales legăturilor pe care acesta le avea cu Blagoev și Baucidze (revoluționarul georgian emigrat în Bulgaria), totuși influența sa a fost mai mare în timpul și după victoria Marii Revoluții

Socialiste din Octombrie. Abia după această dată operele sale se răspîndesc masiv în Bulgaria și ideile leniniste joacă rolul determinant în procesul de bolșevizare a partidului social-democrat bulgar (tesniacii).

Problemele legate de perioada ce urmează imediat după marea insurecție antifascistă din anul 1923 formează obiectul a două interesante lucrări. Astfel, în nr.3, p. 23—58, D. Micev prezintă un studiu complet asupra *Mișcării de partizani în condițiile pregătirii unei noi insurecții armate* (1924—1925). Trezind în revistă lucrările publicate pînă acum în această direcție și arătînd greșelile sau lipsurile lor, D. Micev, bazat pe documente din arhivele Ministerului de Interne, din arhivele centrale ale Partidului Comunist Bulgar, ca și pe relatările unor conducători de cete de la care a cules personal numeroase și bogate informații, prezintă un studiu temeinic. E bine ca cititorul să-și completeze informația și cu un alt studiu al aceluiași autor, publicat în „Revista Institutului de Istorie a Partidului Comunist Bulgar”, nr. 7, 1960, p. 124 175 și privind mișcarea de partizani din aceeași vreme (1924—1925) din regiunea Sredna Gora.

Lupta Partidului Comunist Bulgar împotriva terorii albe și pentru amnistie politică (1925—1929) formează titlul comunicării semnate de B. Grigorov (nr. 5, p. 85—106), după cum lupta studenților bulgari din străinătate din aceeași perioadă este prezentată în comunicarea lui N. Dimov sub titlul *Asociația studenților din străinătate — Narstud — 1923—1926* (nr. 3, p. 85—106). Aceste articole și comunicări aruncă o lumină nouă asupra luptei dusă de poporul bulgar pentru o nouă insurecție armată, îndată după înfringerea marii insurecții antifasciste din 1923.

„Uniunea agrară bulgară” a împlinit 60 de ani de existență și activitatea sa s-a împlinit strîns cu luptele pentru progres și libertate duse de poporul bulgar. Istoricul acestei organizații politice formează subiectul articolului lui K. Kojukarov (nr. 1, p. 12—39), care umple un gol ce se simțea de mult în

teratura istorică bulgară. Pentru înființarea Uniunii agrare informația trebuie completată cu întinsul și excelentul studiu al lui V. Topalov *Întemeierea „Uniunii agrare bulgare”* publicat în Buletinul Institutului de Istorie al Academiei Bulgare (nr. 8, 1960, p. 153—208). În sfârșit, comunicările consacrate „Uniunii agrare bulgare” se încheie cu studiul lui V. Vankov *Evoluția ideologico-politică a Uniunii agrare în anii 1947—1948* (nr. 6, p. 51—69). Autorul arată că după 9 septembrie 1944, procesul evoluției ideologico-politice a Uniunii agrare în direcția unei colaborări cât mai strînse cu P. C. Bulgar s-a dezvoltat într-un ritm rapid. Acest proces s-a încheiat în linii mari în 1947—1948 prin înlăturarea aripilor de dreapta condusă de Al. Obov și, ca urmare, Uniunea a devenit partidul politic al unei părți din țărănimea muncitoare, luând parte activă, sub conducerea P.C.B., la construirea socialismului.

În comunicarea sa *Cîteva izvoare bulgare în legătură cu „varianta balcanică”* (nr. 4, p. 52—58), prof. Vl. Topenciarov, bazat pe documente din arhivele bulgare, aduce interesante completări la studiul cu același nume al lui A. Nekrici, publicat în revista sovietică, „Mejdunarodnaia Jizn”, nr. 8 din 1959.

Bine documentat, pe baza unui bogat material de arhivă ca și pe amintirile unor partizani, este articolul lui Sl. Petrova, *Insuccesul încercărilor monarho-fasciste de a lichida armata de partizani în august 1944* (nr. 5, p. 17—52). În sfârșit, A. Nakov prezintă cu date concrete *Ajutorul economic acordat de armata sovietică pentru refacerea economiei naționale a Bulgariei* (nr. 1, p. 75—83).

Revista a publicat de asemenea date sau materiale referitoare la situația clasei muncitoare din țările vecine sau la vechile relații dintre poporul bulgar și vecinii săi. Astfel, la rubrica „Lecții și consultații” (nr. 4, p. 92—105), H. Okan prezintă *Condițiile, apariția și dezvoltarea mișcării muncitorești socialiste în Turcia*, iar Il. Konev dă *Noi date asupra celei de-a doua legiuni bulgare de la Belgrad* (nr. 6, p. 91—99).

Conducerea revistei și-a însușit critica ce i s-a făcut și astfel în anul 1960 s-au publicat și articole cu caracter teoretic, după cum au apărut și articole redacționale, cum a fost acela publicat cu ocazia împlinirii a 15 ani de la apariția primului număr al revistei, sau articole care au prezentat cititorilor evenimente de o importanță internațională deosebită. Așa, de pildă, Vl. Kutikov arată importanța celei de-a XV-a sesiuni a O.N.U., subliniind propunerea făcută de tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej pentru crearea unei zone denuclearizate în Balcani și pentru o colaborare cât mai strînă între țările balcano-adriatice. De asemenea, în anul 1960, ținându-se seama de criticile aduse, numărul recenziilor pe care le publică revista a crescut simțitor și începutul este promițător. S-a îmbogățit și rubrica „cronică”, unde subliniem bogata relație a ședinței pe care Colectivul de conducere a revistei a ținut-o cu cititorii și colaboratorii săi, cu prilejul împlinirii a 15 ani de apariție. J. Nathan, din partea conducerii revistei, a arătat că pe lângă o serie de mari și incontestabile realizări, revista „Istoriceski Pregled” a avut și mai are încă deficiențe. Astfel el a relatat că lupta împotriva ideologiei burgheze ar trebui dusă cu și mai multă energie, iar numărul articolelor referitoare la istoria contemporană să fie și mai mare, așa cum a fost în ultimele numere ale revistei. Am putea adăuga aci observația că revista recenzează rar lucrările de istorie apărute în străinătate, inclusiv pe cele ce apar în țările vecine, după cum nu prezintă în paginile ei nici principalele reviste de istorie din U.R.S.S. și țările socialiste.

La împlinirea celor 15 ani de la apariția revistei „Istoriceski Pregled” ținem să subliniem și noi meritele sale incontestabile. Într-adevăr, după cum sublinia acad. D. Kosev, realizările și lipsurile revistei sînt în general realizările și lipsurile științei istorice bulgare. Din cerul colaboratorilor acestei reviste a fost ales colectivul care a scris tratatul de *Istoria Bulgariei* în două volume și tot din mijlocul lor s-au recrutat primele cadre ale Institutului de Istorie al Academiei Bulgare de

Științe, revista reușind să strângă în jurul ei nu numai pe toți cercetătorii de seamă, care activează pe frontul istoric, în mare parte cadre tinere pe care le-a format, ci să-și asigure și prețioase colaborări de peste hotare.

Numerele apărute în anul 1960 marchează un nou progres în activitatea acestei importante reviste de istorie.

C. N. Velichi

„Byzantion”

Bruxelles, XXIX—XXXI (1959—1961)

Revista a reușit cu aceste volume să-și asigure o apariție mai regulată, ceea ce evident este îmbucurător. Conținutul majorității articolelor de istorie se limitează însă, ca și în trecut, la semnarea unor texte de interes extrem de limitat, cu comentarii lipsite de perspectivă. Preocupări pentru probleme de istorie social-economică lipsesc cu desăvârșire în cele peste o mie de pagini, cît însumează aceste trei numere ale revistei; numai câteva studii de istorie instituțională și unele articole de caracter informativ merită o mențiune specială.

Astfel, cercetarea de către H. Bibicou a chrysobulului redactat de Psellos pentru Mihail al VII-lea Dukas în favoarea lui Robert Guiscard în anul 1074, pune în lumină politica bizantină plină de suplețe, metodele folosite pentru a atrage căpeteniile unui puternic stat vecin (*Une page d'histoire diplomatique de Byzance au XIe siècle. Michel VII Doukas, Robert Guiscard et la pension de dignitaires*”, XXIX—XXX, p. 43—75). Mijloacele sînt cele folosite în mod curent de diplomația bizantină: proiectul de căsătorie între o fiică a lui Robert Guiscard și Constantin Dukas, acordarea unor demnități, pensuni și îmbrăcăminte de preț ducelui normand și principalelor căpetenii de la curtea sa. Politica externă a lui Mihail al VII-lea Dukas a fost radical deosebită de aceea a lui Alexis Comnen; primul a căutat să ajungă la înțelegere cu normanzii, pentru ca să poată acționa nestingherit împotriva turcilor. Actul din anul 1074, așa cum arată autoarea, ex-

primă această tendință. Din analiza actului, ca și a altor izvoare, stabilește unele caracteristici ale demnităților, care le deosebește de funcțiuni: în primul rînd demnitățile sînt viagere și, cîteodată, ca în cazul actului din 1074, ereditare.

De asemenea, stabilirea cuantumului pensiunilor acordate de curte pentru fiecare demnitar și obligațiile bănești ce trebuiau plătite de beneficiar în momentul obținerii duc la unele concluzii interesante. Pensiunea reprezenta un fel de dobîndă pentru suma plătită la primirea demnității; ea varia între 1,85 la sută și 6,25 la sută. H. Bibicou nu pomeneste însă nici un cuvînt despre corupția care era legată de sistemul cumpărării funcțiunilor și demnităților.

H. Glykatzi-Ahrweiler se ocupă de organizarea militară a Cretei bizantine în secolele VII—XII (*L'administration militaire de la Crète byzantine*, XXXI, p. 217—228). Autoarea presupune că insula, plină la ocuparea ei de arabi, dispunea de o escadră condusă de un archonte și de un corp de armată terestră comandată de un strateg. Crearea unei theme cretane, după părărea lui Spyridakis, admisă și de H. G. Ahrweiler, trebuie legată de reformele administrative din vremea lui Leon al III-lea. După recucerirea insulei de bizantini, ea este din nou supusă autorității unui strateg. Din sec. al XI-lea sau la începutul sec. al XII-lea, în fruntea administrației insulei apare un duce — katepano, aflat sub dependența comandantului flotei. La aceste ultime concluzii autoarea ajunge printr-o interpre-

tare diferită a unei inscripții publicată în anul 1922 de H. Grégoire¹.

O problemă demografică destul de debătută formează obiectul unui întins studiu al lui D. Jacoby — este vorba de stabilirea numărului de locuitori al orașului Constantinopol (*La population de Constantinople à l'époque byzantine — un problème de démographie urbaine*, XXXI, p. 81—110). Din ceea ce se cunoaște în legătură cu cantitatea de cereale destinată Capitalei, expediată din Egipt, ca și pe baza unor date topografice, majoritatea istoricilor (Andreades, Ostrogorsky, Gehring, Brehier) au ajuns la cifra de 500 000 de locuitori pentru Constantinopol în secolele IV—VI. În ultimii ani, F. Lot, în dorința de a diminua importanța orașelor răsăritene, a susținut că Bizanțul nu ar fi putut depăși cifra de 150 000 de locuitori, deducție făcută prin comparație cu populația Parisului de la începutul sec. al XIX-lea². Desigur, un astfel de argument este lipsit de orice temei. D. Jacoby critică și criteriile folosite pînă în prezent, considerînd că ele nu pot duce la concluzii certe. Constantinopolul primea cereale și din alte provincii; apoi, sînt discutabile și unitățile de măsură menționate de autorii bizantini. În ce privește datele topografice, acestea nu pot oferi indicații pentru determinarea populației: între zidul lui Constantin și acel al lui Teodosie existau numeroase grădini, iar în centrul orașului, mari construcții, hipodromul și piețele ocupau o suprafață întinsă. Autorul consideră că unica soluție pentru stabilirea numărului de locuitori al Constantinopolului ar fi aplicarea coeficientului de densitate din alte orașe medievale occidentale, dezvoltate economic: Florența și Veneția. Pe această bază, și ținînd seama de densitatea din diferite zone ale Constantinopolului, autorul ajunge la concluzia că

orașul a putut avea în vremea lui Teodosie circa 190 000 de locuitori și că populația a crescut treptat, în veacurile următoare, pînă la 400 000 locuitori.

În realitate, calculele lui D. Jacoby sînt și mai aproximative în raport cu ale predecesorilor săi în această problemă. Orașele din Occident nu pot sluji drept termen de comparație. Mărturiile lui Villeharduin³ și R. de Clari⁴ sînt edificatoare; apoi, aglomerarea de construcții cu mai multe etaje constituie o particularitate a Constantinopolului medieval, care face imposibil un calcul prin comparație cu orașele occidentale.

F. L. Ganshof reia o problemă mult debătută — autenticitatea scrisorii împăratului Alexis Comnen adresată contelui Robert de Flandra (*Robert le Frison et Alexis Comnène*, XXXI, p. 57—74). Autorul subscrive punctului de vedere admis astăzi de aproape toți istoricii (Hagenmeyer, Riant și Chalandon) că scrisoarea este un fals grosolan. După părerea lui F. L. Ganshof, aceasta ar fi fost plăsmuită în Italia în anul 1105 pentru a servi propagandei în favoarea Cruciadei pregătită de Bohemond de Tarent. Autorul admite că în scrisoarea falsificată ar fi fost intercalate și unele pasaje dintr-o altă autentică. Considerăm mult mai plauzibilă ipoteza lui Hagenmeyer, după care scrisoarea a fost plăsmuită la instigarea contelui de Flandra pentru a ușura recrutarea contingentului trimis în Bizanț⁵. În orice caz, numeroasa literatură din jurul pretensei scrisori a lui Alexis Comnen reflectă preocupările idealiste ale istoricilor apuseni, care leagă Cruciadele de cauze mărunte, cînd ele în realitate au fost rezultatul unor procese complexe social-economice. Mai departe, F. L. Ganshof caută să stabilească data și locul întrevederii dintre împăratul Alexis și Robert

¹ H. Grégoire, *Recueil des inscriptions grecques chrétiennes de l'Asie Mineure*, fasc. I, Paris 1922, nr. 2268.

² F. Lot, *Nouvelles recherches sur l'impôt foncier et la capitation personnelle sous le Bas Empire*, Paris, 1955, p. 169.

³ Villehardouin, *La conquête de Constantinople*, I, Ed. Faral, p. 130.

⁴ R. de Clari, *La conquête de Constantinople*, ed. Ph. Lauer, p. 80—81.

⁵ Hagenmeyer, *Der Brief des Kaisers Alexios an den Grafen Robert*, în „Byzantinische Zeitschrift”, VI (1897), p. 22—23.

de Flandra și acțiunile întreprinse de contingentul flamand trimis în Bizanț. Acesta a participat la campaniile împotriva emirului din Nicea și pecenegilor.

G. Schirò urmează să publice o cronică a familiei Tocco din Cefalonia găsită în biblioteca Vaticanului (Vat. gr. 1831). Din aceasta analizează pasajele care relatează evenimentele ocupării despotatului Ianinei de către Carlo Tocco și relațiile sale și ale fratelui său Leonardo cu Manuil al II-lea Paleolog. (*Manuele II Paleologo incorona Carlo Tocco despota di Giannina*, XXIX—XXX, p. 209—230). Cronica cuprinde date prețioase pentru istoria Fpirului la începutul sec. al XV-lea, care vin că întregească informațiile cronicii epirote. Pasajele din cronică comentate în acest volum cuprind și episodul luptelor lui Manuil al II-lea Paleolog cu feudații bizantini, care se opuneau construirii Hexamilionului atât de necesar pentru apărarea Peloponesului de invaziile turcești. Astfel, o nouă sursă demască politica trădătoare a elementelor feudale grecești în perioada cuceririi turcești. Din cronică mai rezultă că împăratul Bizanțului, în ciuda poziției sale politice slabe, continua să se bucure de un mare prestigiu în Peninsula Balcanică: Carlo Tocco atribuie o mare importanță titlului de despot ce i-a fost acordat de Manuil al II-lea.

Din panegiricul anonim făcut patriarhului Mihail al II-lea Oxeites (*Cod. Oxon. Barroccianus* 131, fol. 224—227^v) și din poemul atribuit lui Ioan Tzetzes (*Cod. Oxon. Miscell.*, 188 fol. 306—306^v și *Cod Paris*, gr. 2644 fol. 250), R. Browning deduce că Ioan al II-lea Comnen nu a murit în urma unui accident la vânătoare, ci din cauza rănii provocată de un asasin rămas necunoscut. („*The death of John II Comnenus*, XXXI, p. 229—235). Autorul emite ipoteza că mobilul asasinării lui Ioan ar fi fost proiectele sale războinice împotriva Regatului Ierusalimului. În desemnarea lui Manuil, cunoscut latinofil, ca succesor la tron, în dauna fratelui său mai mare, un rol însemnat ar fi avut garda varegă.

Publicarea unei scrisori a patriarhului Nicolae Misticul de către R. J. H. Jenkins aduce unele precizări în relațiile bizantino-armene de la începutul sec. al X-lea (*Letter 101 of the Patriarch Nicholas Mysticus*, XXXI, p. 75—80).

Ocuparea Syracusei de arabi în anul 878 este prezentată de B. Lavagnini după o scrisoare a călugărului Teodosie, un martor ocular al evenimentului (*Syracusa occupata de arabi e l'epistola di Teodosio Monaco*, XXIX—XXX, p. 267—279). Scrisoarea subliniază atitudinea condamnată a comandantului flotei bizantine, care nu a intervenit la timp în ajutorul orașului asediat.

Un chrysobul al împăratului Nicephor Botaniates, confirmat printr-un act sinodal, analizat de J. Gouillard, cuprinde unele dispoziții juridice interesante (*Un chrysobulle de Nicéphore Botaniates à souscription synodale*, XXIX—XXX, p. 29—41). Astfel, între condamnarea la moarte sau mutilare și execuție, trebuia să treacă treizeci de zile. Familia unui împărat detronat avea dreptul la o judecată imparțială. Patriarhul era obligat să atragă atenția împăratului asupra acestei dispoziții de mai multe ori pe an. În realitate, toate acestea au rămas simple recomandări, care arareori au fost ținute în seamă.

În domeniul sigilografiei, A. V. Soloviev stabilește că mențiunea de Archon Rhôsiás aflat pe unele sigilii nu aparținea unor funcționari bizantini cum crede V. Laurent („*Byzantinische Zeitschrift*”, LIII, 1960, p. 279), ci unor cneji ruși. Astfel de sigilii găsite în Polonia au aparținut cneazului Volhniei. Acesta este un argument în plus pe lângă cele expuse de A. V. Soloviev la Congresul de Bizantinologie de la München¹, împotriva tezei lui N. Bănescu despre o stăpânire bizantină la începutul sec. al XII-lea

¹ *Akten des XI. Intern. Byzantinisten Kongresses* — A. V. Soloviev, în *Domination byzantine ou russe au nord de la Mer Noire à l'époque de Comnènes*, München, 1960, p. 569—580.

la nordul Mării Negre, bazată pe un asemene sigiliu ¹.

Pentru studiul izvoarelor istorice bizantine, se cuvine semnalată în primul rând contribuția lui F. Barišić despre sursele de informare ale lui Genesis și Theophanes Continuatus pentru anii 820—829 (*Les sources de Génésios et du Continuateur de Théophane pour l'histoire de Michel II — 820—829*, XXXI, p. 257—271). Multe din relatările acestor doi istorici sînt identice, numai că Theophanes Continuatus este mai bogat în amănunte. Există totuși locuri unde relatarea lor diferă. Rezultă dar că, pe lângă o serie de izvoare comune, fiecare a folosit și informații deosebite. Din analiza operii celor doi istorici, F. Barišić ajunge la concluzia că Genesis a utilizat pentru domnia lui Mihail al II-lea o istorie a acestui împărat, scrisă de Serghie Confesorul, apoi cronică lui George Monachul și poemul lui Ignatie Diaconul. De asemenea, s-a mai servit și de unele informații de circulație orală. Theophanes Continuatus a mai avut și alte surse de informații, ca de exemplu Theognoste.

F. Halkin publică textul unei părți din cronograful lui Pseudo-Simion, rămas pînă acum inedit, și care privește domnia lui Constantin (*Le règne de Constantin d'après la chronique inédite du Pseudo-Syméon*, XXIX—XXX, p. 7—27). Pentru această perioadă, sursa sa principală de informare a fost cronograful lui Theophanes — totuși sînt pasaje luate și din alți autori. ca George Monachul sau unii neidentificați. Pasajele care nu aparțin lui Theophanes apar tipărite cu alte caractere de litere.

D. S. Radojičić schițează biografia lui Dumitru Cantacuzino din Novo Brdo de la mijlocul sec. al XV-lea, care a scris poeme originale în limba sîrbă de un caracter religios și a copiat poezii clasice grecești (*Un*

byzantin, écrivain serbe : Démétrius Cantacuzène, XXIX—XXX, p. 77—87).

Din domeniul literaturii populare, este cercetată în mai multe studii tema unei povestiri medievale în care un minier, îngropat de viu în urma surpării minei, este salvat în condițiuni miraculoase (E. Cerulli și H. Grégoire, *L'empereur Alexis et le conte ethiopien de l'homme enseveli dans la mine*, XXIX—XXX, p. 187—207; Am. van Lantschoot, *Une recension arabe — XVII — du conte du mineur enseveli dans la mine*, XXX, p. 403—406; E. Cerulli, *Alexis Comnène et un autre texte latin du conte du mineur*, XXX, p. 407—412). Povestirea, de origină greacă, a fost culeasă de Petre Damian în sec. al XI-lea (*De bono suffragiorum*) și în unele versiuni occidentale din veacul următor întîmplarea a fost localizată în Bizanț, iar eroul ei a devenit împăratul Alexis Comnen.

O mare importanță se acordă în revista studiilor hagiografice. Viețile sfinților pot constitui adeseori un izvor prețios pentru cunoașterea condițiilor de viață materială în Bizanț. Nu însă această problemă este urmărită de G. da Costa Louillet în întinsele sale expuneri despre diferitele vieți ale sfinților din Italia sudică, Sicilia și Grecia (*Saints de Sicile et d'Italie méridionale au VIIIe, IXe et Xe siècles*, XXIX—XXX, p. 89—173; *Saints de Grèce aux VIIIe, IXe et Xe siècles*, XXXI, p. 309—369). Viața lui Nil din Calabria prezintă importante amănunte despre opresiunea fiscală bizantină și despre reacția violentă a populației împotriva măsurii ca înarmarea vaselor să fie suportată de localnici. Aceasta explică de ce Bizanțul a pierdut cu atîta ușurință sudul Italiei. Viața lui Niķon Metanoites cuprinde date interesante despre meseriile din Sparta. Toate acestea sînt însă trecute cu vederea de autoare, care în schimb relatează cu mare lux de amănunte tot felul de întîmplări neverosimile și lipsite de orice semnificație.

Publicarea de F. Halkin a vieții lui Romnylos, un eremit din sec. al XIV-lea, text în limba greacă pînă acum inedit, însoțit de un comentariu (*Un ermite des Balkans au*

¹ N. Bănescu, *Stăpînirea bizantină în Matracha (Tmoutorokan) Chazaria și Rusia în timpul Comnenilor*, în „An. Acad. Rom., Mem. Secț. Ist.”, seria III, tom. XXIII, p. 114—115.

XIVe siècle. *La vie grecque inédite de Saint Romylos*, XXXI, 111—148) este utilă. În această povestire sînt relatate amănunte despre condițiile de viață ale popoarelor balcanice în vremea incursiunilor prădalnice turcești. De asemenea, rezultă că între diferitele popoare din Peninsula Balcanică existau în acea vreme legături strînse. „Viața” pomenește de rezistența opusă de bulgari înaintării turcești în vremea țarului Alexandru.

P. Devos, comparînd versiunea slavă și cea greacă a vieții lui Romylos, ajunge la concluzia că aceasta a fost redactată mai întîi în limba greacă (*La version slave de la vie de St. Romylos*, XXXI, p. 149—188).

Sp. Vryones consideră pe baza analizei vieții lui Ioannikios cel Mare, scrisă de Sabas, că acesta era bulgar (*St. Joannicius the Great 754—846, and the Slavs of Bithynia*, XXXI, p. 245—248), deoarece numele lui de familie era Boilas, denumirea comună a elementelor aristocrației bulgare. Aceasta îl face pe autor să emită ipoteza că Ioannikios era unul din urmașii slavilor colonizați de Justinian al II-lea în Bithynia după campania sa din Balcani în anul 688. Părinții lui Ioannikios purtau nume grecești, ceea ce ar arăta o rapidă grecizare a acestor slavo-bulgari.

V. Beșevliev continuă publicarea inscripțiilor protobulgare (*Les inscriptions protobulgares*, XXI^X—XXX, p. 477—500), iar H. Grégoire publică în același volum textul și traducerea în limba franceză a unei vieți a lui Mihail Paleolog, editată pentru prima dată de istoricul rus J.G. Troitzky în anul 1885 (*Imperatoris Michaelis Paleologi de vita sua*, p. 447—476). Într-un stil emfatic, caracteristic acestui gen de opere, ea cuprinde totuși o serie de date istorice interesante din timpul domniei acestui împărat.

O mențiune specială merită cronicile cu caracter informativ. O importanță deosebită prezintă darea de seamă a lui A. P.

Kajdan și Z. V. Udaltova despre lucrările istoricilor sovietici în domeniul istoriei economice și sociale a Bizanțului apărute în U.R.S.S. între anii 1958—1960. (*Nouveaux travaux des savants soviétiques sur l'histoire économique et sociale de Byzance*, XXXI, p. 189—207). Autorii scot în evidență principalele preocupări ale bizantiniștilor sovietici în ultimii ani și semnalează, grupat, pe probleme, principalele studii și punctele de vedere esențiale din fiecare studiu.

O cronică arheologică minuțioasă, care înglobează și țările influențate de arta bizantină, prezintă Ch. Delvoye în fiecare volum din revistă (XXI^X—XXX, p. 303—338; XXXI, p. 505—532), iar în ultimul volum publică și o informare despre comunicările de arheologie făcute la Congresul de bizantinologie de la Ochrida (p. 537—554).

Într-o dezvoltată dare de seamă, sînt menționate rezultatele săpăturilor efectuate la Istanbul în ultimii ani (J. Lafontaine, *Fouilles et découvertes byzantines à Istanbul de 1952—1960*, XXI^X—XXX, p. 339—386). R. Paret publică dezvoltate și documentate note bibliografice despre lucrările recente consacrate primelor traduceri arabe din operele filozofilor greci (XXI^X—XXX, p. 387—446); H. Glykatzis-Ahrweiler face o sugestivă prezentare a Congresului de bizantinologie de la Ochrida (XXXI, p. 533—536), iar M. Lascaris despre Primul Congres de studii cretane ținut cu ocazia aniversării unui mileniu de la eliberarea insulei de sub dominația arabă (XXXI, p. 503—566).

În schimb, cronici și recenzii pentru lucrări de specialitate recent apărute sînt puține în volum, și dintre acestea nici una nu se ocupă de cercetările cele mai importante în domeniul bizantinologiei apărute în ultimii ani.

E. Frances

ISTORIA ROMÂNIEI

I. LĂUDAT, *Cronica anonimă racovițeană sau Letopisețul Țării Moldovei dintre anii 1661—1729*, în „Analele științifice ale Universității • Al. I. Cuza • din Iași. Științe sociale”, VII (1961), p. 99—114.

Este incontestabil că cel mai dificil capitol din studiul istoriografiei vechi românești este cel referitor la continuatorii letopisețului moldovenesc scris de Miron Costin, care s-a oprit cu nararea evenimentelor la anul 1661. Capitolul acesta nu este numai greu de luminat din cauza manuscriselor anonime și lacunare, dar este și foarte important prin numeroasele probleme pe care le ridică: explicația anonimatului, atât de frecvent în istoriografia medievală, geneza izvoadelor ca forme ale letopisețului nobiliar, cronicile de familie ș.a.

Articolul lui I. Lăudat se referă tocmai la o cronică din această categorie, scrisă în jurul anului 1733, tratând însă despre evenimente anterioare din istoria Moldovei, anume dintre 1661 și 1729, pe care o cunoaștem sub numele de „cronica anonimă racovițeană”. În măsura în care familia boierească devenea familie domnitoare și cronică închinată laudei acelei familii devenea, din cronică de familie, o cronică domnească. Familia boierească a Racovișenilor și-a avut cronică ei în formă mai simplă, cum este, de ex., *Letopisețul Țării Moldovei (1661—1705)*, editat de C. Giurescu în 1913) și într-o formă mai complexă și mai cuprin-

zătoare (cum este de ex., *Letopisețul Țării Moldovei 1662—1739*, editat de M. Kogălniceanu în 1846 și de N. Bălcescu, tot în 1846, sub titlul *Cronica Țării Moldovei de la 1662—1739*). I. Lăudat, autorul studiului, compară cele două redacții între ele și stabilește că redacția Bălcescu se oprește la anul 1717, în timp ce redacția Kogălniceanu merge până în 1729. Pentru evenimentele dintre 1661 și 1705, letopisețul se sprijină mult pe *Cronica zisă buhușenească* (laudă faptele lui Alex. Buhuși, hatmanul), iar pentru perioada 1706—1729 ea este o cronică exclusiv racovițeană, lăudând pe Mihai Racoviță, domnul Moldovei, cu mici întreruperi, de la 1703 până la 1726.

I. Lăudat sporește numărul „pseudo-cronicarilor” cu încă unul: *Pseudo-Muste*; adică socotește că Nicolae Muste este numai copistul acestei cronici, iar nu autorul ei, cum greșit după părerea sa — s-a socotit până acum. Argumentele în favoarea acestei păreri nu le expune. În schimb, se face o analiză a faptelor istorice cuprinse în cronică, pe domnii, se arată poziția de clasă a autorului anonim, concepția lui teologică în interpretarea faptelor sociale și valoarea literară a cronicii.

Studiul lui I. Lăudat, deși nu epuizează problema letopisețului atribuit lui Muste, este totuși o contribuție metodică și clară care va servi la studiul amplu al cronicii. Studiul acesta complex este cu atât mai necesar, cu cât cele două manuscrise de pe care Bălcescu

și Kogalniceanu au editat textele respective s-au pierdut. Azi noi cunoaștem cronica numai din edițiile celor doi istorici progresiști ai generației 48 iste.

D.S.

R. NICULESCU, *Unele observații asupra lui Pinteza Viteazul ca personaj istoric*, în „Revista de folclor”, nr. 1 2, an. VII (1962), p. 58—71.

Teoria leninistă despre oglindirea în artă a realității a indicat folclorul ca sursă istorică a unor evenimente și a unor fenomene specifice etnografice. La Congresul internațional de antropologie și etnologie ținut la Paris la 30 iulie — 6 august 1960, s-a arătat pe plan mondial, prin glasul delegației sovietice, că „sarcina folcloriștilor înarmați cu metoda materialismului dialectic este de a interpreta credințele și riturile, determinând locul lor în istoria culturii și a evoluției concepțiilor despre lume” (v. „Revista de folclor”, nr. 1—2, an. VI, 1961, p. 145). Volumele apărute pînă acum din tratatul de *Istoria Români* (I, 1960, II, 1962) au folosit pentru diferite epoci poezia populară, „istoria nescrisă a poporului” — cum o numește Maxim Gorki în care se oglindesc ocupațiile oamenilor, aspecte din activitatea lor economică, date despre oameni, evenimente și viața socială, exprimate toate de pe poziția înaintată a maselor muncitoare, creatoare de folclor.

În lumina acestor teze principale ale folcloristicii științifice, articolul lui R. Niculescu referitor la haiducul Pinteza capătă un dublu interes: istoric și folcloric. Pe baza unor materiale publicate anterior, dar interpretate științific acum pentru prima oară, se arată întrepătrunderea dintre istorie și folclor. Tradiția populară a împodobit amintirea lui Pinteza cu aureola mitică a ubicvității: orice pedeapsă meritată a împalatorilor iobagilor este atribuită lui Pinteza. Raza de acțiune a

lui Pinteza pentru ocrotirea celor sărmani este, după tradiția populară, foarte întinsă, în timp ce documentele îi limitează acțiunea în nordul Transilvaniei (Baia Mare, Satu-Mare, Dorna, Sălaș, Maramureș). Poporul a generalizat impresiile vii și a creat din Pinteza *tipul* instituției sociale care s-a numit *haiducia*.

În articol sînt reconstituite faptele lui Pinteza pe baza documentelor istorice și folclorice. S-a născut în ultimul pătrar al sec. al XVII-lea, în Satul Măgoașa (raionul Dej). Pe la 1700, acțiunile lui par a fi comise de un bărbat format și cu experiență. Din memoriile lui Gavriil Nagszegi, redactate la 9 noiembrie 1701 în închisoarea din Sibiu, reiese că Pinteza a început ca luptător împotriva „unirii” bisericii ortodoxe din Transilvania cu Roma. Memorialistul, un mic nobil român, narează despre samavolnicile episcopului Iosif de Camelis îndreptate împotriva țărănilor români și despre uciderea lui Isaia Károly, ambii activi propagandiști catolici în slujba Habsburgilor. Uciderea lui Isaia o dă ca faptă a lui Pinteza și Gavriil Nagszegi generalizează întocmai ca în creația literară orală: cînd românii vor mai fi chinuți de autoritățile militare și bisericesti habsburgice, „atunci românii îi vor chema din munți pe vestiții lor haiduci, așa cum e Pinteza . . ., vor apare zeci de alți Pinteza, și dacă o asemenea tulburare s-ar produce . . ., cei asupriți, cei ce sînt îngrijorați pentru viitorul lor vor fi gata de orice”. Autorul articolului pune în evidență și acțiunile răscoalei militare a curuților lui Francisc Rákóczy al II-lea și arată rolul de colaborator al lui Pinteza în această organizație militară populară, luptătoare pentru eliberare și dreptate socială. Pinteza a murit la 14 august 1703, împușcat de armatele lobonților; partizani ai casei domnitoare, în fața porților cetății Baia Mare, care tocmai capitulase în fața presiunii curuților de sub comanda lui Pinteza. Multe balade populare din Transilvania povestesc despre luptele curuților împotriva lobonților.

Articolul merită a fi semnalat pentru că demonstrează, prin interpretări noi, concordanța documentelor istorice cu cele folclorice.

D. S.

M. M. ZALIȘKIN, *Внешняя политика Румынии накануне войны за независимость*, în „Новая и новейшая история”, nr. 2/1962, p. 116—130.

Autorul subliniază că în cadrul studierii problemelor legate de războiul pentru independență (1877—1878) istoricii din țara noastră, ca și unii autori sovietici, s-au oprit asupra politicii externe a României în perioada respectivă. Materialele de arhivă din U.R.S.S. și R.P.R. oferă totuși posibilitatea să se aducă lămuriri noi asupra acestei teme.

M. Zalișkin cercetează în special evenimentele politicii externe a României din octombrie 1876—ianuarie 1877 când „în pofida a numeroase piedici, s-au pus bazele colaborării politico-militare ulterioare a României cu Rusia...” (p. 116).

Așa după cum just observă autorul, cu toate că poziția binevoitoare a guvernului rus față de România izvoara din scopurile acesteia de a-și activa politica de amestec în problemele balcanice, colaborarea cu Rusia descidea singura cale posibilă, în conjunctura dată, prin care se putea obține independența națională a țării noastre. Realizarea acestei colaborări a fost tergiversată de o serie de factori, atât de ordin intern cât și de ordin extern.

Pe plan intern, deși în urma convorbirilor de la Livadia (Rusia) (septembrie 1876), se ajunsese la înțelegerea preliminară cu privire la colaborarea româno-rusă în cazul unui război cu Turcia, unii dintre reprezentanții cei mai influenți ai vîrfurilor conducătoare din România căutau, pe de o parte, să găsească noi căi de îmbunătățire a relațiilor cu Rusia, iar pe de altă parte, urmăreau să-și asigure sprijinul puterilor occidentale

obținînd recunoașterea oficială a „neutralității permanente”, fără a înrăutăți relațiile cu Turcia.

În articol se dezvăluie în mod documentat politica diferitelor partide și grupări politice din România față de problemele războiului pentru independență, subliniindu-se starea de spirit categorică a maselor populare, împotriva orientării turce, năzuința maselor de a-și cuceri independența națională.

Articolul integrează politica externă a României în cadrul relațiilor internaționale pe plan european urmărind etapă cu etapă modul în care reacționau puterile europene față de perspectiva unei apropieri româno-ruse. Totodată, este reliefat faptul că principalele puteri europene, interesate în slăbirea influenței Rusiei în Balcani, căutau să obțină din partea guvernului liberal român, aflat la putere, măcar asigurările respectării unei neutralități binevoitoare față de Turcia, dacă nu o alianță româno-turcă îndreptată împotriva Rusiei. Anglia promova acest curs politic în mod deschis, pe când Germania și Austro-Ungaria încercau să creeze aparența „neamestecului” în problema respectivă. În schimb, marile puteri garante nu se arătau dispuse să-și asume nici o obligație în legătură cu „neutralitatea permanentă” a României, cu toate că ea presupunea schimbarea acordurilor de la Paris din 1856—1858 și implica noi drepturi pe care Poarta otomană trebuia să le acorde României.

Un moment important al apropierii dintre Rusia și România l-au constituit tratativele duse la București în noiembrie 1876 de către reprezentantul guvernului rus, Nelidov, cu guvernul român. Tratativele s-au încheiat cu succes prin elaborarea unei convenții speciale militare și a alteia politice, dar semnarea acestor înțelegeri a fost amînată.

Între timp guvernul liberal român nu s-a arătat „jenat” de a duce tratative și cu reprezentantul Porții otomane, Ali-Bey. Turcia respingea cu hotărîre orice măsură de natură să ducă la lărgirea drepturilor suverane ale

României. Propunerile Turciei au fost respinse de guvernul liberal, care trebuia să țină cont de starea de spirit a maselor și a opiniei publice progresiste.

Nici conferința de la Constantinopol (sfișitul lui noiembrie 1876), pe care reprezentanții marilor puteri o convocaseră cu scopul, chipurile, de a dezbate căile posibile de rezolvare a problemelor balcanice, nu a schimbat atitudinea negativă a Turciei față de eventualitatea lărgirii drepturilor României.

Puterile apusene dădeau dovadă de asemenea de aceeași disimulare a poziției lor față de România: pe de o parte căutau să împiedice apropierea dintre Rusia și România, iar pe de altă parte ezitau să-și ia vreo obligație față de asigurarea neutralității României. Partizanii promovării unei orientări favorabile Turciei din cadrul guvernului român și-au văzut, în felul acesta, slăbite serios pozițiile. Precipitarea evenimentelor a pus guvernul român în fața necesității de a acționa potrivit schimbărilor produse în conjunctura internațională și de a-și defini mai clar politica externă.

Convenția ruso-română continua, totuși, să rămână nesemnată plină în aprilie 1877. Cu toate acestea, bazele colaborării politice și militare româno-ruse au fost puse anume în ultimele luni ale anului 1876 — etapă importantă în apropierea dintre Rusia și România în ajunul luptei hotărâte a poporului român pentru independența sa națională.

Prin bogata sa documentare și analiza riguroasă științifică a evenimentelor, articolul lui M. Zalișkin constituie un aport meritoriu la problema studiată.

D.H.

I. BARNEA, *Garvân-Dinogetia*, București, Edit. Meridiane, 1961, 57 p. + 35 fig.

În colecția „Monumentele patriei noastre” a apărut de curând, urmând altor două monografii dobrogene — Histria și Tomis — o prezentare interesantă și bogat ilustrată

a cetății Dinogetia, Garvânul de azi. Lucrarea urmărește în limitele impuse de obiectivul colecției să ilustreze principalele etape de dezvoltare ale uneia dintre cele mai bine cunoscute așezări dunărene, datorită cercetărilor recente.

Înșiruirea în ordine cronologică a materialelor rezultate din săpături, începând cu ceramica de tip Gumelnița, dă inițial lucrării caracterul unui raport arheologic de sinteză. Ținând seama mai ales de scopul colecției, care urmărește popularizarea monumentelor ca mărturii vii ale celor mai importante etape în dezvoltarea social-economică și culturală a țării noastre, se impunea, poate la început, după paragraful despre așezarea geografică, conturarea celor două momente semnificative pentru istoria așezării — sec. IV—VI și X—XII. Încadrarea Dinogetiei în istoria dobrogeană și menționarea existenței altor monumente similare ar fi creat un orizont mai larg cititorului. Unele sublinieri marcând importanța cetății în secolele IV—VI și X—XII se găsesc, este drept, dar după multe pagini, cuprinse într-un noian de detalii de ordin descriptiv. În genere, așa cum este firesc, autorul insistă asupra vestigiilor de arhitectură păstrate din sec. IV—VI e.n. Cîteva informații privind existența la Dinogetia a unei cetăți romane mai vechi rămîn oarecum confuze pentru cititor. Se amintesc, de pildă, cărămizile ștampilate dovedind prezența aici a unor detașamente romane „În vreo cetățuie (castellum) peste care s-a ridicat cetatea de mai târziu” (p. 11), dar nu se precizează dacă sub cetatea din sec. al IV-lea s-au găsit într-adevăr urmele cetății mai vechi. Două pagini mai jos (p. 13), printre mărturiile care arată „continuitatea vieții romane” aici în sec. II—III sînt pomenite blocurile sculptate din această etapă, refolosite ca material de construcție în zidurile din sec. al IV-lea. Cititorului nu-i apare clar dacă aceste blocuri sînt ale aceluși „castellum”, bănuț mai sus, aparțin unei alte construcții, sau au fost aduse cumva din altă parte. Nedumerirea este sporită, dacă ținem seama mai ales de afirmația de la p. 7, unde

se spune că mai întâi „Dinogeția romană a fost în stînga Dunării, la vărsarea Siretului pe dealul de la Barboși ... De la începutul sec. al IV-lea s-a strămutat pe poiana de la Biserițuța ...”

Descrierea bogată a cetății cu edificiile descoperite din sec. IV—VI este vie și plină de interes. Luînd în considerație însă masele largi cărora li se adresează o astfel de publicație, o serie de precizări s-ar fi impus și aici. De pildă, datarea basilicii rămîne destul de neclară pentru cititor. După ce autorul face o descriere detaliată și sugestivă a edificiului, începe o întregă discuție cu caracter strict arheologic, care nu are darul de a prezenta însă, secolul cînd a fost construit in monumentul. Se amintește de o „refacere” în vremea lui Anastasios, iar mai jos, în aceeași pagină, se arată similitudinea dintre tehnica de construcție a basilicii și a zidurilor de incintă ale cetății, față de care „ea trebuie să fie posterioară” (p. 21). După toate aceste explicații, care întrerup firul curgător al prezentării de ansamblu a cetății, nu aflăm de fapt data măcar aproximativă a construirii basilicii.

Mai departe, cititorul este tot atît de nelămurit în ceea ce privește cauzele lipsei de mărturii arheologice și scrise de la începutul sec. al VII-lea pînă în sec. al X-lea, în legătură cu această așezare. Autorul amintește doar reinstaurarea stăpînirii bizantine la Dunărea de Jos (p. 30), fără a fi prevenit însă mai înainte pe cititor despre părăsirea acestor ținuturi de către bizantini și motivele care i-au determinat la acest fapt. Nu se menționează măcar în treacăt evenimentele de la sfîrșitul sec. al VI-lea și din veacurile următoare, legate de trecerea bulgarilor prin aceste ținuturi, în drumul lor spre Peninsula Balcanică și de constituirea unui stat bulgar. Ca și cînd toate aceste împrejurări, hotărîtoare pentru istoria așezărilor dunărene, ar fi fost dinainte cunoscute, aflăm dintr-o dată despre luptele purtate aici de cneazul kievian Sviatoslav la 971 și despre reinstaurarea stăpînirii bizantine în Bulgaria de răsărit

„care stăpînise pînă în anul 971 și Dobrogea de astăzi” (p. 30).

În partea a doua a lucrării este prezentată viața așezării în sec. X—XII. Și în tratarea acestei etape istorice se simte nevoia unei încadrări a Garvănului în ansamblul așezărilor dunărene. Citînd faimosul pasaj al cronicii lui Nestor, în legătură cu evenimentele din 971 și însemnătatea Pereiaslevețului, se impunea accentuarea însemnătății lui pentru a înțelege dezvoltarea economică a ținutului de la Dunărea de Jos în sec. al X-lea, chiar înainte de reinstaurarea bizantinilor. Apoi, ar fi trebuit subliniat mai mult caracterul nou din punct de vedere economic și social al relațiilor feudale, care se fac resimțite în cadrul așezării.

Principalele etape din cele două veacuri de nouă viață ale cetății nu sînt de fel marcate. Pe cale deductivă poate cititorul să înțeleagă că în prima jumătate a sec. al XI-lea, populația a sporit, depășind incinta cetății. Faptul, deosebit de semnificativ pentru dezvoltarea economică și socială a așezării, nu este menționat decît indirect, amintindu-se restrîngerea populației în limitele cetății în a doua jumătate a sec. al XI-lea. În acest capitol se amintesc în treacăt restaurările și amenajările făcute de bizantini în sec. al X-lea, dar se omite totuși restaurarea turnului porții de intrare. Aci se insistă în schimb mult asupra locuințelor, ocupațiilor și meșteșugurilor.

În prezentarea diferitelor categorii de ceramică, apar unele contradicții, care în cazul că ar fi necesitat explicații mai ample, puteau mai bine lipsi decît să dea loc la confuzii. Se vorbește despre categoria de ceramică „de tip slav”, iar în paragraful următor, fără o altă explicație, se spune că „Judecînd după formă și decor, ea derivă cel mai probabil din ceramica romano-bizantină (sec. IV—VI)” (p. 43).

Materialul prezentat este prețios și important pentru a avea imaginea vieții unei cetăți dunărene. El ar fi căpătat mai mult relief dacă s-ar fi încadrat în celelalte descoperiri cunoscute din Dobrogea.

Planul aşezării dat în figura 6 este confuz și prea încărcat pentru o publicație de popularizare. El ar fi trebuit lucrat în 2—3 culori, sau în două planuri suprapuse, pentru a se

putea deosebi clar vestigiile aparținând sec. IV—VI, de cele din sec. X—XII.

C. N.

ISTORIA U.R.S.S.

* * * *Крестьянское движение в России в 1796—1825 гг. Сборник документов.*, Academia de Științe a U.R.S.S., Institutul de istorie. Издательство социально-экономической литературы. Москва, 1961, 1048 p.

Institutul de Istorie al Academiei de Științe a U.R.S.S. și Direcția generală a arhivelor din Uniunea Sovietică au întreprins culegerea și publicarea unei mari colecții de documente în 11 volume privind „Mișcarea țărănească în Rusia în sec. al XIX-lea pînă la începutul sec. al XX-lea”.

Primul volum din această colecție, destinată nu numai specialiștilor, ci și publicului larg, publicat în 1961¹ sub redacția acad. N. M. Drujnin, cuprinde 279 de documente din anii 1796—1825. Acestea se succed an de an, cu excepția anilor 1806 și 1824 pentru care nu există nici un document. Cele mai multe materiale sînt din anul 1817 (58 documente).

Materialul documentar publicat în acest volum dă posibilitatea de a pune și a rezolva o serie de probleme insuficient tratate pînă acum în știința istorică. Aceasta este de înțeles, întrucît mișcarea țărănească dintre 1796 și 1825 nu a constituit în trecut obiectul unor publicații largi și sistematice. De aceea în prezentul volum, pe lângă materialul masiv inedit din arhivele centrale, sînt incluse și unele documente din arhivele regionale sau documente publicate, dar importante.

¹ Se consideră ca prim volum al colecției prin documentele cuprinse în el și nu prin anul apariției sale, care este ulterioară altor volume.

Din material se desprind o serie de constatări. Astfel, se poate vedea, printre altele, că în acești ani, cele mai multe acțiuni de masă ale țărănimii au loc pe moșiile boierilor, din cauza măririi exagerate a prestațiilor, din pricina reducerii loturilor de pămînt și a prigonirii țăranilor stabiliți pe moșii. Uneori (de ex. în Georgia, în 1803 și 1811) mișcarea țărănimii este îndreptată și împotriva autorității naționale. Una dintre revendicările frecvente ale țăranilor era trecerea pe domeniile statului unde se aplica un regim mai puțin opresant decît acela de pe moșiile boierilor.

Deși neorganizată, mișcarea țărănimii apare ca principala forță motrice care impunea o reformă a vieții sociale pe baza unor principii mai progresiste, care va fi încercată de decembriști.

Printre formele de luptă la care recurge țărănimea, se constată și fuga ei în masă în alte regiuni. În septembrie 1811, de pe moșia contesei Brinkorn din ținutul Ecaterinoslav fug în Moldova 300 de țărani înarmați (p. 855). Din gubernia Novorosiisk fug în Moldova, în cursul aceluiași an, nu mai puțin de 15 000 de țărani (p. 856).

Adaosurile la volum (p. 769—1048), cuprinzînd: observații, cronologia evenimentelor mișcării țărănești, lista fondurilor de arhive folosite, lista lucrărilor publicate folosite și indicele de nume și locuri sînt binevenite pentru înțelegerea materialului.

★

Semnalăm totodată apariția în cadrul aceleiași colecții mari și a altor două volume de documente cu același titlu de mai sus, apărute în anii 1959 și 1960.

Primul volum cuprinde 212 documente din anii 1881—1889 (961 p.), iar al doilea cuprinde 212 documente din anii următori — 1890—1900 (747 p.). Ele sînt organizate la fel ca cele din primul volum al colecției.

În deceniul al 8-lea, mișcarea țărănească se dezvoltă în condițiile în care în Rusia există relații capitaliste bine cristalizate, iar în deceniul al 9-lea mișcarea țărănească nu poate fi privită izolat de fenomenul dezvoltării intense a capitalismului, formarea proletariatului și creșterea mișcării muncitorești.

Materialul volumelor oglindește formele de luptă activă a maselor țărănești, mai cu seamă în apropierea marilor centre industriale.

S. I.

S. L. PEȘTICI, *Русская историография XVIII века*, Издательство Ленинградского Университета, Leningrad, 1961, vol. I, 275 p.

În introducerea autorul subliniază importanța pe care a acordat-o istoriografiei Karl Marx, Friedrich Engels și V. I. Lenin¹. Primii doi au arătat în lucrarea „Ideologia germană” că progresul istoriografiei franceze și engleze în sec. al XVIII-lea a constat în faptul că istoricii respectivi au făcut „primele încercări de a da istoriografiei o bază materialistă, scriind pentru prima dată istoria societății civile, a comerțului și industriei”. Pe baza coincidenței de tematică istorică în lucrările unor istorici ruși din sec. al XVIII-lea cu cei francezi și englezi, autorul extinde această apreciere a lui Marx și Engels și asupra istoriografiei ruse a sec. al XVII-lea. Autorul precizează de asemenea că a luat în considerație și a analizat și *gîndirea istorică* rusă a sec. al XVIII-lea pe baza lucrărilor publicate sau *redactate* atunci. Manuscrisele care au circulat atunci sînt considerate

de autor ca avînd aceeași valoare și influență ca și lucrările tipărite. Autorul a ținut seama de asemenea de legăturile dintre literatura artistică a sec. al XVIII-lea și cea istorică, mulți literați ocupîndu-se și cu istoriografia.

Monografia lui S. L. Peștici cuprinde o perioadă mai mare decît cea enunțată în titlul lucrării și anume, de la mijlocul sec. al XVII-lea pînă la jumătatea sec. al XVIII-lea. În cap. I al lucrării autorul trece în revistă bibliografia lucrărilor de istorie care au stat la baza cărții sale. În cap. II al lucrării autorul pune în lumină trăsăturile noi ale istoriografiei ruse din a doua jumătate a sec. al XVII-lea : lărgirea orizontului autorilor istorici, apariția unor opere care numai prin forma lor *exterioară* amintesc letopisețele, dar prin esența lor le depășesc pe acestea prin expunerea faptelor după un plan și într-un anumit stil, atitudinea critică a istoricilor față de izvoare, lărgirea tematicii istorice, folosirea de noi materiale istorice. Autorul prezintă cronologic cărțile care au apărut în Rusia și în afara hotarelor ei conținînd date istorice. Între acestea autorul e de părere să fie inclus și „Paterik Pecerski”, tipărit de Petru Movilă la Kiev în 1661 (pag. 59). În continuare autorul prezintă lucrările tipărite și în manuscrise ale lui A. I. Mankiev, F. I. Polișcarov, B. I. Kurakin, G. Ghiușsen P. P. Șafirov, F. Prokopovici și L. Gallart. Primul, decedat în 1723, este autorul lucrării „Nucleul istoriei ruse”. Această lucrare a fost mult prețuită de istoricul rus de la jumătatea sec. al XIX-lea, S. M. Soloviev. El a arătat că autorul lucrării este A. I. Mankiev și nu A. I. Hilkov, cum se susținuse pînă atunci. Această operă tratase însă numai foarte pe scurt evenimentele de la sfîrșitul sec. al XVII-lea și începutul celui de al XVIII-lea. Autorul consideră că și aceasta este una dintre cauzele pentru care această operă nu a fost tipărită decît în 1770, deși fusese scrisă în 1715. Calitățile ei însă au făcut-o să circule intens în manuscris și apoi să cunoască cinci ediții tipărite : în 1770, 1784, 1791, iar în deceniul al 9-lea al sec. al XIX-lea într-o ediție rusă la Moscova și

¹ Vezi Inđosebi „Scrisoare către M. N. Pokrovski” din 5 decembrie 1920 și *Opere*, ed. rusă, vol. 20, p. 183—184.

una în limba germană la Leipzig. S. L. Peștici arată și numeroasele izvoare ale operei lui A. I. Mankiev consultate de el atât în Rusia cât și în Suedia, în timpul cât a fost în captivitate, față de care el s-a comportat critic. Din opera lui F. Polikarpov sînt de subliniat părțile istorice „nec militare” către care el a fost mai atras: răscoala lui Bolotnikov și a lui Razin. Descrierea cea mai sistematică din istoriografia primei jumătăți a sec. al XVIII-lea — a transformărilor petrecute în Rusia de la sfîrșitul sec. al XVII-lea și la începutul celui următor este opera lui Boris Ivanovici Kurakin, istoric și diplomat (1676—1727).

Cercetînd arhiva lui B. I. Kurakin, S. L. Peștici stabilește numărul operelor lui Kurakin la 5 între care: „Jurnal și însemnări de călătorie” (1705—1708), „Însemnări” din războiul ruso-suedez (pînă la anul 1710), „Istoria țarului Petru Alexeevici” (anii 1682—1694) și o importantă autobiografie referitoare tocmai la transformările din Rusia anilor 1676—1709. Caracterizările contemporanilor lui Kurakin din penultima operă citată mai sus, au un caracter ascuțit și plastic.

În ceea ce privește lucrările lui Feofan Prokopovici și ale lui G. Ghiuissen precum și „Jurnalul lui Petru cel Mare”, autorul este de părere că ele au fost prea puțin folosite pînă acum în istoriografie. La baza acestuia din urmă, arată S. L. Peștici, a stat „Jurnalul” alcătuit de Ghiuissen (Ghizen), în colaborare cu Boris Ivanovici Volkov avînd la dispoziție multe acte oficiale și relații din cancelaria lui Petru I. Ca izvor, subliniază S. L. Peștici, opera aceasta este valabilă pînă acum. La fel au fost bazate pe documente și lucrările lui P. P. Șafirov și a lui F. Prokopovici. Acesta din urmă este o figură care s-a distins prin erudiția sa. El a avut legături cu oameni cu vederi progresiste din deceniile 3 și 4 ale sec. al XVIII-lea ca Halle, V. N. Tatișcev și alții. Autorul atrage atenția asupra manuscriselor lui L. N. Gallart, saxon de origine, care însă a servit cu cinste noua lui patrie în care a trăit începînd din anul 1700, ca inginer în armata

rusă. Principala lui operă este „Descrierea istorică a războiului nordic de la anul 1699 pînă la anul 1721” din care au fost preluate în „Jurnalul lui Petru cel Mare” pagini întregi. Ne atrage atenția indicația lui S. N. Peștici (pag. 151, nota 91) că un fragment din opera lui Allart și anume cel privitor la campania de la Prut este reprodus de Just Iuliu în lucrarea sa „Zapiski”, Moscova 1899, pag. 359—369. Allart nu a reușit să scrie opera pînă la anul enunțat în titlu (1721), ci doar pînă la sfîrșitul anului 1718.

Un capitol întreg (VI) autorul îl consacră „Istorici războiului cu Suedia” redactat și în parte chiar scris de Petru I. Autorul a studiat un manuscris în plus, peste cele 8 cunoscute pînă acum. El preconizează o ediție critică a acestor opere. Așa după cum au subliniat și alți cercetători ai acestei opere cu caracter oficial, ea reprezintă nu numai istoria domniei lui Petru I sau războiul cu Suedia, ci într-o măsură însemnată, istoria întregii Rusii în anii războiului cu Suedia, istoria transformărilor în domeniul industriei, culturii și modului de viață de pînă atunci. Această operă a ridicat pe o treaptă superioară cunoștințele de istorie acumulate pînă atunci și a influențat însăși scrierea istoricilor rusc. Pentru precizarea datei în discuție pînă acum — cînd a fost începută strîngerea materialului acestei lucrări, autorul a cercetat arhivele și a folosit un document nevalorificat pînă acum de cercetători. Este însăși ordinul lui Petru I ca să se caute și copieze documentele originale militare și civile de orice fel, necesare întocmirii acestei lucrări, purtînd data de 12 decembrie 1715.

În capitolele VII și VIII autorul subliniază interesul crescînd manifestat în Rusia față de operele cu caracter istoric în primul și al doilea sfert al sec. al XVIII-lea. Autorul pune în lumină interesul tot mai mare pe care l-a manifestat societatea rusă a acestei perioade față de cunoașterea trecutului apropiat, cunoaștere care le putea fi de folos în activitatea diplomatică, militară, social-politică și altele.

Toate cele de mai sus au pregătit apariția operei istorice de proporție și însemnătate majoră, a primului mare istoric al Rusiei, V. N. Tatișcev. Capitulul ce încheie lucrarea este consacrat însemnătății ca izvor a Istoriei ruse a lui V. N. Tatișcev. Autorul subliniază că deși nu a fost tipărită în timpul vieții lui Tatișcev ea a avut o mare influență asupra istoricilor contemporani și a celor posteriori, cunoscând o mare circulație în manuscrise. În anexă autorul dă o prețioasă descriere sistematică a manuscriselor existente azi în bibliotecile și arhivele sovietice. Analizându-le, autorul ajunge la concluzia convingătoare că prima redactare este mai apropiată de izvoare decât cea de-a doua. Autorul preconizează o ediție științifică a Istoriei ruse de V. N. Ta-

tișcev. Editarea ei va constitui o condiție creată cercetătorilor istorici pentru analiza critică a știrilor din această operă, dintre care unele au fost luate de V. N. Tatișcev din cronică acum pierdute. Autorul anunță pentru partea a doua a lucrării sale tratarea importanței *istoriografice* a lucrărilor lui V. N. Tatișcev.

Lucrarea de față a lui Serghei Leonidovici Peștici aduce o contribuție de preț la *valorificarea critică a izvoarelor* istoriei Rusiei din sec. al XVIII-lea. *Problematica* istoriografiei din sec. al XVIII-lea în întregul ei va forma obiectul celui de-al doilea volum al acestei lucrări, a cărei apariție o așteptăm cu interes.

A. C.

ISTORIA UNIVERSALĂ

Ş. ATANASOV, *Селските въстания в България към края на XVIII в. и началото на XIX в. и създаването на Българската земска войска* (Răscoalele țărănești din Bulgaria de la sfârșitul sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea și crearea Armatei teritoriale bulgare), Sofia, 1958, 346 p.

Cartea cercetătorului bulgar Şt. Atanasov publicată sub titlul de mai sus înmănușiază, sub o formă dezvoltată și adăugită, o serie de articole publicate în revista „Voenno — istoriceski sbornik”. Articolele din partea întâi a lucrării le-am prezentat la timpul apariției lor¹. Partea a doua a lucrării este consacrată luptei armate a poporului bulgar în timpul războiului ruso-turc din anii 1806—1812. Este de subliniat faptul că autorul pune în legătură lupta poporului bulgar cu lupta comună a popoarelor balcanice și a poporului nostru pentru scuturarea jugului

¹ *Discuții în problema cîrjăliilor*, „Studii”, nr. 4, XI, 1958, p. 145—149 și nota bibliografică din aceeași revistă, nr. 6, XII, 1959, p. 226—227.

otoman. Din expunerea autorului reiese clar că țările române reprezentau locul principal unde a fost organizată în însemnată parte această luptă. Un moment important l-a constituit crearea „Armatei teritoriale bulgare” (Bălgarska zemska voiska) în anul 1811. Crearea ei a fost precedată de formarea unor unități etnice eterogene de voluntari, în anii anteriori, în care intrau și bulgarii. Despre alcătuirea acestor unități, precum și despre acțiunile generale și locale la care ele au participat și s-au evidențiat, autorul aduce prețioase date din arhivele sovietice. Așa sînt, de exemplu, cele privind pe Vaticiotis, conducătorul unui detașament. Ele întregesc portretul moral al celui despre care în 1821 se va scrie : „om care cunoaște părțile și stările de dincolo (de Dunăre), precum și caracterul bulgarilor și este dorit de aceștia”². Un detașament care s-a distins în lupte a fost și cel condus de haiducul Velico. Moartea lui eroică în lupta de la Negotin a fost consemnată pe o veche carte românească („Revista istorică”,

² *Documente privind istoria României, Răscoala din 1821*, vol. IV, ed. Academiei R.P.R., București, 1960, p. 127.

1927, p. 181). Aceasta este încă o dovadă a ecoului pe care lupta antiotomană l-a avut la noi.

După pacea de la București din 1812, condițiile generale schimbându-se, majoritatea celor din Armata teritorială bulgară se stabilesc în sudul Rusiei. Ei vor participa la răscoala din 1821, continuând astfel, și pe baza experienței căpătate, lupta de eliberare națională.

Publicarea în anexă în limba rusă, după originale, a documentelor mai importante care au stat la baza lucrării face ca ea să poată fi utilizată foarte bine și de către cercetătorii noștri. Aceste documente sînt: *Cercelarea pe scurt a slăirii Imperiului otoman*, scrisă la începutul anului 1797 de către Victor Kociubei (p. 299—332) și *Documente cuprinzînd perioada formării primei Armate teritoriale bulgare* (p. 333—341) scrise la București și Giurgiu.

Lucrarea lui Ș. Atanasov înscrie un pas înainte în istoriografia bulgară și universală. Elaborarea unor monografii de acest gen este o sarcină care revine și istoricilor noștri. Ele ar constitui părți componente din care se va putea alcătui o lucrare de sinteză privind lupta comună a popoarelor balcanice și a poporului nostru și a ajutorului primit de către ele în lupta pentru scuturarea jugului otoman.

A. C.

* * * *Die deutsch-russische Begegnung und Leonhard Euler. Beiträge zu den Beziehungen zwischen der deutschen und russischen Wissenschaft und Kultur im 18. Jahrhundert*, Akademie Verlag, Berlin, 1958, 196 p.

Istoriografia marxistă din Republica Democrată Germană și-a îndreptat în ultimii ani tot mai stăruitor atenția asupra legăturilor științei și culturii germane cu Răsăritul Europei. Studiul acestor legături a fost neglijat în trecut în special în ceea ce pri-

vește iluminismul german, care a fost privit de istoriografia burgheză doar sub raportul relațiilor sale cu Apusul. În realitate, de-a lungul întregului ev mediu, legăturile științei și culturii germane cu Răsăritul au fost permanente, iar pentru sec. al XVIII-lea, desprinderea artificială a iluminismului german de legăturile strînse pe care le-a avut cu Rusia îl sărăcesc de o mare parte a semnificațiilor sale progresiste.

Dintre marii învățați germani din sec. al XVIII-lea, Leonhard Euler (1707—1783) simbolizează în cea mai înaltă măsură rodnică colaborare dintre știința și cultura germană și cea rusă. Savant de largă cultură, cu preocupări și realizări în aproape toate domeniile, L. Euler a lăsat lucrări de matematică, fizică, chimie, geografie, filozofie, istorie etc. El și-a înscris numele în tezaurul culturii universale în special prin lucrările care îl situează în fruntea matematicienilor din veacul său. Activitatea lui L. Euler a fost însă mult mai complexă. Cea mai mare parte a ei și-a desfășurat-o în Rusia unde a lucrat nemijlocit la Academia de Științe din Petersburg în anii 1727—1746 și 1766—1783. Prin lucrările sale de excepțională valoare și prin activitatea sa didactică — în ultimii ani ai vieții savantului, mai mult de jumătate din membrii Academiei ruse erau feștii săi elevi — L. Euler face parte, alături de Tatișcev și Lomonosov, din rîndul acelor personalități care au desăvîrșit marcea reformă a culturii și științei ruse inițiate în vremea lui Petru I.

Sărbătorirea a 250 de ani de la nașterea savantului german a prilejuit organizarea la Berlin a unei sesiuni festive la care au participat numeroși oameni de știință sovietici. Comunicările prezentate cu această ocazie și discuțiile purtate pe marginea lor au fost cuprinse în volumul de care ne ocupăm, apărut sub îngrijirea lui Eduard Winter. Subiectele comunicărilor depășesc în realitate problemele legate de activitatea lui L. Euler, constituind o succintă trecere în revistă a relațiilor culturale și științifice germano-ruse în sec. al XVIII-lea. Volumul

marchează în același timp începutul unei serii de *Izvoare și studii privind istoria Europei răsăritene* inițiate de secția de istorie a Institutului de slavistică și de sectorul de istoria popoarelor slave a Institutului de istorie din Republica Democrată Germană.

De întindere și interes diferit, o parte a articolelor din volum se referă la viața și activitatea lui L. Euler, analizate prin prisma relațiilor cultural-științifice dintre Germania și Rusia în sec. al XVIII-lea. Locul lui L. Euler în legăturile dintre iluminismul german și cel rus constituie subiectul comunicării semnate de E. Winter. Reținem ca prezentând un interes particular pentru noi colaborarea dintre savantul german și Antioh Cantemir, fiul fostului domn al Moldovei, cu prilejul traducerii în limba rusă a lucrărilor iluministului francez Fontenelle.

În alte două articole, V. Zubor și N. A. Figurovski folosesc sărbătorirea nașterii lui L. Euler pentru a se ocupa, în legătură cu activitatea lui, de relațiile ruso-germane în domeniul științelor naturii și al chimiei în sec. al XVIII-lea.

În comunicarea *Relații culturale germano-ruse în sec. al XVIII-lea*, P. N. Berkov propune un vast program de cercetare asupra acestui domeniu, analizând pe rând temele care vor trebui să concentreze pe viitor atenția istoricilor din cele două țări.

Asupra dezvoltării filologiei slave în Germania se opresc comunicările semnate de H. Blummann și E. Eichler, analizând activitatea slavistilor Hiob Ludolf (1624—1704) și Johann Leonhard Frisch (1666—1743). Cercetările întreprinse de J. Tetzner asupra bibliotecii marelui iluminist rus Teofan Procopovic, unul din cei mai apropiați colaboratori ai lui Petru I, subliniază interesul pe care acesta l-a manifestat constant față de cultura și știința germană.

Comunicările amintite mai sus nu epuizează sumarul volumului care constituie o prețioasă contribuție adusă de istoricii germani și sovietici la cauza întăririi prieteniei dintre aceste două popoare.

R. P.

E. VRANUSIS, „Κομισκόρτης ὁ ἐξ Ἀρβάνων“ σχόλια εἰς χωρίον τῆς Ἀννης Κομνηνῆς („Komiskortis din Arbana“, comentarii la un pasaj din Ana Comnena), Ed. Societății de studii epirotice, Ianina, 1962, 29 p.

Autoarea se ocupă de un pasaj din Alexias (cartea IV, cap. 8 § 4), în care Ana Comnena descrie incursiunea normanzilor, înfrângerea bizantinilor lângă Durazzo (octombrie 1081) și retragerea împăratului Alexis I Comnen de la Durazzo la Ohrida. După această înfrângere, împăratul bizantin a încredințat apărarea cetății Durazzo colonilor venețieni, care erau instalați acolo, iar apărarea restului orașului a încredințat-o lui Komiskortis din Arbana (τῷ ἐξ Ἀρβάνων ὀρωμένῳ Κομισκόρτη).

În toate edițiile și traducerile *Alexiadei*, precum și în comentariile publicate, numele apărătorului orașului Durazzo este Komiskortis și este considerat ca fiind de origine albaneză. Istoricii greci și străini, bizantinisti cu renume, care s-au oprit asupra acestui pasaj, vorbesc de un Komiskortis din Albania și văd în această persoană primul nume de albanez amintit în istorie.

Autoarea, pe baza unor cercetări documentate, ajunge la alte concluzii interesante, și anume că termenul Komiskortis la bizantini nu este decât κόμισ<τῆς> κόρτης care, într-un cuvânt, este κομισκόρτης, ofițer bine cunoscut în armata bizantină și propune ca să se transcrie cu litera minusculă k și nu cu majuscula K, deoarece nu e vorba de un nume propriu, ci de un arhon militar bizantin.

De asemenea, Era Vranusis se ocupă și de expresia ξῆ Ἀρβάνων și arată că a fost greșit interpretată și nu poate fi vorba de Albania, ci de Arbana sau Arbanon, după cum era numită în izvoarele bizantine și latine din sec. XI—XV regiunea de munte din Albania de nord și de centru; locuitorii acestei țări sînt numiți de Ana Comnena Ἀρβαῖται, și niciodată Ἀρβανοὶ sau Ἀρβάνοι.

N. C.

M. MADELEINE MARTIN, *Sully le Grand*, Paris, Editions du Conquistador, 1959, 405 (-407) p. + 47 pl.

Cartea de față e consacrată vieții și activității lui Maximilien de Béthune, duce de Sully, principalul ministru și colaborator al regelui Franței, Henric al IV-lea. Biografia lui Sully e însoțită și de numeroase incursiuni ale autorului în istoria Franței de la sfârșitul sec. al XVI-lea și începutul celui de-al XVII-lea.

La urcarea pe tron a lui Henric al IV-lea, în anul 1589, Franța continua să fie pradă luptelor religioase care au ruinat-o din toate punctele de vedere. Autorul se oprește asupra decăderii economice și politice care a caracterizat această perioadă. Astfel, cîmpurile au fost lăsate în paragină de țărani care fugeau din calea trupelor celor două partide aflate în luptă, activitatea comercială și meșteșugărească din orașe, odinioară înfloritoare, se afla într-un vizibil regres. Nobilimea, profitînd de împrejurările tulburi create de războaiele religioase, devenise din nou nespusă și turbulentă ca în plin ev mediu, iar autonomiile provinciale alunecau spre separatisme deosebit de periculoase pentru unitatea regatului. Pe plan extern, influența Spaniei ajunsese dominantă, iar Anglia pusesse din nou piciorul în unele din porturile franceze de la Marea Mînecii.

Cei 21 de ani de domnie ai lui Henric al IV-lea au schimbat radical situația dezastuoasă a Franței. Prestigiul internațional al regatului a fost restabilit, ordinea internă a fost reinstaurată, certurile civile și religioase potolite, monarhia întărită, iar economia țării s-a refăcut. După autor, această rapidă refacere economică și politică se datorește exclusiv lui Henric al IV-lea și ministrului său Sully. Personalitatea acestora doi, și în special aceea a lui Sully, domină peste tot în paginile cărții lui M. M. Martin. Desigur, meritele și abilitatea de care au dat dovadă cei doi oameni de stat pentru a scoate Franța

din impasul economic și politic cauzat de războaiele religioase au fost incontestabile¹. Dar autorul ar fi trebuit să arate ce forțe sociale au determinat și au sprijinit activitatea celor doi oameni de stat. Consolidarea politică a regatului și implicit a absolutismului sub Henric al IV-lea a fost necesară atât nobilimii, cît și burgheziei. Nobilimea — cu toate protestele individuale ale unora din reprezentanții săi mai turbulenți — vedea în consolidarea absolutismului o garanție a privilegiilor ei și a drepturilor de a exploata nestingerită țărănimea. Iar burghezia, la rîndul ei, vedea într-un stat absolutist puternic un apărător împotriva abuzurilor și încălcărilor nobiliare devenite tot mai frecvente, ca urmare a stării de dezordine provocată de luptele religioase².

Ocupîndu-se de activitatea lui Sully ca principal ministru al regatului, autorul relevă atenția deosebită pe care acesta a dat-o agriculturii, în care el vedea cel mai important factor de echilibru pentru viața economică a țării. De asemenea, e subliniată politica de economii a ministrului pe plan financiar. Datoriile în valoare de 300 000 000 au fost plătite, iar la Bastilia au fost acumulate rezerve de 16 000 000. Economii au fost realizate printr-o reducere considerabilă a cheltuielilor și printr-o politică fiscală moderată față de țărani ale căror impozite au fost fixate la cuantumuri care puteau fi plătite. Aici autorul e tributار legendei idealiste a istoriografiei burgheze care a făcut din Henric al IV-lea și Sully niște veritabili prieteni ai poporului. În realitate, politica rațională față de țărănime nu a izvorît atît din grija lui Sully față de această clasă, cît din grija față de nobilime. Ușurările la impozite aveau drept scop să restabilească țărănimea din punct de vedere material, pentru ca această clasă să poată răspunde obligațiilor pe care le avea față de nobili și față de stat. De altfel, răcoalele țărănești din ultimul deceniu al

¹ E. A. Kosminski, S. D. Skazkin . . . , *Istoria evului mediu* (traducere), vol. II, București, 1955—1956, p. 341—343.

² *Idem*, op. cit., p. 341.

sec. al XVI-lea, despre care autorul nu ne spune nimic, au arătat atît lui Henric al IV-lea cît și ministrului său că în interesul statului nobiliar — ai cărui principali reprezentanți erau —, exploatarea țărănimii trebuia să aibă anumite limite¹.

Autorul mai arată că Sully a participat în mod activ și în alte domenii ale administrației statului. Multe din marile lucrări, la care Colbert nu va fi decît continuatorul, au început datorită inițiativei lui Sully. Astfel, s-a căutat să se aducă îmbunătățiri rețelei rutiere, s-a creat o administrație a drumurilor și podurilor, s-au construit canale ca cel dintre Sena și Loara, s-a inaugurat construirea sistemului de fortificații dezvoltat și perfecționat în deceniile următoare de Vauban.

Pe plan politic extern Sully, de acord cu Henric al IV-lea, a pus premisele viitoarei politici din sec. al XVII-lea: slăbirea Casei de Austria și a oricărei puteri care ar fi încercat să-și asigure dominația în Europa în detrimentul dominației franceze.

În sfârșit, autorul se mai ocupă și de Sully ca mare stăpîn de pămînturi, arătînd ameliorările pe care căuta să le aducă domeniilor sale în vederea creșterii productivității lor. Ca și alt contemporan al său, Olivier de Serres, Sully s-a numărat printre acei nobili care, transformînd domeniul într-o întreprindere agricolă producînd pentru piață, căutau să se adapteze noilor condiții ale pătrunderii relațiilor capitaliste în economia feudală.

S. C.

M. BLOCH, *Seigneurie française et manoir anglais*, „Cahiers des annales”, nr. 16, Paris, Armand Colin, 1960, 159 p.

Monografia redă textul primului curs, inedit pînă la această dată (de istorie rurală comparată), prezentat în 1936 la catedra de istorie economică — catedră nou înființată atunci în cadrul Universității din Paris.

¹ E. A. Kosminski, S. D. Skazkin ..., *op. cit.*, p. 341—342.

Ca profesor la Universitatea din Strassbourg, iar apoi la cea din Paris, Marc Bloch a studiat și a publicat un bogat material privind problemele de istorie a feudalismului european și în special de istorie agrară. Începînd prin a cerceta unele probleme izolate ale istoriei feudalismului francez (*L'Ile de France*, 1913; *Rois et serfs : un chapitre de l'histoire capétienne*, 1920; *Les rois thaumaturges*, 1924), Bloch a lucrat apoi una dintre cele mai importante încercări din istoriografia franceză, de a elucida particularitățile generale ale istoriei agrare franceze dinaintea de 1789. Lucrarea sa *Trăsăturile originale ale istoriei agrare franceze (Les caractères originaux de l'histoire rurale française*, 1931, ediția a II-a, Paris, 1952) a fost cea mai importantă lucrare de sinteză din acest domeniu. Valoarea materialului documentar cuprins în această lucrare, precum și claritatea expunerii au consacrat pe autor, iar studiile sale s-au impus pe plan mondial. În anii 1939—1940, Marc Bloch a publicat o lucrare amplă în două volume, consacrată problemelor generale ale istoriei feudalismului (*La société féodale*, vol. I; *La formation des liens de dépendance*, 1939, vol. II; *Les classes et le gouvernement des hommes*, 1940). El a tratat de asemenea un capitol important privitor la dezvoltarea senioriei, pentru lucrarea colectivă de istorie agrară a evului mediu (*The Cambridge economic history of Europe from the decline of Roman Empire*, vol. I; *The agrarian life of the middle ages*, Cambridge, 1942).

Textul manuscrisului publicat recent a fost revăzut, așa cum se menționează în prefața lucrării, de colaboratori ai Centrului de cercetări istorice (Centre de Recherches Historiques) precizîndu-se numărul referințelor, organizîndu-se materialul după un plan general în capitole și paragrafe, determinate prin titluri concludente. Însoțită de o listă bibliografică sistematizată pe teme: I. Metodă; II. Condiții generale (condițiile naturale și structurile agrare, demografie, economic-preț, expansiunea în secolele XI—XIII, crizele în evul mediu, mișcările sociale); III. Senioria carolingiană; IV. Țăranii;

V. Senioria (în Franța, în Anglia), lucrarea prezintă următoarele principale capitole: Franța carolingiană și Anglia, normandă, secolele XI—XIII (dreptul, justiția, evoluția economică), secolul al XIV-lea (transformările economice la sfârșitul evului mediu și începutul timpurilor moderne, consecințele acestor transformări în Anglia și Franța). Lucrarea tratează, prin comparație, diferite aspecte privite evolutiv ale instituției senioriei în Franța și manorului în Anglia, instituții fundamentale în înțelegerea problemelor de economie și structură socială feudală. Studiul de istorie comparată, folosind un vast material documentar, sintetizând diferite date ale istoriografiei franceze și străine, monografia evidențiază, ca și în alte lucrări publicate anterior, problema cauzelor evoluției senioriei, procesul de pauperizare a nobilimii feudale, situația țărănimii, problema transformărilor economice la începutul timpurilor moderne (crizele din sec. XIV și XV) etc.

Interesante pentru cercetarea istorică și economică sînt datele de analiză comparativă a unor instituții feudale privite evolutiv în Franța și Anglia. Autorul descrie comparativ formarea marii proprietăți feudale, precum și procesul de expropriere a proprietății țărănești, prezentînd o serie de date concludente privitoare la raportul și lupta de clasă în perioada respectivă. Lucrarea, deși publicată pe baza unor simple note de curs, reprezintă o prețioasă contribuție la studiul comparativ al unor instituții de tip feudal.

P. S.

LUZZATO GINO, *Breve storia economica d'Italia. Dalla caduta dell'Impero romano al principio del Cinquecento*, Einaudi, Torino, 1958, 327 p.

Cartea cunoscutului istoric italian de economie, prof. Gino Luzzato, reprezintă o succintă trecere în revistă a istoriei economice a Italiei de la căderea Imperiului roman pînă la începutul sec. al XV-lea.

Primul capitol e consacrat ultimelor două secole ale Imperiului roman de apus. Autorul analizează transformările structurii economice a Imperiului roman în condițiile crizei sistemului sclavagist, criză cauzată de încetarea războaielor de cucerire care constituiau principalul izvor de mîină de lucru servilă. G. Luzzato subliniază anarhia economică și politică din imperiu și încercările, în mare măsură infructuase, ale lui Dioclețian și Constantin de a reorganiza statul pe alte baze.

Următoarele trei capitole se ocupă de istoria economică a Italiei în timpul invaziei diferitelor popoare migratoare și a politicii împăraților de la Constantinopol de a reține Italia în limitele Imperiului bizantin. G. Luzzato arată că sub dominația ostrogotă au fost concesate soldaților lui Odoacru o treime din pămînturile statului. A urmat apoi domnia lui Totila caracterizată prin politica acestuia de a lovi în marii proprietari laici și eclesiastici, partizani ai încadrării peninsulei în Imperiul bizantin. Totila a dispus ca cei care munceau pămîntul să nu mai plătească obligațiile lor proprietarilor funciari, ci fiscului.

Într-un alt capitol, autorul subliniază că începutul unor transformări mai radicale în economia Italiei s-a făcut cu prilejul venirii longobarzilor. Noii veniți nu mai erau legați prin nimic de vechile stări de lucruri romane, așa cum erau predecesorii, lor ostrogoții. Longobarzii nu se interesau într-o măsură prea mare de agricultură; ocupația lor era vînătoare și creșterea acelor animale care se adaptau mai ușor vieții în pădure, porcii în primul rînd. G. Luzzato arată că de noua situație a profitat biserica, care a trecut la formarea unor întinse domenii bazate pe agricultură. Autorul atrage atenția că domeniul eclesiastic a fost organizat nu numai pentru producerea celor necesare consumului intern al gospodăriei respective, ci și pentru producerea unor surplusuri destinate vânzării. Cu timpul, și longobarzii au început să se adapteze economiei bazate pe schimb. În regiunile ocupate de ei se remarcă o activi-

zare a comerțului și meseriilor, precum și o activizare a economiei monetare.

Schimbări au avut loc și în Italia bizantină. Organizarea militară a subîmpărțirilor administrative create de guvernul bizantin a influențat și asupra economiei agrare. Pentru întreținerea garnizoanelor locale s-a concedat pământ soldaților care fie că l-au lucrat ei, fie că l-au dat altora în schimbul anumitor obligații. Acest fapt a favorizat apariția unor mari proprietari recrutați din rândul acelor care, deținând comanda militară, puteau acumula mari suprafețe de pământ.

Sub Carolingieni și în timpul invaziilor arabe, ungare și normande are loc cristalizarea sistemului feudal. G. Luzzato subliniază că acest proces a avut loc în condiții asemănătoare cu cel petrecut în alte părți. Imposibilitatea statului de a face față invaziilor a favorizat întărirea puterii marilor feudali, care, sub pretextul ocrotirii celor lipsiți de apărare, au trecut sub jurisdicția lor ținuturi întregi cu toate resursele lor economice.

Capitolele IV, V, VI sînt dedicate tratării procesului în general cunoscut al renașterii economiei urbane din secolele X—XIV. Autorul înfățișează dezvoltarea orașelor porturi Bari, Amalfi, Venezia, Pisa, Genova ca urmare a intensificării comerțului maritim. Un loc important îl ocupă și studierea înfloririi marilor centre urbane din interior, cu organizarea lor comunală concomitent cu apariția burgheziei către sfîrșitul sec. al XII-lea. G. Luzzato arată apoi că în aceste secole s-au petrecut importante transformări și în mediul rural. Autorul subliniază îndeosebi faptul că țărani care începuseră să producă pentru piață se ridicau cu tot mai multă hotărîre împotriva obligațiilor feudale ce constituiau o piedică în calea valorificării resurselor lor. G. Luzzato observă că răscoală țărănești au avut unele succese, concretizate prin încheierea unor învoielii reglementînd relațiile dintre țărani și seniori. Aici autorul ar fi trebuit să arate că în noile condiții ale apariției relațiilor capitaliste, vechile raporturi dintre țărani și seniori nu mai corespundeau nici intereselor acestora din urmă.

Seniorii italieni, legați de viața urbană într-o măsură mai mare decît seniorii din alte țări, aveau tot interesul ca țărani să realizeze cîștiguri mai mari de pe urma muncii lor, deoarece o mare parte din aceste cîștiguri le reveneau tot lor sub forma rentei în bani, care putea fi investită în întreprinderi cu caracter comercial sau industrial.

În sfîrșit, ultimul capitol al cărții se ocupă de perioada trecerii la epoca Renașterii, autorul stăruind îndeosebi asupra avîntului economic luat de marile centre maritime Genova și Venezia și de marile orașe din Lombardia și Toscana.

Scurta istorie economică a Italiei este în general o carte valoroasă, cuprinzînd multe considerații juste. Credem însă că G. Luzzato ar fi trebuit să dea o mai mare extindere tratării cadrului social, arătînd și frămîntările care au dominat viața orașelor italiene în timpul înfloririi lor economice, înflorire însoțită la rîndul ei de o adîncire a diferențierilor și contradicțiilor sociale. În acest fel am fi avut un tablou mai complet al istoriei economice și sociale a Italiei în perioada tratată de autor.

S. C.

G. GÖLLNER, *Turcica. Die europäischen Türkenrucke des XVI. Jahrhunderts, I Band, MDI—MDL*, București, Ed. Academici R.P.R.; Berlin, Akademie Verlag G.M.B.A., 1961, 463 p. + 30 ilustrații.

Studiilor de orientalică sau, mai precis, turco-osmane, prea puțin luate în seamă la noi în trecut, li se acordă de noua istoriografie românească toată importanța cuvenită.

Cunoașterea cît mai temeinică a istoriei Imperiului otoman și, în general, a societății feudale turcești este o condiție importantă pentru înțelegerea istoriei țărilor romîne. În această privință, lucrarea lui C. Göllner constituie un neprețuit instrument de lucru pentru istoricii țărilor noastre.

Ea nu se mărginește la materiale ce privesc istoria noastră, ci, cum o indică însuși titlul de „Turcica” — termen tehnic pentru totalitatea publicațiilor europene privitoare la turci —, se adresează tuturor aceluia care se ocupă de istoria Imperiului otoman sau de relațiile lui cu statele europene.

Cunoașterea acestei lucrări este deopotrivă de necesară pentru cercetătorii de istorie politică, ca și pentru cei de istorie social-economică, culturală sau militară. Într-adevăr, apariția turcilor în teritoriile Europei răsăritene, marile succese ale armatei lor de spahii și încerceri, socotită de neînving, și mai ales expansiunea lor năvalnică în prima jumătate a sec. al XVI-lea — epoca lui Selim I și Soliman cel Mareș, când Imperiul otoman, la apogeul puterii sale, făcea din Marea Mediterană un lac turcesc, iar prin sfărșimarea statului feudal maghiar la Mohács (1526) își deschidea drum spre centrul Europei — au făcut să apară în Apus, în legătură cu aceste evenimente, un număr mare și foarte variat de tipărituri. Iar fără ajutorul unui îndrumător, cum este lucrarea lui C. Göllner, orientarea în această literatură este extrem de anevoioasă.

Este locul să amintim că necesitatea unui asemenea instrument de lucru era de mult simțită. Încă din primele decenii ale sec. al XIX-lea, Iosif Hammer, cunoscutul istoric al Imperiului otoman, a întocmit o bibliografie a lucrărilor occidentale privitoare la turci, pe care a publicat-o mai întâi în „Archiv für Geschichte, Statistik, Literatur und Kunst” (Viena, anii XIV—XVIII) și apoi în vol. X al operei sale *Geschichte des Osmanischen Reiches* (ediția din Pesta, 1827—1835).

Din păcate însă, în acest repertoriu se găsesc numeroase greșeli, indicații eronate despre lucrări, care abia după cercetări anevoioase și multă pierdere de vreme s-au dovedit ca inexistente, unele din ele s-au strecurat și în alte bibliografii, ca de pildă importanta lucrare a lui K. M. Kertbeny,¹ sau a

lui K. Schmidt², răspundându-se astfel în literatura de specialitate. C. Göllner elimină aceste date eronate, prezentând în lucrarea sa — fapt vrednic de relevat pentru caracterul științific al metodei folosite — numai tipăriturile verificate personal în biblioteci și cu suficiente garanții pentru existența lor.

Autorul a căutat să dea o lucrare cât mai completă, culegând — prin laborioase cercetări în marile biblioteci europene, aproape 80 la număr — toate publicațiile privitoare la istoria și societatea turcească în sec. al XVI-lea, de la volume cuprinzătoare pînă la foite volante.

Bogăția materialului adunat a făcut ca lucrarea să fie proiectată în două părți. Prima parte, apărută, și de care ne ocupăm în rîndurile de față, se limitează la prima jumătate a sec. al XVI-lea, cuprinzând 901 unități bibliografice. Printre ele se află menționate — fapt care trebuie de asemenea relevat — publicații valoroase unice, care au ars în cursul celui de-al doilea război mondial. Pe de altă parte, socotim că n-ar fi fost lucru de prisos să fi dat autorul — ca punct de plecare pentru prezentarea tipăriturilor acestui secol — ceva mai multe lămuriri decât se dau în introducere despre incunabile și literatura ce se ocupă de ele.

Turcica cuprinde, în privința formei și a conținutului — așa cum s-a amintit și mai sus — tipărituri foarte variate. Sînt printre ele adevărate tratate despre organizarea politică a turcilor, despre obiceiurile și moravurile lor, scrisori în care se face apel pentru lupta împotriva turcilor, informații ale martorilor oculari despre evenimentele politice, precum și scrieri lirice, epice și dramatice — alcătuite pe baza materialului de mai sus — prin care se încerca prezentarea întîmplărilor contemporane sub formă literară.

Sînt foarte numeroase tipăriturile asemănătoare ziarelor din vremea noastră (numite în l. germană „Neue Zeitungen”, în l. italiană „avisi”), avînd formatul unei mici broșuri de 4—8 pagini, care își fac apariția

² *Bibliographie zur Geschichte des österreichischen Kaiserstaates*, Viena.

¹ *Ungarn betreffende deutsche Erstlingsdruke*, 1454—1600, Budapesta, 1880.

incă de la începutul sec. al XVI-lea. Aceste tipărituri, prin faptul că erau ieftine și deci la îndemna oricui și în același timp înlesneau o informare rapidă despre întâmplările curente, au avut o mare circulație. Dar, ca și ziarele de azi, nu erau cruțate, după ce și pierdeau actualitatea decât rareori, înclt sînt destul de puține exemplarele care se mai păstrează, ca rarități, în bibliotecile europene.

Interesul pentru turci, stimulat mai ales de marile evenimente războinice, creștea în măsura în care primejdia turcească se apropia de Europa centrală. Numărul tipăriturilor a crescut mai ales în legătură cu înfrîngerea Ungariei feudale la Mohács (1526) și expedițiile, care au urmat, contra Vienei. Apropierea primejdiei turcești trezea pe lângă teamă și o firească curiozitate față de lumea cu totul nouă pe care o reprezentau turcii, porniți din Orientul misterios. Astfel înclt această literatură oferă cercetătorului material înformativ cu privire nu numai la expansiunea turcească, ci și la starea de spirit din Apus, determinată de înaintarea turcilor.

Tipăriturile privitoare la turci, fie tratate, opere literare sau ziare, aveau o răspîndire cu atît mai mare cu cît erau traduse în mai multe limbi și tipărite în diferite țări. De o mare publicitate s-au bucurat, între altele, lucrările lui M. Barlezio, Paolo Giovio, B. Georgijevič. Merită o mențiune specială lucrarea — publicată încă din sec. al XV-lea — a unui autor din Transilvania: *Captivus Septemcastrensis*, despre viața turcilor, care apare și în sec. al XVI-lea, sub diferite titluri uneori sub formă de compilație

anonimă, ca cea de la nr. 135 — și în mai multe limbi.

Materialul, atît de vast, a fost sistematizat de autor cu toată grija; așezarea publicațiilor în ordine cronologică ca și prezentarea meticuloasă a lor ușurează considerabil orientarea cercetătorilor. Într-adevăr, în descrierea bibliografică a tipăriturilor pot fi găsite toate elementele necesare pentru identificarea unei lucrări și distingerea ei de alte ediții: numele autorului, anul și locul apariției, editorul, titlul lucrării, formatul de tipar în mm, lungimea rîndurilor din pagina de titlu și indicarea cotei și a bibliotecii în care se găsește lucrarea. (Autorul indică o singură bibliotecă, desigur, cu intenția de a permite cercetătorului consultarea sau microfilmarea tipăriturii. Ar fi fost mai nimerit să se indice la cărțile rare mai multe biblioteci.)

Sînt foarte prețioase notele de vastă erudiție — care însoțesc descrierea bibliografică propriu-zisă. Acestea cuprind amănunte biografice, conținutul cărții, indicații bibliografice, într-un cuvînt informația necesară pentru cei care vor să aprofundeze anumite probleme. Sînt semnalate consecvent informațiile — de altfel foarte reduse în această perioadă — privitoare la romni. Trebuie relevată și bogata literatură de specialitate consultată de autor (v. pag. 457).

Subliniem că această lucrare, atît de valoroasă pentru cercetători, prin conținutul ei ca și prin claritatea și precizia expunerii, cîștigă în valoare și prin faptul că a fost editată în condițiuni tehnice și artistice excepționale.

I. T.

BIZANTINOLOGIE

G. G. LITAVRIN, *Был ли Кекавмен, автор „Стратегикона“ феодалом*, în „Византийские очерки“, Ed. Academiei de Științe a U.R.S.S., Institutul de istorie, Moscova, 1961, p. 217—240.

Autorul subliniază unele aspecte sociale ce se degajă din opera lui Keκααμενος.

Proprietarul funciar bizantin era interesat în cultura intensivă a pămîntului: plantarea pomilor fructiferi și viilor, creșterea vitelor, întreținerea de mori și ergasterii; de aceea, el este sfătuit de Keκααμενος ca să nu investească sume de bani în construcții neproductive. Rezultă că o mare parte a produ-

selor de pe domenii era destinată pieții, deși Kekaumenos nu vede cu ochi buni operațiile comerciale. Puterea economică a clasei conducătoare este legată de posesiunea de pământ. În ce privește banii lichizi, tendința acestor elemente era de a-i tezauriza. Pământul era, parte exploatat direct cu ajutorul țărănimii dependente, parte arendat. Analiza relațiilor social-economice în Bizanț, așa cum apar în opera lui Kekaumenos, confirmă teza istoriografiei marxiste și anume că ele erau relații feudale.

G. G. Litavrin se ocupă și de diferiți termeni din *Strategikon*, care desemnează categoriile de oameni dependenți: țărani, slujbașii domeniilor, notari, personal de curte. Alături de aceștia existau și sclavii ca argași și paznici. Stăpînii domeniilor dispuneau și de grupuri de oameni înarmați. Cu ajutorul lor, ei își impuneau autoritatea asupra locuitorilor întregii regiuni, nu numai față de oamenii dependenți. Kekaumenos pomeneste de un astfel de proprietar care exercita drepturi jurisdicționale în întreg ținutul.

Un aspect interesant relevat de autor în opera lui Kekaumenos este cel al relațiilor dintre proprietarul funciar și reprezentantul puterii centrale. Acesta din urmă caută câteodată să-și supună țărani din obște pentru a-i folosi împotriva proprietarului funciar.

Din relatările lui Kekaumenos se poate cu greu stabili o demarcație între poziția politică a proprietarului funciar și funcționarului imperial. Atât unul cât și celălalt exercitau drepturi jurisdicționale asupra populației locale; existau magnați care aveau cetăți și cete înarmate, adeseori aceștia se războiau între ei sau cu toparchii din vecinătate. Tendințele unora și ale celorlalți sînt însă diferite. Proprietarul funciar caută să dobîndească în ținutul unde își are proprietățile un rol politic important, în timp ce funcționarul imperial urmărește să achiziționeze, în regiunea administrată, domenii și funcția sa să devină ereditară.

Din opera lui Kekaumenos, ca și din testamentul lui Eustathius Boilas rezultă că

în Imperiul bizantin existau relații de vasalitate. Serviciul militar și civil al proprietarilor mici și mijlocii pe lângă mării proprietari funciari era foarte răspîndit la mijlocul sec. al XI-lea.

În concluzie, G. G. Litavrin arată că treptele ierarhiei feudale erau mult mai puțin numeroase în Bizanț în raport cu Occidentul. Aceasta nu afectează însă caracterul feudal al societății bizantine. Feudalismul a fost o necesitate legică în dezvoltarea societății și nu un fenomen propriu Occidentului. Aceasta nu înseamnă că dezvoltarea feudalismului a cunoscut pretutindeni aceleași forme. Kekaumenos, așa după cum rezultă din opera sa, este un reprezentant al clasei feudale bizantine.

E. Fr.

H. AHRWEILER, *L'Asie Mineure et les invasions arabes*, „Revue historique”, 1962, fasc. I, p. 1—32.

Autoarea se ocupă de consecințele pe care invaziile arabe din secolele VII—IX le-au avut pentru Asia Mică. Această regiune prezenta o importanță vitală pentru Imperiul bizantin datorită poziției sale strategice, bogățiilor agricole și miniere și posibilităților pe care le oferea pentru recrutarea de trupe. Din această cauză, Bizanțul a opus în Asia Mică o rezistență îndrăjită atacurilor arabe. Autoarea schițează situația Asiei Mici mai înaintea invaziilor arabe: numeroasele mișcări „eretice” și caracterul lor profund social, expresie a nemulțumirii maselor țărănești împotriva elementelor privilegiate din municipii și împotriva marilor proprietari laici sau bisericești. Situația — consideră autoarea — s-a complicat mult în Asia Mică datorită și politicii constante de colonizare dusă de stat. Totuși, invaziile arabe nu au depășit decât arareori caracterul unor simple incursiuni îndreptate mai ales împotriva așezărilor rurale; orașele fortificate mai importante nu au putut fi cucerite niciodată de arabi.

În ceea ce privește urmările acestor invazii, autoarea le împarte în mai multe categorii. Principala consecință ar fi declinul economic al unui număr important de orașe din cauza dificultăților create comunicațiilor pe drumurile comerciale. Comerțul se reduce la un schimb local de produse agrare. În același timp scade și producția agricolă datorită prădăciunilor periodice și lipsei de mână de lucru. Obligația de a întreține trupe, de a răscumpăra captivii agrava și mai mult starea de miserie a populației locale.

O altă consecință este de natură demografică, — regiunile expuse mai des invaziilor sînt părăsite de locuitori. Totuși, acest fenomen nu ia proporții de masă. Deplasări importante de populații au fost făcute însă de autoritățile bizantine pentru asigurarea apărării teritoriilor amenințate și a mîinii de lucru în regiunile pustii.

În ultima parte a studiului său, autoarea se ocupă de măsurile luate de imperiu pentru a opune rezistență atacurilor arabe. Prima și cea mai importantă a fost reforma întregului sistem militar și administrativ prin crearea themelor. O altă măsură ar consta în reformele efectuate de împărații Isaurieni și cunoscute sub denumirea de iconoclastm. Autoarea subliniază că problema religioasă nu constituie în măsurile luate decît un aspect dintr-un vast complex social și politic. În realitate s-a urmărit degrevarea populației agrare, în timp ce împărații iconoduli au favorizat elementele înstărite din orașe. Înfrîngerea iconoclaștilor ar fi consecința epuizării lor în lupta împotriva arabilor.

Desigur, studiul lui H. Ahrweiler discută o serie de probleme interesante și caută să dea o justă interpretare unor procese sociale. Totuși, unele păreri rămîn discutabile. Decăderea orașelor bizantine din Asia se desemnează cu mult înaintea invaziilor arabe ca o consecință a crizei societății sclavagiste bizantine. O lucrare anonimă de la jumătatea sec. al IV-lea *Expositio totius mundi et gentium*, nu mai pomenește nimic de producția artizanală a orașelor bizantine din Asia — laudă numai abundența de produse agricole (*Ge-*

graphi graeci minores, II, p. 515—518). Procopius subliniază decăderea renumitelor ateliere de mătase din Tyr în sec. al VI-lea (*Historia arcana*, Bonn, p. 140—142).

Împărații Isaurieni nu au susținut masele țărănești prin măsurile luate împotriva mănăstirilor. Bunurile agrare confiscate de la mănăstiri au fost distribuite noii caste militare ce începe să se formeze în Imperiul bizantin. În schimb, nu se poate vorbi de o atitudine ostilă față de elementele productive din orașe. Constantin al V-lea a fost preocupat de repopularea Constantinopolului (Theophanes de Boor, p. 429). Meseriașii se pare că au susținut pe Isaurieni (*Nicephorus Apologeticus, Pro sacris imaginibus*, P. G., vol. C, col. 544, 556), fiindcă ei, limitînd activitatea mănăstirilor, eliminau și concurența numeroaselor ateliere ale acestora. Numai Sf. Sofia din Constantinopol avea în oraș peste o mie de asemenea ateliere (*Corpus juris civilis*, III, Novella XLIII).

E. Fr.

J. MEYENDORF, *Introduction à l'étude de Grégoire Palamas*, Paris, 1959, 431 p.

Deși se intitulează *Introducere în studiul lui Grigore Palama*, lucrarea de față este o cercetare amplă a vieții și doctrinei gânditorului bizantin din secolul al XIV-lea. Dintre învățații occidentali, Meyendorf este în prezent cel mai stăruitor cercetător al palamismului.

Rezultatele esențiale ale cercetărilor cuprinse în această lucrare au fost prezentate de autor în raportul său complementar la comunicarea lui Hans Georg Beck, despre „Palamism și Umanism”, care a constituit una din principalele probleme dezbătute în Congresul al XII-lea de Studii Bizantine, la Ohrida în septembrie 1961. Autorul a avut deci prilejul de a face cunoscut bizantinștilor de pretutindeni rezultatele cercetărilor sale privitoare la conținutul și rolul palamismului în istoria societății bizantine.

Lucrarea cuprinde, după o scurtă introducere (p. 11—14) și după bibliografia lucrărilor folosite (p. 15—22), două părți: prima parte fiind consacrată expunerii privitoare la viața și personalitatea lui Palama (p. 25—170), iar partea a doua tratând despre gândirea palamistă (p. 171—322). Lucrarea se încheie cu o scurtă concluzie (p. 328—327). În anexele lucrării figurează o analiză a operelor lui Palama (p. 330—399), o prezentare a izvoarelor complementare (p. 401—415), un indice al numelor proprii (p. 417—422), un indice al termenilor grecești (p. 423—428) și un indice al autorilor moderni (p. 429—431).

Autorul are meritul de a fi cercetat un vast material informativ nepublicat, examinând numeroase manuscrise ale lucrărilor lui Palama. Lucrarea se caracterizează printr-o remarcabilă erudiție, dar nu are caracterul unei cercetări istorice decât în partea întâi, în expunerea privitoare la viața lui Grigore Palama, fără ca autorul să examineze critic și condiționarea socială a activității acestuia. În partea a doua a lucrării consacrată gândirii palamiste, autorul încearcă să filozofeze în spiritul concepțiilor palamiste, interpretând scolastic sensul termenilor religioși, căutând formulări și explicații după metoda clasică a exegezelor teologice.

Autorul analizează antiteza dintre isihasmul bizantin și umanismul occidental. Isihastăii aveau concepții mistice și ascetice, preconizând practici contemplative și exclușnd ideea colaborării rațiunii umane pentru desăvârșirea ființei omenești. Umaniștii, dimpotrivă, susțineau independența rațiunii umane față de „revelația divină” și considerau nerațională însăși ideea de divinitate. J. Meyendorff apreciază că în societatea bizantină din secolul al XIV-lea apropierea dintre isihasm și umanism este opera lui Grigore Palama. Spre această concluzie se îndreaptă întreaga sa lucrare. Atribuind o valoare egală isihasmului și umanismului, autorul vede în palamism sinteza acestora. Autorul stăruie în convingerea sa că „ideea unei depline colaborări între aceste două activi-

tăți constituie în definitiv mesajul propriu al palamismului” (p. 43).

Autorul studiază controversa dintre Palama și Varlaam numai din punctul de vedere al concepțiilor lor, arătând că primul admitea intervenția activă a „revelației” în viața omului și prezența divinității în istorie, pe când celălalt susținea agnosticismul și rolul eficient al rațiunii umane în determinarea vieții omenești. Dar victoria palamismului în Imperiul Bizantin nu poate fi înțeleasă istoricește fără cercetarea cauzelor ei sociale. Controversa dintre Palama și Varlaam nu are numai semnificația unei dispute filozofice, ci reflectă existența unor curente contradictorii generate de însăși dezvoltarea relațiilor sociale din perioada respectivă.

Istoriceste se constată că în societatea bizantină din secolul al XIV-lea misticismul a dus o aprigă luptă împotriva gândirii profane. Decăderea economică, luptele sociale și atacurile din afară au determinat nobilimea și biserica bizantină să propage concepții și învățături menite să atragă spiritul maselor populare spre activități mistice. Ca și isihasmul, palamismul recomanda bizantinilor asceza, starea contemplativă și comunitatea cu dumnezeirea. Pe aceste căi se urmărea abaterea asuprașilor de la lupta socială, evitându-se formele active ale protestului social împotriva feudallilor, în rîndurile cărora se găsea și biserica bizantină. Caracterul reacționar al palamismului se explică deci prin rădăcinile sale sociale.

În același timp, își făceau loc în gândirea bizantină, sub influența umanismului, concepțiile raționaliste susținute de elementele anti-feudale în frunte cu învățații și scriitorii care militau pentru emanciparea omului de sub autoritatea dogmelor bisericești. Considerând că învățătura bisericească este inferioară rațiunii, Varlaam a fost precursorul ideilor umaniste din gândirea bizantină; din această cauză a și fost supus persecuțiilor de către apărătorii concepțiilor mistice, care în secolul al XIV-lea erau susținătorii regimului feudal din Imperiul Bizantin. Istoriceste, palamismul nu este decât o dezvoltare a isihasmului

și nu se dovedește că ar fi reprezentat colaborarea între isihasm și umanism, cum susține J. Meyendorff, ci, dimpotrivă, contradicția a rămas foarte activă între aceste două curente din gândirea bizantină, precum foarte activă a fost și lupta dintre exponenții feudalității și adversarii acestora.

Lucrarea cuprinde și aprecieri inspirate de înclinările misionare ale autorului. El recomandă, de pildă, intelectualilor apuseni din vremea noastră gândirea lui Palama, considerind că în Occident acest sistem filozofic și religios „din anumite puncte de vedere răspunde mai bine decât alte sisteme preocupărilor gândirii moderne” (p. 11). Această recomandare oglindește indeajuns preferința intelectualilor occidentali pentru sistemele de gândire mistică.

Lucrarea lui J. Meyendorff va stimula cercetările privitoare la rolul palamismului în istoria culturii bizantine și postbizantine. Palamismul și antipalamismul au avut repercusiuni în Bulgaria, în Serbia, în Țările Române și în Rusia. Traduceri slavone din scrierile lui Palama s-au răspândit și în Țările Române. În sec. al XVIII-lea, monahul de origine rusă Paisie Velicicovski, care cunoscuse la Athos lucrările și doctrina lui Palama, a tradus numeroase texte cu învățăturii palamiste și în calitate sa de egumen al mănăstirilor Dragomirna și Neamț a fost un promotor al palamismului în societatea românească. Paisianismul a fost o formă a palamismului proprie societății românești din perioada destrămării feudalismului.

Folosim prilejul spre a menționa faptul că în Țările Române au pătruns sub o formă indirectă și unele idei antipalamiste. Unul dintre reprezentanții activi ai antipalamismului din sec. al XIV-lea a fost juristul Constantin Armenopol din Tesalonic. Între lucrările lui figurează codificarea dreptului romano-bizantin intitulată „Exabiblos”, care a avut o largă răspândire în Țările Române, mai ales în secolele XVII-XVIII. Gândirea juridică a lui Armenopol reflectă orientarea sa raționalistă. Opera sa a răspuns indeosbii cerințelor societății românești din perioada de des-

trămarea a feudalismului. În esență, antipalamismul a reprezentat concepțiile intelectualilor înaintați din perioada slăbirii feudalismului.

Gh. C.

ELISABET A. ZAHARIADIS, *Μιά Ιταλική πηγή τοῦ Ψεύδο-Δωροθέου γιά τήν ἰστορία τῶν Οὐλωμανῶν* (Un izvor italian necunoscut al Cronicii lui Pseudo-Dorotei cu privire la istoria otomanilor), Extras din „Πελοποννησιακὰ”, Atena, 1961, p. 46-59.

Cronica atribuită lui Dorotei al Mjonem basiei se intitulază Βιβλίον Ἱστορικόν și cuprinde expuneri privitoare la istoria turcilor otomani de la apariția lor pînă în vremea domniei sultanului Murad al III-lea (1574-1595), cu ample referiri la istoria Imperiului bizantin. Cronica a fost editată la Veneția în 1631 și apoi în 1637. Cercetările istorice au dovedit că cea mai mare parte din cuprinsul acestei cronici a fost cunoscută și a circulat în numeroase manuscrise cu mult înainte de editarea ei la Veneția.

Autoarea articolului pe care-l menționăm a identificat un izvor necunoscut al acestei cronici. Este vorba de lucrarea lui Paolo Giovio, *Commentario delle cose de' Turchi*, tipărită la Veneția în 1531. Se compară fragmente din ambele scrieri și se face dovada convingătoare că autorul cronicii bizantine a folosit scrierea italiană. Succesele militare ale turcilor în sec. al XV-lea și la începutul sec. al XVI-lea alarmaseră întreaga Europă. Scrierea italiană este o scurtă expunere privitoare la aceste succese, fiind dedicată împăratului Carol Quintul cu scopul de a-l preveni asupra primejdiei otomane. Din scrierea italiană, autorul cronicii bizantine a tradus în grecește și a inclus în lucrarea sa fragmentul privitor la începuturile puterii turcești și la primii șase sultani otomani.

Autoarea arată că italienii din sec. al XVI-lea erau în curent cu evenimentele

legate de cuceririle turcești în Europa. De aceea datele privitoare la istoria turco-bizantină din sec. al XV-lea sînt în general veridice, iar împrumutul cronicarului bizantin din scrierea lui Giovio este explicabil. Articolul are caracterul critic al unei cercetări de texte. Autoarea promovează astfel cercetările referitoare la izvoarele cronicii atribuite lui Dorotei al Monembasiei, completînd, în această privință cercetările lui G. Moravcsik, *Byzantinoturcica*, I², Budapest, 1958, p. 412—413.

Folosim prilejul spre a arăta că această cronică atribuită lui Dorotei al Monembasiei a fost alcătuită din îndemnul lui Petru Șchiopul,

domnul Moldovei. Primul ei editor a fost Apostol Țigara, al cărui frate a fost mare spătar și ginerele lui Petru Șchiopul. Cronică cuprinde știri privitoare la genealogia și familia acestui domn. Cronică a fost studiată de N. Iorga și D. Russo. Un important articol despre această cronică a fost publicat sub semnătura lui Vasile Grecu cu titlul *Cronograful lui Dorotei al Monembasiei*, în revista „Codrul Cosminului”, II (1925), p. 537—556. Autoarea nu cunoaște însă istoriografia românească privitoare la cronică pe care o cercetează.

Gh. C.

BIBLIOGRAFIE, ARHIVISTICĂ, MUZEOGRAFIE

* * * *Arhiva Magistratului orașului Brașov. Inventarul actelor neregistrate*, vol. II, București, 1961, IV + 427 p. Direcția Generală a Arhivelor Statului.

Continuînd inventarierea arhivei Magistratului orașului Brașov, colectivul de la Arhivele Statului din Brașov publică prin prezentul volum noi materiale cu privire la istoria regiunii și orașului Brașov, a Transilvaniei, precum și a Țării Românești și Moldovei dintre anii 1764 și 1808, adică în perioada de desrămare a feudalismului și de formare a relațiilor capitaliste. Cele 991 de regeste redactate mai amănunțit decît la vol. I¹, provin de la acte aflate în copie sau în original în limbile: germană, latină, maghiară și română.

După cum era și de așteptat, un mare număr de acte se referă la dezvoltarea economică a orașului și a regiunii Brașov. Astfel, relativ la meșteșugurile orașenești se dau date despre organizarea lor în bresle, despre lupta pentru menținerea monopolului de producție și de desfacere a mărfurilor meșteșugărești pe piața locală și cea internă.

¹ Vezi revista „Studii” nr. 5, 1960, p. 293—294.

Cele mai multe acte se referă la activitatea postăvarilor, măcelarilor (1770), ulierilor (1767) mănșarilor (1771), tinichigilor (1773), brutarilor (1776), tăbăcarilor (1780), pantofarilor (1781), țesătorilor (1787), berarilor (1794—1795), olarilor (1807) din Brașov, a curelarilor din Sighișoara (1771), a cărămidarilor din Crizbav (1778), precum și a morilor, dîrstelor, preselor de ulei, povernelor din regiunea Brașov (1792—1796). Din aceste documente rezultă că activitatea breslelor din Brașov era sprijinită de guvernatorul Transilvaniei printr-o serie de dispoziții care interziceau importul unor mărfuri meșteșugărești străine și emigrarea cailor și meșterilor în țările vecine, cum ar fi de exemplu Moldova și Țara Românească (1773—1807).

De un deosebit interes sînt materialele referitoare la dezvoltarea comerțului în partea de sud a Transilvaniei. Astfel, se dau date cu privire la regimul vamal (1765), cordoanele sanitare de la frontieră organizate în perioada epidemiilor de ciumă, prețurile maxime ale mărfurilor (1768—1805), sistemul de măsuri și greutate (1771), importul și exportul de mărfuri (1772—1808), limitele pieții interne, târgurile periodice din Deva și Mediaș (1790), activitatea unor negustori brașoveni (Petreț Șetraru, Teodor Ciurcu), a negusto-

rilor din compania greccască, a negustorilor armeni (1778—1795), înființarea Camerei Comerciale care judeca litigiile dintre negustorii și meșteșugarii breslași (1771).

Cîteva acte dau amănunte în legătură cu industria extractivă, și anume despre ocelele de sare de la Praid (1779) și desfacerea produselor acesteia la Brașov și la Bran.

Numeroase acte se referă la probleme diferite în legătură cu istoria Transilvaniei la sfîrșitul sec. al XVIII-lea, și anume: privilegiile oierilor transilvăneni care treceau în Țara Românească (1765—1778), organizarea judecătorească la Sibiu și la Brașov (1765), înființarea regimentelor de grăniceri (1766), situația țaranilor iobagi de pe domeniile nobiliare (1767—1786), abuzurile fiscalității (1790—1792), organizarea administrativă (1780), asistența socială (Spitalul din Sighișoara din 1805). Merită să fie menționat aici și interesantul recensămînt a populației orașului Brașov și a regiunii înconjurătoare din 1797.

Pentru istoria culturii regiunii Brașov menționăm cîteva acte relativ la studenții brașoveni care plecau în străinătate, mai ales în Germania, pentru specializarea lor (1769—1772).

În masiva arhivă a Magistratului orașului Brașov se găsesc de asemenea informații în legătură cu unele aspecte ale dezvoltării economice, politice și administrative a Țării Românești și Moldovei. De exemplu, se dau amănunte relativ la fiscalitatea din Țara Românească în 1765, la taxele vamale, la epidemia de ciumă din 1771, la exportul de vite și porci (1774—1778), la activitatea unei sticlării în Moldova (1807) și a unei manufacturi de porțelan în Țara Românească în 1807. În legătură cu manufactura de porțelan se știa pînă acum numai proiectul înființării ei în 1806. Din actele cuprinse în acest inventar rezultă că ea nu a fost numai un proiect, ci s-a înființat și a funcționat în vremea războiului ruso-turc din 1806—1812.

Volumul se încheie cu un bogat indice onomastic, toponimic și de lucruri.

Considerăm că publicarea inventarilor arhivei Magistratului orașului Brașov este cît se poate de utilă cercetătorilor în domeniul istoriei, dar și studenților care studiază istoria patriei noastre.

C. Ș.

* * * *Gradja za istoriju Beograda u srednjem veku*. Knjiga II. [Material privind istoria Belgradului. Vol. II]. Culese de Mihajlo Dinić. Publicat de Arhiva istorică din Belgrad, 1958, 135 p.

Grada za istoriju Beograda 1717 do 1739 [Material privind istoria Belgradului]. Sub redacția lui Dušan Popović, Partea I. Belgrad, 1958, 444 p. Publicat de Arhiva istorică din Belgrad.

Cele două volume de material documentar privind istoria Belgradului, parte dintr-o colecție concepută în mai multe volume¹, la prima vedere nu pare că ar putea să conțină date ce interesează și istoriografia noastră. Cu toate acestea însă, numărul informațiilor referitoare la istoria țării noastre este apreciabil, cu deosebire în volumul privind perioada 1717—1739.

Primul volum dintre cele două de mai sus, este o continuare a volumului I (publicat în 1951, tot sub redacția lui M. Dinić) cuprinzînd materiale privind istoria orașului Belgrad în evul mediu, luate după izvoare în limba maghiară. Actualul volum cuprinde 127 de documente din perioada 1230—1522, culese din arhivele Raguzei; de asemenea, sînt incluse fragmente din operele scriitorilor raguzani Mavro Orbini și Ludovik Tuboron, referitoare la aceeași perioadă, precum și unele docu-

¹ Sînt prevăzute 7—8 volume de documente din perioada medievală. În alte 15—20 de volume se vor publica materiale din sec. XVI—XVIII, culese din arhivele Raguzei, Constantinopolului, Vienei etc. și fragmente din cronici turcești și persane, din descrieri de călătorii etc. O altă serie de volume vor cuprinde materiale privind sec. XIX—XX.

mente culese din diferite arhive străine, de proveniență însă tot din Raguza. Documentele sînt publicate în limba latină și însoțite de regeste dezvoltate, în limba sîrbă.

Cu toate că aceste materiale sînt selecționate urmărind să illustreze istoria Belgradului, din ele se pot totuși spicui o serie de informații de interes mai larg.

Astfel, din ele se desprind mai multe amănunte despre campania lui Iancu de Hunedoara din anul 1454 (p. 59—63, 72, 110, 118 și 121, unde este menționată și Alba).

Cei ce se ocupă de onomastica romanică în Balcani vor găsi menționate în mai multe rînduri nume ca Blasius, Vlacussa, Blaxio ș.a.

În documentul nr. 97 din 1459 (p. 72) este vorba de vlahii din ținutul Valjevo.

O informație prețioasă pentru istoria țărilor noastre cuprinde raportul din iulie 1432 trimis din Belgrad la Raguza, referitor, printre altele, la campania întreprinsă de sultanul Murat II în iunie, acest an „în Vlahiam”, adică în Țara Românească, „et deinde maior pars illius in Modua [Moldova] et alia Transilvaniam secundum habuimus per Slavoniam...” (p. 25). Este vorba de invazia turcească în vremea domniei lui Alexandru Aldea care a fost nevoit să se supună turcilor. În felul acesta se adaugă o informație nouă asupra acestui moment, confuz încă și acum în istoriografia noastră¹.

Țara Românească mai este menționată în scrisoarea din 1441 a consiliului Raguzei

¹ Vezi porunca din 1432 a comitelui de Cubin pentru a se lua măsuri de apărare a vadului Dunării și a Belgradului (*Hurmu-aki*, I, p. 575). Vezi unele documente la I. Bogdan, *Relațiile Țării Românești cu Brașovul în sec. XV și XVI*, 1905, doc. nr. XIX—XXIII, p. 40—44, precum și scrisorile lui Alex. Aldea către Brașoveni să-i vină în ajutor și despre ajutorul dat de moldoveni, la Gr. G. Tocilescu, *Documente istorice slavo-române din Țara Românească și Moldova privitoare la legăturile cu Ardealul 1346—1603*, București, 1931, doc. nr. 24—28, p. 30—35. Nevoit să se supună turcilor, Alex. Aldea a colaborat cu ei împotriva Transilvaniei (*Istoria României*, vol. II, 1961, p. 427).

către Vlah Ranina, sol pe lângă regele Ungariei, ca el să-l însoțească pe rege, chiar și în cazul cînd acesta va pleca din Buda spre Belgrad „per la via de Vlachia” (p. 56).

Mai multe și mai interesante date pentru noi găsim în cel de-al doilea volum semnalat mai sus. Cuprinzînd 185 de documente cirilice și germane, acest volum are un studiu introductiv în 19 pagini și 17 facsimile, iar la sfîrșit are indici de nume, de locuri, de grupuri etnice și de instituții, întocmite separat pentru documentele chirilice și pentru cele germane. O listă de măsuri și greutăți și un glosar de cuvinte străine și de cuvinte mai puțin cunoscute, întocmit de asemenea separat pentru cele două categorii de documente, adăugate la sfîrșit, ușurează și mai mult folosirea materialului. Acesta conține date bogate pentru cunoașterea istoriei politice, economice, culturale și sociale.

Volumul completează materialul publicat în anul 1935 în *Spomenik S.A.N.*, vol. LXXVIII, p. 3—251. Ca și materialul publicat acolo, acesta de asemenea este inserat cu numeroase informații care rețin în mod deosebit atenția noastră.

Printre documentele din acest volum ce conțin date abundente privind istoria noastră, mai importante ni se par cele două condicii de corespondență ale mitropolitului Moisei Petrović, care din 1725 administrează din punct de vedere bisericesc și Banatul timișan, iar din 1727 sub administrația lui intră și Oltenia, stăpînită de austrieci.

O condică cuprinde corespondența mitropolitului întreținută din Budapesta în anii 1726—1727 (p. 157—166), iar cealaltă condică cuprinde corespondența purtată din Viena în anul 1728 (p. 167—186), redată în rezumate. Se constată existența unor relații dezvoltate nu numai cu ținuturile administrate de mitropolia sîrbească, ci și cu Țara Românească. Astfel, în mai multe rînduri se menționează plănuirea unor călătorii în Țara Românească (p. 157, 158 ș.a.). Se aduc abecedare tipărite în Țara Românească (p. 161), precum și diferite alte cărți (p. 163), unele

transportate de Ioan Ioanopalică și diaconul Dimitrie (p. 109). În mai multe rânduri se trimit scrisori către boieri în legătură cu cârmuirea bisericii și cu numiri de episcopi (p. 161, 163, 174, 179). Există o corespondență frecventă cu Timișoara și Aradul (p. 158, 159, 161, 167, 170, 178). Se menționează corespondența avută cu mănăstirile Tismana, Jitlanu, Govora, cu Râmnicul (p. 160, 162, 177, 179).

Se purta corespondența cu orașele Almaș, Arad, Brașov (scris greșit Brașova, la indice, p. 415), Craiova, Sibiu (p. 182). În 1728, M. Petrovici scria prin negustorul Dimitrie patriarhului de Ierusalim, la București (p. 173) iar peste câțiva timp trimite pe un Partenie în capitala Țării Românești (p. 186).

Sînt cîteva mențiuni despre romîni sau despre delegații veniți din partea lor (p. 31, 37, 151, 165). În 1717, Gheorghe și Constantin Cantacuzino vizitează pe Moisei Petrovici și pe Eugen de Savoia (p. 9, 171, 179). În 1726, M. Petrovici e vizitat de un „prinț” din Țara Românească; la fel și în mai 1728, cînd s-au cumpărat pentru „prințul” mușafiri niște medicamente de la farmacia orașului (p. 296, 299). În legătură cu „prințul Cantacuzino”, probabil Gheorghe, se notează în mai multe rânduri (p. 160, 161, 182, 184) că i s-a scris și că s-au păstrat copii sau concepte integrale după scrisorile ce i-au fost expediate.

În condiție este vorba de cîteva ori de logofătul Vladul (p. 161, 175, 176). Acesta era secretarul mitropolitului M. Petrovici și fi scria la 28 mai 1726 despre fratele său Șerban fugit în Moldova și angajat ca profesor al copiilor marelui hatman. Fratele lui Mihai Racoviță (p. 242). De fapt este vorba de Vladul Mălăiescu care pentru motive politice emigrase din Țara Românească și pe care

M. Petrovici îi trimisese la Petru cel Mare în 1721 de unde s-a întors în 1721¹.

Un al doilea act în acest volum, care de asemenea ne atrage în mod deosebit atenția, atestă prezența, din păcate numai pentru o parte a orașului Belgrad, a numeroși meșteșugari și lucrători romîni, ca: Dona vlahul, Bucur Pirt, Ioan Almăjan, Mihai Vlahul, Radul Calinov (al lui Călin), alt Radul cu fiii, Stanciul Albov, Florea, Oprea Vlahul ș.a. (p. 141). Sporadic, locuitorii romîni sînt semnalati și în alte pagini ale volumului: Andrei Vlahul (p. 101), Ioan Vlah, bucătar la curte (p. 13, 107, 110, 112), Teodor Vlașce (rumînașul) (p. 91), Jurca băiatul, Jurca cătană (p. 93, 11, 92), Carabaltă Ioan (p. 93), Petru Lupul (p. 327, 328), Badul Vlah (p. 116).

Există și alte mențiuni care pot fi reținute. Astfel, o scrisoare nedată către negustorul Rajko Preradovič, la Buda, este adresată „Ad Villam Valacorum” (p. 274). Se relatează (p. 175) că un oarecare egumen a cum-părat o „moșia”. Cuvîntul este însoțit de un semn de întrebare al editorilor care nu au știut ce înseamnă, deși acest cuvînt, cel puțin în sec. al XIX-lea, este folosit în mod curent în actele și scrisorile sîrbcești referitoare la Țara Românească.

În general, datele din volumul II completează informațiile existente despre situația în vremea ocupației austriece în Oltenia.

Desigur că viitoarele volume din colecția privind istoria orașului Belgrad, dat fiind că ele vor conține material din sec. al XIX-lea, cînd relațiile cu țara noastră sînt mai dezvoltate, vor cuprinde mult mai numeroase informații pentru ilustrarea acestora.

S. I.

¹ Vezi Ruvarac Dinutrije, *Mojsije Petrovič, mitropolit beogradski 1713—1730*, în *Spomenik*, XXXIV, 1898, p. 96, 98, 148.

Rubrica „Insemnări” a fost întocmită de: D. SIMONESCU, D. HUREZEANU, CORINA NICOLESCU, S. IANCOVICI, A. CONSTANTINESCU, R. POPA, N. CAMARIANO, S. COLUMBEANU, P. SIMIONESCU, I. TOTOIU, E. FRANCES, GH. CRONȚ, C. ȘERBAN.

СО Д Е Р Ж А Н И Е

СТАТЬИ	Стр.
А. ТОТ и М. ГАСПАР, Участие шахтеров из Валя Жиулуй во всеобщей забастовке 1920 г.	1095
М. РУФФИНИ (Рим), Гину Буя Спата и борьба македонских румын за овладение Яниной (1360—1400), описанная в хронике <i>Hist'ria Basil'ssae Mariae Atque Thomás et Esai, despotom Joanninae</i>	1127
ШТ. ШТЕФЭНЕСКУ, О терминологии, относящейся к крепостному крестьянству Валахии в XIV—XVI вв.	1155
ЗАМЕТКИ И СООБЩЕНИЯ	
Е. ЧИМПОНЕРИУ, Подпольная печать в Бзнате, издававшаяся партией в 1941—1944 гг.	1171
Н. АДЭНИЛОАПЕ, Новые сведения о сражениях при Рахове и Смырдане (1877—1878)	1195
И. НЯКШУ, Борьба населения Олтении с турками в заключительный период восстания 1821 г.	1205
ПЕТРЕ ДИАКОПУ, О датировке каменного вала в Добрудже и определении места событий, описанных в записке греческого топарха	1215
Т. НЕКША, Печатные органы Румынской коммунистической партии и демократическая пресса в период 23 августа 1944 г.—6 марта 1945 г. . .	1237
ДОКУМЕНТАЛЬНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ	
Исследования по всеобщей истории в СССР (<i>М. Берза</i>)	1249
НАУЧНАЯ ЖИЗНЬ	1265
РЕЦЕНЗИИ	1281
ОБЗОР ЖУРНАЛОВ	1307
ЗАМЕТКИ	1327

S O M M A I R E

ÉTUDES	Page
AL. TÓTH et M. GÁSPÁR, La participation des mineurs de la vallée du Jiu à la grève générale de 1920	1095

M. RUFFINI (Rome), Ghinu Buia Spata et les luttes des Aroumains pour la conquête de Janina (1360-1400) dans <i>Historia Basilissae Mariae atque Thomás et Esau despota Joanninae</i>	1127
ȘT. ȘTEFĂNESCU, Des noms qui ont désigné la paysannerie asservie de Valachie au cours des XIV ^e -XVI ^e siècles	1155

NOTES ET COMMUNICATIONS

E. CIMPONERIU, La presse illégale de Banat éditée par le Parti Communiste Roumain en 1941-1944	1171
N. ADĂNILOAIE, Contribution à l'étude des luttes de Rahova et de Smirdan (1877-1878)	1195
IOAN I. NEACȘU, Les luttes des habitants de l'Ollénie contre les Turcs au cours de la dernière phase de la révolte de 1821	1205
PETRE DIACONU, De la datation du mur en pierre de la Dobroudja et de la localisation des événements dont il s'agit dans la note du toparque grec	1215
T. NECȘA, La presse communiste et démocratique au cours de la période qui va du 23 Août 1944 au 6 Mars 1945	1237
ÉTUDES DOCUMENTAIRES	
Recherches d'histoire universelle en U.R.S.S. (<i>M. Berza</i>)	1249
LA VIE SCIENTIFIQUE	1265
COMPTES RENDUS	1281
LA REVUE DES REVUES	1307
NOTES	1327

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI R.P.R.

I S T O R I E

- * * * **Istoria României**, vol. I, 891 p. cu 190 fig. + 16 pl., 15 lei; vol. II, 1159 p. + 20 pl., 15 lei.
- * * * **Din istoria Transilvaniei**, vol. I, ed. a II a, 232 p. + 11 pl.; vol. II, 163 p., banderolate, 55 lei.
- * * * **Studii și materiale de istorie medie**, vol. IV, 581 p. + 10 pl., 26,30 lei.
- GEORGE POTRA, **Documente privitoare la istoria orașului București (1594-1821)** 820 p., 34,60 lei.
- CAROL GÖLLNER, **Die europäischen Türkendrucke des XVI. Jahrhunderts**, I. Band, 464 p., 26,50 lei.
- * * * **Documente privind Unirea Principatelor**, vol. I.
- * * * **Documente interne (1854-1857)**, 783 p. + 8 pl., 38,50 lei.
- * * * **Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII lea**, vol. I, Țara Românească, 961 p., 10,20 lei.

A R H E O L O G I E

- * * * **Materiale și cercetări arheologice**, vol. VII, 687 p. + 13 pl., 93 lei.
- * * * **Studii și cercetări de numismatică**, vol. III, 639 p. + 1 pl., 31,50 lei.
- * * * **Arheologia Moldovei**, vol. I, 309 p. + 1 pl., 16,10 lei.
- * * * **Studii și comunicări. Arheologie — Istorie — Etnografie**, vol. IV, 312 p. + 25 pl., 18,70 lei.
- VLADIMIR DUMITRESCU, **Necropola de incinerare din epoca bronzului de la Cirna**, 386 p. + CLXIII pl., 89 lei.
- D. BERCIU, **Contribuții la problemele neoliticului în România, în lumina noilor cercetări**, 591 p. + 15 pl., 80 lei.

